

At: Aelodau'r Pwyllgor Llywodraethu
Corfforaethol

Dyddiad: 20 Mawrth 2015

Rhif Union: 01824712575

ebost: dcc_admin@denbighshire.gov.uk

Annwyl Gyngorydd

Fe'ch gwahoddir i fynychu cyfarfod y **PWYLLGOR LLYWODRAETHU CORFFORAETHOL, DYDD MERCHER, 25 MAWRTH 2015** am **9.30 am** yn **SIAMBR Y CYNGOR, TY RUSSELL, Y RHYL**.

Yn gywir iawn

G Williams
Pennaeth Gwasanaethau Cyfreithiol a Democrataidd

AGENDA

1 YMDDIHEURIADAU

2 DATGAN CYSYLLTIAD (Tudalennau 5 - 6)

Dylai'r Aelodau ddatgan unrhyw gysylltiad personol neu gysylltiad sy'n rhagfarnu mewn unrhyw fater a nodwyd i'w ystyried yn y cyfarfod hwn.

3 MATERION BRYD

Rhybudd o eitemau y dylid, ym marn y Cadeirydd, eu hystyried yn y cyfarfod fel materion brys yn unol ag Adran 100B(4) Deddf Llywodraeth Leol 1972.

4 COFNODION (Tudalennau 7 - 20)

Derbyn cofnodion cyfarfod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol a gynhaliwyd ar 28 Ionawr 2015.

5 PROSES GYLLIDEB 2016/17 (Tudalennau 21 - 26)

Ystyried adroddiad gan y Pennaeth Cyllid ac Asedau (copi'n amgaaedig) sy'n rhoi diweddariad ar y broses i gyflawni'r gyllideb refeniw ar gyfer 2015/16.

6 DIWEDDARIAD STRATEGAETH RHEOLI GWYBODAETH (Tudalennau 27 - 30)

Ystyried adroddiad gan y Rheolwr Gwybodaeth Corfforaethol (copi'n amgaeedig), sy'n rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd a wnaed ar weithredu Strategaeth Rheoli Gwybodaeth y Cyngor.

7 PAPUR GWYN – DIWYGIO LLYWODRAETH LEOL, GRYM I BOBL LEOL (Tudalennau 31 - 174)

Ystyried adroddiad gan Bennaeth y Gwasanaethau Cyfreithiol, AD a Democrataidd (copi'n amgaeedig), ar Bapur Gwyn Llywodraeth Cymru - 'Datganoli, Democratiaeth a Chyflawni - Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol'.

8 CYNLLUN ARCHWILIO 2015 CYNGOR SIR DDINBYCH (Tudalennau 175 - 196)

Ystyried adroddiad gan y Pennaeth Cyllid ac Asedau (copi'n amgaeedig), ar adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru 'Cynllun Archwilio 2015 - Cyngor Sir Ddinbych'.

9 CYNLLUN GWELLA LLYWODRAETHU A DATGANIAD LLYWODRAETHU BLYNYDDOL DRAFFT 2014/15 (Tudalennau 197 - 240)

Ystyried adroddiad gan y Pennaeth Archwilio Mewnol (copi'n amgaeedig) sy'n rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am Gynllun Gwella Llywodraethu'r Cyngor sy'n deillio o 'ddatganiad llywodraethu blynyddol' y Cyngor 2013/14 – '*Darparu llywodraethu da a gwelliant parhaus*', a chyflwyno ymgynghoriad cyntaf ar yr adroddiad hunanasesu ar drefniadau llywodraethu a gwella Conwy ar gyfer 2014/15.

10 STRATEGAETH ARCHWILIO MEWNOL 2015/16 (Tudalennau 241 - 252)

Ystyried adroddiad gan Bennaeth Archwilio Mewnol (copi'n amgaeedig) sy'n cyflwyno manylion ynghylch Strategaeth Archwilio Mewnol 2015-16.

11 TALIAD ARIANNOL I'R RHAI SY'N GADAEL GOFAL - DIWEDDARIAD (Tudalennau 253 - 260)

Ystyried adroddiad gan y Pennaeth Archwilio Mewnol (copi'n amgaeedig) sy'n rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd gyda'r Cynllun Gweithredu a gynhwyswyd yn yr adroddiad Archwilio Mewnol ar Daliadau Ariannol i'r Rhai sy'n Gadael Gofal a gyhoeddwyd ym mis Mawrth 2014.

12 HAMDDEN CLWYD CYF – ADOLYGU'R GWERSI A DDYSGWYD

(Tudalennau 261 - 290)

Ystyried adroddiad gan y Cyfarwyddwr Corfforaethol: Uchelgais Economaidd a Chymunedol (copi'n amgaaedig), sy'n adolygu'r amgylchiadau yn ymwneud â Gwasanaethau Hamdden Clwyd.

13 ADBORTH AR GYFARFOD CYDRADDOLDEB CORFFORAETHOL

Derbyn adroddiad ar lafar gan y Cynghorydd M.L. Holland ynglŷn â Chyfarfod Cydraddoldeb Corfforaethol.

14 RHAGLEN GWAITH PWYLLGOR LLYWODRAETHU CORFFORAETHOL

(Tudalennau 291 - 294)

Ystyried Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol y Pwyllgor (copi'n amgaaedig).

AELODAETH

Y Cynghorwyr

Stuart Davies
Peter Duffy
Martyn Holland

Gwyneth Kensler
Jason McLellan
Barry Mellor

Aelod Lleyg

Paul Whitham

COPIAU I'R:

Holl Gynghorwyr er gwybodaeth
Y Wasg a'r Llyfrgelloedd
Cynghorau Tref a Chymuned

Mae tudalen hwn yn fwriadol wag

Cod Ymddygiad Aelodau

DATGELU A CHOFRESTRU BUDDIANNAU

Rwyf i,
(enw)

*Aelod /Aelod cyfetholedig o
(*dileuer un)

Cyngor Sir Ddinbych

YN CADARNHAU fy mod wedi datgan buddiant ***personol / personol a sy'n rhagfarnu** nas datgelwyd eisoes yn ôl darpariaeth Rhan III cod ymddygiad y Cyngor Sir i Aelodau am y canlynol:-
(*dileuer un)

Dyddiad Datgelu:

Pwyllgor (nodwch):

Agenda eitem

Pwnc:

Natur y Buddiant:

Llofnod

Dyddiad

Code of Conduct for Members

DISCLOSURE AND REGISTRATION OF INTERESTS

I, *(name)*

a *member/co-opted member of

(*please delete as appropriate)

Denbighshire County Council

CONFIRM that I have declared a ***personal / personal and prejudicial** interest not previously declared in accordance with the provisions of Part III of the Council's Code of Conduct for Members, in respect of the following:-

(*please delete as appropriate)

Date of Disclosure:

Committee *(please specify)*:

Agenda Item No.

Subject Matter:

Nature of Interest:

Signed

Date

PWYLLGOR LLYWODRAETHU CORFFORAETHOL

Cofnodion cyfarfod o'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol a gynhaliwyd yn Ystafell Bwyllgora 1B, Neuadd y Sir, Rhuthun, Dydd Mercher, 28 Ionawr 2015 am 9.30 am.

YN BRESENNOL

Y Cynghorwyr Stuart Davies, Peter Duffy, Jason McLellan (Cadeirydd) a Mr P. Whitham (Aelod Lleyg).

HEFYD YN BRESENNOL

Cyfarwyddwr Gwasanaethau Cymdeithasol (NS), Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth (GW), Pennaeth Archwilio Mewnol (IB), Prif Gyfrifydd (RW), Rheolwr Caffael Strategol Dros Dro (SA), Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg (CW), Prif Reolwr – Cymorth Busnes (TW), Cynrychiolwr Swyddfa Archwilio Cymru (GB), Rheolwr Ardal AGGCC (HM) a Gweinyddwr y Pwyllgor (CIW).

1 YMDDIHEURIADAU

Derbyniwyd ymddiheuriadau am absenoldeb oddi wrth y Cynghorwr(wyr) Joan Butterfield, Martyn Holland, Gwyneth Kensler, J. Thompson-Hill ac Chyfarwyddwr Corfforaethol: Uchelgais Economaidd a Chymunedol a Phennaeth Cyfathrebu, Marchnata a Hamdden.

2 DATGAN CYSYLLTIAD

Datganodd y Cynghorwyr Jason McLellan, Stuart Davies a Mr Paul Whitham gysylltiad personol yn Eitem 10 ar yr Agenda, Rheolaeth Ariannol o Ysgolion.

3 MATERION BRYD

Ni chodwyd unrhyw eitemau y dylid, ym marn y Cadeirydd, eu hystyried yn y cyfarfod fel mater o frys yn unol ag Adran 100B(4) Deddf Llywodraeth Leol, 1972.

4 COFNODION

Cofnodion cyfarfod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol a gynhaliwyd ar 17 Rhagfyr 2014.

Materion yn codi:-

8. Cynllun Gwella Llywodraethu - Mewn ymateb i gwestiwn gan Mr P. Whitham, eglurwyd bod ystyriaeth wedi'i roi i gyflwyno Adroddiad Blynyddol y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol yn Ebrill 2015 yng nghyfarfod o'r Cyngor i gyd-fynd â diwedd y flwyddyn ddinesig a chyflwyno Adroddiadau Blynyddol gan y Pwyllgorau

Archwilio priodol. Nododd yr aelodau mai dyma Adroddiad Blynyddol cyntaf y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol i gael ei gyflwyno i'r Cyngor.

8. Rhaglen Waith Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol, 26 Mawrth, 2015 - Mewn ymateb i amheuan a godwyd gan y Cyngorydd S.A. Davies, a chadarnhaodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth eu bod wedi cytuno i baratoi nodyn gwybodaeth y gellid ei gyflwyno i gyfarfod y gweithdy cyllideb i'w ystyried. Eglurodd y Cadeirydd y byddai cyflwyno'r wybodaeth i'r Grŵp Cadeiryddion ac Is Gadeiryddion yn fecanwaith ar gyfer cychwyn y broses.

Mewn ymateb i bryderon a godwyd gan y Cyngorydd Davies ynghylch y lefel gynyddol o gyfraniadau cyllid sydd ei angen gan y Cyngor i'r cynllun pensiwn, fe gadarnhaodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth ei fod yn gynllun statudol wedi'i nodi yn Rheoliadau Cynllun Pensiwn Llywodraeth Leol 2013 gyda gwraidd y pŵer yn y Ddeddf Blwydd-daliadau, a rhoddodd grynodedd byr o gynnwys y Ddeddf. Eglurodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth fod y Prif Weithredwr wedi gofyn iddo roi cyflwyniad i'r gweithdy cyllideb, ac fe awgrymodd y gellid cynnwys adroddiad ariannol ar y gronfa pensiwn o ran ei sefyllfa ariannol bresennol a'r trefniadau llywodraethu ar gyfer y gronfa. C Cadarnhaodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth yn ôl y gyfraith na fyddai'r Cyngor Sir na Llywodraeth Cymru mewn sefyllfa i ddylanwadu ar y mater.

Amlygodd y Cyngorydd Davies yr angen i gyflwyno sylwadau i'r Llywodraeth Ganolog ac i CLILC, ac awgrymodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth y gallai'r cam gweithredu hwn gael ei godi mewn gweithdy cyllideb. Mynegodd y Cyngorydd Davies y farn y dylid cyflwyno sylwadau, ynghylch â'r pryderon dynwyd sylw atynt ar lefel genedlaethol, ac i Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru a oedd eisoes wedi cydnabod bod yna faterion sy'n achosi pryder.

Mewn ymateb i gwestiwn gan y Cyngorydd P.C. Duffy, cytunodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth i gael eglurhad ynghylch aelodaeth Aelodau Etholedig i'r cynllun pensiwn.

9. Diweddariad ar y Taliad Ariannol i'r Rhai sy'n Gadael Gofal – fe esboniodd Mr P. Whitham nad oedd wedi'i fodloni â'r esboniad a roddwyd yn y cyfarfod mewn perthynas â'r diffyg cynnydd. Cadarnhaodd y Cadeirydd y byddai adroddiad diweddar yn cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor ym mis Mawrth 2015 pan fyddai'r mater yn cael ei graffu yn drylwyr.

PENDERFYNWYD – yn amodol ar yr uchod, derbyn a chymeradwyo'r cofnodion fel cofnod cywir.

5 ADRODDIAD AGGCC

Copi o adroddiad wedi'i ddsbarthu'n flaenorol gan Gyfarwyddwr y Gwasanaethau Cymdeithasol sy'n nodi'r materion allweddol sy'n codi o werthusiad Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC) o berfformiad

Gwasanaethau Cymdeithasol Sir Ddinbych yn 2013-14. Mae copi o'r gwerthusiad llawn wedi ei gynnwys fel Atodiad I.

Croesawodd y Cadeirydd Mr Hugh Morgan, Rheolwr Ardal ar gyfer AGGCC (RHAAGGCC), a'r Prif Reolwr - Cymorth Busnes i'r cyfarfod.

Roedd yr adroddiad yn cynnwys gwerthusiad perfformiad ar gyfer Gwasanaethau Cymdeithasol gan gynnwys meysydd cynnydd, meysydd i'w gwella a risg. Bob blwyddyn mae AGGCC wedi cynnal gwerthusiad cynhwysfawr o berfformiad Gwasanaethau Cymdeithasol pob Awdurdod Lleol. Mae'r gwerthusiad yn cwmpasu ystod eang o dystiolaeth, gan gynnwys: adroddiad blynyddol y Cyfarwyddwr Gwasanaethau Cymdeithasol ar berfformiad a chynlluniau ar gyfer gwella yn ei ardal awdurdod lleol; gwaith rheoleiddio'r AGGCC; a barn archwilwyr ac arolygwyr eraill. Mae'r gwerthusiad yn cael ei gymedroli i sicrhau dull cyson, tryloyw a chymesur.

Mae gwerthusiad o Wasanaethau Cymdeithasol Sir Ddinbych wedi amlygu bod eglurder a ffocws yn yr adroddiad sy'n amlinellu'r cyfeiriad ar gyfer gofal cymdeithasol yn Sir Ddinbych ac yn arbennig y canlynol:

- mae tystiolaeth amlwg o gymryd ymagwedd strategol i ateb yr heriau demograffig
- mae'r Cyngor wedi gweithredu modelau arloesol o ymarfer a datblygu partneriaethau integredig
- mae tystiolaeth o archwilio amlwg yn enwedig drwy heriau gwasanaeth a thrwy wrando ar farn pobl gan danseilio'r rhaglen moderneiddio
- ymrwymiad cryf a blaen gynllunio o ran yr iaith Gymraeg
- mae perfformiad y gwasanaeth yn gryf

Mae nifer o feysydd penodol i'w gwella wedi cael eu nodi yn yr adroddiad. Bydd cynnydd y Cyngor mewn perthynas â'r rhain yn cael eu trafod yn ystod cyfarfodydd rheolaidd rhwng yr Uwch Dîm Rheoli a'r AGGCC. Y meysydd ar gyfer camau dilynol gan yr AGGCC y flwyddyn nesaf yw:

- Effaith newidiadau i isadeiledd POVA (Amddiffyn Oedolion Diamddiffyn)
- Sefydlu dull ymchwil trylwyr i gael gafael ar ac i ymateb i farn plant, pobl ifanc a'u teuluoedd
- Gwella ansawdd y ddarpariaeth a'r canlyniadau ar gyfer plant sy'n derbyn gofal

Mae Atodiad II yn rhoi trosolwg o'r meysydd a nodwyd ar gyfer gwella yn y gwerthusiad perfformiad, ac yn rhoi gwybodaeth ar sut oedd y Cyngor yn ymateb i'r meysydd a nodwyd ar gyfer gwella.

Mae'r meysydd sydd angen gwelliant yn unol â hunanasesiad y Cyfarwyddwr ac wedi cael eu hymgorffori yn y Cynlluniau Busnes Gwasanaeth ar gyfer 2014-15. Mae'r cynlluniau hyn yn cael eu monitro yn ffurfiol bob chwarter gan y gwasanaethau, ac adroddir ar lawer o elfennau ddwywaith y flwyddyn i'r Pwyllgor Archwilio Perfformiad a'r Cabinet gan eu bod yn ffurfio rhan o'r Cynllun

Corfforaethol. Hefyd, mae gan bob gwasanaeth Her Perfformiad Gwasanaeth blynyddol sy'n archwilio cynnydd yn erbyn Cynlluniau Busnes Gwasanaethau.

Gwnaed cynnydd sylweddol yn erbyn y meysydd i'w gwella a amlygwyd yn adroddiad gwerthuso perfformiad 2011-12. Fodd bynnag, cydnabyddir nad yw cynnydd wedi bod mor sylweddol ag y rhagwelwyd mewn perthynas â pherfformiad sy'n ymwneud â phlant sy'n derbyn gofal. Mae'n bwysig tynnu sylw at y gwelliannau sylweddol sydd wedi cael eu gwneud ers yr arolygiad gyda 100% o lwyddiant mewn meysydd allweddol.

Cyflwynodd yr RHAAGGCC a chrynhoi Adroddiad Gwerthuso Perfformiad AGGCC ac amlygwyd y pwyntiau amlycaf canlynol: -

- Cydnabuwyd bod y Cyngor wedi cymryd rhan mewn cynllun moderneiddio strategol pum mlynedd, a bod y newidiadau sylweddol sy'n deillio wedi'u nodi a bod y darpariaeth gwasanaeth yn cael ei ail-lunio.
- Roedd lefel dda o graffu drwy'r broses Herio Gwasanaeth.
- Nodwyd meysydd o gryfder, a thri maes allweddol oedd angen eu gwella wedi'u nodi: -
  - (i) Y ffordd y mae'r gwasanaeth yn gwranddo ac yn ymateb, cyfeirio at y data a gasglwyd.
  - (ii) Pryderon sy'n ymwneud â phlant sy'n derbyn gofal, gan gyfeirio'n benodol at feysydd iechyd ac addysg.
  - (iii) Diogelu plant ac oedolion yn arbennig. Cyfeirio at Amddiffyn Oedolion Agored i Niwed (POVA).
- Cylch gwaith AGGCC mewn perthynas â POVA, a datblygiadau'r polisi perthnasol yn unol â hynny.

Mewn ymateb i gwestiynau gan y Cadeirydd, amlinellodd y Cyfarwyddwr Gwasanaethau Cymdeithasol ddatblygiadau, ac eglurodd fod Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Lles Cymru wedi gofyn am adolygiad sylfaenol o'r prosesau diogelu oedolion yng Nghymru, a byddai'r grŵp yn gyfrifol am archwilio'r broses adrodd yn y dyfodol agos. Cyfeiriwyd at gyfraith achos a oedd wedi ehangu cwmpas y ddeddfwriaeth a chynyddu maint y gwaith i Gynghorau gyda mewnlifiad sylweddol o achosion. Pwysleisiodd ei fod yn agwedd sylfaenol mewn gofal cymdeithasol i amddiffyn y rhai a oedd fwyaf agored i niwed ac i sicrhau nad oedd unrhyw golli rhyddid oni bai bod hynny o fewn eu diddordeb gorau. Mae pob cartref yn Sir Ddinbych wedi'u gwneud yn ymwybodol o'r dyfarniad ac mae hyfforddiant ychwanegol wedi'i ddarparu i staff fel aseswyr lles gorau.

Hysbyswyd y Pwyllgor y byddai'r Bwrdd Diogelu Oedolion yn cyflwyno adroddiad blynyddol i'r Pwyllgor Archwilio, a bod cyfarfodydd misol i drafod hyfforddiant lefel 6. Cadarnhaodd y Pennaeth Archwiliad Mewnol y byddai Archwiliad Mewnol yn ymgymryd â'r gwaith o lunio adroddiad eang ei gwmpas ar drefn Diogelu Corfforaethol i'w gyflwyno i'r Pwyllgor.

Ymatebodd y Cyfarwyddwr Gwasanaethau Cymdeithasol i gwestiwn gan y Cynghorydd S.A. Davies ac eglurodd eu bod wedi derbyn cyllid gan Lywodraeth Cymru, drwy'r grant cronfa gofal canolraddol, i gynorthwyo gyda mynd i'r afael â

materion sy'n ymwneud ag oedi wrth drosglwyddo gofal am resymau gofal cymdeithasol.

Amlygodd y Cadeirydd y meysydd sydd angen eu gwella sydd wedi'u nodi yn yr adroddiad, a'r angen am gynnydd a phwysigrwydd monitro'r gwaith a wnaed. Cyfeiriodd at y gostyngiad sylweddol yn nifer y cymwysterau a gyflawnwyd gan blant sy'n derbyn gofal, ac o'r pwysigrwydd i sicrhau bod yr ymchwil a wnaed yn cael ei ddefnyddio i wella canlyniadau.

Amlygodd y Cyfarwyddwr Gofal Cymdeithasol yr anawsterau i gael gafael ar farn pobl ifanc. Pwysleisiodd bwysigrwydd ymgysylltu â hwy mewn modd derbyngar ac esboniodd bod mecanweithiau wedi eu cyflwyno i fodloni'r gofynion hyn. Eglurodd y CGC bod perfformiad yn bwysig, ond byddai hyn yn mynd y tu hwnt i ofynion plant unigol a'u hamgylchiadau unigol.

Mewn ymateb i gwestiwn gan y Cadeirydd yn gofyn am eglurhad ar y datganiad bod "y llwybr a'r canlyniadau i bobl sydd ddim yn bodloni'r trothwy ar gyfer gofal a chymorth gan y gwasanaethau cymdeithasol yn eglur", fe eglurodd Mr Morgan (AGGCC) y bu ymgais i ganfod neu gasglu tystiolaeth o sut y mae sylw yn cael ei roi i anghenion penodol yr unigolion, ac arsylwi a yw ymchwil digonol wedi'i wneud i fynd i'r afael â'r materion hyn ac os bydd yr unigolion wedi cael eu cyfeirio at ddarparwyr gwasanaeth eraill am gefnogaeth a chymorth. Eglurodd y CGC y bu cyfluniad newydd o wasanaeth ac amlinellodd y gweithdrefnau monitro a gyflwynwyd.

Ymatebodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth i gwestiynau gan y Cadeirydd ar lefel gwaith y Gwasanaethau Cyfreithiol, mewn perthynas â Gorchmynion Gofal, gan adlewyrchu ar oblygiadau'r gwaith a wnaed gan y Tîm Cymorth i Deuluoedd. Eglurodd y CGC y gallai'r broses o gymryd plentyn i ofal gael ei ystyried fel methiant o ran cymdeithas a byddai'n bwysig i helpu i atal camau o'r fath. Amlygodd Mr P. Whitham y cyfeiriad a wnaed at hylifedd plant sy'n derbyn gofal ond mynegodd bryder ynghylch y diffyg darpariaeth niferoedd dan sylw, cadarnhaodd y Prif Reolwr, Cefnogi Busnes bod y ffigurau ar gael.

Cadarnhaodd y Cadeirydd y byddai'n bwysig monitro'r gwaith a nodwyd yn Atodiad 1 a oedd yn ymwneud â Gwasanaethau Plant a Theuluoedd, yn enwedig meysydd perfformiad yn ymwneud ag iechyd ac addysg plant sy'n derbyn gofal. Eglurodd y CGC fod y camau a nodwyd yn cael eu monitro o fewn y Cynllun Busnes, y broses Herio Gwasanaeth yn ogystal ag ymddangos yn Adroddiad Blynyddol y CGC a fyddai'n cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor Archwilio perthnasol a'r Cyngor.

Ar gais y Cadeirydd, fe gytunodd y CGC i ddosbarthu e-bost at yr holl Aelodau yn manylu ar y drafodaeth yn y cyfarfod, a'u hysbysu bod y Panel Rhiant Corfforaethol yn chwilio am enwebiadau ar gyfer Aelodau ychwanegol.

Yn dilyn trafodaeth bellach:-

PENDERFYNWYD:-

- (a) *derbyn y gwerthusiad AGGCC a'r adroddiad cynnydd cysylltiedig gan y Gwasanaethau Cymdeithasol a nodi ei gynnwys.*
  - (b) *nodi'r materion a'r pryderon a amlygwyd gan yr Aelodau, a*
  - (c) *CGC i anfon e-bost i'r holl Aelodau yn eu hysbysu bod y Panel Rhiant Corfforaethol yn chwilio am enwebiadau ar gyfer Aelodau ychwanegol.*
- (NS i Weithredu)**

6 PROSES Y GYLLIDEB 2015/16 – 2016/17

Roedd adroddiad ac atodiad cyfrinachol gan y Pennaeth Cyllid ac Asedau yn rhoi diweddariad ar y broses i gyflawni'r gyllideb refeniw ar gyfer 2015/16, wedi ei ddsbarthu eisoes.

Cyflwynodd y Pennaeth Cyllid ac Asedau yr adroddiad ac eglurodd fod y broses gyllideb wedi symud i Gam 3 gan ganolbwyntio ar gwblhau cyllideb 2015/16. Mae Atodiad 1 yn rhoi darlun o'r broses gyllideb. Byddai'r broses yn dychwelyd i ystyried cyllideb 2016/17 gyda gweithdai cyllideb ar gyfer Aelodau wedi'u trefnu i ganolbwyntio ar gynigion arbedion ym mis Chwefror a mis Mawrth 2015, a Cham 4 fyddai hyn. Y bwlch yn y gyllideb a ragwelir ar gyfer 2016/17 oedd tua £8.8m, ac arbedion o £2.7m wedi eu cymeradwyo fel rhan o'r broses bresennol gan adael bwlch o tua £6.1m.

Mae tabl wedi'i ddiweddarau o'r digwyddiadau allweddol yn y broses hyd at y diwedd (Mawrth 2015) wedi'i gynnwys fel Atodiad 2. Bydd dyddiadau a manylion pellach yn cael eu hychwanegu yn dilyn sesiwn gyllideb wedi'i drefnu gyda Therapi Iaith a Lleferydd ym mis Chwefror. Mae adroddiad a gymeradwywyd gan y Cabinet ar 13 Ionawr, 2015, a oedd yn nodi argymhellion i gael eu gwneud i'r Cyngor ar 3 Chwefror, wedi eu cynnwys fel Atodiad 3. Eglurodd y Prif Gyfrifydd y bu mân newidiadau i'r adroddiad a gyflwynwyd i'r Cabinet a oedd yn cynnwys dadansoddiad pellach o lefelau treth y cyngor ar draws Gogledd Cymru, a sylwadau a dderbyniwyd yn dilyn y cyfarfod Cydbwyllgor Ymgynghorol Lleol a gynhaliwyd ar 14 Ionawr, 2015.

Roedd yr adroddiad yn nodi cynigion i gydbwyso'r gyllideb 2015/16, gan gynnwys codi Treth y Cyngor ar gyfartaledd o 2.75%, sef y lefel tybiedig yng nghynlluniau cyllideb y Cyngor, a'r defnydd o falansau cyffredinol. Yn dilyn y gweithdy gyllideb ym mis Rhagfyr, mae hefyd yn cynnwys argymhelliad ffurfiol i flaenoriaethu'r broses gyflawni'r Cynllun Corfforaethol yn y rowndiau cyllideb yn y dyfodol. Mae'r adroddiad i'r Cyngor ym mis Rhagfyr wedi tynnu sylw at y broses ymgynghori sylweddol ac mae'r manylion wedi'u cynnwys yn yr adroddiad, ynghyd â manylion o risgiau a chamau gweithredu posibl i ddirymu ac ymdrin â hwy.

Tynodd y Prif Gyfrifydd sylw'r Aelodau at Adran 10 o'r adroddiad, a oedd yn cynnwys risgiau penodol y cyfeiriwyd atynt gan Mr P. Whitham yn y cyfarfod blaenorol. Eglurodd y byddai'r UDA yn ystyried y materion penodol, ac yn gweithredu'r cynilion yn gyffredinol mewn cyfarfod a drefnwyd ar gyfer 5 Chwefror 2015. Mae'r Prif Gyfrifydd wedi cadarnhau y byddai adroddiad o ganlyniad y cyfarfod yn cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol. Yn ystod y

drafodaeth fe fynegodd Mr Whitham ei werthfawrogiad i gynnwys risgiau yn yr adroddiad.

Mewn ymateb i gwestiwn gan y Cadeirydd, cadarnhaodd y Prif Gyfrifydd y byddai proses y gyllideb ar gyfer 2016/17 yn dechrau ym mis Chwefror, 2015. Fodd bynnag, eglurodd fod rhai o'r cynigion eisoes wedi'u cytuno a rhoddodd grynodedb byr o'r broses a fabwysiadwyd.

PENDERFYNWYD - bod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol:-

- (a) yn derbyn ac yn nodi cynnwys yr adroddiad ar y diweddariad diwethaf, a
  - (b) yn cytuno y dylai adroddiad o ganlyniad y cyfarfod UDA ar 5 Chwefror 2015 gael ei gyflwyno i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol.
- (RW i weithredu)**

7 Y DIWEDDARAF AR GAFFAEL GWASANAETHAU ADEILADU

Roedd adroddiad gan y Rheolwr Caffael Strategol Dros Dro eisoes wedi'i ddsbarthu.

Mae'r adroddiad hwn yn rhoi manylion o gynnydd yr adran Archwilio Mewnol o waith dilynol diweddaraf o ran Caffael y Gwasanaethau Adeiladu yn dilyn ei adroddiad cychwynnol ym mis Hydref 2013 ac adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru (SAC) ar gyfer Mawrth 2014. Dyma'r ail adroddiad dilynol, gyda'r un blaenorol ym mis Medi 2014.

Gofynnodd y Pwyllgor am adroddiad dilynol pellach ar gyfer Caffael Gwasanaethau Adeiladu i'w gyflwyno i roi sicrwydd bod gwelliannau wedi'u gwneud ers adroddiad mis Rhagfyr 2014.

Wedi'u cynnwys yn yr adroddiad y mae manylion canfyddiadau adroddiad Archwilio Mewnol ar Gaffael Gwasanaethau Adeiladu a wnaed ym mis Hydref 2013, ac adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru, a oedd yn cwmpasu gwaith cynnal a chadw adeiladau ysgolion. Mae'r cynllun gweithredu dilynol (Atodiad 1) yn cynnwys 21 cam gweithredu y gwasanaeth Archwilio Mewnol a chynlluniau gweithredu Swyddfa Archwilio Cymru. Er bod rhywfaint o gynnydd wedi'i wneud ers yr adroddiadau dilynol ym mis Medi a mis Rhagfyr 2014, dim ond wyth cam gweithredu sydd wedi eu gweithredu'n llawn. Mae dau arall bellach wedi'u cwblhau a'r camau sy'n weddill ar y gweill i'w cwblhau. Yn arbennig, bu cynnydd o ran datblygu strategaeth gaffael ddrafft a bu cynnydd sylweddol yn y swyddogaeth rheoli contractau yn y system e-ffynonellu yn dilyn ymdrech bellach i gasglu data. Efallai bod trosglwyddo i'r Gwasanaeth Caffael Cydweithredol gan Gyllid ac Asedau i Gyfathrebu, Marchnata a Hamdden yn debygol o effeithio ryw fymryn ar rai amserlenni.

Darparodd y Rheolwr Caffael Strategol dros dro grynodedb manwl o'r Cynllun Gweithredu (Atodiad 1) ac eglurodd fod y rhan fwyaf o'r oedi a gafwyd wedi ymwneud â staffio a materion Cronfa Cydweithredol Rhanbarthol. Mae Cynrychiolydd Swyddfa Archwilio Cymru yn cydnabod y cynnydd a wnaed ac yn cyfeirio at y materion a oedd sy'n dal i fodoli ac awgrymodd bod adroddiad cynnydd

pellach yn cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor ym mis Mai, 2015 pan fydd y pwyntiau gweithredu hyn wedi cael sylw.

Amlygodd Mr P. Whitham bwysigrwydd sicrhau bod pob aelod staff sy'n ymwneud yn uniongyrchol â chaffael yn ymwybodol o'r Rheolau Gweithdrefn Contractau ac wedi derbyn yr hyfforddiant angenrheidiol cyn gynted â phosibl, a bod tystiolaeth ar gael bod yr hyfforddiant wedi'i ddarparu. Eglurodd yr ASPM bod pecynnau cynefino corfforaethol ar gyfer staff newydd bellach yn cynnwys manylion yn ymwneud â'r Rheolau Gweithdrefn Contractau, a bod adolygiad o ddeunyddiau hyfforddi yn cael ei wneud ar hyn o bryd yn seiliedig ar yr hyfforddiant a ddarperir gan Gyngor Sir y Fflint, ac mae rhestr o gyrsiau hyfforddiant yn cael eu trefnu ar gyfer y 180 o aelodau staff gyda swyddi yn cynnwys gwaith gyda Rheolau Gweithdrefn Contractau. Mae'n rhaid i bob aelod staff ddarparu cadarnhad ysgrifenedig eu bod wedi derbyn yr hyfforddiant.

Mewn ymateb i gwestiwn gan Mr Whitham, esboniodd yr Rheolwr Caffael Strategol dros dro y byddai darparu hyfforddiant ar Rheolau Gweithdrefn Contractau ar gyfer aelodau staff sy'n gweithio mewn ysgolion yn cael eu trefnu gan y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg, a gellid darparu manylion yn ystod y drafodaeth ar yr eitem fusnes rhif 8 ar yr agenda. Hefyd, cadarnhaodd yr Rheolwr Caffael Strategol dros dro y byddai'r Rheolau Gweithdrefn Contractau yn cael eu defnyddio i gyflawni Cynllun Corfforaethol y Cyngor, a'r rôl y cyfeiriwyd yn arbennig ati yn y rhaglen ysgolion yr unfed ganrif ar hugain.

Mynegodd y Cynghorydd D.C. Duffy ei bryder ynghylch yr oedi a brofwyd wrth fodloni amserlenni fel yr amlinellir yn y Cynllun Gweithredu.

PENDERFYNWYD - bod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol:-

(a) yn derbyn yr adroddiad a mynegi ei bryder ynghylch yr oedi a brofwyd wrth fodloni amserlenni fel yr amlinellir yn y Cynllun Gweithredu, a

(b) gofyn bod adroddiad cynnydd pellach yn cael ei gyflwyno i gyfarfod mis Mai 2015 o'r Pwyllgor.

(SA i Weithredu)

8 ADRODDIADAU RHEOLI TRYSORLYS

Ystyried adroddiad gan y Pennaeth Cyllid ac Asedau (copi ynghlwm) sy'n ymgorffori Strategaeth Rheoli'r Trysorlys 2015/16, Dangosyddion Darbodus 2015/16 ac Adroddiad Diweddar 2014/15.

Mae'r DSRhT (Atodiad 1) yn dangos sut y bydd y Cyngor yn rheoli ei fuddsoddiadau a'i fenthyciadau ar gyfer y flwyddyn i ddod ac yn sefydlu'r polisiâu y mae'r swyddogaeth Rheoli'r Trysorlys yn gweithredu o fewn iddynt. Mae'r adroddiad hefyd yn amlinellu effaith debygol y Cynllun Corfforaethol ar y strategaeth hon ac ar Ddangosyddion Darbodus. Mae Adroddiad Diweddariad Rheoli'r Trysorlys (Atodiad 2) yn darparu manylion am weithgareddau Rheoli'r Trysorlys y Cyngor yn ystod 2014/15. Amlinellodd y Prif Gyfrifydd y newidiadau mewn polisi a oedd yn cynnwys y goblygiadau yn ymwneud â'r Ddeddf Diwygio

Bancio a'r diwedd yn genedlaethol i system gymhorthdal y Cyfrif Refeniw Tai yng Nghymru.

Dywedwyd wrth aelodau mai drafft yw'r ffigurau a gynhwysir yn y DSRhT a byddant yn cael eu diweddarau cyn eu cymeradwyo gan y Cyngor yn seiliedig ar y Cynllun Cyfalaf diweddaraf ym mis Chwefror 2015.

Mae Rheoli'r Trysorlys yn golygu edrych ar ôl arian y Cyngor sy'n rhan hanfodol o waith y Cyngor gan fod oddeutu £0.5 biliwn yn mynd drwy gyfrif banc y Cyngor bob blwyddyn. Ar unrhyw adeg, mae gan y Cyngor o leiaf £20miliwn mewn arian parod, felly mae angen i ni wneud yn siŵr ein bod yn cyflawni'r gyfradd ddychwelyd gorau posibl heb roi'r arian mewn perygl a dyna pam ein bod yn buddsoddi arian gyda nifer o sefydliadau ariannol. Wrth fuddsoddi, blaenoriaethau'r Cyngor yw: -

- cadw arian yn ddiogel (diogelwch);
- gwneud yn siŵr ein bod yn cael yr arian yn ôl pan fyddwn ei angen (hylifedd);
- gwneud yn siŵr ein bod yn cael cyfradd dychwelyd da (arenillion).

Mae'r DSRhT ar gyfer 2015/16 wedi'i nodi yn Atodiad 1. Mae'r adroddiad hwn yn cynnwys Dangosyddion Darbodus sy'n gosod cyfyngiadau ar weithgaredd Rheoli'r Trysorlys y Cyngor ac yn dangos bod y broses fenthyca'r Cyngor yn fforddiadwy. Mae crynodeb o'r manylion yn Atodiad 1 wedi'i ddarparu gan y Prif Gyfrifydd.

Mae dangosyddion Cronfa'r Cyngor yn seiliedig ar y bidiau cyfalaf arfaethedig diweddaraf a'r dyraniadau mewn bloc, a bydd y rhain yn cael eu diweddarau cyn i'r adroddiad gael ei gyflwyno i'r Cyngor i'w gymeradwyo ar 24 Chwefror 2015.

Mae'r dangosyddion Cyfrif Refeniw Tai wedi'u cyfrifo'n seiliedig ar y Cynllun Busnes Stoc Tai diweddaraf. Mae'r Dangosyddion Darbodus unigol a argymhellwyd i'w cymeradwyo wedi'u nodi yn Atodiad 1 - Ychwanegiad A.

Mae LIC wedi dod â'r trafodaethau i ben â Thrysorlys EM ynglŷn â diwygio system gymhorthdal y Cyfrif Refeniw Tai yng Nghymru. Byddai angen benthyca rhwng £39 miliwn a £55 miliwn ar 2 Ebrill 2015 i brynu allan o'r cynllun cymhorthdal i allu hunan-ariannu. Mae effaith hyn wedi cael ei gynnwys yn dangosyddion darbodus y Cyfrif Refeniw Tai ac mae manylion pellach am brynu allan wedi ei gynnwys yn Adran 8 Atodiad 1. Mae Atodiad 3 yn cynnwys dadansoddiad risg a sensitifrwydd yn ymwneud â phrynu allan yn y Cyfrif Refeniw Tai.

Mae'r adroddiad diweddarau ar Rheoli'r Trysorlys (Atodiad 2) yn tynnu sylw at y newidiadau a weithredwyd i'r strategaeth fuddsoddi (Atodiad 1 Adran 3) o ganlyniad i risg mechnïaeth-i-mewn a fyddai'n golygu na fyddai banciau yn gallu dibynnu ar gefnogaeth y llywodraeth os ydynt yn mynd i drafferth a byddai'n ofynnol i fechnïo eu hunain drwy gymryd cyfran o adneuon buddsoddwyr i adeiladu eu cyfalaf. Mae'r newidiadau dan sylw yn symud i ffwrdd o adneuon banc confensiynol i fuddsoddiadau diogel megis cytundebau ailbrynu wrth gefn (REPOs) a bondiau wedi'u gwarchod.

Mae manylion y broses ymgynghori wedi'i gynnwys yn yr adroddiad, a chadarnhawyd bod Cod Ymarfer Sefydliad Siartredig Cyllid Cyhoeddus a

Chyfrifyddiaeth (CIPFA) diwygiedig ar Reoli'r Trysorlys wedi'i fabwysiadu ar 28 Chwefror, 2012. Esboniwyd ei bod yn un o ofynion Cod y Cyngor i gymeradwyo'r DSRhT bob blwyddyn ariannol.

Yn y fan hon o'r cyfarfod fe benderfynodd y Pwyllgor i symud i Ran II i ystyried Atodiad 3 o'r adroddiad - Dadansoddiad o Gytundeb Risg a Sensitifrwydd Gwirfoddol Cymhorthdal Cyfrif Refeniw Tai (HRAS).

RHAN II

GWAHARDD Y WASG A'R CYHOEDD

PENDERFYNWYD dan ddarpariaethau Adran 100A Deddf Llywodraeth Leol 1972, gwahardd y Wasg a'r Cyhoedd o'r cyfarfod ar gyfer yr eitemau canlynol ar y sail y byddai gwybodaeth eithriedig yn debygol o gael ei datgelu fel y'i diffinnir ym Mharagraffau 14 ac 15 Rhan 4 Atodlen 12A Ddeddf Llywodraeth Leol 1972.

Darparodd y Prif Gyfrifydd grynodedb manwl o Atodiad 3 a oedd yn amlinellu ac yn mesur rhai o'r peryglon amlwg ac effeithiau posibl sy'n deillio o'r cytundeb cenedlaethol arfaethedig i roi terfyn ar y system Cymhorthdal Tai yng Nghymru. Mae'r crynodeb hefyd yn tynnu sylw at rai o'r risgiau ariannol allweddol sy'n gysylltiedig â'r cytundeb arfaethedig a'r effeithiau posibl ar gynaliadwyedd y Cynllun Busnes Stoc Tai. Amlinellodd y Prif Gyfrifydd yr argymhellion fel a gyflwynwyd i'r Pennaeth Cyllid ac Asedau, gan dynnu sylw at natur gymhleth y cytundeb arfaethedig, gyda chyfeiriad yn arbennig at y goblygiadau sy'n codi o hyblygrwydd y cyfraddau llog.

Eglurodd y Pennaeth Gwasanaethau'r Gyfraith, AD a Democratiaeth fod y Cyngor wedi cymeradwyo'r cytundeb mewn egwyddor gan roi'r awdurdod dirprwyedig i'r Aelod Arweiniol a Phennaeth Cyllid ac Asedau priodol i drafod y manylion terfynol. Awgrymodd y Cadeirydd bod y sefyllfa yn cael ei nodi a'i gynnwys yn Rhaglen Waith i'r Dyfodol Pwyllgorau yn dilyn datblygiadau pellach.

Mewn ymateb i gwestiwn oddi wrth y Cynghorydd S.A. Davies yn ymwneud â'r hawl i brynu, fe gadarnhaodd yr Prif Gyfrifydd bod nifer y trafodion dros y blynyddoedd diwethaf wedi bod yn fach iawn.

Ar ôl ystyried Atodiad 3 aeth y cyfarfod yn ei flaen i Ran I.

RHAN 1

Eglurodd y Cadeirydd gyda Chod Ymarfer CIPFA ar Reoli'r Trysorlys bod angen i Swyddog Adran 151 i sicrhau fod yr holl Aelodau sydd â chyfrifoldebau Rheoli'r Trysorlys, gan gynnwys craffu ar swyddogaeth Rheoli'r Trysorlys, yn cael hyfforddiant priodol sy'n berthnasol i'w hanghenion ac yn deall eu rolau a'u cyfrifoldebau. Cytunodd y Prif Gyfrifydd y gellid rhoi hyfforddiant iddynt gan anfon manylion y ddarpariaeth hyfforddiant blaenorol ymlaen at y Cadeirydd.

PENDERFYNWYD - bod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol:-

- (a) yn derbyn y DSRhT ar gyfer 2015/16 a'r Dangosyddion Darbodus ar gyfer 2015/16, 2016/17 a 2017/18 (Atodiad 1).
- (b) nodi'r adroddiad diweddarau Rheoli'r Trysorlys (Atodiad 2), a
- (c) cytuno bod y Prif Gyfrifydd yn rhoi manylion i'r Cadeirydd ar y ddarpariaeth hyfforddiant blaenorol ar faterion Rheoli'r Trysorlys.
- (RW i Weithredu)**

9 ADOLYGIAD HAMDDEN CLWYD

Rhoddodd y Cadeirydd wybodaeth gefndir ynghylch y mater dan sylw a mynegodd bryderon ynghylch yr amserlenni ar gyfer cynhyrchu a chyflwyno adroddiad i'r Pwyllgor. Pwysleisiodd ei fod yn teimlo bod y penderfyniad i beidio â neilltuo'r gwaith i lunio'r adroddiad i'r Uwch Swyddog, sydd â'r profiad priodol, o bosib wedi gallu cyfrannu at yr oedi a brofwyd.

Hysbysodd y Pennaeth Archwiliad Mewnol yr Aelodau ei fod wedi dod yn gysylltiedig â chynhyrchu'r adroddiad ar gais y Tîm Gweithredol Corfforaethol a oedd wedi mynegi eu hanfodlonrwydd â'r modd y mae'r adroddiad gwreiddiol wedi'i gyflwyno. Esboniodd fod y gwaith o ddrafftio'r adroddiad wedi bod yn fwy o faich nag a ragwelwyd yn wreiddiol, fodd bynnag, yr oedd yn awr bron yn gyflawn a byddai'n cael ei gyflwyno i'r Pwyllgor ym mis Mawrth, 2015.

Eglurodd y Pennaeth Archwiliad Mewnol fod yr adroddiad yn manylu ar y gwersi a ddysgwyd ac yn debyg i'r adolygiad damcaniaethol blaenorol a wnaeth, ac wedi uno'r gwaith a wnaed mewn perthynas â chwmnïau hyd braich yn Adroddiad Hamdden Clwyd.

Ar gais y Cadeirydd, cytunwyd bod yr adroddiad yn cael ei ddsbarthu i Aelodau'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol ar ôl ei gwblhau, ynghyd â manylion am unrhyw eithriadau. Mewn ymateb i gwestiynau gan Aelodau, cadarnhaodd y Pennaeth Archwiliad Mewnol y byddai'r adroddiad yn mynd i'r afael â'r holl faterion o bryder a godwyd a byddai'n cynnwys fframwaith ar gyfer y dyfodol.

PENDERFYNWYD - bod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol:-

- (a) yn derbyn ac yn nodi cynnwys yr adroddiad.
- (b) yn cytuno bod adroddiad pellach yn cael ei gyflwyno i gyfarfod y Pwyllgor ym mis Mawrth, 2015.
- (IB a GW i Weithredu)**

10 RHEOLAETH ARIANNOL YSGOLION

Darparodd y Pennaeth Archwiliad Mewnol grynodedb o'r cefndir i faterion sy'n ymwneud â rheolaeth ariannol ysgolion ac eglurodd fod y pryderon a godwyd yn ymwneud â balansau credyd ysgol yn hytrach na balansau diffyg. Dywedodd wrth

y Pwyllgor o safbwynt archwiliad cawsant eu rheoli'n dda er bod pwysau ar falansau penodol. Roedd y Pennaeth Cwsmeriaid a Chymorth Addysg wedi cwrdd ag Aelodau ac roedd hyn wedi rhoi sicrwydd iddynt mewn perthynas â'r sefyllfa bresennol.

Dosbarthwyd copi o'r rhagolwg tair blynedd yn ôl ysgol ar gyfer 2014-15 i 2015-16 yn y cyfarfod. Mynegodd y Cynghorydd P.C. Duffy bryder nad oedd y ddogfen wedi cael ei ddsbarthu i Aelodau'r Pwyllgor cyn y cyfarfod.

Crynhodd y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg y papur rhagolwg tair blynedd a oedd yn rhoi manylion ar Gyfanswm y ffigurau Gwarged(diffyg) ar gyfer Cyllideb 2014/15, Gwarged (diffyg) 2014/15, % Gwirioneddol i Amrywiant o fewn y gyllideb, adfachu dros y trothwy o 5% a thros trothwy LIC.

Amlygwyd y materion canlynol gan y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg: -

- Argymhellodd LIC fod lefel y balansau yn £3.3 miliwn.
- Cyfanswm gwarged ar gyfer pob ysgol a gofnodwyd ar hyn o bryd yn £2.9 miliwn, a oedd yn is na Pholisi Sir Ddinbych sy'n argymell 5%.
- Mae gan rai ysgolion falansau sy'n fwy na 5%.
- Newid Rheoliadau Llywodraeth Cymru ym mis Medi 2010, ar yr amod bod gan Awdurdodau Lleol y pŵer i adfachu balansau sy'n fwy na £50k ar gyfer ysgolion cynradd a £100k ar gyfer ysgolion uwchradd.
- Mae Sir Ddinbych ar hyn o bryd £400k yn is nag argymhelliad Llywodraeth Cymru ar gyfer balansau ar gyfer yr holl ysgolion.
- Oherwydd sbectrwm eang o ysgolion mae Sir Ddinbych wedi penderfynu peidio â gorfodi'r rheol yn eu hysgolion. Mae'r effaith dros gyfnod o dair blynedd yn fwy perthnasol na thros flwyddyn.
- Mae cyfeiriad wedi'i wneud at y perthnasedd ac effaith cyllideb sy'n sefyll yn stond ar gyfer ysgolion tan 2014/15 a 2015/16.
- Holodd Cynrychiolydd i Swyddfa Archwilio Cymru y rheswm dros ddwy ysgol uwchradd i fod â balansau mwy nag ysgolion eraill. Eglurodd y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg bod yr ysgolion yn ysgolion arbennig a bod y balansau a gedwir ar gyfer ymgymryd â gwaith a raglennwyd yn yr ysgolion.
- Mewn ymateb i gwestiynau a godwyd, fe eglurodd y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg bod Ysgol Pendref yn ysgol mewn trafferthion ariannol, a bod cynllun adfer yn cael ei ddatblygu ar hyn o bryd.

Cyfeiriodd y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg at y cynllun tair blynedd a dywedodd wrth y Pwyllgor bod cylchredu cyllidebau ysgolion uwchradd ar fin digwydd. Fodd bynnag, byddai'r rhai sy'n ymwneud ag ysgolion cynradd yn cael eu gohirio dros dr oherwydd newidiadau LIC yn ymwneud â'r cyfnod cyllido sylfaen. Byddai rheolwyr cyllid yn gweithio gyda llywodraethwyr yr ysgol a'r pennaeth i gynhyrchu cynllun tair blynedd diwygiedig, a byddai'r manylion wedi'u cynnwys yn y ffigurau yn cael eu dosbarthu.

Yn ystod y drafodaeth a ddilynodd, cytunodd y Pwyllgor y dylid cynnwys yr ystyriaeth bellach i adroddiad ym mlaenraglen waith y Grŵp Cadeiryddion ac Is-gadeiryddion ar gyfer trafodaeth. Teimlai'r Prif Gyfrifydd y gallai fod yn fuddiol os byddai'r adroddiad yn cyd-daro â'r adroddiad ar y sefyllfa derfynol ar gyfer 2014/15.

Mewn ymateb i gwestiwn gan Mr P. Whitham, cyfeiriodd y Rheolwr Adnoddau a Chynllunio Addysg i'r rheolau prynu ar gyfer ysgolion a rhoi manylion y ddarpariaeth hyfforddiant ar gyfer staff ysgol i sicrhau cydymffurfiaeth â'r Rheolau Gweithdrefn Contractau newydd.

PENDERFYNWYD - bod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol:-

- (a) yn derbyn ac yn nodi cynnwys yr adroddiad, ac yn
  - (b) gofynnir bod ystyriaeth i adroddiad pellach yn cael ei gynnwys ym mlaenraglen waith y Grŵp Cadeiryddion ac Is-gadeiryddion.
- (JW, CW a RW i Weithredu)

11 ADBORTH O'R CYFARFOD CYDRADDOLDEB CORFFORAETHOL

Nid oedd y Cynghorydd Holland wedi gallu mynychu'r cyfarfod ac roedd wedi cyflwyno ymddiheuriad.

12 RHAGLEN WAITH Y PWYLLGOR LLYWODRAETHU CORFFORAETHOL

Cyflwynwyd Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol (a gylchredwyd eisoes) i'w ystyried.

Cadarnhaodd y Pwyllgor y Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol yn amodol ar gynnwys y canlynol:-

Mawrth 26, 2014 - Adroddiad ar Hamdden Clwyd gan y Cyfarwyddwr Corfforaethol: Uchelgais Economaidd a Chymunedol.

20 Mai 2015 - Adroddiad ar Gaffael Gwasanaethau Adeiladu gan y Swyddog Caffael Strategol dros dro.

Cytunodd y Pwyllgor hefyd y byddai adroddiad pellach ar y Rheolaeth Ariannol i Ysgolion, Balansau Ysgolion, yn cael ei gyflwyno i gyd-fynd â'r Adroddiadau Alldro Terfynol.

PENDERFYNWYD - yn amodol ar yr uchod bod y Pwyllgor yn cymeradwyo'r Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol.

Daeth y cyfarfod i ben am 13.05pm.

Mae tudalen hwn yn fwriadol wag

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod / Swyddog Arweiniol:	Y Cyngorydd Julian Thompson-Hill/ Paul McGrady
Awdur yr Adroddiad:	Richard Weigh, Prif Gyfrifydd
Teitl:	Proses y Gyllideb 2015/16 – 2016/17

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

Mae'r adroddiad yn rhoi diweddariad ar y broses i ddarparu'r gyllideb refeniw ar gyfer 2015/16 a 2016/17.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

I roi'r wybodaeth ddiweddaraf am y sefyllfa gyfredol.

3. Beth yw'r Argymhellion?

Ystyried y diweddariad diweddaraf a gwneud sylwadau fel y bo'n briodol.

4. Manylion yr Adroddiad

Ers y diweddariad diwethaf, mae cyllideb 2015/16 wedi'i gosod. Bydd y broses yn awr yn canolbwyntio ar weithredu arbedion 2015/16 a darparu cyllideb 2016/17. Mae cyfres gyntaf gweithdai'r gyllideb ar gyfer yr aelodau yn canolbwyntio ar gynigion arbedion ar gyfer 2016/17 wedi'i threfnu: Cynhaliwyd y cyntaf ar 23 Chwefror ac mae'r ail wedi'i drefnu ar gyfer 26 Mawrth. Mae'r ddwy sesiwn hon yn canolbwyntio ar y cynigion a ohiriwyd o weithdai blaenorol y gyllideb.

Gobeithir y bydd modd cyflwyno cyfres o gynigion ar gyfer 2016/17, gan gynnwys yr eitemau a drafodwyd yn y ddau weithdy diwethaf, i'r Cyngor ym mis Mehefin i'w cymeradwyo.

Mae gweithdai eraill ynglŷn â'r gyllideb wedi'u trefnu ar gyfer 5 Mehefin, 26 Hydref a 14 Rhagfyr. Wrth ddatblygu proses 2016/17 ymhellach, efallai y bydd angen trefnu mwy o weithdai. Cynigir y bydd gweithdy mis Mehefin yn ystyried cynigion amlinellol gan UDG/ UDA| ac unrhyw gynigion gan aelodau etholedig, ac rydym wedi cysylltu â nhw yn ddiweddar i gynnig cyfle i gynnig opsiynau ar gyfer arbedion yn y dyfodol. Yna bydd y cynigion a nodir ym mis Mehefin yn cael eu mireinio yn ystod yr haf a'u cyflwyno i'r gweithdy ym mis Hydref gyda'r bwriad o'u cyflwyno i'r Cyngor i'w cymeradwyo ym mis Rhagfyr. Yna bydd y gweithdy ym mis Rhagfyr yn canolbwyntio ar y cynigion terfynol i gydbwysu'r gyllideb.

Y bwlch a ragwelir yn y gyllideb ar gyfer 2016/17 yw tua £8.8m. Mae arbedion o £2.7m wedi'u cymeradwyo fel rhan o'r broses gyfredol (yng nghamau 1 a 2 a gymeradwywyd ym mis Medi a Rhagfyr 2014) gan olygu mai'r blwch sy'n weddill yw tua £6.1m.

Mae siart yn dangos proses arfaethedig y gyllideb ynghlwm yn Atodiad 1. Mae'r siart yn amlinellu'r broses i ddarparu arbedion 2016/17 ac yn ategu at y broses a ddechreuodd ym mis Mawrth 2014. Mae'r 'cyfnodau' arbed y cyfeirir atynt yn golygu'r pwyntiau penderfynu a gyflwynir i'r Cyngor i'w cymeradwyo. Mae Camau 1-3 wedi'u cymeradwyo eisoes ac felly mae'r siart yn dechrau yng Ngham 4.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

Mae rheolaeth effeithiol o gyllideb y cyngor a chyflawni'r strategaeth gyllidebol a gytunwyd yn sylfaen i weithgareddau ym mhob maes, gan gynnwys blaenoriaethau corfforaethol.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

Mae angen i'r cyngor i sicrhau arbedion o tua £17m dros y ddwy flynedd ariannol nesaf.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb a gynhaliwyd ar y penderfyniad?

Bydd Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb yn cael ei gwblhau ar gyfer yr holl gynigion perthnasol wrth i'r broses ddatblygu.

8. Pa ymgynghoriadau a gynhaliwyd gyda'r Pwyllgorau Archwilio ac eraill?

Mae adroddiadau blaenorol wedi amlygu'r broses ymgynghori sylweddol a gynhaliwyd i ddarparu cyllidebau 2015/16 a 2016/17 ac amlygir y rhain isod eto.

Yn ogystal ag adroddiadau rheolaidd ar y broses i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol, mae proses y gyllideb wedi'i ystyried gan UDG, UDA, Briffio'r Cabinet a Briffio'r Cyngor. Mae cynigion penodol wedi'u hadolygu gan y pwyllgorau archwilio ac roedd un yn seiliedig ar argymhellion gan grŵp tasg a gorffen aelodau / swyddogion.

Erbyn diwedd y broses pennu cyllideb 2015/16, roedd deg gweithdy cyllideb wedi'u cynnal gydag aelodau etholedig er mwyn archwilio cyllidebau gwasanaethau ac ystyried cynigion cyllidebau. Mae pum gweithdy pellach wedi'u trefnu i ystyried cynigion a diwallu bwlch cyllideb 2016/17.

Cynhaliwyd ymarfer ymgysylltu â'r cyhoedd i ystyried effaith cynigion y gyllideb. Yn ogystal â hyn, roedd y cyngor wedi hysbysu'r holl gynghorau Tref

a Chymuned ynglŷn â'r toriadau arfaethedig a chynnal cyfarfod ar gyfer yr holl gynghorau i drafod y cynigion. Mae trafodaethau'n parhau rhwng rhai o wasanaethau'r cyngor sir a rhai cynghorau tref ynglŷn ag effaith y cynigion ac os byddai cynghorau tref yn ystyried ariannu rhai o'r gweithgareddau os gwneir y toriadau.

Mae'r cyngor wedi ymgynghori â'i bartneriaid trwy'r Bwrdd Gwasanaethau Lleol ar y Cyd a chafwyd trafodaethau penodol gyda'r Heddlu.

Mae'r holl aelodau o staff wedi derbyn gwybodaeth ynglŷn â'r broses o osod y gyllideb a phan fydd cynigion yn newid i fod yn benderfyniadau, ymgynghorir yn llawn â'r staff yr effeithir arnynt, yn unol â pholisïau a gweithdrefnau AD y Cyngor.

Ymgynghorwyd â'r Undebau Llafur trwy'r Cydbwyllgor Ymgynghorol Lleol. Cytunwyd ar broses ar gyfer ymgysylltu â staff a'u cynrychiolwyr Undeb Llafur yn CBYLI ym mis Medi ac mae'n cael ei weithredu.

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid.

Mae'r broses hon yn parhau i fod yn heriol iawn gyda rhai penderfyniadau anodd eu gwneud ar hyd y ffordd. Mae ymrwymiad a chefnogaeth aelodau etholedig yn y broses o wneud penderfyniadau ac archwilio'r broses yn hanfodol.

Mae'r fframwaith rheoli risg a gynigir i reoli gweithrediad arbedion cyllideb 2015/16 wedi'i amlygu isod.

10. Pa risgiau sydd ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

Dyma'r cyfnod ariannol mwyaf heriol y mae'r cyngor wedi ei wynebu a byddai methu a chyflawni strategaeth gyllideb effeithiol yn rhoi mwy o bwysau ar wasanaethau yn y dyfodol.

Mae rheoli risg y broses yn ystyriaeth allweddol gan y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol ac mae risgiau penodol wedi'u codi yn yr adroddiadau blaenorol. Cyflwynwyd risgiau posibl gweithredu pob cynnig i gael arbedion yn y gweithdai wrth iddynt gael eu datblygu. Fodd bynnag, i ategu at hyn, roedd sesiwn Uwch Dîm Arweinyddiaeth y Cyngor yn canolbwyntio ar reoli risg y broses ar 5 Chwefror a chynigwyd dylai bod pedair elfen i'r fframwaith rheoli risg yn ategu at weithredu arbedion cyllidebol 15/16 a nodir hyn yn y tabl isod:

Effaith	Dull Monitro / Adrodd
Ariannol	Mesurir gan Gyllid gyda'r Pennaeth Gwasanaeth - ei adrodd yn fisol i'r Cabinet fel rhan o'r Adroddiad Cyllid.
Perfformiad	Mesurir gan Wella a Moderneiddio Busnes gyda'r Pennaeth Gwasanaeth. Ei adrodd i'r aelodau trwy Archwilio a /neu'r Cabinet.
Risg	Mesurir gan Wella a Moderneiddio Busnes / Archwilio Mewnol / Pennaeth Gwasanaeth. Adroddiadau

	rheolaidd i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol.
Archwilio Archwilio	Cadeiryddion / Is-Gadeiryddion i adolygu'r adroddiadau uchod a'u galw i mewn fel y bo'n briodol.

Bydd Pennaeth Cyllid ac Asedau yn gadael y cyngor ar ddiwedd mis Mai. Er mwyn sicrhau nad oes risg i broses y gyllideb a bod cyfnod trosglwyddo llyfn, bydd y Prif Gyfrifydd yn arwain y broses dros y tri mis nesaf gyda chefnogaeth cefndirol gan Bennaeth Cyllid. Mae hyn yn ategu at broses 2015/16 lle y cynorthwyodd y Prif Gyfrifydd i'w datblygu a'u darparu.

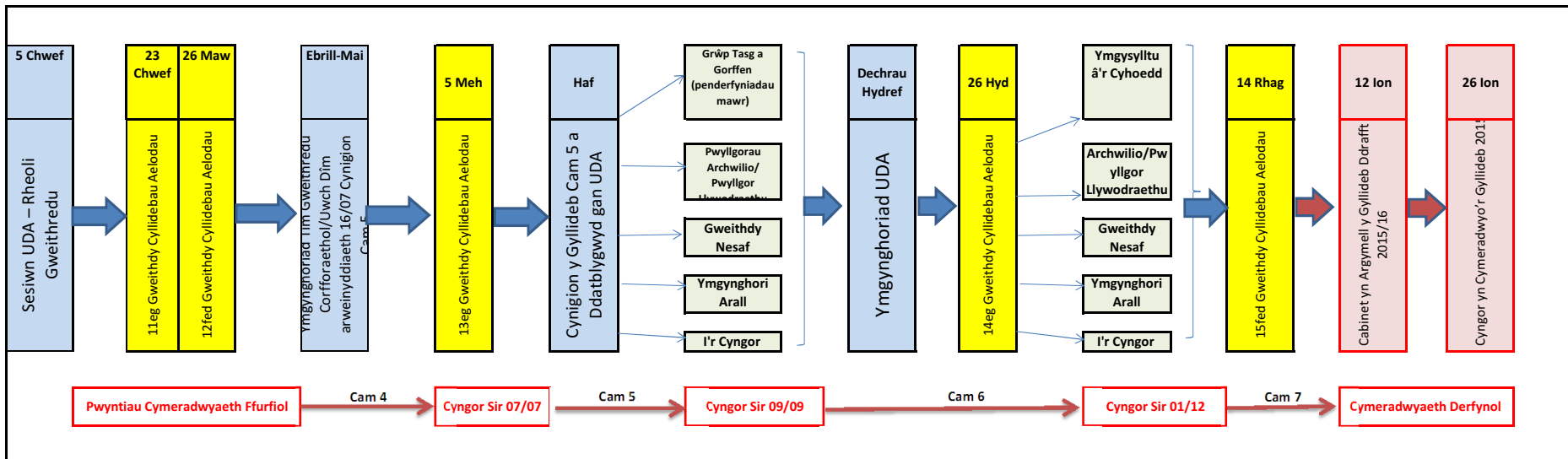
11. Pŵer i wneud y Penderfyniad:

Mae'n ofynnol i awdurdodau lleol o dan Adran 151, Deddf Llywodraeth Leol 1972 wneud trefniadau ar gyfer gweinyddu eu materion ariannol yn briodol.

PROSES ARFAETHDIG Y GYLIDEB 2016/17

CYLLIDEB Goruchwylio - Diweddariadau misol i'r Tîm Gweithredu Corfforaethol, y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol a Briffio'r Cabinet

Mae tudalen hwn yn fwiadol wag

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod / Swyddog Arweiniol:	Y Cynghorydd Barbara Smith
Awdur yr Adroddiad:	Rheolwr Gwybodaeth Corfforaethol
Teitl:	Diweddariad ar y Strategaeth Rheoli Gwybodaeth

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

- 1.1 Bydd yr adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf i'r Pwyllgor am y cynnydd a wnaed ar weithredu Strategaeth Rheoli Gwybodaeth y Cyngor.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

- 2.1 Gofynnodd y Pwyllgor am adroddiad diweddarau blynyddol ar ôl i'r Strategaeth gael ei chyflwyno iddynt yn ystod mis Rhagfyr 2013.

3. Argymhellion

- 3.1 Argymhellir bod y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol yn nodi'r cynnydd a wnaed ar reoli gwybodaeth ac yn parhau i gefnogi ei weithrediad.

4. Manylion yr Adroddiad

- 4.1 Mae rheoli gwybodaeth wedi cael ei ystyried yn hanesyddol fel gwendid llywodraethu sylweddol mewn Datganiadau Llywodraethu Blynyddol yn dilyn adroddiadau archwilio mewnol ac allanol anffafriol.

- 4.2 Ffurfiwyd y Tîm Gwybodaeth Corfforaethol yn ystod 2013 er mwyn darparu ymagwedd fwy cydlynol at y maes hwn ac i fynd i'r afael â'r gwendidau a nodwyd. Datblygodd y Tîm Strategaeth Rheoli Gwybodaeth i ddarparu dull corfforaethol y cytunwyd arno ar gyfer y swyddogaeth hon. Ers hynny, gwnaed gwelliannau sylweddol. Yn ddiweddar, mae'r gwelliannau hyn wedi arwain at leihau'r risg sy'n gysylltiedig â rheoli gwybodaeth o oren (sylweddol) i felyn (cymedrol), ac adlewyrchwyd hyn ar y Gofrestr Risg Gorfforaethol.

- 4.3 Dyma rai o'r camau allweddol sydd wedi'u cymryd dros y 12 mis diwethaf er mwyn lleihau'r sgôr risg:

- un o'r Cynghorau cyntaf yng Nghymru i sicrhau achrediad Rhwydwaith y Sector Cyhoeddus (PSN) yn ystod 2014;
- sicrhau bod Diogelu Data yn cael ei ystyried ar gam cynnar mewn prosiectau trwy ymgorffori asesiadau effaith preifatrwydd yn y fframwaith rheoli prosiectau corfforaethol;

- codi ymwybyddiaeth a gwella lefelau cymhwysedd ym maes rheoli gwybodaeth yn y Cyngor drwy ddatblygu a lansio cyfres o fodiwlau e-ddysgu, gan gynnwys: Diogelu Data, Rhyddid Gwybodaeth, Rheoliadau Gwybodaeth Amgylcheddol a Rheoli Dogfennau.
- gwell disgyblaethau rheoli dogfennau drwy gyflwyno cyfres o bolisiau rheoli dogfennau, gan gynnwys: enwi ffeiliau, rheoli fersiynau a gyriannau rhwydwaith;
- datblygu ffordd gyson o drin achosion o dorri rheolau diogelwch gwybodaeth drwy ddatblygu gweithdrefn gysylltiedig;
- cyflwyno cyfleusterau e-bost diogel drwy Egress;
- cryfhau gofynion rheoli gwybodaeth mewn penderfyniadau caffael TGCh;
- gwell cyfathrebu ar faterion rheoli gwybodaeth drwy ailddatblygu tudalennau mewnwyd cysylltiedig;
- datblygu a derbyn cymeradwyaeth i achos busnes ar gyfer ystafell bost electronig;
- sefydlu dull mwy gwydn a chadarn o ymdrin â cheisiadau hawl i wybodaeth trwy benodi Swyddog Hawl i Wybodaeth;
- dinistriwyd bron i 4000 o focsys yn y Storfeydd Corfforaethol yn ystod 2014. Mae hyn wedi lleihau cyfanswm y bocsys sy'n cael eu storio o tua 10%;
- Moderneiddio'r ffordd mae llawer o dimau o bob rhan o'r Cyngor yn gweithio gyda dogfennau drwy gyflwyno EDRMS (system rheoli cofnodion dogfennau electronig). mae 20% o'r gweithlu bellach yn defnyddio EDRMS; ac
- diwygio ac ail-lansio ein Atodlen Gynnal Gorfforaethol.

4.4 Er y gwnaed cynnydd da, mae llawer o waith yn dal i'w wneud. Dros y 12 mis nesaf mae nifer o weithgareddau wedi'u cynllunio gan ganolbwyntio'n benodol ar ddatblygu swyddogaethau Rheoli Cofnodion ac Archifau'r Cyngor:

GWEITHGAREDD	DYDDIAD TARGED
Ehangu mynediad i ddeunyddiau archif y sir a'i gatalog o ddaliadau drwy ddatblygu gwell presenoldeb ar-lein.	Mawrth 2016
Ystyried gwahanol fodolau gweithredu ar gyfer rheoli cofnodion	Rhagfyr 2015
Adnewyddu fframwaith polisi diogelu gwybodaeth yn unol â gofynion newydd ac arfer gorau. Bydd hyn yn cael ei gefnogi trwy ddatblygu modiwl e-ddysgu diogelu gwybodaeth.	Rhagfyr 2015

Ymgorffori EDRMS mewn timau sy'n gwneud defnydd trwm o bapur erbyn diwedd y prosiect - Mawrth 2016.	Mawrth 2016
Cyflwyno gwell system TG ar gyfer cofnodi ac adrodd ar geisiadau hawl i wybodaeth.	Awst 2015
Cwblhau Cofrestr Asedau Gwybodaeth.	Mai 2015
Datblygu deunyddiau hyfforddi ar reoli e-bost i gefnogi'r broses o gyflwyno Microsoft Exchange/ Outlook.	Gorffennaf 2015
Cyhoeddi mwy o setiau data ar ein gwefan, gan alluogi'r Cyngor i gyflawni ei ddyletswyddau statudol o dan y Bil Diogelu Rhyddid 2012.	Mawrth 2016
Gweithredu proses well ar gyfer rheoli gwastraff cyfrinachol y Cyngor	Awst 2015

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

5.1 Bydd rheolaeth dda o wybodaeth yn cefnogi'r Cyngor o ran cyflawni ei flaenoriaethau corfforaethol, drwy:

- sicrhau y gellir nodi ein gwybodaeth yn gyflym ac yn rhwydd;
- sicrhau y caiff ein gwybodaeth ei diogelu, yn ôl risg;
- sicrhau bod gan ein staff a'n haelodau'r lefelau gofynnol o gymhwysedd i reoli gwybodaeth yn briodol;
- sicrhau bod ein gwybodaeth yn diwallu gofynion statudol, a
- sicrhau y caiff ein cofnodion hanfodol eu nodi a'u diogelu'n unol â hynny.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

6.1 Cymeradwywyd cyllid ar gyfer y prosiect EDRMS tan ddiwedd y prosiect - Mawrth 2016.

6.2 Mae cost gorfforaethol sy'n gysylltiedig â chyflwyno gwasanaeth gwastraff cyfrinachol. Mae'r cynnig hwn yn cael ei gyflwyno i'r UDA i'w ystyried ar 19 Mawrth.

6.3 Nid oes angen unrhyw adnoddau ariannol ychwanegol ar gyfer gweithredu'r Strategaeth Rheoli Gwybodaeth, gan fod angen newid diwylliant ac ymddygiad, a fydd yn cael eu cefnogi drwy bolisiau, prosesau, gweithdrefnau newydd a hyfforddiant.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad?

7.1 Mae Swyddog Cydraddoldeb y Cyngor wedi awgrymu y dylid cynnal Aseidiadau Effaith ar y camau gweithredu yn hytrach na'r Strategaeth.

8. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid

8.1 Mae'r Strategaeth Rheoli Gwybodaeth yn rhan bwysig o drefniadau llywodraethu cyffredinol y cyngor. Dylid mynd ati i weithredu'r Strategaeth o fewn yr adnoddau presennol. Bydd angen cyllid o adnoddau corfforaethol tuag at gost ychwanegol y cynnig gwastraff cyfrinachol y cyfeirir ato (amcangyfrifir i fod yn £15- £20k).

9 Pa risgiau sy'n bodoli ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

9.1 Dyma rai o'r risgiau o beidio â rheoli'n hasedau gwybodaeth yn briodol:

- Dirwyon - Deddf Diogelu Data yw £500,000
- Niwed i enw da
- Methu cyflawni arbedion effeithlonrwydd
- Methu cyflawni'r rhaglen foderneiddio

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod / Swyddog Arweiniol:	Pennaeth y Gwasanaethau Cyfreithiol, Adnoddau Dynol a Democrataidd
Awdur yr Adroddiad:	Pennaeth y Gwasanaethau Cyfreithiol, Adnoddau Dynol a Democrataidd
Teitl:	Papur Gwyn Llywodraeth Cymru - Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

1.1 Mae'r adroddiad yn ymwneud â Phapur Gwyn Llywodraeth Cymru o'r enw Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol ('y Papur').

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

2.1 Mae'r Papur yn destun ymgynghoriad tan 28 Ebrill. Pwrpas yr adroddiad yw canfod barn y Pwyllgor ynghylch y cynigion a gynhwysir yn y Papur. Gofynnir am farn y Pwyllgor yn arbennig o ran elfennau'r Papur sy'n ymwneud yn uniongyrchol â materion llywodraethu corfforaethol.

3. Beth yw'r Argymhellion?

3.1 Bod y Pwyllgor yn ystyried cynnwys y Papur ac yn rhoi sylwadau ar y materion hynny sy'n destun ymgynghori.

4. Manylion yr Adroddiad

4.1 Cyhoeddwyd y Papur ar 3 Chwefror 2015 gan y Gweinidog Gwasanaethau Cyhoeddus. Cyhoeddwyd y Papur mewn tair fersiwn, y Fersiwn Lawn, y fersiwn pob dydd (crynodeb) a'r fersiwn Pobl Ifanc. Mae'r fersiwn Lawn ynghlwm fel Atodiad 1 i'r adroddiad hwn. Gellir gweld y ddwy fersiwn arall drwy'r ddolen ganlynol: <http://gov.wales/consultations/localgovernment/power-to-local-people>

4.2 Mae'r Papur Gwyn yn helaeth ac mae'n cynnwys nifer o gynigion polisi clir, gan ailadrodd ymrwymadau polisi blaenorol (megis uno, cysylltiadau â Bil Cenedlaethau'r Dyfodol ac ati) ond mae hefyd yn cynnwys nifer o gwestiynau penagored sy'n ceisio barn am ddewisiadau polisi. Mae rhai o'r cynigion a dewisiadau polisi yn gymhleth, ond mae'r Papur Gwyn yn cynnig manylion cyfyngedig o ran sut y byddai cynigion yn cael eu rhoi ar waith.

- 4.3 Mae naw o brif benodau wedi'u cynnwys yn y Papur ac mae arolwg ymgynghori wedi'i gynnwys, mae copi o'r arolwg ynghlwm fel Atodiad 2 i'r adroddiad hwn. Gofynnir i'r Pwyllgor ystyried yn arbennig y bennod o'r enw 'Llywodraethu Corfforaethol a Gwella' ynghyd â rhannau eraill yn y Papur sy'n effeithio ar faterion llywodraethu corfforaethol ac sy'n cael eu nodi yn yr adroddiad hwn.
- 4.4 Mae'r Papur, ym mharagraff 2.12, yn awgrymu, er bod rheolau yn angenrheidiol i sicrhau llywodraethu da, gall gormod o reolau lesteirio'r broses gwneud penderfyniadau, ei gwneud yn anodd i bobl leol ddeall y broses gwneud penderfyniadau ac nid ydynt yn helpu i gyfleu gwerthoedd y Cyngor. Mae'r Papur yn awgrymu y dylai cyfansoddiadau yn gyntaf ac yn bennaf nodi gwerthoedd ac egwyddorion yr awdurdod y bydd yn gweithredu danynt yn hytrach na bod yn llyfr rheolau yn unig. Mae'r Papur yn ceisio barn am hyn ac a ddylai beichiau biwrocraidd a osodir gan ddeddfwriaeth llywodraeth leol gael eu diddymu neu eu diwygio.
- 4.5 Mae paragraff 2.10 o'r papur yn cynnig pŵer cymhwysedd cyffredinol i awdurdodau lleol a rhai cynghorau cymuned. Byddai pŵer o'r fath yn galluogi awdurdodau i wneud unrhyw beth nad yw'n cael ei atal yn benodol gan y gyfraith, yn hytrach na dim ond cael caniatâd i wneud y pethau hynny y maent yn cael awdurdod penodol i'w gwneud yn ôl y gyfraith, fel sy'n digwydd ar hyn o bryd. Mae'r paragraff hwn hefyd yn awgrymu y gallai swyddogaeth cefn swyddfa gael eu darparu gan un darparwr cenedlaethol yn yr is-gwmni sydd ym mherchnogaeth llwyr Llywodraeth Leol yng Nghymru.
- 4.6 Mae Pennod 3 yn effeithio ar agweddau ar lywodraethu corfforaethol gan ei bod yn ceisio ailddiffinio rôl a chyfrifoldebau'r Arweinydd, Aelodau'r Cabinet, Aelodau Etholedig a'r Prif Weithredwr. Mae'r Papur yn cynnig y dylai ymgeiswyr ar gyfer swydd yr Arweinydd gyhoeddi maniffesto ysgrifenedig a'i gyflwyno i'r Cyngor cyn i'r Arweinydd gael ei ethol. Byddai'r Arweinydd wedyn yn cyflwyno datganiad blynyddol o gynnydd o ran cyflawni'r maniffesto hwnnw. Dylai fod yn ofynnol i'r Arweinydd osod amcanion ar gyfer pob aelod o'r Cabinet, i'w galw i gyfrif yn flynyddol am eu cynnydd a chyhoeddi'r wybodaeth hon. Byddai'n ofynnol i'r Arweinydd hefyd osod amcanion ar ran yr awdurdod ar gyfer y Prif Weithredwr, asesu perfformiad y Prif Weithredwr yn flynyddol a llunio adroddiad i'r Cyngor.
- 4.7 Bydd maniffesto a datganiad blynyddol yr Arweinydd ar wahân ac yn wahanol i'r cynllun corfforaethol. Bydd y cynllun corfforaethol yn cael ei gynhyrchu gan y Prif Weithredwr a bydd yn nodi sut y bydd yr awdurdod yn cyflawni'r blaenoriaethau a nodir yn y maniffesto. Mae'r Papur yn glir bod rhaid osgoi unrhyw ddryswch rhwng y rolau hyn.
- 4.8 Mae paragraff 3.5 yn y Papur yn nodi'r hyn a ddisgwylir gan Aelod Etholedig o awdurdod. Mae'n cynnwys hyfforddiant gorfodol, cymryd rhan mewn llywodraethu cymunedol, cynnal cymorthfeydd, mynychu pwyllgorau y maent yn cael eu penodi iddynt, bod ar gael i'r cyhoedd drwy e-bost a chyfryngau cymdeithasol a galw'r weithrediaeth i gyfrif drwy graffu. Dylai fod yn ofynnol i

Aelodau Etholedig gynhyrchu adroddiadau blynyddol. Gellid gofyn i Aelodau Etholedig sy'n methu â chyflawni eu dyletswyddau yn foddhaol ymddangos gerbron y Pwyllgor Safonau. Gallai Aelodau y cyflwynwyd sancsiynau arnynt fod yn destun adalw.

- 4.9 Mae Pennod 4 yn nodi perthynas newydd rhwng awdurdodau lleol a chymunedau lleol. Mae'r Papur yn awgrymu trefniadau llywodraethu ardal newydd sy'n rhoi rôl flaenllaw i aelodau etholedig. Mae paragraff 4.5 yn nodi dewis a ffeffrir sef fframwaith cenedlaethol sy'n ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol roi systemau llywodraethu cymunedol ar waith. Byddai'r trefniadau hyn yn cynnwys 'Byrddau Ardal'. Bwriedir cyflwyno deddfwriaeth i sicrhau bod awdurdodau lleol yn sefydlu Byrddau Ardal. Byddai'r rhain yn cael eu harwain gan aelodau, ond byddent yn cynnwys swyddogaethau gwarantedig ar gyfer cyrff cymunedol, y trydydd sector, cynghorau cymuned a gwasanaethau cyhoeddus eraill. Byddai cyfrifoldebau a chyllidebau penodol yn cael eu dirprwyo i'r Byrddau hyn.
- 4.10 Mae'r Papur yn cynnig bod â llai o gynghorau cymuned mwy o faint, a dylai awdurdodau lleol adolygu cynghorau cymuned o fewn eu hardaloedd i gyflawni hyn erbyn 2022. Byddai cyrff cymunedol yn cael nifer o hawliau y gallant eu harfer mewn perthynas â gwasanaethau ac asedau. Byddai corff cymunedol yn cael ei ddiffinio fel sefydliad sector gwirfoddol, menter gymdeithasol gydweithredol, gydfuddiannol a rhai cynghorau cymuned.
- 4.11 Mae Pennod 6 yn ymdrin â llywodraethu corfforaethol a gwella. Mae'r Papur yn awgrymu diddymu Rhan 1 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 sy'n rhoi dyletswydd ar awdurdodau lleol i sicrhau gwelliant parhaus, gosod amcanion gwella a chyhoeddi cynlluniau ar gyfer cyflawni'r gwelliant hwn bob blwyddyn. Mae Swyddfa Archwilio Cymru yn cynhyrchu asesiad blynyddol o p'un a yw awdurdod wedi cyflawni'r gwelliannau a gynlluniwyd ac a oes ganddo'r gallu i wella ymhellach. Mae Mesur 2009 hefyd yn rhoi pwerau i Weinidogion Cymru gynnig cymorth i awdurdodau sy'n methu ac ymyrryd pan fo angen. Mae'r Papur yn awgrymu y byddai ymagwedd fwy seiliedig ar risg i wella ac arloesi yn caniatáu i awdurdodau ymateb yn gyflymach ac yn effeithiol i'r heriau sy'n eu hwynebu. Mae'r Papur hefyd yn cynnig cynnwys dyletswyddau gwella penodol ar gyfer y Prif Weithredwr a chryfhau prosesau atebolrwydd mewnol awdurdodau lleol. Mae'r Papur yn ceisio safbwyntiau ar p'un a ddylai unrhyw agwedd o Ran 1 o Fesur 2009 gael ei chadw o fewn y ddeddfwriaeth newydd.
- 4.12 Mae paragraff 6.4 o'r papur yn awgrymu cryfhau trefniadau llywodraethu corfforaethol awdurdodau lleol, gan gynnwys rôl y Pwyllgor Archwilio. Mae'r papur yn cynnig diwygio Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 i egluro swyddogaethau'r Pwyllgorau Archwilio, eu galw'n Bwyllgorau Llywodraethu Corfforaethol ac Archwilio, ehangu eu haelodaeth annibynnol, a'i gwneud yn ofynnol eu bod yn cael eu cadeirio gan unigolion annibynnol. Byddai'n ofynnol i'r Prif Weithredwr gynnal hunanasesiad blynyddol o lywodraethu corfforaethol a pherfformiad yr awdurdod, darparu a chyhoeddi adroddiad i'r Arweinydd ar faterion sy'n peri pryder, camau a gymerwyd mewn ymateb i adroddiadau'r

Pwyllgor Archwilio, hunanasesu ac adolygiad gan gymheiriaid. Dylai'r Prif Weithredwr hefyd wneud trefniadau ddwywaith y flwyddyn am adolygiad cymheiriaid i gynig her i'r broses hunanasesu. Byddai'r adolygiad cymheiriaid yn cael ei gynnal gan aelodau presennol ac aelodau sydd wedi ymddeol ac uwch swyddogion o awdurdodau eraill, gweithwyr proffesiynol mewn meysydd fel y gyfraith, TG, adnoddau dynol a chyllid, ac unigolion â chymwysterau addas o'r sector preifat a'r trydydd sector.

- 4.13 Mae'r Papur yn awgrymu bod Gweinidogion Cymru yn cadw pwerau ymyrryd pan fo methiannau o fewn meysydd penodol megis gwasanaethau cymdeithasol neu addysg. Dylai fod ganddynt bŵer i gomisiynu adolygiadau annibynnol o lywodraethu corfforaethol awdurdodau lleol. Byddai'r adolygiadau hyn yn llywio penderfyniadau Gweinidogion ynghylch a ddylid cynnig cefnogaeth neu ymgymryd ag ymyrraeth ffurfiol.
- 4.14 Mae Pennod 7 yn ymdrin â pherfformiad. Mae paragraff 7.2 yn awgrymu y bydd nodau lles y tymor hir ar gyfer Cymru yn cael eu gosod gan Gynulliad Cenedlaethol Cymru o dan y Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru). Byddai awdurdodau lleol a gwasanaethau cyhoeddus eraill yn gosod eu hamcanion ar gyfer cyflawni'r nodau cenedlaethol hyn. Bydd y cynllun lles lleol yn nodi'r cynllun gwasanaeth cyhoeddus ar y cyd ar gyfer ardal, a ddatblygwyd gan y Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus. Bydd maniffesto'r Arweinydd fel y cyfeiriwyd ato yn gynharach yn nodi blaenoriaethau gwleidyddol gweithrediaeth yr awdurdod lleol a bydd y Prif Weithredwr yn cynhyrchu cynllun corfforaethol i roi'r blaenoriaethau hyn ar waith. Ni fydd y cyngor bellach yn cymeradwyo'r cynllun corfforaethol. Bydd y cyngor yn cymeradwyo'r gyllideb a bydd gofyn i'w bwyllgorau a'i weithrediaeth graffu ar yr uwch dîm rheoli o ran cyflawni eu hamcanion drwy'r cynllun corfforaethol. Byddai'r cynllun hwn yn ffynhonnell o dystiolaeth ar gyfer yr Archwilydd Cyffredinol wrth gynnal proses archwilio rheolaidd o awdurdodau lleol ac yn adnodd i Bwyllgorau Archwilio herio'r weithrediaeth.
- 4.15 Mae Pennod 7 hefyd yn cynnig ymagwedd newydd at ddata perfformiad gyda llai o fesurau mwy ystyrion. Bydd y cynllun corfforaethol yn cynnwys set safonol o ganlyniadau perfformiad a mesurau. Mae'r Papur yn ceisio barn am y defnydd o safonau gofynnol a chosbau ariannol am beidio â chydymffurfio â safonau o'r fath.
- 4.16 Mae Pennod 7 hefyd yn cynnig gofyniad bod holl gyfarfodydd y cyngor llawn a'r cabinet yn cael eu darlledu ar-lein yn ogystal ag annog darlledu pwyllgorau eraill. Mae hefyd yn cynnig dyletswydd i fod â threfniadau i'r cyhoedd leisio eu barn am unrhyw eitemau agored ar raglen y cyngor, y cabinet neu unrhyw bwyllgorau'r awdurdod.
- 4.17 Mae Pennod 7 yn cynnig gofyniad ar bob awdurdod lleol i sefydlu proses gwynion ar-lein syml a dyletswydd statudol i ddarparu adroddiad rheolaidd ar gwynion i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol ac Archwilio.

4.18 Mae Pennod 8 yn ymdrin â swyddogaeth adolygu pwyllgorau archwilio a rheoleiddwyr allanol. Mae'r newidiadau arfaethedig yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau nodi 'penderfyniadau allweddol' a fydd yn cael eu hystyried er mwyn galluogi gwell cynllunio o ran archwilio. Mae'r Papur hefyd yn awgrymu cryfhau blaengynllunio Pwyllgorau Archwilio, gan ei gwneud yn ofynnol i gyrff adolygu allanol rannu gwybodaeth gyda'i gilydd a gyda Phwyllgorau Archwilio lleol, ei gwneud yn ofynnol i gyrff adolygu allanol gydlyn eu gwaith a chynhyrchu asesiad cyfunol o bob Awdurdod Lleol bob dwy flynedd ac asesiad blynyddol ar y cyd o gyflwr llywodraeth leol yng Nghymru.

4.19 Mae Pennod 9 yn ymdrin â diwygio cyllid llywodraeth leol. Bydd y cam cyntaf yn nodi ac yn gweithredu'r newidiadau sydd eu hangen i weithredu'r broses uno awdurdodau. Bydd y cam nesaf yn ystyried newidiadau mwy sylfaenol i'r ffordd y mae llywodraeth leol yn cael ei ariannu gan gynnwys edrych ar y cydbwysedd rhwng cyllid a gaiff ei ddarparu'n ganolog a'r hyn a gynhyrchir yn lleol drwy drethi a thaliadau lleol. Disgwylir i hyn arwain at Bapur Gwyn arall ar ôl Etholiadau nesaf y Cynulliad yn 2016.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

5.1 Nid yw'r penderfyniad yn effeithio'n uniongyrchol ar y Blaenoriaethau Corfforaethol.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

6.1 Ni fydd ymateb i'r ymgynghoriad yn arwain at unrhyw gost ychwanegol.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad? Dylai'r templed AEC wedi'i lenwi gael ei atodi fel atodiad i'r adroddiad.

7.1 Nid oes angen Asesiad o'r Effaith ar Gydraddoldeb.

8. Pa ymgynghoriadau a gynhaliwyd gyda'r Pwyllgorau Archwilio ac eraill?

8.1 Mae'r Papur wedi ei drafod gan Gadeiryddion ac Is-gadeiryddion Archwilio, yn enwedig o ran Pennod 8 sy'n ymdrin â materion archwilio. Mae'r Papur hefyd wedi ei drafod gan y Pwyllgor Gwasanaethau Democratiaidd gyda phwyslais arbennig ar Bennod 3. Bydd y Papur yn destun adroddiad i'r Cyngor Llawn.

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid.

9.1 Nid oes unrhyw gostau ychwanegol ynghlwm wrth ymateb i'r ymgynghoriad. Byddai angen ystyried unrhyw gynigion sy'n dod i'r amlwg ar ôl hynny naill ai drwy ddeddfwriaeth neu arweiniad y llywodraeth yn unigol er mwyn asesu'r goblygiadau o ran cost a threfniadaeth.

10. Pa risgiau sydd ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

10.1 Y risg o beidio ag ymateb i'r ymgynghoriad yw na fydd barn y Cyngor yn cael ei chymryd i ystyriaeth pan fydd y Llywodraeth yn ystyried y ddeddfwriaeth a fydd yn cael ei deddfu mewn perthynas â'r cynigion yn y Papur.

11. Pŵer i wneud y Penderfyniad

11.1 Adran 111 Deddf Llywodraeth Leol 1972

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

www.cymru.gov.uk

Datganoli,
Democratiaeth a
Chyflawni

Papur Gwyn Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol

Dyddiad cyhoeddi: 3 Chwefror 2015
Angen gweithredu erbyn: 23:59 ar 28 Ebrill 2015

Tudalen 37

Trosolwg

Y Papur Gwyn 'Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol' yw datganiad o fwriad Llywodraeth Cymru ynghylch dyfodol Llywodraeth Leol yng Nghymru.

Mae'r Papur Gwyn yn egluro cynigion Llywodraeth Cymru ynghylch diwygio yn y meysydd canlynol: democratiaeth leol, rolau a chydabyddiaeth ariannol Aelodau Etholedig ac uwchswyddogion, llywodraethu cymunedol a Chynghorau Cymuned, hawliau cymunedau, gwelliant corfforaethol, perfformiad gwasanaethau, craffu, archwilio, arolygu a rheoleiddio, a chyllid.

Sut i ymateb a manylion cysylltu

Mae'r ymgynghoriad hwn yn ymdrin â nifer helaeth o faterion. Mae llawer ohonynt o ddiddordeb i'r cyhoedd ond mae rhai ohonynt yn dechnegol ac mae'n bosibl mai dim ond Awdurdodau Lleol fydd â diddordeb ynddynt. Rydym wedi creu holiadur ar y we er mwyn ei gwneud yn haws inni gasglu ymatebion a'u dadansoddi – gweler yma: <http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/power-to-local-people/?lang=cy>

Gallwch ddewis ymdrin â'r holl faterion a godir gan y Papur Gwyn hwn neu gallwch ddewis cwblhau fersiwn fyrrach o'r holiadur, sy'n canolbwyntio ar y prif faterion sydd o ddiddordeb i'r cyhoedd. Byddwch yn gallu dewis yr opsiwn yr ydych yn ei ffafrio pan fyddwch yn dechrau llenwi'r holiadur. Mae fersiwn Word ar gael hefyd ond byddem yn annog ymatebwyr yn daer i ddefnyddio'r fersiwn sydd ar-lein.

I ymateb i'r ymgynghoriad cwblhewch y ffurflen sydd ar-lein neu gofynnwch am yr holiadur ar ffurf Word sy'n cyd-fynd â'r Papur Gwyn, cwblhewch yr holiadur a dychwelwch ef: RLGProgramme@cymru.gsi.gov.uk

neu drwy'r post i'r cyfeiriad canlynol

Diwygio Llywodraeth Leol
Llywodraeth Cymru
Parc Cathays
Caerdydd
CF10 3NQ

Sut y byddwn yn defnyddio'r farn a'r wybodaeth a roddwch inni

Bydd unrhyw ymateb a anfonwch atom yn cael ei weld yn llawn gan staff Llywodraeth Cymru sy'n gweithio ar y materion y mae'r ymgynghoriad hwn yn ymdrin â nhw. Mae'n bosibl y bydd aelodau eraill o staff Llywodraeth Cymru yn gweld yr ymateb hefyd, er mwyn eu helpu i gynllunio ymgynghoriadau ar gyfer y dyfodol.

Mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu cyhoeddi crynodeb o'r ymatebion i'r ddogfen hon. Mae'n bosibl hefyd y byddwn yn cyhoeddi'r ymatebion yn llawn. Fel arfer, bydd enw a chyfeiriad (neu ran o gyfeiriad) yr unigolyn neu sefydliad a anfonodd yr ymateb yn cael eu cyhoeddi gyda'r ymateb. Mae hynny'n helpu i ddangos bod yr ymgynghoriad wedi'i gynnal yn briodol. Os nad ydych yn dymuno i'ch enw a'ch cyfeiriad gael eu cyhoeddi, rhowch wybod inni yn ysgrifenedig wrth anfon eich ymateb. Byddwn wedyn yn cuddio'ch manylion.

Mae'n bosibl y bydd yr enwau a'r cyfeiriadau y byddwn wedi'u cuddio yn cael eu cyhoeddi'n ddiweddarach, er nad yw hynny'n debygol o ddigwydd yn aml iawn. Mae Deddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 a Rheoliadau Gwybodaeth Amgylcheddol 2004 yn caniatáu i'r cyhoedd gael gweld gwybodaeth a gedwir gan lawer o gyrff cyhoeddus, gan gynnwys Llywodraeth Cymru. Mae hynny'n cynnwys gwybodaeth sydd heb ei chyhoeddi. Fodd bynnag, mae'r gyfraith hefyd yn caniatáu inni gadw gwybodaeth yn ôl dan rai amgylchiadau. Os bydd unrhyw un yn gofyn am gael gweld gwybodaeth a gadwyd yn ôl gennym, bydd rhaid inni benderfynu a ydym am ei rhyddhau ai peidio. Os bydd rhywun wedi gofyn inni beidio â chyhoeddi ei enw a'i gyfeiriad, bydd hynny'n ffaith bwysig inni ei chadw mewn cof. Fodd bynnag, fe allai fod rheswm pwysig dros orfod datgelu enw a chyfeiriad unigolyn, er ei fod wedi gofyn inni beidio â'u cyhoeddi. Byddem yn cysylltu â'r unigolyn ac yn gofyn am ei farn cyn gwneud unrhyw benderfyniad terfynol i ddatgelu'r wybodaeth.

Rhagor o wybodaeth a dogfennau cysylltiedig

Mae'r ddogfen hon ar gael hefyd ar ffurf crynodeb pob dydd ac ar ffurf fersiwn sy'n addas i bobl ifanc. Mae'r rhain i'w cael ar wefan Llywodraeth Cymru.

Mae fersiynau o'r ddogfen hon ar gael mewn print bras, Braille ac ieithoedd eraill os gofynnir amdanynt.

Cynnwys

Rhagair y Gweinidog – Ein Gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru	vi
Grym i Bobl Leol	1
Cydbwysu Cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol	11
Adnewyddu Democratiaeth	26
Cysylltu â Chymunedau	46
Grym i Gymunedau Lleol	59
Llywodraethu Corfforaethol a Gwella	65
Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol	73
Cryfhau Rôl Adolygu	81
Diwygio Cyllid Llywodraeth Leol	94
Casgliad	104
Rhestr termau	105

Rhagair y Gweinidog – Ein Gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru

O ymweld ag Archifau Gwent yn eu cyfleuster newydd bendigedig yn Swyddfeydd Cyffredinol yr hen waith dur yng Nglynebwy, gallwch ddarllen cofnodion Cymdeithas Cymorth Meddygol Gweithwyr Tredegar lle bu'r Cynghorydd Aneurin Bevan a'i gydweithwyr wrthi'n cyflwyno atebion cydweithredol i'w cymuned leol, o safbwynt iechyd. Mae'r cofnodion hynny'n ein hatgoffa bod Llywodraeth Leol yng Nghymru, ar ei gorau, wastad wedi bod yn weithredol ac wedi mynd ati i weithio'n gydweithredol gyda chymunedau lleol i ddod o hyd i atebion i broblemau.

Rydym yn awyddus i bob un o'n Cynghorau fod yn Gynghorau gweithredol sy'n mynd ati i ddarparu gwasanaethau cyhoeddus modern a hygyrch o safon, a hynny ar y cyd â'u cymunedau. Wrth inni ddatblygu ein cynlluniau, rydym wedi ystyried y profiad rhyngwladol gorau ac wedi manteisio ar brofiadau'r mudiad cynghorau cydweithredol yn y DU. Ond ni ddylem fyth anghofio bod Cymru bob amser wedi arloesi ym maes modelau cydweithredol, yn ystod oes Aneurin Bevan a heddiw. Mewn 11 o Awdurdodau Lleol yng Nghymru, pleidleisiodd tenantiaid o blaid cael cwmnïau cydfuddiannol cymunedol neu fentrau cymdeithasol i reoli eu tai cymdeithasol. Mae Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 yn deddfu ar gyfer creu modelau cydweithredol a chydfuddiannol ym maes gofal cymdeithasol.

Yn y Papur Gwyn hwn rydym yn egluro telerau bargaen newydd ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru. Dros 15 mlynedd ar ôl sefydlu'r Cynulliad Cenedlaethol, mae'n bryd ail-lunio'r berthynas rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol yng Nghymru. Bydd ein bargaen newydd ar gyfer Llywodraeth Leol, sydd wedi'i seilio ar nifer llai o Gynghorau cryfach, yn arwain at Lywodraeth Genedlaethol yng Nghymru sy'n pennu nifer bach o flaenoriaethau cenedlaethol clir, yn dilyn hynt Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2014, gan alluogi Llywodraeth Leol i bennu'r rhan fwyaf o flaenoriaethau lleol gyda phobl leol.

Rydym yn sylweddoli bod Llywodraeth Leol yng Nghymru dan bwysau difrifol ar hyn o bryd o ganlyniad i bolisiau cyni Llywodraeth y DU a'r galw cynyddol am wasanaethau. Nid yw'n gyfnod hawdd i neb ym maes Llywodraeth Leol, boed yn Gynghorwyr neu'n weithwyr Cynghorau. Felly, mae'n hollbwysig ein bod yn caniatáu i Lywodraeth Leol ganolbwyntio ar flaenoriaethau allweddol a dysgu o'r arfer gorau – arfer dibynadwy, yn ogystal ag arfer arloesol – wrth fynd ati i wella'r modd y caiff gwasanaethau eu darparu ledled Cymru.

Yn y cyfamser rhaid inni sicrhau bod Cynghorau lleol yn cynrychioli pob agwedd ar gymunedau lleol. Mae arnom angen llawer mwy o amrywiaeth o Gynghorwyr. Mae sicrhau hynny'n her uniongyrchol i arweinwyr Llywodraeth Leol. Mae Cynghorau lleol sy'n adlewyrchu cymunedau lleol yn fwy tebygol o ennyn ymddiriedaeth y cymunedau hynny pan fydd yn rhaid i arweinwyr lleol wneud penderfyniadau anodd. Dylem fod yn ei gwneud yn haws i bobl newydd ymuno â Llywodraeth Leol ar lefel Cyngor Tref neu Gymuned ac ar lefel Prif Gyngor. Rhaid inni sicrhau nad yw'r system o roi lwfansau i Gynghorwyr yn golygu bod Aelodau Cabinet a'r sawl sy'n

cael taliadau am gyfrifoldebau uwch yn dod yn rhan arall o'r fiwrocratiaeth sy'n derbyn tâl. Dylem fod yn ceisio lleihau cost gwleidyddiaeth a rheolaeth ym maes Llywodraeth Leol.

Ar adeg pan fo sefydliadau ym maes gwasanaethau cyhoeddus ledled y byd yn dysgu nad yw'r hen ffyrdd o wneud pethau'n ddigonol ar gyfer y dyfodol, mae gan Gymru gyfle i achub y blaen ar bawb arall os ydym yn effro i'r posibilrwydd o wneud hynny. Os ydym am ail-lunio ein gwasanaethau cyhoeddus ac ail-lunio ein hardaloedd lleol, mae angen inni weld arweinyddiaeth gref ac addasol ar draws pob un o'n gwasanaethau cyhoeddus, gan gynnwys Llywodraeth Leol.

Rydym yn uchelgeisiol o safbwynt Llywodraeth Leol yng Nghymru ac o safbwynt ein cymunedau lleol. Mae'r Papur Gwyn hwn yn egluro ein gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru ac yn esbonio sut y byddwn yn symud y cynigion hyn yn eu blaen.

Leighton Andrews AC
Y Gweinidog Gwasanaethau Cyhoeddus

1. Grym i Bobl Leol

Mae'r Bennod hon yn egluro hanes a datblygiad Llywodraeth Leol yng Nghymru. Dyma'r cyd-destun ar gyfer ein gweledigaeth, sef Llywodraeth Leol fwy cynhwysol ac atebol sy'n rhannu grym a chyfrifoldeb â'r cymunedau y mae'n eu gwasanaethu. Mae'n ein hatgoffa nad yw'r hyn sydd dan sylw'n rhywbeth newydd. Ceir hanes hir o weithredaeth gymunedol yng Nghymru, ac mae Llywodraeth Cymru wedi bod yn ei hyrwyddo a'i chefnogi'n gyson ers 1999. Er bod diwygio strwythurol ym maes Llywodraeth Leol yn angenrheidiol, nid yw'n ddigonol. Bydd angen i Lywodraeth Leol yn yr 21ain ganrif yng Nghymru gael math newydd o arweinyddiaeth wleidyddol nad yw'n rhan o rigol biwrocraatiaeth Awdurdodau Lleol. Yn ogystal, bydd angen cynrychiolaeth ddemocrataidd sy'n adlewyrchiad mwy cytbwys o amrywiaeth ein cymunedau.

Yn olaf, mae'r Bennod hon yn rhoi trosolwg cryno o gynnwys Penodau eraill y Papur Gwyn hwn.

1.1 Cyflwyniad

Daeth Llywodraeth Leol fodern yng Nghymru i fodolaeth ddiwedd y 19eg ganrif ac roedd yn benllanw cyfres o ddiwygiadau mawr yn oes Fictoria y bwriedid iddynt roi trefn ar anhrefn o safbwynt awdurdodau, anhrefn o safbwynt ardrethi ac anhrefn o safbwynt ardaloedd.¹

Creodd Deddf Llywodraeth Leol 1888 Gynghorau Sir yn siroedd 'hanesyddol' Cymru, a oedd wedi'u sefydlu gan Harri'r Wythfed. Sicrhaodd y Cynghorau newydd, a etholwyd drwy etholfraint newydd ac estynedig, fod rheolaeth ddemocrataidd bellach ar bwerau gweinyddol yr Ynadon Heddwch, megis gwaith cynnal a chadw ffyrdd a phontydd, carchardai, gwallgofdai a gwaith trwyddedu, a ariennid drwy godi ardrethi sirol. Daeth yr Heddlu yn gyfrifoldeb cyd-bwyllgorau'r Ynadon Heddwch a'r Cynghorau newydd.

Chwe mlynedd yn ddiweddarach, creodd Deddf Llywodraeth Leol 1894 Gynghorau Dosbarth gwledig a threfol a fabwysiadodd bwerau'r byrddau glanweithdra a'r Comisiynwyr Gwelliannau, gan gynnwys rhai'n ymwneud â'r cyflenwad dŵr, carthffosiaeth, palmentydd, gwaith glanhau strydoedd a'r gwaith o ddarparu marchnadoedd a mynwentydd. Yn ogystal sefydlodd y Ddeddf Gynghorau Plwyf sifil a oedd yn parhau i roi cymorth i bobl dlawd drwy Undebau Cyfraith y Tlodion – ond erbyn hyn dan oruchwyliaeth ddemocrataidd Gwarcheidwaid Cyfraith y Tlodion, a oedd yn cynnwys Aelodau Etholedig o'r Cynghorau Dosbarth newydd. Gyda'i gilydd gosododd y ddwy Ddeddf hyn y sylfeini ar gyfer Llywodraeth Leol fodern yng Nghymru.

Yn ystod y 30 mlynedd nesaf, cymerodd y Cynghorau Sir ragor o gyfrifoldebau, am addysg uwchradd ym 1889, am addysg gynradd ym 1902 ac am wasanaethau mamolaeth a phlant ym 1918. Ehangodd y Cynghorau Dosbarth yr hyn a wnaent ym maes cyfleustodau a daethant yn berchnogion o bwys ar gwmnïau lleol a oedd yn cyflenwi trydan, nwy a dŵr.

¹ George Goschen, Llywydd y Bwrdd Llywodraeth Leol, 1871, dyfynwyd yn *British local government reform: the nineteenth century and after*, J.P.D. Dunbabin, The English Historical Review, 94 (1984), Rhif 365

Cafodd y ddwy haen a oedd yn perthyn i Lywodraeth Leol eu diwygio'n sylweddol am y tro cyntaf ym 1929. Cafodd rôl y Cynghorau Sir ei chryfhau ar draul y Cynghorau Dosbarth. Cafodd Undebau a Gwarcheidwaid Cyfraith y Tlodion eu diddymu a daeth y Siroedd yn gyfrifol am gymorth cyhoeddus, claf dai, ysbytai a thlotai ac am bob priffordd. Gofynnwyd hefyd iddynt ddiwygio'r haenau isaf o lywodraeth ac arweiniodd hynny at ddiddymu nifer o Gynghorau Dosbarth ac uno llawer o blwyfi.

Y 15 mlynedd nesaf oedd y blynyddoedd lle gwelwyd Llywodraeth Leol yng Nghymru yn ehangu fwyaf. Rhyngddynt roedd y Cynghorau Sir a'r Cynghorau Dosbarth yn gofalu am y ffyrdd a'r palmentydd, roeddent yn darparu gwasanaethau lles i bobl dlawd a gwasanaethau cymdeithasol sylfaenol, roeddent yn adeiladu ysbytai ac ysgolion trefol ac yn rhedeg y system addysg, roeddent yn darparu brechiadau a gwasanaethau mamolaeth, roedd llawer ohonynt yn darparu nwy a thrydan drwy eu cwmnïau eu hunain, roeddent yn gyfrifol am ddŵr, carthffosiaeth a glanweithdra ac roeddent yn rheoleiddio gwaith diogelu'r cyhoedd ac yn rheoleiddio busnesau a gwaith cynllunio.

Yn dilyn y Rhyfel arweiniodd y broses o wladoli diwydiannau a seilwaith allweddol, ynghyd â ffocws cynyddol ar sicrhau tegwch cymdeithasol, at don o ddiwygiadau. Yn rhan o'r diwygiadau hynny collodd Llywodraeth Leol y rhan fwyaf o'i chyfrifoldebau am iechyd, nawdd cymdeithasol a chyfleustodau. Arweiniodd y broses o wladoli trydan ym 1947 at drosglwyddo dros 50 o gwmnïau cyflenwi Awdurdodau Lleol yng Nghymru i'r Byrddau Trydan newydd. Y flwyddyn ganlynol cafodd pob un o'r cwmnïau nwy a oedd yn eiddo i Awdurdodau Lleol yng Nghymru eu cymryd drosodd gan Fwrdd Nwy Cymru, ond ni chafodd cwmnïau cyflenwi dŵr a oedd yn eiddo i Awdurdodau Lleol eu gwladoli tan 1973.

Yn sgil creu'r Gwasanaeth Iechyd Gwladol (GIG) ym 1948 cafodd pob ysbyty trefol ei drosglwyddo i'r GIG newydd, ond parhaodd Llywodraeth Leol yn gyfrifol am lawer o wasanaethau iechyd cymunedol tan 1974. Cafodd Deddf y Tlodion 1601 ei diddymu o'r diwedd wrth i system o Gymorth Gwladol gael ei sefydlu ym 1948. Collodd Prif Awdurdodau Lleol eu rôl o safbwynt rhoi cymorth i bobl dlawd ond daethant yn gyfrifol am roi llety i bobl agored i niwed a chawsant bwerau newydd i helpu pobl anabl. Yn sgil y system newydd, cafodd y cyfrifoldeb am bobl ag anhwylderau iechyd meddwl ei drosglwyddo i'r GIG newydd.

O ganlyniad i'r newidiadau pwysig hyn i swyddogaethau Llywodraeth Leol, roedd consensws cynyddol erbyn dechrau'r 1950au bod angen rhagor o ddiwygio. Erbyn hynny nid oedd y map Llywodraeth Leol yn adlewyrchu poblogaeth drefol ail hanner y ganrif. Roedd pryderon ynghylch aneffeithlonrwydd awdurdodau bach, yn enwedig y Dosbarthau gwledig, ond hefyd ynghylch y Bwrdeistrefi trefol yr ystyr id eu bod yn annigonol ar gyfer y trefi a'r dinasoedd mwyfwy o faint yr oeddent yn eu gwasanaethu. Arweiniodd hynny at sefydlu Comisiwn Llywodraeth Leol i Gymru ym 1958. Cyflwynodd y Comisiwn ei adroddiad cyntaf ym 1963 ond cafodd ei ddiddymu ym 1967 heb fod unrhyw un o'i argymhellion wedi'u gweithredu.

Llwyddwyd i sicrhau gwaith diwygio o'r diwedd drwy Ddeddf Llywodraeth Leol 1972. Creodd y Ddeddf hon system ddwy haen yng Nghymru, sef wyth o Siroedd a 37 o Ddosbarthau, a chafodd swyddogaethau eu rhannu rhyngddynt. Yn fras roedd y Siroedd yn gyfrifol am y prif wasanaethau, megis addysg, gwasanaethau cymdeithasol, trafndiaeth, ffyrdd a gwasanaethau tân, ac roedd y Dosbarthau yn gyfrifol am iechyd yr amgylchedd, tai, casglu sbwriel, trwyddedu,

cynllunio lleol a chasglu ardrethi. Cafodd y cyfrifoldeb am ddŵr a charthffosiaeth ei roi yn nwylo Byrddau Dŵr rhanbarthol. Roedd plismona wedi'i ddiwygio ddiwedd yr 1960au wrth i bedwar o heddluoedd gael eu creu yng Nghymru ond parhaodd y rheini dan oruchwyliaeth Awdurdodau Heddlu, yr oedd dwy ran o dair o'u haelodau'n Aelodau Etholedig o'r Siroedd a'r Dosbarthau, nes i'r rheini hefyd gael eu diddymu pan gafodd swyddi Comisiynwyr Heddlu a Throseddau a etholir yn uniongyrchol eu creu yn 2012. Yn sgil Deddf 1972 cafodd y Cynghorau Plwyf yng Nghymru eu diddymu hefyd a chafodd Cynghorau Cymuned eu creu.

Yn ystod yr 1980au gwelwyd Llywodraeth Leol yn cael ei rheoli fwyfwy gan y Llywodraeth Genedlaethol. Defnyddiwyd y broses o gyflwyno'r grant bloc a'r broses o gapio ardrethi i reoli gwariant Llywodraeth Leol, a chafodd llawer o'r gwasanaethau a gâi eu darparu gan Gynghorau o'r blaen eu contractio allan drwy brosesau tendro cystadleuol gorfodol. Cafodd tenantiaid Cynghorau yr hawl i brynu eu heiddo am bris gostyngedig dan Ddeddf Tai 1980. Arweiniodd hynny at leihau stoc tai'r sector cyhoeddus yn helaeth, gan amharu ar allu Cynghorau i gynnal y stoc tai a oedd yn weddill ganddynt. Ceisiwyd diwygio cyllid Llywodraeth Leol drwy gyflwyno'r Tâl Cymunedol ym 1989/90, ond yn wyneb llawer o wrthwynebiad gan y cyhoedd cafodd y Tâl hwnnw ei ddisodli gan y Dreth Gyngor ym 1993.

Yn fuan, fodd bynnag, barnwyd bod y system ddwy haen o Siroedd a Dosbarthau a sefydlwyd ym 1974, a'r gwrthdaro a oedd rhwng yr haenau, yn gyfaddawd na allai barhau. Cyflwynodd Deddf Llywodraeth Leol (Cymru) 1994 un haen o 22 o gyrff unedol yn eu lle, a elwid yn Brif Gynghorau.² Yn ogystal sicrhodd y Ddeddf fod y gwaith o weinyddu'r gwasanaethau tân yn cael ei symud o Awdurdodau Lleol unigol drwy greu tri Awdurdod Tân ac Achub cyfunol.

Creodd Deddf Llywodraeth Cymru 1998 Gynulliad Cenedlaethol Cymru gan gorffori perthynas strwythurol ffurfiol rhwng Llywodraeth newydd Cymru a Llywodraeth Leol ar ffurf Cyngor Partneriaeth Cymru a Chynllun Llywodraeth Leol. Ers datganoli, mae'r berthynas rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol wedi tyfu'n organig mewn rhai ffyrdd, ond er bod rhagor o bwerau a chyfrifoldebau wedi'u datganoli i Lywodraeth Cymru mae perthynas ffurfiol Llywodraeth Cymru â Llywodraeth Leol yn parhau fel yr oedd ar ddiwrnod cyntaf datganoli ym 1999.

Ers datganoli, mae diwygiadau ym maes Llywodraeth Leol wedi canolbwyntio'n bennaf ar berfformiad, hynny yw, effeithlonrwydd gwasanaethau ac effeithlonrwydd ariannol. Gwelwyd rôl yr asiantaethau Archwilio, Arolygu a Rheoleiddio yn cynyddu drwy fentrau megis Gwerth Gorau a Rhaglen Cymru ar gyfer Gwella. Cyflwynodd Deddf Llywodraeth Leol 2000 ragor o ddiwygiadau a oedd wedi'u cyfeirio at drefniadaeth fewnol Awdurdodau Lleol nad oeddent, ar sawl cyfrif, wedi newid llawer yn ystod y ganrif flaenorol. Bwriad y diwygiadau hyn oedd troi rôl draddodiadol Cynghorau, sef gweinyddu, yn un a oedd yn seiliedig ar reolaeth gorfforaethol, er mwyn symleiddio prosesau gwneud penderfyniadau mewn Awdurdodau Lleol drwy greu Cabinet gweithredol, yn y pen draw, sy'n gwneud penderfyniadau ac sy'n cael ei ddwyn i gyfrif gan bwyllgorau sy'n cynnwys Aelodau mainc gefn. Yn ogystal roedd Deddf 2000 yn cynnwys darpariaethau a oedd yn cydnabod rôl Awdurdodau Lleol o ran arweinyddiaeth gymunedol, ac roedd yn llacio rhai o'r cyfyngiadau cyfreithiol a oedd arnynt drwy roi'r pŵer iddynt wneud unrhyw beth bron a oedd yn hybu llesiant economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol eu hardaloedd.

² Mae'r termau 'Prif Gynghorau' a 'Prif Awdurdodau Lleol' yn cyfeirio at y 22 o Gynghorau Sir neu Gynghorau Bwrdeistref Sirol. Nid ydynt yn cynnwys Awdurdodau Tân ac Achub, Awdurdodau Parciau Cenedlaethol na Chynghorau Tref a Chymuned.

Yng Nghymru mae nifer o Fesurau a Deddfau y Cynulliad wedi cyflwyno cyfundrefn wella a oruchwylir gan Archwilydd Cyffredinol Cymru, wedi symleiddio'r broses ar gyfer llunio is-ddeddfau, ac wedi darparu ar gyfer cryfhau democratiaeth leol a thryloywder. Mae diwygiadau eraill wedi mynd i'r afael â pherfformiad prif wasanaethau Llywodraeth Leol. Bwriedir i ddiwygiadau o bwys ym maes addysg drawsnewid gwasanaethau sydd wedi siomi plant Cymru yn rhy aml, a bwriedir i ddeddfwriaeth bwysig ym maes gwasanaethau cymdeithasol ddiogelu plant a pharatoi'r gwasanaethau hynny ar gyfer poblogaeth sy'n heneiddio'n gyflym.

Yn fwy diweddar, mae'r sylw wedi bod ar y modd y mae democratiaeth leol yn gweithio yng Nghymru. Mae'n berffaith amlwg nad yw'r sawl sy'n eistedd mewn siambrau Cynghorau ledled Cymru yn adlewyrchu'n ddigonol y cymunedau y maent yn eu gwasanaethu. Nid mater ymylol yw amrywiaeth. Mae'n hanfodol i fusnes Llywodraeth Leol ac yn allweddol i ddemocratiaeth effeithiol. Er bod rhai Cynghorau wedi gwneud cynnydd o safbwynt cymryd camau gweithredol i roi cyfle i gymunedau a'u gweithlu eu hunain leisio barn wrth wneud penderfyniadau sy'n effeithio arnynt, mae llawer o Gynghorau yn parhau i ymdrin yn dameidiog â'r mater. Wrth wneud hynny, nid ydynt yn cydnabod rôl Awdurdodau Lleol fel gweithredwyr newid ac nid ydynt yn cydnabod grym pobl i ychwanegu'n sylweddol at werth Llywodraeth Leol drwy fenter gymdeithasol, entrepreneuriaeth gymunedol ac arweinyddiaeth leol.

Nod ein diwygiadau cyfredol ym maes Llywodraeth Leol, felly, yw sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn croesawu'n llawn eu rôl fel arweinwyr cymunedol, gweithredwyr newid a llunwyr y lleoedd y maent yn eu gwasanaethu, a sicrhau eu bod yn gwella gwaith chyflawni ac yn creu canlyniadau gwell i'w cymunedau. Mae pobl Cymru yn haeddu cael eu gwasanaethu gan sefydliadau sy'n addas i'r 21ain ganrif. Mae Llywodraeth Cymru o'r farn mai'r unig ffordd y gellir sicrhau hynny yw drwy ail-lunio democratiaeth leol yng Nghymru mewn modd radical.

1.2 Democratiaeth a Chyflawni

Un thema sy'n ymddangos dro ar ôl tro drwy gydol hanes Llywodraeth Leol yw'r gred bod tensiwn rhwng galwadau democratiaeth a galwadau gwaith chyflawni, sy'n cystadlu â'i gilydd: bod democratiaeth ar ei gorau pan fydd yn digwydd mewn ardal fach, a bod gwaith darparu gwasanaethau ar ei orau pan fydd yn rhwym wrth arbedion maint. Mae hon yn ddadl ystrydebol. Mae nifer y bobl sy'n pleidleisio mewn etholiadau cenedlaethol yn gyson uwch na'r nifer sy'n pleidleisio mewn etholiadau Llywodraeth Leol, ac mewn etholiadau Cynghorau Cymuned y ceir y nifer mwyaf o seddau diwrthwynebiad. Ac er y gall arbedion maint gynyddu effeithlonrwydd a gwerth am arian, heb os, y gwasanaethau mwyaf effeithiol yn aml, yn enwedig o safbwynt gwasanaethau ataliol, yw'r rheini sydd wedi'u personoli a'u teilwra'n fwy helaeth.

Mae'r diwygiadau o bwys ym maes Llywodraeth Leol ym 1929, ddiwedd yr 1940au, ym 1974, ym 1996 ac yn 2000 i gyd wedi bod yn drobwyntiau a oedd yn gofyn am adnewyddu Llywodraeth Leol er mwyn ymateb i rymoedd allanol pwerus – demograffeg a oedd yn newid, disgwyliadau cymdeithasol cynyddol a thechnoleg newydd. I'r grymoedd allanol hyn sy'n parhau hyd heddiw, mae cyd-destun yr heriau ariannol enbyd yr ydym yn eu hwynebu'n awr yn her newydd, ychwanegol i Lywodraeth Leol yng Nghymru.

Mae cyllid Llywodraeth Leol yng Nghymru wedi dod trwyddi gystal â'r disgwyl yn ystod y rhan fwyaf o'r cyfnod o gynydd. Sicrhaodd setliad tair blynedd yn 2008-09 fod Awdurdodau Lleol yn cael eu gwarchod yn weddol rhag toriadau a wnaed wedyn i gyllideb Llywodraeth Cymru yn ystod rhan olaf y cyfnod adolygu gwariant. Yna sicrhaodd Llywodraeth Cymru fod Awdurdodau Lleol yn cael eu gwarchod rhag y cyfnod gwariant gynyddol rhwng 2011-12 a 2013-14, tra

dioddefodd Cynghorau yn Lloegr doriadau sylweddol. Fel y nododd Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru yn y ddogfen *O blaid atebolrwydd lleol*, mae'n "deg dweud bod llywodraeth leol yng Nghymru wedi derbyn gwell setliadau refeniw na manau eraill yn ystod y cyfnod hwn".

Rhoddodd y trefniadau gwarchod hyn gyfle i Awdurdodau Lleol yng Nghymru eu hadnewyddu eu hunain a thrawsnewid y modd yr oeddent yn gweithio, eu perthynas â sefydliadau partner a'r cyhoedd a'r modd yr oeddent yn darparu gwasanaethau. Ni fanteisiodd llawer ohonynt ar y cyfle hwnnw. Yn rhy aml nid yw arweinwyr wedi derbyn yr her, mae cydweithredu wedi bod braidd yn gloff ac mae buddiannau plwyfol wedi bod yn drech na phopeth arall. Er mwyn trawsnewid mae gofyn i arweinwyr Awdurdod Lleol sicrhau bod ffocws canolog yr Awdurdod ar ragoriaeth o ran perfformiad a rheoli newid, ac ar ganolfannau gwasanaeth sy'n canolbwyntio ar arloesi wrth ddylunio a chyflawni. Felly, mae dulliau ardderchog o ddarparu gwasanaethau yn cael eu llesteirio gan ganolfannau corfforaethol di-fflach. Neu dro arall mae canolfannau corfforaethol ardderchog yn cael eu tanseilio gan ddulliau ceidwadol o ddarparu gwasanaethau

Mae newid strwythurol yn angenrheidiol. Llwyddodd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus i gyflwyno'n rymus y ddadl nad oes gan Gynghorau llai o faint y cydnerthedd, yr arbenigedd neu'r arweinyddiaeth a all drawsnewid eu sefydliadau neu gynnal eu cymunedau mewn byd cymhleth sy'n newid. Mae Llywodraeth Cymru wedi derbyn y ddadl hon a bydd yn deddfu er mwyn ymdrin â hi. Mae'n rhaid cael nifer llai o Gynghorau a chael Cynghorau sy'n fwy o faint er mwyn cryfhau democratiaeth a chryfhau gwaith cyflawni. Fodd bynnag, rydym yn cytuno nad yw canolbwyntio ar strwythur yn unig yn dangos dealltwriaeth gywir o'r sefyllfa.

Mae Llywodraeth Leol yng Nghymru yn wynebu heriau'n ymwneud â chyllid, diwylliant ac arweinyddiaeth. Mae a wnelo'r her ddemocrataidd â siambrau Cynghorau sy'n adlewyrchu amrywiaeth y cymunedau y maent yn eu gwasanaethu, sy'n ymateb i anghenion y gymuned ac sy'n gweld mai eu diben craidd yw adeiladu cyfalaf cymdeithasol, hynny yw grymuso cymunedau a sicrhau cydnerthedd cymunedau. Yr her o ran cyflawni yw sicrhau bod Aelodau Etholedig yn mynnu atebolrwydd, yn herio hunanfodlonrwydd ac yn cael gwared ar ddinodedd. Mae'r Papur Gwyn hwn yn cyflwyno cynigion y bwriedir iddynt wella democratiaeth a gwaith cyflawni. Rôl Llywodraeth Cymru yw rhoi'r fframwaith gorau posibl ar waith o safbwynt polisi a rheoleiddio, a dyna y byddwn yn ei wneud. Yn y pen draw, fodd bynnag, ansawdd yr arweinyddiaeth ar bob lefel ym maes Llywodraeth Leol fydd yn gwneud y gwahaniaeth go iawn.

Rydym yn disgwyl y bydd gweithredu'r diwygiadau a gynigir gennym yn y Papur Gwyn hwn yn sicrhau pwrpas newydd i'r gwaith o ddylunio Awdurdodau Lleol yng Nghymru ac yn sicrhau mwy o arloesedd wrth i hynny gael ei wneud. Byddant yn egluro rôl Llywodraeth Leol yng Nghymru i'r genhedlaeth nesaf a'r sawl sy'n gweithio mewn Awdurdodau Lleol neu sy'n dyheu am fod yn Gynghorwyr, a byddant yn creu fframwaith lle bydd hyblygrwydd, arloesedd a chyfle'n hanfodol er mwyn gwasanaethu cymunedau a chreu perthynas â nhw sy'n ystyrlon ac yn llawn parch.

Mae hanes datblygiad Llywodraeth Leol ac, yn wir, deddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol, yn ymdrin yn bennaf â materion penodol sy'n gysylltiedig â darparu gwasanaethau. Mae'n anochel bod hynny wedi arwain at strwythurau corfforaethol sy'n seiliedig ar wasanaethau sy'n gweithio ar wahân i'w gilydd – ac mae'r rheini bellach yn perthyn i'r gorffennol. Bwriad y diwygiadau arfaethedig hyn yw ailgyfeirio sylw ein Cynghorau at eu rôl o safbwynt llunio lleoedd. I wneud hynny, mae arnynt angen arweinyddiaeth lawn gweledigaeth, a ategir gan allu corfforaethol strategol ac addasol sy'n barod, yn anad dim, i groesawu'r her o ran newid.

Bydd llawer mwy o amrywiaeth yn perthyn i waith cyflawni yn y dyfodol, drwy gwmnïau cydfuddiannol, dirprwyo gwaith yn fewnol, gwaith comisiynu ar y cyd a pherchnogaeth gymunedol. Bydd rheoli'r amgylchedd cymhleth hwn yn gofyn am ddull gwahanol o ymdrin â llywodraethu lleol. Nid yw'n drwydded neu'n anogaeth i Awdurdodau Lleol roi'r gorau i fod yn gyfrifol am rai gwasanaethau neu beidio â phoeni am rai agweddau ar lesiant yn eu hardal. I'r gwrthwyneb yn llwyr.

Diben ein diwygiadau arfaethedig yw symud penderfyniadau'n nes at bobl Cymru yn eu cymunedau lleol, grymuso pobl leol i sicrhau gwasanaethau gwell, a chryfhau gwaith ymgysylltu â chymunedau wrth wneud penderfyniadau. Mewn cyfnod o gyni, bydd angen i Gynghorau ymgysylltu'n fwy helaeth â chymunedau lleol er mwyn nodi diben cyffredin a disgwyliadau cyffredin ynghylch beth sy'n ymarferol wrth ddarparu gwasanaethau.

1.3 Deddfu ar gyfer Newid

Yn y Papur Gwyn blaenorol, *Diwygio Llywodraeth Leol*,³ nodwyd ein bwriad i gyflwyno dau ddarn o ddeddfwriaeth. Y darn cyntaf o ddeddfwriaeth yw Bil Llywodraeth Leol (Cymru) i ganiatáu i rywfaint o waith paratoi ddigwydd er mwyn galluogi rhaglen o uno a diwygio Llywodraeth Leol. Cafodd y Bil hwn ei gyflwyno i'r Cynulliad Cenedlaethol ar 26 Ionawr 2015. Bydd yr ail Fil yn cael ei gyhoeddi ar ffurf Bil Drafft at ddibenion ymgynghori yn ystod hydref 2015 a bydd yn cael ei gyflwyno i'r Cynulliad yn 2016, ar ôl etholiadau'r Cynulliad. Byddai'r ail Fil, ar sail y cynigion sydd yn y Papur Gwyn hwn, yn cwblhau'r rhaglen o uno Llywodraeth Leol ac yn sefydlu Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus statudol. Bydd hefyd yn cynnwys fframwaith deddfwriaethol newydd a diwygiedig ar gyfer democratiaeth, atebolrwydd, perfformiad a chyllid Awdurdodau Lleol.

Yn y tymor hwy mae angen adolygiad mwy sylfaenol o gyllid Llywodraeth Leol ac mae'n debygol y bydd angen deddfwriaeth ar wahân i ymdrin â'r materion hyn.

Gofynnwyd cwestiynau rhagarweiniol ynghylch y materion hyn yn ein dogfen *Diwygio Llywodraeth Leol* ac rydym wedi gwrandao ar eich safbwyntiau ac wedi'u hystyried. Dyma'r elfennau y byddwn yn rhoi sylw manylach iddynt yn y Papur hwn, dan y penawdau canlynol.

1.4 Cydbwysu Cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol

Rydym yn trafod y berthynas rhwng y gwahanol feysydd llywodraeth a geir yng Nghymru a'r modd y mae'r berthynas honno wedi datblygu ers datganoli ym 1999. Rydym yn egluro rôl Llywodraeth Cymru, sef gosod safonau a diffinio nifer cyfyngedig o ddisgwyliadau cenedlaethol. Rydym yn cadarnhau bod Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn gosod fframwaith ar gyfer y gwasanaeth cyhoeddus cyfan yng Nghymru. Rydym yn archwilio rôl Llywodraeth Leol fel gweithredwr newid yn ei hardal, yn ei pherthynas â gwasanaethau cyhoeddus eraill ac ar lefel ranbarthol, yn enwedig dinas-ranbarthau.

Rydym yn egluro ein bwriad i ddeddfu er mwyn cwblhau'r rhaglen o uno Awdurdodau Lleol. Rydym yn bwriadu rhoi pŵer cymhwysedd cyffredinol i Awdurdodau Lleol, a phŵer i sicrhau darpariaeth gyson o ran Cynghorau Cymuned neu fodolau democrataidd eraill o gyfranogiad gan gymdogaethau.

Rydym yn ceisio barn ynghylch a allai cyfansoddiadau Awdurdodau Lleol wneud mwy i fynegi gwerthoedd Awdurdodau Lleol a'u perthynas â phobl leol.

Rydym hefyd yn ceisio barn ynghylch a oes achos, yn y tymor hwy, dros gynnal adolygiad sylfaenol o'r corff o ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol, gyda'r bwriad o'i symleiddio, gan sicrhau ei fod yn cefnogi sefydliadau hyblyg a gweithredol yn yr 21ain ganrif.

1.5 Adnewyddu Democratiaeth

Er mwyn i Lywodraeth Leol weithredu'n effeithiol, mae angen eglurder ynghylch rolau a chyfrifoldebau. Dylai Aelodau Etholedig adlewyrchu'n gywir yr amrywiaeth o leisiau a dyheadau sydd yn y cymunedau y maent yn eu cynrychioli.

Rydym yn bwriadu egluro mewn deddfwriaeth beth yw rolau a chyfrifoldebau'r Arweinydd, Aelodau Cabinet, Aelodau Etholedig a'r Prif Weithredwr. Byddwn yn cymryd camau pellach i gynyddu amrywiaeth ymhlith Cynghorwyr. Byddwn yn cymryd camau i leihau cost gwleidyddiaeth a rheolaeth ym maes Llywodraeth Leol a sicrhau mwy o gysondeb wrth benodi uwch-swyddogion a phennu eu cydnabyddiaeth ariannol.

Rydym yn ceisio barn ynghylch a yw'r ffordd yr ydym yn digolledu Aelodau Etholedig ar hyn o bryd yn dal yn briodol, a ddylid cyfyngu ar nifer y tymhorau y caiff Aelod Etholedig wasanaethu ac a ddylid cyflwyno hawl i adalw Aelodau Etholedig. Rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylid llacio'r cyfyngiadau sy'n atal rhai swyddogion Awdurdod Lleol rhag ymgeisio mewn etholiad. Yn olaf, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai etholiadau Llywodraeth Leol barhau i ddigwydd bob pedair blynedd neu a ddylem ystyried opsiynau eraill.

1.6 Cysylltu â Chymunedau

Yr hyn sydd wrth wraidd ein gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru yw perthynas newydd â chymunedau lleol. Rydym yn bwriadu sicrhau hynny drwy roi rôl arwain i Aelodau Etholedig ar frig Byrddau Ardal yn eu Hawdurdodau Lleol, er mwyn sicrhau bod yr Awdurdodau newydd, mwy o faint yn nes at eu cymunedau.

Yn rhan o hynny mae angen inni godi lefel uchelgais Cynghorau Cymuned er mwyn iddynt fod mewn sefyllfa well i ddarparu gwasanaethau cymunedol pwysig yn y dyfodol. Mae hynny'n golygu meithrin eu capasiti a'u gallu yn ogystal â chryfhau'r modd y cânt eu llywodraethu a'r modd y maent yn ymgysylltu â gwasanaethau eraill a'r trydydd sector. Rydym yn bwriadu rhoi pŵer i Awdurdodau Lleol adolygu Cynghorau Cymuned er mwyn cyflawni'r amcanion hyn, a chwblhau'r adolygiadau hynny erbyn 2022.

1.7 Grym i Gymunedau Lleol

Er mwyn gwireddu ein huchelgais, sef cael Awdurdodau Lleol sy'n rhannu grym a chyfrifoldeb yn weithredol, rydym yn egluro y rôl a welwn ar gyfer cydfuddiannaeth, cydweithio a chydberchnogaeth wrth drawsnewid gwasanaethau cyhoeddus. Rydym yn egluro'r modd y gall cymunedau ymgysylltu ag Awdurdodau Lleol er mwyn ymdrechu ar y cyd, ac yn egluro'r modd y gall pobl warchod tir ac eiddo o werth cymunedol ar gyfer y dyfodol. Rydym yn bwriadu cyflawni hynny drwy sicrhau bod cyrff cymunedol yn cael nifer o hawliau y gallant eu harfer yng nghyswllt gwasanaethau ac asedau.

1.8 Llywodraethu Corfforaethol a Gwella

Rydym o'r farn mai arweinyddiaeth â gweledigaeth a ffocws yw'r ffactor pwysicaf ar gyfer sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn gallu darparu canlyniadau cynaliadwy i ardaloedd lleol. Er mwyn cyflawni hynny rhaid i Gynghorwyr gael cymorth gan dîm rheoli medrus, addasol a strategol. Rydym yn trafod sut y gallai Awdurdodau Lleol gael eu cynorthwyo orau i wella eu capasiti a'u gallu o ran arweinyddiaeth.

Rydym yn cynnig y newidiadau canlynol:

- cryfhau rôl Pwyllgorau Archwilio Awdurdodau Lleol;
- diddymu Rhan 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009;
- cyflwyno system o hunanasesu blynyddol, a ategir gan adolygiad bob dwy flynedd gan gymheiriaid, er mwyn cynorthwyo Awdurdodau Lleol i wella eu gallu a'u capasiti corfforaethol;
- rhoi pwerau i Weinidogion Cymru gomisiynu adolygiadau annibynnol o allu a chapasiti corfforaethol Awdurdodau Lleol ac, yn dibynnu ar y canfyddiadau, cymryd camau i gefnogi newid a gwelliant.

Rydym hefyd yn gofyn am farn ynghylch a oes unrhyw elfennau o Fesur 2009 a ddylai gael eu hailddatgan yn y trefniadau newydd, ac a ellir eu cryfhau.

1.9 Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol

Rydym yn trafod y modd y caiff y gwaith o ddarparu gwasanaethau ei reoli a'i wella mewn Awdurdodau Lleol. Yr allwedd i hynny yw gwaith cynllunio corfforaethol effeithiol er mwyn llywio penderfyniadau a'r broses o ddatblygu polisi. Rydym yn ystyried pwysigrwydd gwybodaeth a data rheoli o safbwynt cynllunio gwasanaethau, rheoli perfformiad a galluogi gwaith asesu gan Bwyllgorau Craffu, y cyhoedd, cyrff adolygu allanol a rhanddeiliaid eraill.

Rydym yn cynnig y newidiadau canlynol:

- Gofyniad statudol i bob Awdurdod Lleol gynhyrchu a chyhoeddi cynllun corfforaethol sy'n ymdrin â'r tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir. Bydd hynny'n cael ei ategu gan ofyniad i'r Awdurdod Lleol gynhyrchu Adroddiad Blynyddol sy'n nodi ei berfformiad yn ystod y flwyddyn flaenorol. Bydd y cynllun corfforaethol a'r Adroddiad Blynyddol yn ymgorffori amcanion llesiant yr Awdurdod, yn unol â bwriad Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru).
- Camau i greu un porth gwybodaeth ar-lein lle bydd gwybodaeth debyg yn cael ei chyhoeddi am berfformiad pob Awdurdod Lleol, yn ogystal â dogfennau allweddol eraill megis y cynllun corfforaethol, yr hunanasesiad, yr adolygiad gan gymheiriaid ac adroddiadau arolygu.
- Gofyniad statudol i bob Awdurdod Lleol gael proses gwyno ar-lein (ac fel arall). Byddwn yn mynnu bod Awdurdodau Lleol yn cyhoeddi gwybodaeth am gwynion (lle bo hynny'n addas), gan gynnwys gwybodaeth am sut y cafodd cwynion eu hystyried a pha gamau gweithredu a gymerwyd.

1.10 Cryfhau Rôl Adolygu

Rydym yn trafod rôl craffu gan Aelodau Etholedig (adolygu mewnol) a chyrrff archwilio, arolygu a rheoleiddio (adolygu allanol) wrth gynorthwyo Awdurdodau Lleol i gyflawni canlyniadau gwell ar gyfer ardaloedd lleol. Nid ydym o'r farn bod prosesau adolygu mewnol ac allanol yn gweithio'n ddigon da gyda'i gilydd. Rydym yn trafod sut y byddwn yn cryfhau adolygu mewnol er mwyn sicrhau ei fod yn cael mwy o effaith ar y broses o wneud penderfyniadau mewn Awdurdodau Lleol. Rydym hefyd yn trafod manteision rhannu gwybodaeth rhwng y gwahanol gyrff adolygu allanol ac ag adolygiadau mewnol.

Rydym yn cynnig y newidiadau canlynol:

- Mynnu bod Awdurdodau Lleol yn nodi'n rheolaidd y 'penderfyniadau allweddol' y byddant yn eu hystyried, er mwyn ei gwneud yn bosibl i adolygu mewnol gael ei gynllunio'n fwy effeithiol.
- Cryfhau gwaith blaengynllunio gan Bwyllgorau Craffu drwy fynnu eu bod yn cyfeirio at 'penderfyniadau allweddol' a chynlluniau corfforaethol a'u bod hefyd yn egluro beth y maent yn bwriadu craffu arno a phwy y byddant yn ymgysylltu â hwy wrth wneud hynny.
- Mynnu bod cyrrff adolygu allanol yn rhannu gwybodaeth â'i gilydd ac â Phwyllgorau Craffu Lleol.
- Mynnu bod cyrrff adolygu allanol yn cydgysylltu eu gwaith yng nghyswllt Awdurdodau Lleol ac yn cynhyrchu asesiad cyfun o bob Awdurdod Lleol bob dwy flynedd.
- Mynnu bod cyrrff adolygu allanol yn cynhyrchu asesiad blynyddol ar y cyd o gyflwr Llywodraeth Leol yng Nghymru.

Rydym hefyd yn gofyn am farn ynghylch a ddylem gymryd camau pellach i ddiogelu annibyniaeth swyddogaethau Gwasanaethau Democraidd a'r cymorth y maent yn ei ddarparu ar gyfer cyfrifoldebau Aelodau Etholedig o ran craffu.

1.11 Diwygio Cyllid Llywodraeth Leol

Rydym yn trafod sut y bydd angen i'r modd y caiff Llywodraeth Leol ei chyllido newid er mwyn cefnogi'r diwygiadau a nodir mewn manau eraill yn y Papur hwn ac er mwyn darparu fframwaith mwy effeithiol ar gyfer cyllido awdurdodau. Rydym hefyd yn trafod yr angen am drefniadau cyfrifyddu a llywodraethu ariannol cliriach a'r modd y gellid symleiddio'r rhain yn y dyfodol.

Rydym yn cynnig dull graddol o ddatblygu system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol sy'n addas i'r Awdurdodau newydd, a fydd yn y tymor byrrach yn cynnwys y newidiadau sy'n angenrheidiol i weithredu'r trefniadau uno a'r diwygiadau a gynigir yn y Papur .

Yn y tymor hwy rydym yn bwriadu ymgynghori ynghylch deddfwriaeth bellach a chyflwyno deddfwriaeth bellach er mwyn gweithredu newidiadau mwy sylfaenol i'r system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol. Bydd y dull gweithredu ar gyfer y tymor hwy yn ein galluogi i ddylunio system sy'n ystyried newidiadau ehangach i bwerau Cynulliad Cenedlaethol Cymru a'i gyfrifoldebau cyllidol, ac mae'n caniatáu i Awdurdodau Lleol gymryd eu camau eu hunain i godi mwy o'u cyllid eu hunain.

1.12 Casgliad

Mae'r rhaglen hon o ddiwygio Llywodraeth Leol yn rhaglen sylweddol ac fe'i cyfiawnheir gan faint y newid ariannol, cymdeithasol a thechnolegol yr ydym yn ei wynebu ar hyn o bryd. Mae'n ddechrau cyfnod newydd yn hanes Llywodraeth Leol yng Nghymru.

Bydd ein deddfwriaeth arfaethedig yn cefnogi ac yn galluogi, ond bydd angen i Awdurdodau Lleol weithredu drostynt eu hunain a gweithio gyda chymunedau a Llywodraeth Cymru i ddechrau'r broses ddiwygio'n awr. Dyma ein cyfle i greu ynghyd Awdurdodau Lleol newydd ac iddynt athroniaeth a diben sy'n addas i'r 21ain ganrif. Rydym o'r farn mai'r ffordd orau o gyflawni hynny yw mewn partneriaeth â Llywodraeth Leol a phobl Cymru.

2. Cydbwysu Cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol

Mae'r Bennod hon yn trafod y berthynas rhwng y gwahanol feysydd llywodraeth a geir yng Nghymru a'r modd y mae'r berthynas honno wedi datblygu ers datganoli ym 1999. Rydym yn egluro rôl Llywodraeth Cymru, sef gosod safonau a diffinio nifer cyfyngedig o ddisgwyliadau cenedlaethol. Rydym yn cadarnhau bod Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn gosod fframwaith ar gyfer y gwasanaeth cyhoeddus cyfan yng Nghymru. Rydym yn archwilio rôl Llywodraeth Leol fel gweithredwr newid yn ei hardal, yn ei pherthynas â gwasanaethau cyhoeddus eraill ac ar lefel ranbarthol, yn enwedig dinas-ranbarthau.

Rydym yn egluro ein bwriad i ddeddfu er mwyn cwblhau'r rhaglen o uno Awdurdodau Lleol a dod â'r defnydd o'r enw 'bwrdeistref sirol' i ben. Rydym yn bwriadu rhoi pŵer cymhwysedd cyffredinol i Awdurdodau Lleol, a phŵer i sicrhau darpariaeth gyson o ran Cynghorau Cymuned neu fodolau democrataidd eraill o gyfranogiad gan gymdogaethau.

Rydym yn ceisio barn ynghylch a allai cyfansoddiadau Awdurdodau Lleol wneud mwy i fynegi gwerthoedd Awdurdodau Lleol a'u perthynas â phobl leol.

Rydym hefyd yn ceisio barn ynghylch a oes achos, yn y tymor hwy, dros gynnal adolygiad sylfaenol o'r corff o ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol, gyda'r bwriad o'i symleiddio, gan sicrhau ei fod yn cefnogi sefydliadau hyblyg a gweithredol yn yr 21ain ganrif.

2.1 Cyflwyniad

Os yw Llywodraeth Leol yng Nghymru am ymdrin â heriau'r genhedlaeth hon a'r genhedlaeth nesaf, rydym o'r farn bod angen diwygio pob agwedd ar y modd y mae'n gweithredu.

Mae gofyn i'r trawsnewidiad hwn ddechrau drwy egluro rôl Llywodraeth Leol yn rhan o'r system llywodraeth yng Nghymru, a'i pherthynas â Llywodraeth Cymru mewn setliad datganoli sy'n esblygu.

Yr hyn sydd wrth wraidd y berthynas hon, fel ym mhob gwlad lle ceir llywodraeth leol a llywodraeth genedlaethol, yw i ba raddau y mae Llywodraeth Leol yn gwneud ei phenderfyniadau ei hun a pha mor atebol ydyw i bobl leol. Hefyd, i ba raddau y mae'n cyflawni cyfrifoldebau ar ran Llywodraeth Genedlaethol, ac y mae felly'n destun goruchwyliaeth. O safbwynt Llywodraeth Leol, dylai gwella a diwygio fod yn seiliedig i'r un graddau ar alw o du'r cyhoedd ac ar hwb o du'r Llywodraeth Genedlaethol.

Mae Llywodraeth Cymru yn pennu polisi cenedlaethol a chyfeiriad strategol ar gyfer gwasanaethau allweddol megis addysg, gwasanaethau cymdeithasol, gwastraff a chynllunio. Mae'n gwneud hynny oherwydd bod gan bobl a theuluoedd ledled Cymru, ble bynnag y maent yn byw, hawl i'r un safonau uchel o ran gwasanaeth yn y meysydd pwysig hyn. Yng nghyswllt y gwasanaethau hyn, mae pobl Cymru yn disgwyl yn gywir ddigon i Lywodraeth Cymru osod safonau a monitro perfformiad. Os na chaiff y safonau hynny eu cyrraedd, mae'n rhaid dwyn Llywodraeth Leol i gyfrif ac mae'r cyhoedd yn disgwyl i Weinidogion Cymru ymyrryd er mwyn rhoi trefn ar bethau, gan weithredu'n fuan ac yn bendant (gweler 6.6 isod).

Mae'r un peth yn wir am y modd y mae Llywodraeth Leol yn gwneud penderfyniadau i wario arian cyhoeddus a'r modd y mae'n rhedeg ei busnes. Yn y lle cyntaf mae Cynghorwyr lleol a'u swyddogion *bob amser* yn gyfrifol am sicrhau bod eu Cyngor yn cael ei redeg yn gywir, yn onest, yn deg ac yn dryloyw. Yn gyffredinol mae hynny'n digwydd ledled Cymru. Os nad yw hynny'n digwydd caiff y sefyllfa ei chywiro'n aml drwy'r llysoedd, ond mewn rhai amgylchiadau bydd dyletswydd ar Weinidogion Cymru i ymyrryd ar ran pobl leol er mwyn diogelu eu buddiannau ac adfer ymddiriedaeth mewn democratiaeth leol.

Mewn ardaloedd eraill, fodd bynnag, mae pobl am gael mwy o ddewis o lawer ynghylch eu blaenoriaethau lleol. Efallai na fydd yr hyn sy'n iawn i Ynys Môn yn iawn i Sir Benfro. Ac efallai na fydd yr hyn sy'n iawn i drigolion Aberdaugleddau yn iawn i drigolion Crymych. Mewn amgylchiadau o'r fath, rhaid i Lywodraeth Leol fod yn atebol i bobl leol am y penderfyniadau y mae'n eu gwneud a rhaid i bobl leol gael eu grymuso i wneud i hynny ddigwydd. Mae'r egwyddor hon o sybsidiaredd yn ymestyn i'r cyfrifoldeb sydd gan Lywodraeth Leol i sicrhau bod llywodraeth gymunedol effeithlon ac effeithiol yn cael ei darparu (gweler 4.8 isod).

2.2 Llywodraeth Leol a Datganoli

Mae Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol yng Nghymru yn gyfrifol am ddarparu'r arweinyddiaeth sy'n angenrheidiol i wasanaethu pobl Cymru yn dda mewn amgylchedd gwleidyddol, cyfreithiol a chyfansoddiadol sy'n newid yn gyson.

Cyn sefydlu'r Cynulliad Cenedlaethol ym 1999, cynrychiolwyd Cymru yng Nghabinet Llywodraeth y DU gan un Ysgrifennydd Gwladol yn y Swyddfa Gymreig. O ddechrau'r Cynulliad, roedd perthynas agosach o lawer rhwng Gweinidogion Cymru ac arweinwyr Llywodraeth Leol.⁴ Heddiw, mae gan y rhan fwyaf o'r Gweinidogion yn Llywodraeth Cymru gyfrifoldebau portffolio sy'n dylanwadu ar Lywodraeth Leol.

Roedd Deddf Llywodraeth Cymru 1998 yn cydnabod, oherwydd natur y setliad datganoli ar y pryd, y byddai angen i'r Cynulliad a Llywodraeth Leol weithio mewn partneriaeth. Llwyddodd i gyflawni hynny drwy greu Cyngor Partneriaeth Cymru statudol a oedd yn cynnwys Aelodau Etholedig y Cynulliad a Llywodraeth Leol, a Chynllun Llywodraeth Leol lle mae'n rhaid i'r Cynulliad egluro sut y mae'n bwriadu cynnal a hybu Llywodraeth Leol yng Nghymru. Maes o law daeth y rhain yn gyfrifoldebau i Weinidogion Cymru.⁵

Mae'r dull hwn o weithredu mewn partneriaeth wedi'i gydnabod mewn ffyrdd eraill hefyd. Gan sylweddoli'r dryswch posibl a allai ddigwydd ynghylch llinellau cyfrifoldeb rhwng y Cynulliad a Llywodraeth Leol, cafodd nifer o ddatganiadau polisi a chytundebau eu cwblhau ar hyd y blynyddoedd: *Rhyddid a Chyfrifoldeb mewn Llywodraeth Leol (2002)*, *Rhannu Cyfrifoldeb (2007)* a *Compact ar gyfer Newid (2011)*.

Mae rheoli perfformiad yn ganolog i'r berthynas hon: "*Mae'r ffordd y caiff perfformiad llywodraeth leol ei ddiffinio, ei asesu a'i adrodd wrth wraidd y berthynas ganolog-leol*".⁶ Felly,

4 *A new partnership? The National Assembly for Wales and Local Government*, Laffin, Taylor a Thomas, Sefydliad Joseph Rowntree, 2002

5 I gael rhagor o wybodaeth am y Cyngor Partneriaeth, gan gynnwys ei aelodau a'i bapurau, gweler <http://cymru.gov.uk/topics/localgovernment/partnership/pcfwr/?lang=cy>

6 Dysgu i Wella: Aseiad Annibynnol o Bolisiau Llywodraeth Cymru a Gyfer Llywodraeth Leol, 2007-2011, Ysgol Fusnes Caerdydd, Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2013 <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/7945310/?lang=cy>

ers y Cynulliad cyntaf, mae Llywodraeth Cymru a Llywodraeth Leol wedi bod yn gweithio gyda'i gilydd i ddatblygu dull o reoli perfformiad a gwelliant Llywodraeth Leol, sydd ar hyn o bryd yn cynnwys Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 a Chytundebau Canlyniadau a gaiff eu cymell gan grant.

Awdurdodau Lleol sy'n bendant yn gyfrifol am berfformiad a gwaith cyflawni effeithiol, a nhw sy'n gyfrifol hefyd am unrhyw fethiant o ran gwasanaethau neu fethiant corfforaethol. Yn rhy aml nid yw'r Weithrediaeth, yr uwch dîm rheoli na'r sawl sy'n gyfrifol am graffu wedi mynd i'r afael â phroblemau cyn iddynt droi'n fethiannau a nodwyd drwy waith archwilio neu arolygu. Mae hynny wedi arwain at ymyriadau dan gyfarwyddyd Gweinidogion Cymru. Er ei bod yn anodd gweld y byddai'r cyhoedd yn derbyn unrhyw beth llai mewn amgylchiadau enbyd, dylid sicrhau mai'r cam olaf yn hytrach na'r cam cyntaf yw ymyrryd o ganlyniad i waith archwilio ac arolygu. Gwraidd y mater yw methiant arweinyddiaeth leol i roi systemau effeithiol ar waith ar gyfer llywodraethu, gwelliant a pherfformiad. Mae Penodau 6 i 8 isod yn egluro ein cynigion ar gyfer cryfhau'r gwaith o reoli perfformiad a gwelliant ym maes Llywodraeth Leol.

Wrth i'r gwaith o lywodraethu Cymru barhau i ddatblygu ac aeddfedu, ac o gofio'r bwriad i ddatganoli rhagor o bwerau i'r Cynulliad, mae'n bryd ailystyried cysylltiadau rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol. Rydym mewn sefyllfa sy'n wahanol iawn i 1999.

2.3 Rôl Bresennol Llywodraeth Leol

Ym Mhennod 1 eglurwyd sut y mae cyfrifoldebau Llywodraeth Leol wedi newid ar hyd y blynyddoedd. Câi lles, safonau addysg, cyflenwad o ddŵr glân neu fynediad i wasanaethau iechyd eu hystyried yn faterion lleol yn unig ar un adeg. Nid yw hynny'n wir erbyn hyn. Maent yn faterion sydd o ddi-ddordeb cenedlaethol ac, mewn rhai achosion, y ffordd orau o'u darparu erbyn hyn yw drwy sefydliadau cenedlaethol neu ranbarthol. Bydd y cwestiwn ynghylch beth a ddarperir orau'n lleol, yn rhanbarthol neu'n genedlaethol yn newid gydag amser wrth i gymdeithas newid, wrth i ddisgwyliadau newid ac wrth i dechnoleg drawsnewid y modd yr ydym yn byw ein bywydau.

Heddiw mae Awdurdodau Lleol yn arfer ystod o bwerau i wella llesiant yn ei hardal. Er enghraifft:

- Swyddogaethau a Phwerau gorfodol: dyma'r pethau y mae'n rhaid i Lywodraeth Leol eu gwneud, megis gwaith ym maes addysg, gwasanaethau cymdeithasol, diogelu plant, casglu a gwaredu gwastraff, tai, cynllunio datblygu, gwasanaethau llyfrgell, yr amgylchedd a thrafnidiaeth leol.
- Pwerau disgresiwn: dyma'r pethau y caiff Llywodraeth Leol eu gwneud, megis hybu datblygu economaidd, y celfyddydau, diwylliant, gweithgareddau hamdden, chwaraeon a thwristiaeth.
- Swyddogaethau a Phwerau rheoleiddio: dyma sut y mae Llywodraeth Leol yn diogelu'r cyhoedd drwy wasanaethau megis safonau masnach, iechyd yr amgylchedd a gwaith trwyddedu taccis, yr hawl i werthu ac yfed alcohol, a gweithgareddau eraill.

Caiff cyfrifoldebau Llywodraeth Leol eu gosod mewn statud ond nid ydynt yn sefydlog. Yn hytrach maent yn ansefydlog – maent yn gallu newid ac, yn wir, maent yn newid gydag amser. Mae'n rhesymol ac yn angenrheidiol gofyn o dro i dro a allai rhai o'r gwasanaethau hynny gael eu darparu'n well mewn ffordd wahanol. Ym maes addysg, er enghraifft, mae anghenion pob plentyn unigol yn unigryw ond nid yw hawliau addysgol plant yn Sir y Fflint a

Sir Fynwy yn unigryw. Rhaid i addysg gael ei darparu'n lleol, mewn ysgolion a gaiff eu staffio gan athrawon lleol, ond nid oes cymaint o reswm i dybio na ddylai gwasanaethau addysgol gael eu comisiynu'n rhanbarthol neu'n genedlaethol. Gellid dweud yr un peth am wasanaethau eraill, megis gwasanaethau cymdeithasol neu wasanaethau gwastraff.

Ni all unrhyw weledigaeth ar gyfer dyfodol Llywodraeth Leol yng Nghymru gael ei chywasgu i un set o gyfrifoldebau neu ymreolaeth dybiedig syml. Y ffactor unigol pwysicaf er mwyn i Lywodraeth Leol yng Nghymru fod yn llwyddiannus yn y genhedlaeth nesaf yw ansawdd arweinyddiaeth. Nid deddfwriaeth yw ateb i sicrhau arweinyddiaeth o safon, ond gallwn ddeddfu i sicrhau bod Arweinwyr Awdurdodau Lleol yn cael pob cyfle i arwain yn effeithiol, a sicrhau bod cymorth effeithiol ar gael i'w galluogi i ddatblygu a thyfu fel arweinwyr.

2.4 Cydweithio

Yn ystod y blynyddoedd diwethaf cydnabuwyd yn gynyddol bod angen i ddarparwyr gwasanaethau cyhoeddus, os ydym am deilwra gwasanaethau o amgylch unigolion, gydweithio â'i gilydd a chydweithio â darparwyr o wasanaethau eraill a'r trydydd sector, gan chwalu rhwystrau diangen a rhoi'r gorau i weithio ar wahân i'w gilydd, fel sydd wedi digwydd yn draddodiadol. Mae'r 'Tîm o amgylch y Teulu' yn un o enghraifft o hynny. Mae'r model hwn yn dod ag ystod eang o weithwyr proffesiynol ynghyd i weithio gyda theulu er mwyn helpu'r sawl dan sylw i fynd i'r afael â'r holl heriau y maent yn eu hwynebu. Canolbwyntir ar weithio gyda'r teulu cyfan; mae rhieni, gofalwyr a'r teulu ehangach yn chwarae rôl ganolog yn yr holl broses. Mae angen inni gyflwyno'r arddull gweithredu hwn i wahanol wasanaethau er mwyn sicrhau bod sefydliadau'n cydweithio i ddiwallu anghenion pobl.

Mae Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn ceisio mynd i'r afael â hyn drwy fynnu bod cyrff cyhoeddus yn ystyried yr angen i fabwysiadu dull integredig o weithredu a'r angen i weithio'n gydweithredol er mwyn dod o hyd i atebion a rennir ar gyfer pobl a chymunedau. Mae Llywodraeth Leol yn arfer llawer o bwerau, ond yn aml rhaid iddi wneud hynny mewn partneriaeth. Mae hynny'n hanfodol wrth inni ganolbwyntio'n gynyddol ar sicrhau mai gweithio gyda phobl cyn iddynt wynebu anhawster neu argyfwng, neu cyn i'w hiechyd ddirywio'n ddifrifol yw'r ffordd o wella bywydau pobl, atal niwed a lleihau galw diangen am wasanaethau costus.

Ar hyn o bryd, daw'r prif wasanaethau cyhoeddus ynghyd drwy'r Bwrdd Gwasanaethau Lleol, dan arweinyddiaeth yr Awdurdod Lleol, i ddatblygu cynllun integredig sengl ar gyfer eu hardal. Mae hynny'n galluogi partneriaid i gytuno ar eu hamcanion cyffredin, hynny yw eu blaenoriaethau strategol ar gyfer mynd i'r afael ag anghydraddoldeb a gwella llesiant yn yr ardal. Mae hynny'n hollbwysig er mwyn gwneud yn siŵr bod pawb yn tynnu i'r un cyfeiriad ac yn deall eu rôl.

O ddydd i ddydd, fodd bynnag, rheolwyr a staff rheng flaen sy'n gyfrifol am gydweithio. Mae gofalu am ein poblogaeth sy'n heneiddio'n golygu bod angen i Lywodraeth Leol a'r GIG gydweithio fel un tîm. Ni allwn sicrhau bod ein cymunedau'n lleoedd diogel i fyw ynddynt oni bai bod Llywodraeth Leol, yr Heddlu ac eraill yn cydweithio'n agos ar faterion megis ymddygiad gwrthgymdeithasol, diogelu plant, atal pobl ifanc rhag mynd ar goll, rheoli traffig, a rheoli canol trefi yn ystod gwyliau a digwyddiadau mawr. Caiff gwasanaethau o bwys eu darparu'n aml gan gyrff yn y trydydd sector, felly mae angen iddynt hwythau hefyd fod yn rhan o drafodaethau.

Yn ogystal, mae angen i wasanaethau cyhoeddus gydweithio y tu ôl i'r llenni i wneud gwasanaethau'n fwy cost-effeithiol, er enghraifft, drwy ddod ynghyd i rannu eu pwerau prynu drwy'r Gwasanaeth Caffael Cenedlaethol fel y gall y nwyddau a'r gwasanaethau y maent i gyd yn eu defnyddio gael eu prynu am y pris gorau – megis TGCh, cerbydau, ynni, gwasanaethau adeiladu a gwasanaethau proffesiynol. Mae'r broses o gydgyssylltu gwaith cyflawni'n gwella, ond mae llawer o waith i'w wneud o hyd. Bydd Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn rhoi sail statudol i Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus a gwaith cynllunio ar gyfer Llesiant Lleol. Mae Deddfau eraill y Cynulliad, megis Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014, yn rhoi gofynion penodol ar Lywodraeth Leol i gydweithio â phartneriaid er mwyn darparu gwasanaethau i grwpiau penodol.

Bydd hynny'n adeiladu ar waith ac yn atgyfnerthu gwaith sy'n mynd rhagddo eisoes – megis y gwaith a arweinir gan Weinidog yr Economi, Gwyddoniaeth a Thrafnidiaeth i ddatblygu ymhellach y cyfleoedd y gellir eu sicrhau drwy weithio gydag Awdurdodau Lleol ac ar eu traws i gydgyssylltu gwaith ar ddatblygu economaidd ac i ddarparu gwasanaeth gwell i fyd busnes.

Mae gweithio mewn partneriaeth yn anodd. Mae'n gofyn am ymddiriedaeth rhwng arweinwyr, rheolwyr a staff rheng flaen mewn gwahanol sefydliadau. Mae angen i bobl ddatblygu sgiliau newydd a deall anghenion defnyddwyr gwasanaeth, ac anghenion eu teuluoedd neu'u gofalwyr, yn fanwl iawn. Mae problemau ymarferol yn gysylltiedig â rhannu gwybodaeth, cael systemau i siarad â'i gilydd, a dod o hyd i ffyrdd effeithiol o gyfeirio pobl o'r naill sefydliad i'r llall gan sicrhau eu bod yn cael gwasanaeth di-dor. Ceir heriau o ran rheoli pan fydd staff o wahanol sefydliadau'n gweithio gyda'i gilydd yn yr un lle. Ceir problemau llywodraethu a phroblemau ariannol oherwydd bod cydweithio yn herio'r modd yr ydym yn rheoli arian cyhoeddus, er enghraifft, pan fydd camau gweithredu un sefydliad yn lleihau costau i sefydliad arall. Mae'n gofyn am ffyrdd newydd o ddwyn gwasanaethau cyhoeddus i gyfrif drwy graffu democrataidd, nid yn unig yng nghyswllt yr hyn y mae pob sefydliad wedi'i wneud ond hefyd yng nghyswllt y modd y maent wedi gweithredu gyda'i gilydd er budd y cyhoedd.

Mae Llywodraeth Leol yn chwarae rôl ganolog yn y cyd-destun hwn. Mae ei dilysrwydd democrataidd a'i rôl o ran llunio lleoedd yn rhoi i Lywodraeth Leol yr awdurdod o ran arweinyddiaeth i alw partneriaid ynghyd, trefnu cydberthnasau a datrys problemau.

2.5 Gweithio'n Rhanbarthol a Dinas-ranbarthau

Yn ogystal â chydweithio â gwasanaethau eraill mewn ardal leol, rhaid i Lywodraeth Leol fynd ati'n gynyddol i ddarparu arweinyddiaeth ac arfer pwerau y tu hwnt i ffiniau Awdurdodau Lleol unigol, fel gweithredwr newid rhanbarthol.

Mae'r dull hwn o weithio'n rhanbarthol yn digwydd eisoes wrth gomisiynu gwasanaethau rheng flaen a gwasanaethau cefn swyddfa, megis gwasanaethau cymdeithasol, gwasanaethau mabwysiadu a maethu, gwasanaethau i leihau troseddau ieuencid ac achosion o gamdefnyddio sylweddau, gwasanaethau ar gyfer plant sydd ar goll, gwasanaethau priffyrdd a gwasanaethau cyfreithiol a phroffesiynol. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i'r tuedd hwn barhau ac i rai gwasanaethau a rennir gael eu comisiynu'n genedlaethol neu'n rhanbarthol ar gyfer y sector cyhoeddus cyfan os yw hynny'n gwneud synnwyr ariannol, a gallai hynny gynnwys datblygu rhithwasanaethau a rennir a rhithwasanaethau cefn swyddfa. Yn adran 8.6 rydym yn trafod trefniadau atebolrwydd ar gyfer cydweithredu rhanbarthol.

Yn dilyn Adolygiad Hill⁷ ynghylch strwythur gwasanaethau addysg yng Nghymru yn y dyfodol, datblygodd Llywodraeth Cymru fodel cenedlaethol ar gyfer gweithio'n rhanbarthol a chytunodd arno. Yn sgil hynny, caiff gwasanaethau gwella ysgolion eu darparu'n rhanbarthol ym maes addysg drwy bedwar consortiwm yn hytrach na 22 o Awdurdodau Lleol unigol. Rydym yn disgwyl i hynny arwain at allu a chapasiti gwell ar lefel uwch ac arwain at arbedion a gyfeirir at y rheng flaen neu at hybu gweithgareddau addysg.

Mae rôl ranbarthol Llywodraeth Leol o bwys arbennig yng nghyd-destun dull Llywodraeth Cymru o ymdrin â dinas-ranbarthau.

Datblygu trefol a thwf dinasoedd yw nodwedd fwyaf arwyddocaol yr economi fyd-eang yn ein cenedlaeth ni. Ers 1950 mae poblogaeth ardaloedd trefol wedi tyfu dros bum gwaith, o 746 miliwn i 3.9 biliwn.⁸ Erbyn hyn mae 54% o boblogaeth y byd yn byw mewn ardaloedd trefol, a disgwylir i'r gyfran honno gyrraedd 66% erbyn 2050. Yn y cyfamser disgwylir i dwf poblogaeth ardaloedd gwledig ostwng ar ôl 2020.

Ceir tystiolaeth gynyddol bod buddsoddi yn y dinasoedd mwyaf, megis Llundain, ar draul ail ddinasoedd, gan gynnwys y rheini sydd yng Nghymru, yn arwain at berfformiad economaidd gwaeth yn gyffredinol ac yn dwysáu anghydraddoldebau rhanbarthol, yn enwedig yn ystod cyfnod o ddirywiad economaidd.⁹ Mae grŵp 'dinasoedd craidd'¹⁰ y DU yn cynnwys Caerdydd. Mae'r 'dinasoedd craidd' hyn yn ganolfannau ffyniant economaidd rhanbarthol, ac mae'r rhanbarth sydd o'u hamgylch nid yn unig yn dibynnu arnynt ond hefyd yn darparu gweithlu symudol a chefnwlad ddeniadol ar eu cyfer. Ceir lefelau uchel o amddifadedd ynddynt i gyd, naill ai yn y dinasoedd eu hunain neu yn y rhanbarth sydd o'u hamgylch, sy'n waddol buddsoddiad anghyfartal yn dilyn cylchoedd blaenorol o dwf a dirywiad diwydiannol. O gael buddsoddiad newydd disgwylir mai'r ail ddinasoedd hyn fydd prif ffynhonnell swyddi newydd a thwf yn ystod y genhedlaeth newydd.

Yng Nghymru mae'r boblogaeth drefol wedi'i chanoli yn y de a cheir canolfannau llai o faint ar hyd arfordir y gogledd ac yn y gogledd-ddwyrain. Ni cheir unrhyw drefi â phoblogaeth sydd dros 25,000 yn y canolbarth, nac i'r gorllewin o Fae Colwyn yn y gogledd nac i'r gorllewin o Lanelli yn y de. Dinasoedd metropolitaidd Cymru (sydd wedi datblygu ochr yn ochr â dinasoedd hanesyddol Llanelwy, Bangor a Thyddewi) yw Caerdydd (sydd â phoblogaeth o 350,000), Abertawe (sydd â phoblogaeth o 240,000) a Chasnewydd (sydd â phoblogaeth o 146,000). Yn y gogledd-ddwyrain dim ond poblogaeth o 66,000 sydd gan ardal drefol fwy o faint Wrecsam, ond gellir ei hystyried yn rhan o ranbarth trefol trawsffiniol ehangach sy'n cynnwys Glannau Dyfrdwy, Caer a Wirral.

Yn ôl y Grŵp Gorchwyl a Gorffen ar Ddinas-ranbarthau a sefydlwyd gan Lywodraeth Cymru i ymchwilio i ddinas-ranbarthau yng Nghymru, dim ond 33% o'n cyfoeth y mae dinasoedd yn ei gynhyrchu, sef y gyfran isaf o bell ffordd ymhlith holl genhedloedd a rhanbarthau'r DU.¹¹

7 Adolygiad ar Ddarparu Gwasanaethau Addysg yng Nghymru yn y Dyfodol, Llywodraeth Cymru, 2013
<http://wales.gov.uk/topics/educationandskills/publications/guidance/futuredelivery/?lang=cy>

8 World Urbanization Prospects, 2014 Revision, Adran Materion Economaidd a Chymdeithasol y Cenedloedd Unedig
<http://esa.un.org/unpd/wup/>

9 Gweler, er enghraifft, European Second Tier Cities in Austerity: Why Invest Beyond the Capital?, Prifysgol John Moores Lerpwl, 2012 <https://jmu.ac.uk/EIUA/second-tier-cities/index.htm>

10 <http://www.corecities.com/>

11 City Regions: Final Report, Llywodraeth Cymru, 2012 (Adroddiad Cymru ar gael yn Gymraeg: Dinas-ranbarthau: Adroddiad Cryno Terfynol). <http://wales.gov.uk/topics/businessandconomy/policy/city-regions/?lang=en>

Fodd bynnag, mae bron 69% o boblogaeth Cymru yn byw yn y dinas-ranbarthau a nodwyd gan y Grŵp Gorchwyl a Gorffen, ym Mae Abertawe (700,000) ac yn y de-ddwyrain (1.4 miliwn), a cheir potensial sylweddol i wella perfformiad economaidd yn yr ardaloedd hyn o gael polisiau priodol.

Roedd y Grŵp Gorchwyl a Gorffen o'r farn y byddai tri phrif fudd i'w cael o sefydlu dau ddinas-ranbarth yn y de, ac o ystyried rhannau o'r gogledd-ddwyrain yn rhan o ranbarth trawsffiniol ehangach:

- marchnadoedd llafur mwy o faint a mwy effeithlon, gan wella'r tebygolrwydd o gael cyfatebiaeth dda rhwng anghenion cyflogwyr a sgiliau gweithwyr;
- darpar farchnadoedd mwy ar gyfer nwyddau a gwasanaethau gan fod gweithgareddau wedi'u crynhoi ac arbedion cost o ran trafniadaeth; a gwell trefniadau ar gyfer cyfnewid gwybodaeth, syniadau ac arloesedd;
- byddai dull gweithredu dinas-ranbarthau yn ei gwneud yn bosibl i wahanol rannau o'r rhanbarth benderfynu arbenigo mewn arlwy penodol – boed hynny ym maes tai, cyfleusterau gweithgynhyrchu, gwasanaethau busnes neu gyfleusterau hamdden.

Nododd y Grŵp Gorchwyl a Gorffen mai'r allwedd i berfformiad economaidd gwell yn y rhanbarthau hyn yw integreiddio datblygu economaidd, sgiliau, adfywio, trafniadaeth, cynllunio a'r amgylchedd. Bydd hynny'n golygu bod angen i Lywodraeth Cymru, Llywodraeth Leol a'r sector preifat a'r trydydd sector gydweithio'n agos â'i gilydd.

I alluogi hynny, mae Llywodraeth Leol wedi cymryd rôl arweiniol drwy weithredu ar argymhellion y Grŵp Gorchwyl a Gorffen. Mae Byrddau Dinas-ranbarthau wedi'u sefydlu yn Ninas-ranbarth Bae Abertawe a Phrifddinas-ranbarth Caerdydd er mwyn symud yr agenda hon yn ei blaen. Mae'r Byrddau hyn yn parhau i gwrdd yn rheolaidd ac maent yn gwneud cynnydd da o ran darparu arweinyddiaeth, gweledigaeth a chyfeiriad strategol i'w rhanbarthau perthnasol. Byddant yn parhau i bennu a mireinio eu blaenoriaethau wrth iddynt geisio canolbwyntio ar y prosiectau hynny lle mae cysoni a chydweithredu rhanbarthol yn esgor ar werth strategol a gwerth ychwanegol.

Mae'r trefniadau hyn yn adlewyrchu'r ffaith nad yw'r agenda sy'n ymwneud â Dinas-ranbarthau yn agenda 'busnes fel arfer' ar gyfer y sector cyhoeddus. Mae'n gofyn am bartneriaeth gydweithredol a arweinir gan fyd busnes – sy'n cysylltu'r sector preifat â'r sector cyhoeddus a'r sector addysg. Mae'n gofyn am fath gwahanol o arweinyddiaeth, un sy'n edrych y tu hwnt i fuddiannau plwyfol, sy'n barod i gyfnewid manteision a chostau ar draws ffiniau ac sy'n symud gyda'r cyflymaf yn hytrach na'r rhai mwyaf araf. Rhaid i Awdurdodau Lleol gydweithio â'i gilydd a chydweithio â'u partneriaid ar faterion megis y cynllun datblygu strategol rhanbarthol a gynigir dan Fil Cynllunio (Cymru), addysg a sgiliau, a'r gwaith o wneud ein dinasoedd a'r rhanbarthau sydd o'u hamgylch yn lleoedd deniadol ar gyfer eu trigolion, ymwelwyr a buddsoddiad gan fyd busnes, gan ddefnyddio'r pwerau helaeth sydd ganddynt.

Ar hyn o bryd nid yw Llywodraeth Cymru yn bwriadu ei gwneud yn bosibl creu Awdurdodau Cyfunol dan Ddeddf Democratiaeth Leol, Datblygu Economaidd ac Adeiladu 2009. Ceir pum Awdurdod o'r fath yn Lloegr ar hyn o bryd: Manceinion Fwyaf, Dinas-ranbarth Sheffield, Gogledd-ddwyrain Lloegr, Dinas-ranbarth Lerpwl a Gorllewin Swydd Efrog, a bwriedir creu Awdurdod Cyfunol arall ar gyfer Birmingham yn 2015. Mae gan Awdurdodau Lleol yng Nghymru bwerau helaeth eisoes i ymrwymo i drefniadau cydweithredol ag Awdurdodau eraill. O ystyried y rheini ar y cyd â'r bwriad i uno

mwy o faint yng Nghymru, fframwaith Cynllun Buddsoddi yn Seilwaith Cymru a'r ffaith bod y Llywodraeth Genedlaethol yn nes at Lywodraeth Leol yng Nghymru, nid yw Llywodraeth Cymru yn credu bod angen Awdurdodau Cyfunol yng Nghymru ar hyn o bryd, fel y diffinnir dan Ddeddf 2009.

2.6 Fframwaith Cynaliadwy ar gyfer Gwasanaethau Cyhoeddus yng Nghymru

Mae Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn gosod cyd-destun newydd ar gyfer cysylltiadau rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol, a gwasanaeth cyhoeddus cyfan Cymru. Mae'r Bil yn darparu ar gyfer nodau llesiant sy'n gosod fframwaith lle bydd Gweinidogion Cymru yn pennu cyfeiriad strategol cenedlaethol a lle bydd Llywodraeth Leol yn pennu ei hamcanion lleol a fydd yn ymateb i angen lleol ac a fydd yn rhwym wrth atebolrwydd lleol.

Mae'r Bil yn ategu'r agenda ar gyfer diwygio gwasanaethau cyhoeddus, gan nodi'n glir sut y bydd cyrff cyhoeddus dynodedig, gan gynnwys Gweinidogion Cymru a Llywodraeth Leol, yn gweithio i wella llesiant economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol cenedlaethol a lleol. Mae'n mynd i'r afael yn uniongyrchol â swyddogaeth, yn hytrach na ffurf, gan sefydlu pum ffordd o weithio sy'n allweddol i sicrhau bod cyrff cyhoeddus yn gwella llesiant mewn modd cynaliadwy:

- Meddwl am y tymor hir – cydbwysu'r angen i weithredu yn y tymor byr â'r angen i ddiwallu anghenion tymor hir Cymru, yn enwedig os gallai camau gweithredu tymor byr gael effaith niweidiol yn y dyfodol.
- Dull gweithredu integredig – ystyried sut y mae amcanion corff cyhoeddus yn effeithio ar y nodau llesiant ac ar lesiant economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol.
- Camau atal – gweithredu'n awr er mwyn atal problemau rhag digwydd neu waethygu.
- Cydweithredu – gweithredu mewn modd cydweithredol gyda chyrff eraill er mwyn cynorthwyo i gyflawni amcanion y corff, neu amcanion corff arall.
- Cynnwys pobl – cynnwys y bobl a'r cymunedau y caiff eu llesiant ei ystyried, a'u cael i ymwneud â dod o hyd i atebion cynaliadwy.

Mae'r Bil yn cryfhau rôl Llywodraeth Leol o ran arweinyddiaeth gymunedol drwy roi pwys ar gydweithredu ar sail lle. Bydd yn mynnu bod gwasanaethau cyhoeddus mewn ardal Awdurdod Lleol yn cydweithio drwy'r Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus i wella llesiant lleol. Bydd Cynghorau uchelgeisiol yn defnyddio'r Bwrdd i hybu'r trawsnewid radical y mae ei angen ar draws gwasanaethau cyhoeddus drwy ymgysylltu'n llawn â'r gymuned. Yn bwysicach na dim, mae Awdurdodau Lleol a'r Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn atebol yn lleol am eu cyfrifoldebau dan y Bil. Ni cheir unrhyw gytundebau y daethpwyd iddynt â Gweinidogion Cymru ac mae ymyrraeth Weinidogol wedi'i chyfyngu i amgylchiadau enbyd.

Roedd Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 yn cysylltu blaenoriaethau lleol yn y strategaeth gymunedol â gwelliant Awdurdod Lleol o safbwynt corfforaethol ac o safbwynt gwasanaethau. Bydd Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn disodli'r Mesur drwy ddarparu dull gweithredu symlach a mwy integredig, sy'n ymdrin â gwasanaeth cyhoeddus cyfan.

Mae'r Bil yn paratoi'r ffordd er mwyn i Lywodraeth Leol weithredu'n fwy hunanlywodraethol, lle caiff ei mesur ar sail y canlyniadau y bydd yn eu cyflawni a lle bydd yn adrodd ynghylch llai o ddangosyddion. Fodd bynnag, mae angen sicrhau cydbwysedd rhwng hunanlywodraeth ac atebolrwydd priodol. Mae'r Papur Tudalen 62

drwy sicrhau bod Cabinetau Awdurdodau Lleol yn gwneud penderfyniadau mewn modd mwy tryloyw (Pennod 3), sicrhau rôl gryfach i Aelodau Etholedig (Pennod 4), rhoi mwy o lais i gymunedau ynghylch sut y caiff gwasanaethau eu darparu a chan bwy (Pennod 5), cryfhau gwaith llywodraethu corfforaethol (Pennod 6), rheoli perfformiad yn fwy effeithiol (Pennod 7) a chydgyssylltu prosesau adolygu mewnol ac allanol yn well drwy waith arolygu ac archwilio (Pennod 8). Rydym hefyd yn trafod fframwaith cyllid newydd ar gyfer Llywodraeth Leol (Pennod 9).

Rydym yn gobeithio y bydd y gwelliannau hyn yn cynorthwyo arweinwyr lleol i fynd i'r afael â materion cyn iddynt droi'n argyfwng. Rydym o'r farn bod y cyhoedd yn haeddu dim llai nag arweinyddiaeth leol ragweithiol o'r radd flaenaf, sy'n meddwl ymlaen llaw am bethau ac sy'n cymryd camau gweithredu pendant. Fodd bynnag, os bydd methiannau'n parhau i ddigwydd ac os bydd arweinwyr lleol yn methu â chymryd camau i'w cywiro, bydd y cyhoedd yn dal i ddisgwyl i Weinidogion Cymru ymyrryd gan weithredu'n fuan ac yn bendant.

Rydym yn cynnig perthynas sydd wedi'i diffinio'n well rhwng Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol, lle mae gan Lywodraeth Cymru rôl arwain sydd wedi'i diffinio'n glir ym maes addysg, gwasanaethau cymdeithasol, datblygu economaidd a'r amgylchedd, ar sail nifer cyfyngedig o ddisgwyliadau cenedlaethol sy'n ymwneud â llesiant cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol cymunedau. Er enghraifft, ym maes addysg, gallai'r rheini gael eu mynegi fel y disgwyliad y bydd gan bobl ifanc sy'n gadael yr ysgol gynradd lefelau llythrennedd a rhifedd sy'n briodol i'w hoedran ac, mewn ysgol uwchradd, y bydd cyfran gynyddol o bobl ifanc yn ennill pum cymhwyster TGAU da sy'n cynnwys Cymraeg neu Saesneg a Mathemateg ac y bydd y bwlch rhwng disgyblion sy'n cael prydau ysgol am ddim a disgyblion eraill yn cael ei gau. Mewn meysydd eraill, er y bydd Llywodraeth Cymru efallai'n pennu dyheadau clir, mater i Lywodraeth Leol fydd pennu blaenoriaethau lleol.

Rydym o'r farn bod gennym dystiolaeth eisoes yng Nghymru bod y broses o bennu disgwyliadau cenedlaethol syml wedi arwain at berfformiad gwell ac ymatebolrwydd i anghenion cymunedau lleol a defnyddwyr gwasanaeth. Er enghraifft, yn sgil datblygu Safon Ansawdd Tai Cymru, cynhaliwyd pleidleisiau cyfrinachol lle dewisodd tenantiaid hanner Awdurdodau Lleol Cymru drosglwyddo stoc tai'r Awdurdod Lleol i Gwmnïau Tai Cymunedol Cydfuddiannol neu fentrau cymdeithasol eraill ar ffurf Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig. Yn yr Awdurdodau hynny mae cynnydd wedi'i wneud yn gynt ar gyfartaledd o safbwynt ennill statws Safon Ansawdd Tai Cymru – tair i bum mlynedd yn gynt yn gyffredinol – gan arwain at fanteision gwirioneddol i denantiaid. Mae llawer o'r Cwmnïau Tai Cymunedol Cydfuddiannol a'r Landlordiaid Cymdeithasol Cofrestredig hynny, yn eu rhinwedd eu hunain, wedi sbarduno cyflogaeth leol ac ystod ehangach o fanteision cymunedol ac wedi creu mentrau cymdeithasol eraill sy'n ymwneud â rheolaeth amgylcheddol, gwaith prynu ynni cymunedol neu waith adfywio canol trefi. Maent hefyd wedi medru ysgogi symiau sylweddol o gyllid amgen er mwyn adnewyddu eu stoc eu hunain.

Ceir sefyllfa debyg yng nghyswllt gwastraff. Mae Awdurdodau Lleol yn gyfrifol am gasglu a phrosesu pob math o wastraff domestig ond caiff targedau eu pennu'n genedlaethol. Dan ein strategaeth *Tuag at Ddyfodol Diwastraff*, mae Llywodraeth Cymru wedi buddsoddi £676 miliwn mewn Awdurdodau Lleol ers 2001 i'w helpu i gyflawni yn erbyn targedau ailgylchu, gan helpu i arbed costau tirlenwi ac i gynhyrchu swyddi newydd yng Nghymru. Mae'r cynnydd a wnaed ganddynt wedi bod yn drawiadol ac mae'r gyfradd gyffredinol ar gyfer ailgylchu wedi dyblu, fwy neu lai, yn ystod cyfnod o saith mlynedd. O fod mewn sefyllfa wael o gymharu â gweddill y DU, mae ailgylchu yng Nghymru ar y blaen erbyn hyn i gychwilio i gredloedd eraill y DU ac mae'r bwlch

rhyngddynt a Chymru yn llydan ac yn tyfu. Yn ogystal mae Cymru yn y pedwerydd safle yn Ewrop o safbwynt ailgylchu trefol. Mae gan Gymru eisoes 10,000 o swyddi sydd â chysylltiad uniongyrchol ag ailgylchu. Mae hynny wedi'i gyflawni drwy gyfuniad o waith buddsoddi, targedau, y risg o gael dirwyon, a newid mewn ymddygiad.¹²

Bydd y Cyngor Partneriaeth Cymru a Chynllun Llywodraeth Leol Llywodraeth Cymru yn chwarae rhan bwysig yn y gwaith o hybu'r agenda hon ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru. Fodd bynnag, rydym yn cynnig y dylai ein ffocws yn y Cyngor Partneriaeth a'r Cynllun Llywodraeth Leol newid i'r gwaith o asesu'r disgwyliadau cenedlaethol allweddol a'r strategaethau ar gyfer chyflawni'r rheini fel un gwasanaeth cyhoeddus, a'r gwaith o reoli'r arferion cydweithredol sy'n datblygu rhwng Awdurdodau Lleol, mewn partneriaeth â'r gwasanaeth cyhoeddus ehangach yng Nghymru, wrth ddarparu gwasanaethau corfforaethol megis swyddogaethau cefn swyddfa, gwasanaethau caffael, gwasanaethau TGCh, gwasanaethau adnoddau dynol a gwasanaethau'r gyflogres, lle disgwylir yn gyffredinol i Awdurdodau Lleol gydweithredu. Bydd gan y Cyngor Partneriaeth rôl allweddol i'w chyflawni o safbwynt meithrin arloesedd a hybu cynnydd o ran yr agenda ar gyfer diwygio gwasanaethau cyhoeddus.

2.7 Ardaloedd Awdurdodau Lleol

Argymhellodd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus y dylid lleihau nifer yr Awdurdodau Lleol yng Nghymru drwy gyfres o drefniadau uno. Cafodd y dadleuon o blaid yr argymhelliad hwn a thystiolaeth ategol eu hegluro'n helaeth yn adroddiad y Comisiwn. Derbyniodd Llywodraeth Cymru y dadleuon hyn mewn Papur Gwyn a gyhoeddwyd ym mis Gorffennaf 2014, *Datganoli, Democratiaeth a Chyflawni: Diwygio Llywodraeth Leol*. Roedd y Papur Gwyn yn egluro'r opsiwn y mae Llywodraeth Cymru yn ei ffafrio ar hyn o bryd, sef uno Awdurdodau Lleol ar sail Opsiwn 1 y Comisiwn, a fyddai'n arwain at 12 o Awdurdodau newydd.¹³

Cafwyd 170 o ymatebion i'r ymgynghoriad ynghylch y Papur Gwyn. Mae'r ymatebion i'r ymgynghoriad ac adroddiad cryno wedi'u cyhoeddi ar wefan Llywodraeth Cymru.¹⁴ Er y ceir safbwyntiau amrywiol ynghylch y trefniadau uno, yn enwedig gan rai Awdurdodau Lleol a Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, ceir cred gyffredinol hefyd bod gwaith diwygio'n angenrheidiol. Mae hynny'n atgyfnerthu'r dystiolaeth a roddwyd i'r Comisiwn. Mae Llywodraeth Cymru wedi ystyried y safbwyntiau hyn ac mae'n parhau i gredu'n bendant ei bod yn angenrheidiol diwygio Llywodraeth Leol o safbwynt strwythurol ac o safbwynt trefniadaethol.

Ym mis Medi cyhoeddodd Llywodraeth Cymru y ddogfen *Gwahoddiad i Brif Awdurdodau Lleol yng Nghymru gyflwyno cynigion ar gyfer uno gwirfoddol*.¹⁵ Derbyniodd Llywodraeth Cymru dri datganiad o ddiddordeb gan yr Awdurdodau Lleol canlynol: Conwy a Sir Ddinbych, Pen-y-bont ar Ogwr a Bro Morgannwg, a Blaenau Gwent a Thorfaen. Penderfynwyd peidio â pharhau gyda'r un o'r cynigion hyn.

¹² <http://cymru.gov.uk/about/cabinet/cabinetstatements/2014/recycling/?lang=cy>

¹³ Byddai Opsiwn 1, fel y cafodd ei nodi gan y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus, yn golygu uno'r Awdurdodau Lleol canlynol: Gwynedd/Ynys Môn, Conwy/Sir Ddinbych, Sir y Fflint/Wrecsam, Ceredigion/Sir Benfro, Castell-nedd Port Talbot/Pen-y-bont ar Ogwr, Rhondda Cynon Taf/Merthyr Tudful, Blaenau Gwent/Torfaen/Caerffili, Sir Fynwy/Casnewydd, Caerdydd/Bro Morgannwg. Gadael yr Awdurdodau Lleol canlynol fel y maent: Powys, Sir Gaerfyrddin, Abertawe.

¹⁴ <http://cymru.gov.uk/consultations/localgovernment/white-paper-reforming-local-government/?lang=cy>

¹⁵ <http://cymru.gov.uk/topics/localgovernment/reforming-local-government/?lang=cy>

Bwriad Llywodraeth Cymru yw bwrw ymlaen â threfniadau pellach ar gyfer uno Awdurdodau Lleol, drwy'r ail Fil Llywodraeth Leol a gyflwynir i Gynulliad Cenedlaethol Cymru yn ystod hydref 2016.

Bydd yr ail Fil yn nodi'r darpariaethau canlynol er mwyn galluogi trefniadau uno trefnus:

- y dyddiad y daw Awdurdod newydd i fodolaeth, a'i enw a'i statws;
- y trefniadau etholiadol ar gyfer Awdurdod newydd, dyddiad yr etholiadau cyntaf a hyd tymor y Cynghorwyr a etholir yn yr etholiadau cyntaf ac wedi hynny;
- proses sefydlu, cyfansoddiad a swyddogaethau Awdurdod cysgodol a Gweithrediaeth gysgodol;
- trefniadau ar gyfer diddymu Awdurdodau cyfredol a galluogi Cynghorwyr yr Awdurdodau hynny i ymddiswyddo;
- trefniadau ar gyfer canslo etholiadau Awdurdodau cyfredol;
- trefniadau ar gyfer gohirio etholiadau Cynghorau Cymuned mewn ardaloedd y mae'r trefniant uno arfaethedig yn effeithio arnynt, ac ymestyn tymhorau'r Cynghorwyr Cymuned presennol;
- y ddyletswydd ar Awdurdodau cyfredol i gydweithredu wrth baratoi ar gyfer yr Awdurdod newydd a gweithio gyda'i Awdurdod cysgodol neu'i Weithrediaeth gysgodol;
- trefniadau ar gyfer trosglwyddo eiddo'n amserol a sicrhau parhad hawliau a rhwymedigaethau;
- materion sy'n ymwneud â staff; a
- materion ariannol.

Mae gan Lywodraeth Leol hefyd rôl, a chyfrifoldeb moesol, i sicrhau ei bod yn gweithredu yn gadarnhaol mewn ffyrdd sy'n cefnogi uno Awdurdodau yn drefnus er lles eu cymunedau lleol. Bydd Awdurdodau Lleol wedi'u huno yn parhau i fod yn rhwym wrth Safonau'r Gymraeg a bennir drwy reoliad dan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Mae'n bosibl y bydd Awdurdodau sy'n uno wedi cyrraedd cyfnodau gwahanol o safbwynt eu harferion a'u dyheadau presennol ynghylch y defnydd a wneir o'r Gymraeg wrth ddarparu gwasanaethau, llunio polisïau, gweithredu, hyrwyddo'r iaith a chadw cofnodion. Ble mae hyn yn wir, mae'n hollbwysig fod yr Awdurdod cyfunol newydd yn rhwym wrth y safonau uwch. Y mae cyfle i Awdurdodau ar draws Cymru fod yn sylweddol fwy uchelgeisiol o safbwynt yr Awdurdodau newydd. Bydd lle i Gomisiynydd y Gymraeg fonitro safonau yn ystod y cyfnod o uno ac fe all fod rôl i'r Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus (gweler 2.9 isod) adnabod arfer gorau yng nghyd-destun yr iaith Gymraeg a materion gweithlu.

2.8 Statws yr Awdurdodau Newydd

Bydd yr Awdurdodau newydd yn Brif Gynghorau yn ôl ystyr Deddf Llywodraeth Leol 1972. Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylent fod yn gyrrff corfforaethol a elwir yn "Siroedd" ac na ddylai'r term "Bwrdeistref Sirol" gael ei ddefnyddio mwyach. I'r rhan fwyaf o bobl, collwyd y gwahaniaeth hanesyddol rhwng yr enwau hyn flynyddoedd yn ôl.

Rydym yn cydnabod bod cadeirydd y Cyngor neu'r Maer yn chwarae rôl ddinesig bwysig mewn llawer o ardaloedd wrth ymgymryd â ddyletswyddau seremonïol. Yn y gorffennol, cyfyngwyd y gallu i enwi cadeirydd y Cyngor yn Faer i Gynghorau Bwrdeisdref yn unig, felly rydym yn

bwriadu gwneud darpariaeth gyfreithiol a fydd yn nodi y dylai unrhyw un o'r Cynghorau newydd fod yn gallu enwebu cadeirydd y Cyngor yn Faer, er mwyn i'r swyddogaeth bwysig hon allu parhau.

Wrth gwrs, mae'r rôl hon yn wahanol i rôl Maer Etholedig sy'n ffurf ar strwythur gweithredol y gall Awdurdod Lleol ddewis ei fabwysiadu'n dilyn refferendwm ymhlith pobl leol dan Ddeddf Llywodraeth Leol 2000.

2.9 Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus

Bydd y gweithlu ym maes Llywodraeth Leol yn allweddol i'r trawsnewid yr ydym yn ceisio ei sicrhau. Ein gweledigaeth ar gyfer y gweithlu ym maes gwasanaethau cyhoeddus yw creu gweithlu llawn diddordeb, brwdfrydig a llwyddiannus, denu a chadw talent, datblygu'r sgiliau cywir a sicrhau cydraddoldeb ac amrywiaeth, a ategir gan ein dull gweithredu ar sail partneriaeth gymdeithasol, a ymgorfforir yng Nghyngor Partneriaeth y Gweithlu.¹⁶

Rydym yn bwriadu deddfu i greu Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus statudol yn yr ail Fil Llywodraeth Leol. O ystyried maint y trawsnewid sydd ei angen ar draws gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru, sy'n cynnwys uno Awdurdodau Lleol, rydym o'r farn bod angen cymryd camau cydweithredol ar frys i gynllunio'r gweithlu. Er mwyn cyflawni hynny, bu Llywodraeth Cymru yn ymgynghori'n ddiweddar ynghylch sefydlu Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus anstatudol ym mis Ebrill 2015. Ei rôl fydd sicrhau tegwch a chysondeb a bod yn ffynhonnell annibynnol a diduedd o wybodaeth a chyngor. Bydd y Comisiwn yn cael ei sefydlu gan ddefnyddio pwerau dan adran 60 Deddf Llywodraeth Cymru 2006.

Roedd yr ymgynghoriad diweddar ar ffurf Papur Gwyn yn nodi ein cynigion ynghylch Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus. Byddai ei gylch gorchwyl yn cynnwys adnabod a chynnig atebion ymarferol i broblemau sy'n codi o waith diwygio, y gellid eu hystyried a'u gweithredu. Mae'r ystod o sgiliau a phrofiad y bydd eu hangen ar y Comisiwn yn cynnwys sgiliau a phrofiad ym maes adnoddau dynol, arweinyddiaeth a newid trefniadaethol, cyllid a chyfrifyddu, cysylltiadau â gweithwyr, gwybodaeth am Lywodraeth Leol a'i phrif gyfrifoldebau, gwasanaethau cyhoeddus eraill, datblygu sefydliadol a threfniadaeth undebau llafur. Byddai Ysgrifenyddiaeth sydd â sgiliau ategol yn cael ei sefydlu i gynorthwyo'r Comisiwn Staff. Byddai gofyn i'r Comisiwn Staff ymgynghori'n eang, er enghraifft â chyflogwyr, undebau llafur, gweithwyr a Chyngor Partneriaeth y Gweithlu, a chreu cysylltiadau â chyrff eraill megis y Panel Annibynnol ar Gydnabyddiaeth Ariannol. Byddai'n chwilio am arfer gorau ac yn ei ledaenu. Ni fyddai'n disodli systemau cyfredol ar gyfer bargeinio a thrafod nac yn tanseilio partneriaeth lwyddiannus Cyngor Partneriaeth y Gweithlu.

Gallai'r materion y byddai angen i'r Comisiwn Staff eu hystyried o ran y gweithlu gynnwys y canlynol:

- gwaith recriwtio a chadw staff mewn Awdurdodau Lleol ac ar eu traws cyn ac yn ystod trefniadau uno;
- gwaith trosglwyddo staff o Awdurdodau Lleol cyfredol i Awdurdodau Lleol newydd;

- gwaith cysoni telerau ac amodau gwasanaeth, er enghraifft, dulliau o ymdrin â thaliadau teithio a chynhaliaeth, oriau gweithio hyblyg a pheccynnau dileu swydd a diswyddo gwirfoddol;
- gwaith gwerthuso/graddio swyddi;
- gwaith recriwtio a phennu cydnabyddiaeth ariannol ar gyfer swyddi uwch, ar y cyd â'r cyfrifoldebau penodol a roddir ar hyn o bryd i'r Panel Annibynnol ar Gydabyddiaeth Ariannol;
- pensiynau ac effaith trosglwyddo staff i gynlluniau pensiwn gwahanol ym maes gwasanaethau cyhoeddus;
- yr effaith ar staff a drosglwyddwyd yn ddiweddar i gontractwyr yn y sector preifat;
- materion sy'n effeithio ar y gweithlu ehangach ym maes gwasanaethau cyhoeddus, megis contractau dim oriau a gwaith datblygu arweinyddiaeth.

Yn 3.16 isod rydym yn codi'r mater sy'n ymwneud â sicrhau mwy o gysondeb mewn apwyntiadau i swyddi uwch mewn Llywodraeth Leol, a'r posibilrwydd o ffurfio Bwrdd Apwyntiadau Cyhoeddus neu gorff tebyg. Byddai angen inni ystyried sut y byddai Bwrdd o'r fath yn gweithio ochr yn ochr â'r Comisiwn Staff.

2.10 Cymhwysedd Cyfreithiol Llywodraeth Leol

Mae Llywodraeth Leol yn gweithredu mewn amgylchedd heriol, lle mae angen iddi gael yr hyblygrwydd i weithio mewn partneriaeth ag ystod o gyrff yn y sector cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector y mae eu dulliau o ddarparu gwasanaethau, eu gweithgarwch masnachol a'u trefniadau ariannol yn fwyfwy amrywiol. Rhaid i Lywodraeth Leol fod yn rhydd i arloesi.

Yn draddodiadol, dim ond gweithgarwch a ganiateir yn ffurfiol drwy bwerau neu ddyletswyddau penodol y mae Llywodraeth Leol wedi medru ei gyflawni. Cyflwynodd Deddf Llywodraeth Leol 2000 'bŵer llesiant'. Roedd hwn yn newid radical a oedd yn rhoi cymhwysedd i Lywodraeth Leol weithredu mewn unrhyw ffordd a oedd yn gwella llesiant pobl ymmhob ardal, ar yr amod nad oedd deddfwriaeth arall yn ei hatal rhag gweithredu yn y fath fodd.

Yn ymarferol mae arfer pŵer llesiant wedi bod yn broblem weithiau. Oherwydd hynny mae Llywodraeth Leol yng Nghymru wedi dadlau dros bŵer cymhwysedd cyffredinol. Rydym o'r farn bod hynny'n briodol i Awdurdodau Lleol a rhai Cynghorau Cymuned. Byddai'r pŵer cymhwysedd cyffredinol yn caniatáu i Awdurdodau Lleol a Chynghorau Cymuned cymwys (gweler 4.9 isod) weithredu er budd ariannol eu cymunedau er mwyn creu arbedion effeithlonrwydd a sicrhau canlyniadau o ran gwerth am arian. Byddent yn medru codi arian drwy godi tâl am wasanaethau dewisol a byddent yn medru masnachu. Mae hwn, felly, yn bŵer ehangach na chaiff ei gyfyngu ond gan yr angen i sicrhau nad yw Awdurdodau Lleol a Chynghorau Cymuned yn gwneud dim y mae deddfwriaeth yn eu hatal yn benodol rhag ei wneud. Byddai'n caniatáu i Awdurdodau Lleol a Chynghorau Cymuned cymwys ymwneud â gweithgareddau y gellid barnu eu bod y tu hwnt i'r pŵer llesiant, megis darparu rhai indemniadau a gwarantau.

Yn unol â hynny, rydym yn bwriadu adolygu darpariaethau Deddf Dadreoleiddio a Chontractio Allan 1994 (fel y'i diwygiwyd), fel y maent yn berthnasol i Awdurdodau Lleol yng Nghymru, er mwyn caniatáu i Awdurdodau Lleol yn gyffredinol wneud penderfyniadau ynghylch sut y maent yn darparu gwasanaethau, ar wahân i'r dulliau a bennwyd. Mae'n bosibl,

er enghraifft, mai'r ffordd orau o ddarparu swyddogaethau cefn swyddfa, swyddogaethau caffael, swyddogaethau TGCh, swyddogaethau adnoddau dynol a swyddogaethau'r gyflogres, lle bydd disgwyl yn gyffredinol i Awdurdodau Lleol gydweithredu, fyddai drwy gael un darparwr cenedlaethol a allai fod yn is-gwmni y mae Llywodraeth Leol yng Nghymru yn berchen yn llwyr arno. Efallai mai'r ffordd fwyaf darbodus o ddarparu gwasanaethau eraill fyddai dirprwyo gwaith yn fewnol ar draws ystod o Awdurdodau Lleol yn hytrach na'i gontractio allan. Mae angen i'n rheolau fod yn ddigon hyblyg i ganiatáu i hynny ddiwydd.

2.11 Pwerau Eraill

Rydym yn bwriadu rhoi pŵer cyffredinol i Awdurdodau Lleol er mwyn sicrhau bod Cyngorau Cymuned a modelau democrataidd eraill o gyfranogiad cymdogaethol yn cael eu darparu'n gyson ac yn effeithiol yn eu hardaloedd daearyddol (gweler 4.8 isod).

Mae Awdurdodau Lleol yng Nghymru wedi dadlau hefyd dros ddatganoli pwerau eraill i Lywodraeth Leol. Yn ei thystiolaeth i'r Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus ac yn ei dogfen, *O blaid atebolrwydd Lleol*, dadleuodd Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru dros, er enghraifft, sicrhau bod Llywodraeth Leol yn dod yn gyfrifol am iechyd cyhoeddus.

Mae Llywodraeth Cymru o blaid rhoi rhagor o bwerau i Lywodraeth Leol ond yn gyntaf mae'n rhaid i Awdurdodau Lleol ddangos eu bod yn arfer eu pwerau cyfredol yn effeithiol.¹⁷ Bydd gan Awdurdodau diwygiedig, sydd â mwy o gapasiti a gallu, gyfle i fynnu rhagor o gyfrifoldeb a dangos gwelliannau go iawn. Pan fyddant wedi dangos hynny'n ddigonol, bydd Llywodraeth Cymru yn barod i ystyried pa mor briodol yw datganoli rhagor o bwerau.

2.12 Cyfansoddiadau Awdurdodau Lleol

Er bod rheolau'n angenrheidiol i sicrhau llywodraethu da, gall gormod ohonynt rwystro'r broses o wneud penderfyniadau ac atal arloesedd. Gallant olygu hefyd bod y modd y mae Llywodraeth Leol yn gweithio'n aneglur ac yn anodd ei ddeall. Felly, mae Llywodraeth Cymru yn ceisio barn ynghylch a ellir symleiddio rhai o weithdrefnau a phrosesau Llywodraeth Leol, gan wella tryloywder ar yr un pryd.

Mae Deddf Llywodraeth Leol 2000, o'i hystyried ar y cyd â Deddf Llywodraeth Leol 1972 a Deddf Llywodraeth Leol a Thai 1989, yn mynnu bod Awdurdodau Lleol yn mabwysiadu cyfansoddiad sy'n nodi eu rheolau sefydlog a'u rheolau sy'n ymwneud â gweithdrefnau, ymddygiad a chydabyddiaeth ariannol, a manylebau rôl sy'n ymwneud â'r gwaith o lywodraethu a gweinyddu, eu materion ariannol, eu gweithgareddau masnachol a'u gweithgareddau cydweithredol. Eu diben yw galluogi Cyngorwyr, swyddogion, y cyhoedd a rhanddeiliaid i ddeall sut y mae'r Cyngor yn gwneud penderfyniadau a phwy sy'n gyfrifol am y penderfyniadau hynny.

Y canlyniad yw bod cyfansoddiadau Awdurdodau Lleol yng Nghymru yn cynnwys rhwng oddeutu 250 o dudalennau a thros 450 o dudalennau. Er bod angen efallai i gyfansoddiadau Awdurdodau Lleol fod yn faith er mwyn bodloni gofynion statudol, mae'n amheus a yw dogfennau mor hir â hynny'n helpu pobl leol i ddeall prosesau gwneud penderfyniadau eu Hawdurdod, neu'n helpu i fynegi gwerthoedd yr Awdurdod i'r bobl y mae'n eu gwasanaethu. Rydym yn credu bod achos dros fynnu bod gan Awdurdodau Lleol gyfansoddiad sy'n fwy na llyfr rheolau'n unig ac sy'n bennaf yn egluro gwerthoedd yr Awdurdod, yr egwyddorion y bydd

Tudalen 68

¹⁷ Gweler, er enghraifft, ddatganiad y Prif Weinidog yng Nghofnod Trafodion Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 28 Ionawr 2014.

yn gweithredu'n unol â nhw ac, yn anad dim, ei berthynas ag aelodau'r cyhoedd y mae'n eu gwasanaethu. Mae Cyfansoddiad Cyngor Cydweithredol Bwrdeistref Lambeth yn Llundain yn enghraifft o gyfansoddiad o'r fath.¹⁸

I'r graddau y mae cyfansoddiadau presennol Cynghorau yn adlewyrchu rheolau gweithdrefnol sy'n ofynnol gan ddeddfwriaeth, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai beichiau biwrocraidd penodol a orfodir gan ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol gael eu diddymu neu'u diwygio, gyda'r bwriad o symleiddio gweithdrefnau Awdurdodau Lleol, ac rydym hefyd yn ceisio barn ynghylch a fyddai'n werth datblygu cyfansoddiad enghreifftiol symlach ar gyfer Awdurdod Lleol. Er enghraifft, er bod y rhan fwyaf o Awdurdodau Lleol erbyn hyn yn dosbarthu papurau ar ffurf electronig, mae Deddf Llywodraeth Leol 1972 yn mynnu bod copïau caled o bapurau'n cael eu dosbarthu. Mae hynny'n parhau i ddigwydd yn y rhan fwyaf o Gynghorau Cymuned. Mae angen diweddarau'r mathau hyn o ddarpariaethau er mwyn adlewyrchu'r byd yr ydym yn byw ynddo.

2.13 Adolygiad o'r Corff o Ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol

Mae deddfwriaeth sy'n ymwneud â'r modd y dylai Llywodraeth Leol weithredu wedi cronni ar hyd y blynyddoedd ac mae llawer ohoni wedi'i diwygio'n helaeth. Mae'n ymddangos yn debygol nad dyluniad trefniadaethol a gweithdrefnau gweithredu Llywodraeth Leol, a gofnodwyd rhwng yr 1970au a 2000 yn bennaf ac y mae eu gwreiddiau ymhellach yn ôl na hynny yn oes Fictoria, yw'r rhai mwyaf addas ar gyfer y genhedlaeth nesaf.

Rydym felly'n ceisio barn ynghylch a ellir cyfiawnhau cynnal adolygiad sylfaenol o'r corff o ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol. Byddai cynnal adolygiad o'r fath yn uchelgais tymor hwy ac ni fyddai modd cyflawni hynny cyn cyflwyno'r ddeddfwriaeth a gynigir yn y Papur Gwyn hwn. Mae'n dasg a allai gael ei chyflawni, er enghraifft, gan Gomisiwn y Gyfraith. Fodd bynnag, gallai alluogi Cynulliad yn y dyfodol i greu corff newydd o ddeddfwriaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru, a fyddai'n hollol addas ar gyfer yr 21ain ganrif.

Gallai hynny gynnig cyfle i symleiddio'n sylweddol y modd y mae Llywodraeth Leol yn gweithredu yn y tymor hwy.

2.14 Byddem yn hoffi cael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Statws Awdurdodau diwygiedig
- Pŵer cymhwysedd cyffredinol
- Deddf Dadreoleiddio a Chontractio Allan 1994
- Cyfansoddiadau Awdurdodau Lleol
- Beichiau deddfwriaethol ac adolygiad o'r corff o ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol.

3. Adnewyddu Democratiaeth

Er mwyn i Lywodraeth Leol weithredu'n effeithiol, mae angen eglurder ynghylch rolau a chyfrifoldebau, a dylai Aelodau Etholedig adlewyrchu'r amrywiaeth o ddiwylliannau, lleisiau a dyheadau sydd yn y cymunedau y maent yn eu cynrychioli.

Rydym yn bwriadu egluro mewn deddfwriaeth beth yw rolau a chyfrifoldebau'r Arweinydd, Aelodau Cabinet, Aelodau Etholedig a'r Prif Weithredwr. Byddwn yn cymryd camau pellach i gynyddu amrywiaeth ymhlith Cynghorwyr. Byddwn yn cymryd camau i leihau cost gwleidyddiaeth a rheolaeth ym maes Llywodraeth Leol a sicrhau mwy o gysondeb wrth benodi uwch-swyddogion a phennu eu cydnabyddiaeth ariannol.

Rydym yn ceisio barn ynghylch a yw'r ffordd yr ydym yn digolledu Aelodau Etholedig ar hyn o bryd yn dal yn briodol, a ddylid cyfyngu ar nifer y tymhorau y caiff Aelod Etholedig wasanaethu ac a ddylid cyflwyno hawl i adalw Aelodau Etholedig. Rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylid llacio'r cyfyngiadau sy'n atal rhai swyddogion Awdurdod Lleol rhag ymgeisio mewn etholiad. Yn olaf, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai etholiadau Llywodraeth Leol barhau i ddigwydd bob pedair blynedd neu a ddylem ystyried opsiynau eraill.

3.1 Cyflwyniad

Democratiaeth yw'r sylfaen sy'n rhoi'r awdurdod moesol a gwleidyddol i Lywodraeth Leol arfer yr ystod lawn o bwerau a chyfrifoldebau a roddir iddi gan y gyfraith. Rydym o'r farn na roddwyd digon o bwyslais ar hynny yn adroddiad y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus. Ar hyn o bryd, nid ydym o'r farn bod democratiaeth leol yn cyflawni ei photensial llawn o safbwynt llunio lleoedd a gwella llesiant pobl yng Nghymru.

Mae ymchwiliadau i rai methiannau diweddar ym maes Llywodraeth Leol yng Nghymru wedi datgelu dryswch ac amwysedd ynghylch pwy sy'n gyfrifol am beth. Er enghraifft, nododd yr adolygiad gan gymheiriaid a gynhaliwyd yn ddiweddar o Gyngor Sir Caerfyrddin fel a ganlyn:

"Yn gyffredinol, roedd y ddealltwriaeth o rolau perthnasol yr aelodau etholedig a'r swyddogion yn anghyson, gydag amgyffrediad bod y Prif Weithredwr ac uwch swyddogion wedi dominyddu rhai o benderfyniadau'r Bwrdd Gweithredol i'r graddau bod cydbwysedd y llywodraethu yn ddigyswllt ac amgyffrediad helaeth mai'r swyddogion sy'n arwain y Cyngor".¹⁹

Daethpwyd i gasgliadau tebyg mewn adolygiadau'n ymwneud ag Awdurdodau Lleol eraill, gan gynnwys Sir Benfro,²⁰ Merthyr Tudful²¹ a Birmingham.²² Mae'r dryswch hwn yn tanseilio arweinyddiaeth effeithiol. Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod angen egluro rolau a chyfrifoldebau arweinwyr gwleidyddol a gweinyddol ym maes Llywodraeth Leol. Caiff cyfrifoldebau statudol rhai o'r rolau hyn eu hegluro mewn amryw ddarnau o ddeddfwriaeth, ond ni cheir disgrifiad cyffredinol o beth a ddisgwylir gan y rolau allweddol hyn mewn Llywodraeth Leol. Yn Nenmarc, er enghraifft, mae'r Cod ar gyfer Rhagoriaeth ymhlith Prif Weithredwyr yn esbonio'r gwahanol rolau hyn yn glir.²³

Mae democratiaeth iach yn dibynnu hefyd ar y ffaith bod aelodau'r cyhoedd yn cymryd diddordeb gwirioneddol yng ngwaith eu Cyngor a'u Cynghorwyr. Mae hynny'n annhebygol o ddigwydd tra pery sefyllfa lle nad yw ein gwleidyddion lleol yn adlewyrchu'r cymunedau y maent yn eu gwasanaethu. Mae hynny'n tanseilio ymddiriedaeth y cyhoedd. Yn syml, mae'r mwyafrif helaeth o Gynghorwyr yn ddyinion gwyn sydd dros 50 oed. Mae'n bosibl mai rhan o'r rheswm pam y mae nifer mor gywilyddus o fach o fenywod a phobl o leiafrifoedd ethnig yn Gynghorwyr ym maes Llywodraeth Leol yng Nghymru yw'r ffaith ein bod wedi colli golwg ar yr hyn yr ydym yn ei ddisgwyl gan Gynghorwyr lleol. Roedd Cynghorwyr bob amser i fod yn rhan o'r gymuned yr oeddent yn ei chynrychioli, ond yn ddiweddar rydym wedi gweld cynnydd graddol yn nifer y gwleidyddion llawn-amser, proffesiynol, cyflogedig a geir. Nid dyna yw dymuniad y cyhoedd, yn ein barn ni. Mae'n cynyddu cost democratiaeth leol ac mae'n golygu nad yw rôl Cynghorydd yn ddeniadol i lawer o bobl.

Yn ogystal, mae angen inni ofyn a yw'n beth da bod Cynghorwyr a'r Prif Weithredwr yn gallu parhau yn eu rôl am gyfnod amhenodol. Er bod ymrwymiad o'r fath i'w edmygu, gall olygu hefyd bod Awdurdodau Lleol yn llai abl i addasu i newid mewn byd dynamig, a gall gyfyngu ar y cyfleoedd i sicrhau cyfranogiad ehangach mewn democratiaeth leol. Yn olaf, wrth i'r Cynulliad Cenedlaethol symud i gylch etholiadol o bum mlynedd, mae angen inni ystyried beth yw'r trefniadau etholiadol gorau ar gyfer Llywodraeth Leol.

3.2 Etholiadau Llywodraeth Leol

Etholiadau rhydd a theg yw sylfaen pob democratiaeth. Caiff pobl eu hethol i Senedd y DU am gyfnod penodedig o bum mlynedd, a chaiff pobl eu hethol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru hefyd am gyfnod penodedig o bum mlynedd ers i Ddeddf Cymru 2014 ddod i rym. Fodd bynnag, mae Llywodraeth Leol yng Nghymru yn dal i ddilyn cylch etholiadol o bedair blynedd. Yn ymarferol, mae hynny'n golygu bod etholiadau Llywodraeth Leol – ar lefel Awdurdodau Lleol a Chynghorau Cymuned – yn cyd-daro weithiau ag Etholiadau Cyffredinol neu Etholiadau'r Cynulliad. Os cynhelir mwy nag un etholiad mewn un flwyddyn, ceir dadleuon dros gynnal

20 Adolygiad yr arolygiaethau ar y cyd o arferion a threfniadau rhyng-asiantaethol i ddiogelu ac amddiffyn plant yn Sir Benfro, AGGCC, 2011 <http://cssiw.org.uk/our-reports/local-authority-report/2011/joint-inspectorates-safeguard-protect-children-pembrokeshire/?lang=cy>

Adroddiad ar ansawdd gwasanaethau addysg awdurdodau lleol ar gyfer plant a phobl ifanc yng Nghyngor Sir Penfro, 2012 <http://www.estyn.gov.uk/cymraeg/newyddion/adroddiad-estyn-yn-cael-ei-gyhoeddi-ar-wasanaethau-addysg-yn-sir-benfro/>
Cyngor Sir Penfro: Arolygiad Arbennig – Rhoi Trefniadau Diogelu ar Waith 2012 <http://www.wao.gov.uk/cy/cyhoeddi/cyngor-sir-penfro-arolygiad-arbennig-%E2%80%93-rhoi-trefniadau-diogelu-ar-waith-2012>

21 Peer Review of Merthyr Tydfil County Borough Council, Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, 2012 <http://www.wlga.gov.uk/cymraeg>

22 The way forward: an independent review of the governance and organisational capabilities of Birmingham City Council, Syr Bob Kerslake, 2014 <https://www.gov.uk/government/publications/birmingham-city-councils-governance-and-organisational-capabilities-an-independent-review>

23 http://www.publicgovernance.dk/?siteid=672&menu_start=672

etholiadau gwahanol ar yr un diwrnod, er enghraifft er mwyn atal pleidleiswyr rhag blino ar bleidleisio. Yn aml, fodd bynnag, caiff y cynigion hyn eu diystyru oherwydd y posibilrwydd o ddryswch ynghylch papurau pleidleisio gwahanol sydd â systemau pleidleisio gwahanol a'r posibilrwydd y gallai mwy o gamgymeriadau gweinyddol ddigwydd.

Yn rhan o ymateb Llywodraeth Cymru i ail adroddiad Comisiwn Silk ynghylch datganoli, rydym yn ceisio cymhwysedd deddfwriaethol i bennu'r modd y caiff etholiadau Llywodraeth Leol eu cynnal yn rhan o setliad datganoli diwygiedig. Rydym hefyd o'r farn ei bod yn bwysig bod ymgeiswyr mewn etholiadau Llywodraeth Leol yn agored ac yn dryloyw ynghylch eu cysylltiadau gwleidyddol. Felly, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai fod yn ofynnol i ymgeiswyr mewn etholiadau Llywodraeth Leol gofnodi eu haelodaeth o blaid wleidyddol gofrestredig ar eu ffurflen enwebu, waeth a ydynt yn ymgeisio ar ran y blaid wleidyddol honno ai peidio.

Wrth edrych i'r dyfodol, gallai etholiadau Llywodraeth Leol gael eu symud i gyfnodau penodedig o bum mlynedd, a gellid trefnu bod eu cylch etholiadol yn golygu bod yr etholiadau'n digwydd yn ystod blynyddoedd gwahanol i Etholiadau Cyffredinol ac Etholiadau'r Cynulliad. Byddai hynny'n golygu diwrnod etholiad lle byddai'r ffocws ar Lywodraeth Leol yn bennaf. Ar hyn o bryd, gall Gweinidogion Cymru gyflawni hynny drwy newid dyddiad etholiadau Llywodraeth Leol gan ystyried pob achos yn unigol, dan adran 86 Deddf Llywodraeth Leol 2000.

Mewn rhai Awdurdodau mewn rhannau eraill o'r DU, mae etholiadau wedi'u cynnal yn draddodiadol ar sail y ffaith bod traean y Cynghorwyr yn cael eu hethol ym mhob blwyddyn. Ceir dadleuon sy'n awgrymu bod model o'r fath yn helpu i sicrhau cysylltiad mwy rheolaidd rhwng pleidiau gwleidyddol a'r cyhoedd ehangach, er bod tystiolaeth arall yn awgrymu y gall hynny feithrin diffyg parhad ac agwedd fyrdymor at bethau. Dyna oedd casgliad adolygiad annibynnol Syr Bob Kerslake yn 2014 o allu Cyngor Dinas Birmingham o safbwynt llywodraethu a threfniadaeth.²⁴ Daeth Cyngor Dinas Bryste i gasgliad tebyg ym mis Mawrth 2013 pan benderfynodd newid o gynnal etholiadau fesul traean o'r Cyngor i gynnal etholiadau Cyngor cyfan o 2016 ymlaen. Roedd y Cyngor o'r farn y byddai hynny'n lleihau costau ac yn cynyddu nifer y bobl a fyddai'n pleidleisio, ac y gallai mandad clir gan yr etholwyr unwaith bob pedair blynedd alluogi'r Cyngor i fabwysiadu dull mwy strategol, hirdymor o ymdrin â pholisi a gwneud penderfyniadau – a chanolbwyntio llai ar ymgyrchu bob blwyddyn ar gyfer etholiadau.²⁵

Mae Deddf Llywodraeth Leol 2000 yn galluogi Gweinidogion Cymru i newid y modd y caiff etholiadau eu cynnal, er mwyn i Gynghorwyr mewn Awdurdodau Lleol gael eu hethol gam wrth gam, er enghraifft gallai hanner y Cynghorwyr gael eu hethol yn ystod un flwyddyn a'r hanner arall yn ystod y flwyddyn ganlynol. Mantais hynny yw y byddai'r corff o Aelodau Etholedig yn cael ei adnewyddu'n rheolaidd, er y byddai hefyd yn arwain at oblygiadau o ran cydbwysedd gwleidyddol ac arweinyddiaeth Awdurdodau, yn enwedig mewn achosion lle nad oes gan un grŵp gwleidyddol fwyafrif pendant. Fodd bynnag, ni cheir tystiolaeth bod amllder etholiadau'n gwneud unrhyw wahaniaeth i nifer y bobl sy'n pleidleisio mewn etholiadau Llywodraeth Leol yn y DU, sydd fel rheol rhwng 30% a 40%.²⁶

24 The way forward: an independent review of the governance and organisational capabilities of Birmingham City Council, Syr Bob Kerslake, 2014 <https://www.gov.uk/government/publications/birmingham-city-councils-governance-and-organisational-capabilities-an-independent-review>

25 <http://www.bristol.gov.uk/page/council-and-democracy/future-elections-bristol>

26 Mae data hanesyddol ar gyfer etholiadau lleol, a newid y modd y caiff eu cynnal, ar gael ar: <http://www.theguardian.com/news/datablog/2012/nov/16/uk-election-turnouts-historic>

Mae Llywodraeth Cymru yn ceisio barn ynghylch hyd cylchoedd etholiadol Llywodraeth Leol a pha mor briodol fyddai ethol Cyngorwyr gam wrth gam mewn ardal Awdurdod Lleol.

3.3 Rôl a Chyfrifoldebau'r Arweinydd

Dylai Cyngor ddewis Arweinwyr ar sail eu haddewidion, felly mae gan yr Aelodau Etholedig a'r cyhoedd hawl i wybod beth y maent yn sefyll drosto. Os yw ymgeisydd yn ymgeisio i fod yn Arweinydd, mae Llywodraeth Cymru o'r farn ei bod yn iawn disgwyl iddo gyhoeddi maniffesto ysgrifenedig a'i gyflwyno ar lafar i'r Cyngor cyn i'r broses o ethol Arweinydd ddigwydd, a disgwyl wedyn iddo gyflwyno datganiad blynyddol ynghylch cynnydd o safbwynt cyflawni'r maniffesto hwnnw. Dylai'r datganiad blynyddol nodi llwyddiannau'r Cyngor a'r heriau y mae wedi'u hwynebu, yn ogystal â'r camau y mae'r Arweinydd wedi'u cymryd yn bersonol i ddileu perfformiad gwael neu weithredu os cafwyd perfformiad gwael. Bydd hynny'n gweithredu argymhelliad penodol y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus.²⁷

Mae Arweinwyr yn dibynnu ar Aelodau Cabinet a swyddogion Awdurdod Lleol i gyflawni, gan ddirprwyo swyddogaethau iddynt a'u dwyn i gyfrif. Yr Arweinydd, nid y Prif Weithredwr, yw'r llefarydd gwleidyddol ar ran y Cyngor, a'r Prif Weithredwr sy'n gyfrifol am reoli'r Awdurdod a'i staff. Er mwyn sicrhau bod y cyhoedd yn deall y materion hynny'n glir, rydym yn cynnig y dylai fod dyletswydd statudol ar Arweinydd (neu Faer Etholedig) Awdurdod Lleol i bennu amcanion ar gyfer pob un o Aelodau'r Cabinet a'u dwyn i gyfrif bob blwyddyn am y cynnydd a wnaethant, ac y dylai'r dogfennau hynny gael eu cyhoeddi.

Rydym hefyd o'r farn y dylai fod yn ofynnol i'r Arweinydd, ar ran yr Awdurdod, bennu amcanion ar gyfer y Prif Weithredwr, asesu ei berfformiad yn flynyddol a chyflwyno adroddiad i'r Cyngor bob blwyddyn. Dylai'r Arweinydd ddwyn y Prif Weithredwr i gyfrif am gyflawni blaenoriaethau'r Weithrediaeth, a fydd yn cynnwys ei blaenoriaethau gwleidyddol a'i hamcanion llesiant arfaethedig dan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru). Yn y cyd-destun hwn, mae'n bwysig nodi bod maniffesto a datganiad blynyddol yr Arweinydd yn ddogfennau sydd ar wahân ac yn wahanol i gynllun corfforaethol ac adroddiad blynyddol y Prif Weithredwr (gweler 3.13 a 7.2 isod). Mae'r ddwy ddogfen gyntaf yn egluro blaenoriaethau'r Weithrediaeth, ac mae'r ddwy ddogfen arall yn egluro'r modd y bydd y Prif Weithredwr yn sicrhau bod yr Awdurdod Lleol yn cyflawni'r blaenoriaethau hynny'n weithredol. Rhaid sicrhau na cheir dryswch ynghylch y rolau hyn.

Yn ogystal, rhaid i Arweinwyr fod yn eiriolwyr pwerus dros gydraddoldeb ac amrywiaeth, gan droi hynny'n gamau gweithredu cadarnhaol. Dylid ystyried rôl yr Arweinydd o safbwynt hybu amrywiaeth, er enghraifft wrth ddewis Aelodau Etholedig ar gyfer y Cabinet. Rydym yn derbyn y bydd amgylchiadau'n codi lle na fydd yn bosibl sicrhau amrywiaeth, ond yn y rhan fwyaf o achosion gallwn a dylem fod yn gwneud yn well nag yr ydym yn ei wneud ar hyn o bryd. Felly, rydym yn cynnig y dylai Arweinwyr roi sylw dyledus i amcanion o ran cydraddoldeb ac amrywiaeth wrth ddewis eu Cabinet. Mae'n hanfodol bod Cabinetau yn gallu manteisio ar ystod mor eang ag sy'n bosibl o safbwyntiau er mwyn meithrin eu dealltwriaeth o'r materion sy'n bwysig i drigolion yr ardal, yn enwedig y sawl y gallai penderfyniadau'r Cyngor gael effaith anghymesur arnynt. Rydym felly o'r farn y dylai Arweinwyr, mewn achosion lle na allant ddewis Cabinet cytbwys, roi ystyriaeth ddifrifol i'r posibilrwydd o gyfethol Aelodau Cabinet ychwanegol, na fyddant yn pleidleisio, i weithredu fel ymgyngorwyr.

3.4 Rôl a Chyfrifoldebau Aelodau Cabinet

Bwriad y system Gabinet a chraffu a gyflwynwyd gan Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 oedd gwella'r system bwyllgorau aneffeithlon ac aneglur²⁸ yr oedd y system Gabinet a chraffu'n cymryd ei lle. Roedd y Ddeddf yn gwahaniaethu'n glir rhwng rôl y Weithrediaeth, sy'n cynnwys yr Arweinydd ac Aelodau Cabinet, a rôl Aelodau Etholedig anweithredol. Mae pob Awdurdod Lleol yng Nghymru yn gweithredu'r model Gweithrediaeth Arweinydd a Chabinet. Mae'r system Arweinydd a Chabinet yn golygu bod canolfan 'gorfforaethol' yn gyfrifol am lawer o swyddogaethau Awdurdod Lleol. Mae hynny wedi symleiddio prosesau gwneud penderfyniadau'n sylweddol, ond mae hefyd wedi arwain at ganlyniadau eraill.

Bu gwerthusiad annibynnol o drefniadau Gweithrediaeth Gabinet mewn Llywodraeth Leol, a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru,²⁹ yn asesu'r effaith y mae'r system Gabinet wedi'i chael ar brosesau gwneud penderfyniadau, democratiaeth ac atebolrwydd, a'r graddau y mae trefniadau trosolwg a chraffu'r Awdurdod yn ei gwneud yn bosibl craffu'n effeithiol ar y Weithrediaeth. Fel y gellid disgwyl, mae barn y gweinyddiaethau sydd mewn grym ynghylch y system Gabinet yn gadarnhaol, ond mae barn Aelodau'r gwrthbleidiau yn llai cadarnhaol. Er bod rhai Cabinetau yn gweithio ac yn gwneud penderfyniadau mewn modd tryloyw, ceir tystiolaeth bod diwylliant o wneud penderfyniadau y tu ôl i ddrysau caeëdig yn parhau mewn rhai ardaloedd, ac nad yw'r craffu'n aml yn ddigon cadarn i herio'r diffyg tryloywder hwn yn effeithiol.

Mae hon yn feirniadaeth ddifrifol o'r system bresennol, ond ni cheir tystiolaeth y byddai dychwelyd i'r system bwyllgorau'n arwain at brosesau mwy effeithiol ar gyfer gwneud penderfyniadau ac yn arwain at fwy o dryloywder. Fodd bynnag, mae'n dangos bod gwir angen rhoi trefniadau ar waith i wella tryloywder a chryfhau craffu (gweler Pennod 8), a gwahaniaethu'n glir rhwng rolau'r Weithrediaeth a rolau'r uwch dîm rheoli. Mae llawer o adroddiadau wedi darganfod bod y system Gabinet hefyd wedi arwain at y gred bod rôl Aelodau Etholedig cyffredin wedi lleihau.³⁰

Ceir tystiolaeth dda bod y gwahaniaethau rhwng rolau'r Weithrediaeth a rolau'r uwch dîm rheoli'n rhy aneglur mewn rhai Cynghorau (gweler 3.1 uchod). Ni ddylai Aelodau'r Weithrediaeth ddod yn rhan o'r fiwrocratiaeth. Eu diben yw pennu cyfeiriad gwleidyddol yr Awdurdod, gan geisio arwain ar ran y cyhoedd, ac nid dod yn rhan o'r peirianwaith gweithredu. Eu rôl yw herio'r uwch dîm rheoli a sicrhau bod safonau cenedlaethol a blaenoriaethau lleol yn cael eu cyflawni. Ar hyn o bryd, ymddengys yn rhy aml fod gennym gnewyllyn o wleidyddion proffesiynol llawn-amser mewn Llywodraeth Leol, ar ben biwrocratiaeth broffesiynol llawn-amser, ac na chaiff eu swyddogaethau eu gwahanu'n ddigonol. Mae hynny'n mynd â Llywodraeth Leol ymhellach o'i gwreiddiau, ac nid yw'n amlwg o gwbl mai dyna yw dymuniad y cyhoedd.

Yn ogystal, mae'r system wedi arwain at gostau uwch o ran arweinyddiaeth. Dan Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 ni chaniateir cael mwy na deg o rolau gweithredol – sef rolau'r

28 ["inefficient and opaque"] *Lleisiau Lleol: Moderneiddio Llywodraeth Leol yng Nghymru*, Y Swyddfa Gymreig, 1998

29 Gwerthusiad o Drefniadau Gweithrediaeth a Chraffu Llywodraeth Leol yng Nghymru, Downe et al, Llywodraeth Cymru, 2015 <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/independent-evaluation-welsh-local-governments-executive-scrutiny-arrangements/?skip=1&lang=cy>

30 Gweler, er enghraifft, Gweithredu Strwythurau Rheoli Gwleidyddol Newydd o fewn Llywodraeth Leol, Y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Gwasanaethau Cyhoeddus, Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2004, a Frontline councillors and decision making, Tracy Gardiner, Sefydliad Joseph Rowntree, 2005 <http://www.jrf.org.uk/publications/frontline-councillors-and-decision-making>

Arweinydd ac Aelodau'r Cabinet – mewn Awdurdod Lleol yng Nghymru. Ar hyn o bryd, mae gan bob Awdurdod Lleol yng Nghymru o leiaf saith o aelodau gweithredol, ac mae gan y mwyafrif naw neu ddeg ohonynt.³¹ Yn barodcsaidd, y tuedd mewn llawer o Awdurdodau Lleol yn ystod y blynyddoedd diwethaf fu lleihau maint yr uwch dîm rheoli fel ei fod yn cynnwys Prif Weithredwr a nifer bach o gyfarwyddwyr corfforaethol sydd ag ystod eang o gyfrifoldebau, er nad yw hynny'n sicr yn wir ym mhob Awdurdod Lleol yng Nghymru. Gwnaed hynny er mwyn ymateb i bwysau ariannol, ac roedd yn ymdrech fwriadol i gael gwared ar sefyllfaoedd lle mae gwasanaethau'n gweithio ar wahân i'w gilydd, a symleiddio prosesau gwneud penderfyniadau. Nid yw'n glir pam nad yw'r rhesymeg sydd wedi arwain at leihau maint uwch dimau rheoli yn berthnasol hefyd i Gabinetau.

Mae cyflog swydd uwch yn daladwy i rai Aelodau Etholedig yr ystyrir bod eu gwaith yn waith llawn-amser. Ystyrir bod pob Aelod Cabinet yn gweithio'n llawn-amser a bod ganddynt hawl i gael cyflog swydd uwch, yn yr un modd â rhai pobl eraill megis cadeiryddion pwyllgorau craffu a chadeirydd y Cyngor. Mae cyfrifoldebau cyfreithiol pwysig yn gysylltiedig â rhai o rolau'r Cabinet, er enghraifft yr Arweinydd a'r Aelodau Cabinet dros wasanaethau cymdeithasol ac addysg. Mae rheswm da i'r rolau hyn gael eu hystyried yn rolau llawn-amser, o gofio'r cyfrifoldebau sydd ynghlwm wrthynt a'r ffaith bod addysg a gwasanaethau cymdeithasol yn cyfrif am ddwy ran o dair o wariant Llywodraeth Leol. Fodd bynnag, nid yw'n glir a ddylai holl swyddi'r Cabinet gael eu hystyried yn rolau sydd i bob pwrpas yn rolau llawn-amser, ac nid yw'n glir a yw'r un lefelau o gydnabyddiaeth ariannol yn briodol i bob aelod o'r Cabinet. Mae'r un ystyriaeth yn berthnasol i'r rolau eraill y mae lwfansau cyfrifoldeb uwch yn berthnasol iddynt.

Efallai y dylid cael swyddi Cabinet uwch llawn-amser a swyddi Cabinet dirprwyol rhan-amser. Mantais hynny fyddai bod cyfleoedd yn cael eu creu i Gynghorwyr newydd neu Gynghorwyr iau brofi gwneud penderfyniadau gweithredol heb orfod ymrwymo i swydd sydd i bob pwrpas yn swydd llawn-amser. Opsiwn arall fyddai defnyddio deddfwriaeth i gyfyngu ar nifer yr Aelodau Cabinet a geir ym mhob Awdurdod, yn dibynnu ar faint yr Awdurdod.

Mae hynny'n codi'r mater ehangach sy'n ymwneud â rhoi hyfforddiant a hyfforddiant sefydlu i Arweinwyr ac Aelodau'r Cabinet, a chynllunio ar gyfer olyniaeth. Mae gan Aelodau'r Weithrediaeth gyfrifoldebau cyfreithiol ac ariannol sylweddol iawn, ac eto mae'r hyfforddiant ar gyfer y rolau hynny ar hyn o bryd yn fylchog neu'n anghyson ar y gorau. Er enghraifft, hyd y gwyddom, dim ond mewn un ardal yng Nghymru – Torfaen – y mae Aelodau Etholedig wedi gallu cael hyfforddiant sy'n cyfateb i lefel gradd.³² Mae'n bwysig ein bod yn buddsoddi yn ein harweinyddiaeth wleidyddol. Felly, rydym yn cynnig y dylid cael rhaglen ddatblygu, a arweinir gan ein Hacademi Gwasanaethau Cyhoeddus, ar gyfer Arweinwyr Cyngor newydd a chyfredol, ar gyfer Cynghorwyr sydd â'r potensial i fod yn Aelodau'r Cabinet, ac ar gyfer arweinwyr gwrthbleidiau sydd â chyfle realistig i newid o fod yn rhan o'r wrthblaid i fod yn llywodraethu ac yn Arweinwyr Cyngor yn y dyfodol.

Byddwn yn dychwelyd isod at y mater sy'n ymwneud â phennu cydnabyddiaeth ariannol Aelodau Etholedig a phenodi a phennu cydnabyddiaeth ariannol uwch-swyddogion.

31 Abertawe, Blaenau Gwent, Caerffili, Casnewydd, Conwy, Gwynedd, Sir Gaerfyrddin, Wrecsam (10); Caerdydd, Castell-nedd Port Talbot, Powys, Rhondda Cynon Taf, Sir Benfro (9); Ceredigion, Sir Ddinbych, Sir Fynwy, Sir y Fflint, Torfaen (8); Bro Morgannwg, Merthyr Tudful, Pen-y-bont ar Ogwr, Ynys Môn (7).

32 <http://www.uwtsd.ac.uk/wiwb/news-and-developments/unique-public-service-training-partnership-wins-national-award.html>

3.5 Rôl a Chyfrifoldebau Aelodau Etholedig

Mae Llywodraeth Cymru hefyd yn bwriadu egluro'r hyn y disgwylir i Aelodau Etholedig Awdurdod Lleol ei gyflawni, gan gynnwys cryfhau eu rôl fel eiriolwyr cymunedol drwy Fyrddau Ardal (gweler 4.5). Byddem yn egluro bod angen iddynt gyfathrebu â'u hetholwyr a'u cynrychioli, sy'n cynnwys cynnal cymorthfeydd a chymryd rhan mewn gwaith llywodraethu cymunedol, mynychu'r pwyllgorau y cânt eu penodi iddynt a chymryd rhan yn y pwyllgorau hynny, a dwyn y Weithrediaeth i gyfrif drwy waith trosolwg a chraffu. Rhaid i bob Aelod Etholedig sicrhau bod modd i'r cyhoedd gysylltu â nhw o leiaf drwy ebost, a gorau oll os gellir cysylltu â nhw drwy gyfryngau cymdeithasol hefyd.

Dylem hefyd ei gwneud yn ofynnol i Aelodau Etholedig fynychu hyfforddiant priodol. Bydd y cyfrifoldebau y bydd Aelodau Etholedig yn eu hysgwyddo'n cynyddu mewn Awdurdodau mwy o faint sydd wedi uno, ac mae Llywodraeth Cymru o'r farn ei bod yn ddoeth buddsoddi yn eu sgiliau. Dan ein cynigion, bydd angen i Aelodau Etholedig ymrwymo i ddatblygiad personol parhaus er mwyn datblygu lefelau uchel o arbenigedd ym maes cyllid, gwasanaethau a materion corfforaethol i'w galluogi i graffu'n effeithiol ar y Weithrediaeth, yn ogystal ag arbenigedd ym maes cyfathrebu i'w galluogi i ymgysylltu'n effeithiol â'r gymuned. Bydd rhai ohonynt am ddatblygu arbenigedd penodol ym maes craffu, a bydd eraill am ganolbwyntio ar ymgysylltu â'r gymuned. Mewn tri gweithdy a gynhaliwyd gan Lywodraeth Cymru yn ddiweddar (ym mis Tachwedd 2014) gyda Chynghorwyr a swyddogion Awdurdodau Lleol er mwyn trafod effaith Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, nodwyd bod angen hyfforddiant pellach ar Gynghorwyr ynghylch cydraddoldebau, y cod ymddygiad, rolau rheoleiddiol, cyfrifoldebau cyfreithiol, perfformiad a rheoli risg, rhyddid gwybodaeth, diogelu data, defnyddio cyfryngau cymdeithasol, TGCh, gweithio o bell, a rôl y Cynghorydd fel llywodraethwr ysgol.

Mae'n ofynnol i Awdurdodau Lleol gynorthwyo Aelodau Etholedig i gyhoeddi adroddiadau blynyddol, a chaiff Aelodau eu hannog i'w cynhyrchu, er mai llai na'u hanner sy'n gwneud hynny ar hyn o bryd. Mae rhai Aelodau Etholedig wedi dadlau nad yw adroddiadau blynyddol yn hanfodol gen fod y cyhoedd yn eu barnu drwy'r blwch pleidleisio. Mae'n anodd deall sut y gall y rhan fwyaf o aelodau'r cyhoedd farnu cyflawniadau Aelod Etholedig unigol heb fynediad at wybodaeth reolaidd am eu gweithgarwch yn y Cyngor a'r gymuned. Felly, mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylai fod yn ofynnol yn gyfreithiol i bob Aelod Etholedig gynhyrchu adroddiad blynyddol. Er y dylai'r adroddiad hwnnw gynnwys gwybodaeth am eu presenoldeb, eu haelodaeth o bwyllgorau a Byrddau Ardal (gweler 4.5), eu cydnabyddiaeth ariannol, eu hyfforddiant, eu gwaith achos a'u gohebiaeth, dylai ganolbwyntio'n fwy penodol ar wybodaeth ansoddol ynghylch beth y maent wedi'i gyflawni yn ystod y flwyddyn a sut y mae pobl a chymunedau ar eu hennill o ganlyniad.

Caiff Aelodau Etholedig eu talu o bwrs y wlad ac maent yn gyfrifol am benderfyniadau pwysig ynghylch gwariant cyhoeddus, felly rhaid sicrhau bod modd i'w gweithredoedd fod yn destun craffu gan unrhyw aelod o'r gymuned y mae'r Aelod Etholedig yn cynrychioli ei fuddiannau, yn ogystal â phobl eraill y mae gweithredoedd yr Aelod Etholedig yn effeithio arnynt. Mae'r fframwaith safonau moesegol ar gyfer Llywodraeth Leol yn rhoi arweiniad i Aelodau Etholedig ynghylch y safonau priodol o ran ymddygiad a ddisgwylir ganddynt wrth iddynt ymgymryd â'u rolau, ac mae hefyd yn rhoi sicrwydd i'r cyhoedd y bydd camau'n cael eu cymryd os aiff rhywbeth o'i le. Yn ein Papur Gwyn Hybu Democratiaeth Leol a gyhoeddwyd yn 2012,³³

33 Hybu Democratiaeth Leol, Llywodraeth Cymru, 2012. <https://www.gov.uk/consultations/localgovernment/promlocdemocracy/?lang=cy>

nodwyd bod sylfeini'r fframwaith safonau'n dal yn gadarn ond cynigiwyd nifer o newidiadau er mwyn gwella'r modd yr oedd yn gweithredu'n gyffredinol. Roedd y newidiadau hynny'n cynnwys mabwysiadu polisiau lleol ynghylch datrys cwynion ar gyfer ymdrin â mân gwynion rhwng Aelodau, a chapio indemniadau. Mae Llywodraeth Cymru yn croesawu'r ymateb cadarnhaol a gafwyd gan bob Awdurdod ynghylch mabwysiadu polisiau o'r fath.

Mae Deddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013 yn darparu ar gyfer sefydlu Cyd-bwyllgorau Safonau, cyhoeddi cofrestrau buddiannau'n electronig, a rhoi pwerau i'w gwneud yn bosibl i geisiadau Aelodau am oddefeb ac i adroddiadau ynghylch camymddwyn gael eu trosglwyddo rhwng Pwyllgorau Safonau er mwyn goresgyn achosion posibl o wrthdaro o ran buddiannau. Bydd y darpariaethau hyn yn dod i rym yn nes ymlaen eleni. Eleni hefyd, byddwn yn cyflwyno deddfwriaeth i addasu'r cod ymddygiad enghreifftiol ar gyfer Aelodau Awdurdodau Lleol er mwyn hwyluso'r gwaith o weithredu polisiau lleol ynghylch datrys cwynion ac egluro sefyllfa Aelodau sydd â buddiannau etholaethol. Byddwn hefyd yn sicrhau nad oes yn rhaid i Awdurdodau Lleol gyhoeddi adroddiadau ynghylch camymddwyn yn ystod achosion sy'n parhau.

Rydym o'r farn y bydd y diwygiadau hyn yn gwella ac yn cryfhau'r fframwaith safonau moesegol. Fodd bynnag, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylid cyflwyno unrhyw ddiwygiadau pellach, yn enwedig yng nghyswllt yr achosion mwyaf difrifol. Mae Pwyllgorau Safonau a Swyddogion Monitro eisoes yn chwarae rôl allweddol o safbwynt cynorthwyo a chynghori Aelodau ynghylch materion sy'n ymwneud ag ymddygiad. Dylid sicrhau pŵer newydd i Bwyllgorau Safonau ystyried achosion lle ceir pryderon difrifol bod Aelod Etholedig yn methu â chyflawni ei ddyletswyddau'n foddhaol. Byddem yn sicrhau bod gan Bwyllgorau Safonau gosbau priodol y gellid eu rhoi. Byddai angen trefniadau diogelu i atal cwynion plagus.

Mae'n bwysig bod Awdurdodau Lleol yn ysgwyddo'r cyfrifoldeb am berfformiad gwael Aelodau Etholedig yn llawn, a'u bod yn rheoli hynny'n fewnol mewn modd tryloyw. Mae hefyd yn bwysig ein bod, yn rhan o'r broses hon, yn ystyried trefn apelio briodol ar gyfer Aelodau Etholedig, boed hynny'n fewnol yn yr Awdurdod, drwy Banel Dyfarnu Cymru neu drwy gorff arall. Rydym yn ceisio barn ynghylch y weithdrefn fwyaf priodol.

3.6 Amrywiaeth ymhlith Aelodau Etholedig

Mae Llywodraeth Cymru am gyrraedd sefyllfa lle gall etholwyr a chymunedau uniaethu i raddau helaeth â'u cynrychiolwyr etholedig. Y ffordd orau o wneud hynny yw sicrhau bod aelodau cyrff etholedig yn adlewyrchu eu hetholaeth mor gywir ag sy'n bosibl. Mae hynny'n awgrymu nifer cyfartal o ddynion a menywod, proffil oedran cytbwys a chynrychiolaeth decach o bobl ddu, pobl Asiaidd a phobl o leiafrifoedd ethnig, ynghyd â phobl ag anabledd. Nid awydd i sicrhau mwy o gydraddoldeb yn unig mohono, er mor bwysig yw hynny. Mae'n llawer mwy tebygol y bydd Cyngor yn gwneud penderfyniadau sy'n diwallu anghenion y gymuned gyfan os caiff buddiannau pawb eu cynrychioli yn siambr y Cyngor. Yn anffodus, nid yw hynny'n digwydd ar hyn o bryd.

Dangosodd adroddiad diweddar gan y Grŵp Arbenigwyr ar Amrywiaeth mewn Llywodraeth Leol, *Ar ôl pwyso a mesur*,³⁴ nad oedd aelodaeth Cyngorau yng Nghymru yn adlewyrchu'n gywir y cymunedau y mae'r aelodaeth honno'n eu gwasanaethu. Mae oddeutu 25% o'r

34 Ar ôl pwyso a mesur: Sicrhau Democratiaeth Amrywiol mewn Llywodraeth Leol yng Nghymru, Adroddiad y Grŵp Arbenigwyr ar Amrywiaeth mewn Llywodraeth Leol, 2014. <http://wales.gov.uk/topics/localgovernment/publications/expert-group-report/?lang=cy>

boblogaeth dros 60 oed, ond ymhlith Aelodau Etholedig mae'r ganran yn codi i bron 60%. Mae ychydig dros hanner y boblogaeth gyffredinol yn fenywod, ond ymhlith Aelodau Etholedig ceir tri dyn i bob menyw, bron iawn. Dim ond un Cyngor sydd â menyw'n Arweinydd (sef Ceredigion) a dim ond tair menyw sydd ymhlith y 22 o Brif Weithredwyr a geir (yng Ngheredigion, Torfaen a Wrecsam).

O'r 193 o Aelodau Cabinet sydd yng Nghymru, dim ond 39 – un o bob pump – sy'n fenywod. Dim ond un Cyngor sydd â mwy na thair o fenywod yn Aelodau o'r Cabinet, sef Cyngor Sir Caerfyrddin. Adeg ysgrifennu'r Papur hwn, nid oes gan ddau Gyngor (Ynys Môn a Phen-y-bont ar Ogwr) unrhyw fenywod o gwbl yn eu Cabinet. Mae'n bosib fod yr un sefyllfa yn wir am y nodweddion gwarchoddedig eraill, er enghraifft, pobl ag anabledd a phobl lesbiaidd, hoyw, ddeurywiol a thrawsrywiol, ond mae gennym ddiffyg data angenrheidiol. Mae'r gynrychiolaeth wael hon, yn gyffredinol ymhlith Aelodau Etholedig ac yn benodol mewn swyddi arwain, yn tansilio ymddiriedaeth mewn Llywodraeth Leol, ac yng ngolwg llawer mae hefyd yn tansilio perthnasedd a dilysrwydd Llywodraeth Leol. .

Ceir mwy o amrywiaeth yn y trydydd sector ac ymhlith mentrau cymdeithasol. Er enghraifft, mae cyfran uwch o fenywod yng ngweithlu'r trydydd sector (67%) nag sydd yng ngweithlu'r sector cyhoeddus (64%) a'r sector preifat (40%). Ymysg uwch-reolwyr yn y trydydd sector, mae menywod yn cynrychioli 50% o'r gweithlu, o gymharu â 46% yn y sector cyhoeddus a dim ond 24% yn y sector preifat.³⁵ Fodd bynnag, ychydig iawn o weithwyr yn y trydydd sector sy'n ystyried bod yn Gynghorydd mewn Llywodraeth Leol. Mae hynny'n golled enfawr i ddemocratiaeth leol. Mae'n amddifadu Llywodraeth Leol o weithredwyr cymunedol ymroddedig ac mae'n atal Llywodraeth Leol rhag bod yn weithredwr mwy amrywiol ac effeithiol sy'n sicrhau newid. Yn 3.12 rydym yn egluro ein cynigion ynghylch ei gwneud yn haws i'r rhan fwyaf o weithwyr Awdurdod Lleol ymgeisio mewn etholiad.

Os ydym am annog ystod fwy amrywiol o bobl i ymgeisio am swyddi y caiff rhywun ei ethol iddynt mewn Llywodraeth Leol, rhaid inni sicrhau bod ein Cynghorau yn lleoedd lle mae diwylliant agored yn ffynnu a lle mae pobl yn teimlo bod croeso iddynt a'u bod yn cael eu parchu, waeth beth fo'u cefndir. Mae ymddygiad yn allweddol i hynny. Er enghraifft, roedd y ddogfen *Ar ôl pwysu a mesur* yn dyfynnu ymchwil³⁶ sy'n nodi bod menywod, ar ôl cael swydd gyhoeddus, yn fwy tebygol o ymddiswyddo o'u swydd ac yna rhoi'r gorau'n gyfan gwbl i'w gweithgarwch. Rydym wedi gweld tystiolaeth o hynny mewn Awdurdodau Lleol yng Nghymru, lle mae nifer yr Aelodau Cabinet sy'n fenywod wedi gostwng ers etholiadau 2012. Er y gall ffactorau eraill, megis amseroedd cyfarfodydd, fod yn berthnasol mae hefyd yn awgrymu bod yr awyrgylch yn ein Cynghorau efallai'n rhy "macho".

Mae angen arweiniad er mwyn newid ymddygiad mewn Awdurdod Lleol. Felly, rydym yn cynnig y dylai fod dyletswydd ar Arweinwyr, Arweinwyr Grŵp a Phrif Weithredwyr i sicrhau bod amrywiaeth yn cael ei barchu. I Arweinwyr, bydd y ddyletswydd hon yn cynnwys sicrhau bod polisiau cydlynol ar waith ar gyfer Cynghorwyr i atal achosion o fwlio ac aflonyddu, nid yn unig o safbwynt staff yr Awdurdod Lleol ond hefyd o safbwynt Cynghorwyr eraill. Dylai fod yn ofynnol hefyd i Arweinwyr Grŵp sicrhau eu bod yn cymryd y cyfrifoldeb hwn o ddifrif yn

35 Women's' leadership, employment and participation in the third sector and social enterprises, <http://www.birmingham.ac.uk/generic/tsrc/research/workforce-and-workplace/women-in-the-third-sector.aspx> Canolfan Ymchwil y Trydydd Sector, Papur Briffio 40, 2010. I gael rhagor o wybodaeth am fenywod mewn swyddi rheoli yn y trydydd sector, gweler hefyd Close to Parity, <http://www.cloresocialleadership.org.uk/Rowena-Lewis.aspx> Rowena Lewis, Sefydliad Clore Duffield, 2010.

36 *Last in, first out – Gendered patterns of local councillor dropout*, Allen, P. A., 2013. British Politics 8(2) tt. 207-224.

eu grwpiau, a dylai fod yn ofynnol i Brif Weithredwyr sicrhau bod polisiau ar waith ar gyfer y staff i atal achosion o fwlio ac aflonyddu. Yn y ddau achos, bydd gan y Swyddog Monitro a'r Pwyllgor Safonau rolau gorfodi. Yn ogystal, mae angen inni gefnogi ein Haelodau Etholedig yn briodol a dylent gael hawliau tebyg i bobl eraill sy'n gweithio yn y sector cyhoeddus a'r sector preifat o ran cael bywyd cytbwys. Er enghraifft dylai'r Awdurdod Lleol, y cyhoedd a'r cyfryngau eu cefnogi pan fyddant yn cymryd absenoldeb mamolaeth neu dadolaeth, neu pan fydd angen iddynt gymryd amser i ffwrdd i ymgymryd â dyletswyddau gofalu.

Yn 3.3 uchod rydym yn egluro ein cynnig y dylai fod yn ofynnol i Arweinwyr roi sylw dyledus i amcanion o ran cydraddoldeb ac amrywiaeth wrth ddewis eu Cabinet, ac y dylent roi ystyriaeth ddifrifol i'r posibilrwydd o gyfethol Aelodau Cabinet, na fyddant yn pleidleisio, mewn achosion lle na allant sicrhau Cabinet cytbwys. Rydym hefyd o'r farn y dylai'r un egwyddor fod yn berthnasol i bwyllgorau'r Cyngor, gan gynnwys Pwyllgorau Craffu, ac y dylai Cynghorau, lle bo hynny'n briodol, wneud ymdrech bendant i gyfethol aelodau ychwanegol i bwyllgorau er mwyn sicrhau amrywiaeth sy'n adlewyrchu'r boblogaeth leol yn well.

Mae Llywodraeth Cymru wedi cyhoeddi cynllun gweithredu i ymateb i adroddiad y Grŵp Arbenigwyr.³⁷ Rydym wedi sefydlu prosiect, sy'n cynnwys yr holl randdeiliaid perthnasol, er mwyn cyflawni'r cynllun hwn ac rydym yn benderfynol o weithio o leiaf gyda phleidiau gwleidyddol a phartneriaid eraill i gyflawni'r nod, sef sicrhau bod ymgeiswyr sy'n fenywod yn cael eu dewis yn o leiaf 40% o'r seddau y mae'r blaid sy'n eu henwebu o'r farn bod modd eu hennill. Byddwn yn parhau i ddilyn yr agenda hon yn ddiwyd.

Fodd bynnag, mae'n anodd i Lywodraeth Genedlaethol gael dylanwad uniongyrchol ar amrywiaeth mewn Llywodraeth Leol yn syth, neu ddeddfu ar gyfer amrywiaeth. Yn hytrach rhaid i Awdurdodau Lleol, pleidiau gwleidyddol a chyrff megis Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru a Chymdeithas Prif Weithredwyr Awdurdodau Lleol Cymru weithio'n galetach i annog amrywiaeth ehangach o bobl i ymgeisio mewn etholiadau lleol, a sicrhau bod Aelodau Etholedig yn cael yr hyblygrwydd a'r gefnogaeth briodol yn eu rolau. Cyn yr etholiadau diwethaf ar gyfer Llywodraeth Leol yn 2012 cynhaliodd Llywodraeth Cymru, mewn partneriaeth â Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, ymgyrch gwybodaeth er mwyn annog pobl i fod yn Gynghorwyr, gyda'r bwriad o gynyddu amrywiaeth ymhlith Cynghorwyr ar draws Cymru. Er mai ein bwriad yw cynnal ymgyrch tebyg cyn yr etholiadau nesaf ar gyfer Awdurdodau Lleol, rydym hefyd o'r farn bod yn rhaid i Lywodraeth Leol, er ei budd ei hun, gymryd camau i hybu democratiaeth a hybu amrywiaeth mewn democratiaeth. Bu adroddiad Comisiwn y Cynghorwyr,³⁸ a sefydlwyd gan Lywodraeth y DU yn 2007, yn ystyried sut i ehangu cyfranogiad mewn Llywodraeth Leol. Galwodd ar i Awdurdodau fod yn gyfrifol am greu diddordeb a darparu gwybodaeth ynghylch bod yn Gynghorydd, a bod yn gyfrifol am gymryd camau i hyrwyddo rôl Cynghorwyr etholedig a'u gweithgareddau, yn ogystal â hwyluso ffurfiau eraill ar gyfranogiad dinesig.

Er bod darpariaeth o ran hynny wedi'i chynnwys yn Neddf Democratiaeth Leol, Datblygu Economaidd ac Adeiladu 2009, ni ddechreuwyd arni ac mae wedi'i diddymu ers hynny. Mae Llywodraeth Cymru o'r farn ei bod yn bryd gweithredu cynnig Comisiwn y Cynghorwyr.

37 Ar ôl pwyso a mesur: Sicrhau Democratiaeth Amrywiol mewn Llywodraeth Leol yng Nghymru, Adroddiad y Grŵp Arbenigwyr ar Amrywiaeth mewn Llywodraeth Leol, 2014. <http://wales.gov.uk/topics/localgovernment/publications/expert-group-report/?lang=cy>

38 Representing the future: The report of the Councillors Commission, Comisiwn y Cynghorwyr, 2007. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20080910134927/communities.gov.uk/councillorscommission/>

Yn 3.13 isod, rydym yn egluro ein bwriad i'w gwneud yn ddyletswydd ar Brif Weithredwr Awdurdod Lleol i hybu gwaith ymgysylltu ac amrywiaeth mewn democratiaeth.

Mewn llawer o ardaloedd, mae Awdurdodau Lleol eisoes yn cynnal Cynghorau leuenctid y mae eu gwaith yn darparu safbwynt hollbwysig pobl ifanc ar waith y Cyngor. Mae Llywodraeth Cymru wedi nodi'n glir ei hymrwymiad i blant a phobl ifanc drwy fabwysiadu Confensiwn y Cenedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn mewn cyfraith, drwy Fesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011. Rydym yn annog pob Awdurdod Lleol i fabwysiadu'r Confensiwn, ond rydym hefyd o'r farn y dylent roi llais i bobl ifanc a'u cyflwyno i ddemocratiaeth leol drwy Gynghorau leuenctid. Yn rhan o ddyletswydd y Prif Weithredwr i hybu gwaith ymgysylltu ac amrywiaeth mewn democratiaeth, rydym yn bwriadu mynnu bod y Prif Weithredwr yn sefydlu Cyngor leuenctid.

3.7 Pennu Cydnabyddiaeth Ariannol Aelodau Etholedig

Ceir diddordeb dilys ymhlith y cyhoedd a'r cyfryngau yn y gydnabyddiaeth ariannol a gaiff Cynghorwyr. Mae pobl yn disgwyl yn gywir ddigon bod pawb sy'n dewis gwasanaethu mewn Llywodraeth Leol yn cynnal ymddiriedaeth y cyhoedd drwy groesawu'r gwerthoedd a'r foesege sy'n rhan annatod o wasanaeth cyhoeddus o'r fath. Ar yr un pryd, mae gan bobl sy'n rhoi o'u hamser i wasanaethu eu cymuned drwy Lywodraeth Leol yr hawl i sicrhau nad ydynt ar eu colled yn ariannol oherwydd eu bod yn gwneud hynny. Pe na byddem yn digolledu pobl am eu cyfraniad, byddai democratiaeth leol yn troi'n faes i bobl gyfoethog yn unig. Rhaid i ddemocratiaeth fod yn agored i bawb.

Caiff cyflog Aelodau Cabinet ei bennu gan Banel Annibynnol Cymru ar Gydnabyddiaeth Ariannol. Caiff y cyflog sy'n daladwy ei bennu yn ôl maint y Cyngor. Mae Arweinwyr yn ennill rhwng £43,000 a £53,000. Mae Dirprwy Arweinwyr yn ennill rhwng £30,000 a £37,000 ac mae Aelodau Cabinet eraill yn ennill rhwng £26,000 a £32,000. Mae hynny'n seiliedig ar y rhagdybiaeth bod eu rolau'n rhai llawn-amser.

Ar hyn o bryd, mae Cynghorwyr yn cael tâl sydd ychydig dros £13,000 y flwyddyn. Mae hynny'n seiliedig ar y rhagdybiaeth bod y rôl yn cymryd tridiau'r wythnos i'w chyflawni. Cyflwynwyd y tâl yn lle lwfans presenoldeb, gan mai'r farn gyffredinol oedd bod y lwfans hwnnw'n cael ei gamddefnyddio. Nid ydym am i neb fod dan anfantais ariannol oherwydd eu bod yn Gynghorwyr, gan y byddai hynny'n mynd yn groes i'n bwriad clir, sef cynyddu amrywiaeth ymhlith Cynghorwyr. Fodd bynnag, mae'r tâl bellach yn rhywbeth a ddisgwylir. Mae'r tâl yn cael effaith wahanol ar bobl. I berson sydd wedi ymddeol mae'n incwm ychwanegol sylweddol o gymharu â Phensiwn sylfaenol y Wladwriaeth i berson sengl yn 2014/15, sef £5,881 y flwyddyn. Efallai fod hynny'n esbonio'r nifer gormodol o Gynghorwyr sydd dros 60 oed. Ar y llaw arall, efallai nad yw'r tâl ond yn digolledu'n rhannol y sawl y mae ei swydd arferol yn talu'n well, neu gallai olygu bod rhiant sengl sydd â swydd ran-amser dan anfantais gan fod y tâl yn ei symud i fand treth uwch.

Cyfanswm cost Aelodau Etholedig, gan gynnwys cost Cabinetau a'r sawl sydd â chyfrifoldeb uwch ym maes craffu, yw £21.7 miliwn y flwyddyn ar draws Cymru. Mae angen inni egluro a ydym yn bwriadu digolledu Cynghorwyr am eu hamser neu'u talu am y gwaith a wnânt. Ceir gwahaniaeth pwysig.

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod angen i'r system ar gyfer pennu cydnabyddiaeth ariannol Cynghorwyr – Gweithredol ac Anweithredol – gael ei hegluro mewn modd sy'n galluogi'r cyhoedd i weld sut y penderfynwyd ar y ffaith sydd daladwy. Dylai taliadau i Gynghorwyr yng

Nghymru fod ar raddfa debyg i daliadau mewn Awdurdodau o faint tebyg yn Lloegr, yr Alban a Gogledd Iwerddon.

3.8 Rhyddhau Aelodau Etholedig o'u Swyddi

Mae Awdurdodau Lleol yn chwarae rôl hanfodol o safbwynt gwella llesiant a ffyniant ein cymunedau. Mae cyrff yn y sector cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector yn elwa'n fawr ar eu gwaith. Mae cyflogwyr sy'n rhyddhau eu gweithwyr i ymgymryd â chyfrifoldebau dinesig fel Cynghorydd yn gwneud datganiad pwysig ynghylch eu chyfrifoldeb cymdeithasol corfforaethol.

Bellach, mae llawer o Awdurdodau Lleol yn cyflawni cryn dipyn o fusnes eu Cyngor a'u pwyllgorau y tu allan i oriau gwaith arferol. Mae hynny'n golygu ei bod yn haws i'r sawl sydd mewn swydd wasanaethu fel Cynghorydd, ac mae'n ffactor a allai fod yn bwysig wrth hybu mwy o amrywiaeth ymhlith Aelodau Etholedig. Er hynny, efallai y bydd angen o hyd i fusnes y Cyngor gael ei gyflawni yn ystod diwrnod gwaith, ac nid yw pob gweithiwr yn gweithio o naw i bump. Er mwyn hybu amrywiaeth ymhellach a'i gwneud yn haws i bobl sydd mewn swydd wasanaethu fel Cynghorwyr, mae Llywodraeth Cymru yn ceisio barn ynghylch a ddylai fod yn ofynnol i sefydliadau gwasanaethau cyhoeddus datganoledig ryddhau gweithwyr i ymgymryd â'u dyletswyddau fel Aelod Etholedig, yn yr un modd ag y mae llawer o'r sefydliadau hyn eisoes yn rhyddhau staff i wneud gwaith gwirfoddol. Byddai angen ystyried nifer y diwrnodau a ganiateir bob blwyddyn. O gofio bod Aelodau Etholedig yn cael tâl am eu dyletswyddau yng nghyswllt y Cyngor, dylai unrhyw absenoldeb o'r fath fod yn ddi-dâl. Byddem yn croesawu barn ynghylch y cynnig hwn.

Pe byddem yn bwrw ymlaen â'r cynigion hyn, byddem hefyd yn annog sefydliadau gwasanaethau cyhoeddus nad ydynt wedi'u datganoli, yn ogystal â busnesau yn y trydydd sector a'r sector preifat, i ryddhau gweithwyr ar yr un telerau i ymgymryd â dyletswyddau Cynghorydd, yn rhan o'u chyfrifoldeb cymdeithasol corfforaethol.

3.9 Nifer yr Aelodau Etholedig

Bydd ein cynigion i uno Awdurdodau Lleol cyfredol er mwyn creu nifer llai o Awdurdodau newydd (gweler 2.7 uchod) yn arwain at oblygiadau ar gyfer nifer yr Aelodau Etholedig a geir yng Nghymru. Ar gyfartaledd mae pob Cynghorydd yng Nghymru yn gwasanaethu poblogaeth o 2,401, sy'n is o lawer na'r ffigur ar gyfer Lloegr (3,814) ac sydd bron yn hanner y ffigur ar gyfer yr Alban (4,259).

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylem weld nifer yr Aelodau Etholedig mewn Awdurdodau Lleol yn gostwng yn gyffredinol, er mwyn i'r sefyllfa yng Nghymru fod yn debycach yn fras i'r sefyllfa a geir mewn rhannau eraill o'r DU. Hoffem gael eich barn ar y nifer yr Aelodau Etholedig er mwyn cefnogi gwaith a wneir gan y Comisiwn Ffiniau a Democratiaeth Leol Cymru.

3.10 Cyfyngu ar Nifer y Tymhorau y caiff Aelodau Etholedig Wasanaethu

Gwnaed cryn dipyn o ymchwil ynghylch a ddylid cyfyngu ar nifer y tymhorau olynol y caiff Aelod Etholedig wasanaethu ar Gyngor. Gelwir hynny'n 'gyfyngiad ar nifer y tymhorau'. Nid oes cyfyngiad ar hyn o bryd. Dangosodd arolwg Llywodraeth Cymru o ymgeiswyr yn etholiadau Llywodraeth Leol 2012³⁹ fod 83% o'r ymgeiswyr etholedig wedi gwasanaethu fel Cynghorwyr

yn y gorffennol, sy'n awgrymu bod ailethol Cynghorwyr yn rhywbeth cyffredin iawn. Dangosodd yr arolwg hefyd fod hanner yr holl Gynghorwyr yng Nghymru wedi gwasanaethu am o leiaf deng mlynedd, ac mae adroddiadau yn y cyfryngau wedi nodi bod rhai Cynghorwyr wedi bod yn gwasanaethu ers dros 50 mlynedd.

Er nad yw'r ymchwil yn bendant, mae cyfyngu ar nifer y tymhorau y caiff Aelodau Etholedig wasanaethu wedi arwain at fwy o gystadleuaeth mewn etholiadau ac at gronfa fwy amrywiol o ymgeiswyr.⁴⁰ Argymhellodd Comisiwn y Cynghorwyr⁴¹ y dylid cyflwyno cyfyngiadau ar nifer y tymhorau y caiff Aelodau Etholedig, yn ogystal ag Arweinwyr a Meiri Etholedig, wasanaethu. Ceir rhywfaint o dystiolaeth bod trosiant ymhlith Aelodau Etholedig newydd yn y DU yn uwch ymysg Cynghorwyr iau, mwy amrywiol, ac mae hynny'n cyfyngu ar amrywiaeth ac yn cryfhau'r garfan o Aelodau Etholedig sy'n ddynion hŷn gan mwyaf.⁴²

Ceir dadleuon yn erbyn cyfyngu ar nifer y tymhorau y caiff Aelodau Etholedig wasanaethu, a'r ddadl bennaf yw bod y blwch pleidleisio'n rhoi cyfle i etholwyr osod eu cyfyngiadau eu hunain ar nifer y tymhorau. Fodd bynnag, mae Llywodraeth Cymru o'r farn gyffredinol ei bod yn werth ystyried cyfyngu ar nifer y tymhorau y caiff Aelodau Etholedig, Arweinwyr a Meiri Etholedig wasanaethu. Rydym yn ceisio barn ynghylch cynnig y dylai'r cyfyngiad fod yn bum tymor ar gyfer Aelodau Etholedig, ac y dylai fod yn gyfyngiad llymach o ddau dymor ar gyfer Arweinwyr a Meiri Etholedig ac ar gyfer gwasanaeth parhaus mewn Cabinet Cyngor.

3.11 Adalw Aelodau Etholedig

Mae'r Bil Adalw Aelodau Seneddol,⁴³ sy'n mynd drwy Senedd y DU ar hyn o bryd, yn golygu y bydd Aelod Seneddol yn colli ei sedd ac y bydd is-etholiad yn cael ei gynnal os bydd deg y cant o etholwyr yr etholaeth yn llofnodi deiseb i ofyn am hynny. Rhaid bodloni amodau penodol cyn y gellir adalw Aelod Seneddol. Yn fras, rhaid bod yr Aelod Seneddol wedi'i ddyfarnu'n euog o drosedd ac wedi'i garcharu neu rhaid ei fod wedi'i wahardd o Dŷ'r Cyffredin am o leiaf 10 diwrnod.

Byddai Llywodraeth Cymru yn croesawu barn ynghylch a ddylid cyflwyno darpariaethau tebyg ar gyfer Aelodau Etholedig Awdurdodau Lleol. Gallai'r amodau a fyddai'n arwain at adalw Aelod Etholedig mewn Llywodraeth Leol gynnwys, er enghraifft, os oes cosbau wedi'u rhoi i Gynghorydd gan Bwyllgor Safonau neu Banel Dyfarnu Annibynnol yn dilyn achos o dorri'r cod ymddygiad neu o fethu â pherfformio'n effeithiol fel Aelod Etholedig (gweler 3.5 uchod).

3.12 Cymhwysedd Etholiadol

Ceir rhai cyfyngiadau cyfreithiol ar bwy a gaiff ymgeisio am swydd y caiff rhywun ei ethol iddi. Er enghraifft, er mwyn ymgeisio mewn etholiad Awdurdod Lleol rhaid i unigolyn fod yn 18 oed neu'n hŷn a rhaid iddo fodloni rhai meini prawf ynghylch dinasyddiaeth a man byw neu fan gweithio. Yn ogystal, gall unigolyn gael ei anghymhwysu rhag ymgeisio am nifer o resymau,

40 Er enghraifft, The Political and Institutional Effects of Term Limits, Sarbaugh-Thompson et al, 2004, Legislative Term Limits and State Aid to Local Governments, Yakovle et al, 2012.

41 Representing the future – The report of the Councillors Commission, Comisiwn y Cynghorwyr, 2007. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20080910134927/communities.gov.uk/councillorscommission/>

42 <http://www.csbppl.com/2012/02/07/too-many-councillors-leaving-leaves-councils-too-homogeneous/> a The 2008 Survey of Local Election Candidates, <https://www1.plymouth.ac.uk/research/ceres/TEC/research/Surveys/Pages/2008-Local-Candidate-Survey.aspx> Yr Asiantaeth Gwella a Datblygu Llywodraeth Leol, 2008.

43 <http://services.parliament.uk/bills/2014-15/recallofmps/documents.html>

er enghraifft os caiff ei gyflogi gan yr un Awdurdod Lleol neu os yw'n destun gorchymyn cyfyngu methdaliad. Mae'r adran hon yn ceisio barn ynghylch a ddylai fod yn haws i weithwyr Awdurdod Lleol ymgeisio mewn etholiad i'r un Awdurdod, ac a ddylid cael cyfyngiadau sy'n atal Aelodau Etholedig Awdurdodau Lleol rhag gwasanaethu fel Aelodau Cynulliad neu Gynghorwyr Cymuned hefyd.

Mae Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol y Cynulliad, wrth ystyried anghymhwysu pobl rhag ymgeisio mewn etholiad i'r Cynulliad, wedi codi'r mater sy'n ymwneud ag Aelodau Etholedig Awdurdodau Lleol sy'n gwasanaethu fel aelodau o'r Cynulliad Cenedlaethol.⁴⁴ O gofio'r galwadau ar amser a'r achosion posibl o wrthdaro o ran buddiannau a allai godi, byddai Llywodraeth Cymru yn croesawu barn ynghylch a ddylai Aelodau Etholedig Llywodraeth Leol gael eu hanghymhwysu rhag gwasanaethu fel Aelodau Cynulliad ar yr un pryd. Byddai darpariaeth o'r fath yn fater i'r Cynulliad ac ni fyddai'n rhan o'r ail Fil.

Mae bron hanner yr holl Aelodau Etholedig sydd mewn Awdurdodau Lleol yn Aelodau hefyd o un neu ragor o Gyngorau Cymuned, ac mae llawer ohonynt wedi bwrw eu prentisiaeth wleidyddol mewn Cyngorau Cymuned. Mae'n bwysig bod y llwybr datblygu hwn ar gyfer cynrychiolwyr etholedig yn cael ei gadw a'i hybu. Serch hynny, ychydig iawn o dystiolaeth a welsom bod hynny wedi arwain at gysylltiadau gwell rhwng Cyngorau Cymuned ac Awdurdodau Lleol, at ddirprwyo swyddogaethau'n fwy helaeth i Gyngorau Cymuned, neu at sicrhau bod Cyngorau Cymuned yn ffordd effeithiol i Awdurdodau Lleol ymgysylltu â chymunedau.

Yn ogystal, o gofio bwriad Llywodraeth Cymru i roi pwerau i Awdurdodau Lleol adolygu Cyngorau Cymuned (gweler 4.8 isod), byddai hynny'n arwain at lawer o achosion posibl o wrthdaro o ran buddiannau os yw Cyngorwyr yn gwasanaethu ar Awdurdodau Lleol a Chyngorau Cymuned. Felly, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylid anghymhwysu Aelodau Etholedig Awdurdodau Lleol rhag gwasanaethu ar Gyngorau Cymuned.

At ei gilydd, mae gan swyddogion a staff mewn Awdurdodau Lleol ddealltwriaeth drylwyr o'u cymunedau ac ymrwymiad dwfn i wella eu llesiant. Byddai llawer ohonynt yn gallu bod yn Aelodau Etholedig effeithiol eu hunain, ond ceir cyfyngiadau sy'n atal rhai uwch-swyddogion Awdurdod Lleol rhag ymgeisio mewn etholiadau.⁴⁵ Yn benodol, er y gall pob un o weithwyr Awdurdod Lleol (gan gynnwys staff ysgolion) ymgeisio mewn etholiad oni bai eu bod yn dal swydd sydd â chyfyngiadau gwleidyddol (swyddi swyddogion sy'n cael cyflog uwch, fel rheol), ni chaiff yr un ohonynt ymgeisio mewn etholiad i'r Awdurdod sy'n eu cyflogi. Mae hynny'n gwneud synnwyr o safbwynt y ffaith na allant wneud penderfyniadau sy'n effeithio ar eu hamodau cyflogaeth eu hunain, ac mae Llywodraeth Cymru yn cydnabod yr angen am wiriadau i wneud yn siŵr bod y cyngor a gynigir gan swyddogion i Aelodau Etholedig yn gyngor didwyll a diduedd. Fodd bynnag, o gofio bod yr Awdurdodau Lleol yn gyflogwyr o bwys ym mhob ardal yng Nghymru, gallai'r cyfyngiadau hyn fod yn atal ystod eang o ymgeiswyr addas o gefndiroedd amrywiol rhag eu cynnig eu hunain i ymgeisio mewn etholiad yn eu hardal leol.

Er y gall unrhyw unigolyn sydd wedi'i anghymhwysu ar hyn o bryd rhag ymgeisio mewn etholiad ymddiswyddo o'i swydd er mwyn gwneud hynny, nid yw hynny'n gymhelliant o bell

⁴⁴ Ymchwiliad i anghymhwysu person rhag bod yn Aelod o Gynulliad Cenedlaethol Cymru, Y Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol, Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2014 <http://www.senedd.assembly.wales/mgIssueHistoryHome.aspx?Id=3542>

⁴⁵ Caiff amryw gyfyngiadau eu nodi yn Neddf Llywodraeth Leol 1972 a Deddf Llywodraeth Leol a Thai 1989. Gweler <http://www.electoralcommission.org.uk/cymru/i-am-a/candidate-or-agent/local-elections-england-and-wales>

ffordd oherwydd y risg y mae'n ei golygu i'r unigolyn. Felly, rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai'r drefn anghymhwys hon gael ei hadolygu er mwyn ei gwneud yn haws i'r rhan fwyaf o swyddogion Cyngorau ymgeisio. Yn unol ag argymhellion y Comisiwn Etholiadol,⁴⁶ rydym yn cynnig y dylai swyddogion Awdurdod Lleol – ar wahân i'r rhai sydd mewn swyddi â chyfyngiadau gwleidyddol – fod â'r hawl i ymgeisio mewn etholiad i'w Hawdurdod eu hunain. Dim ond os cânt eu hethol y dylai fod yn ofynnol iddynt ymddiswyddo o'u swydd gyflogedig gyda'r Awdurdod. Bydd hynny'n ehangu'r gronfa o ymgeiswyr posibl ac yn sicrhau ar yr un pryd na cheir unrhyw wrthdaro o ran buddiannau pan fydd yr ymgeisydd wedi'i ethol.

3.13 Rôl a Chyfrifoldebau'r Prif Weithredwr

Gwneir defnydd eang o'r term "Prif Weithredwr" (neu'r term "Rheolwr Gyfarwyddwr" o bryd i'w gilydd) ar draws Llywodraeth Leol yng Nghymru i ddynodi pennaeth gweinyddiaeth Awdurdod Lleol, ond nid yw'r teitl i'w weld mewn deddfwriaeth sy'n ymwneud â Llywodraeth Leol. Prif gyfrifoldeb Prif Weithredwyr yw sicrhau bod eu Hawdurdod Lleol yn cael ei lywodraethu'n dda fel bod y sefydliad yn gallu cyflawni amcanion y Weithrediaeth a chyflawni swyddogaethau statudol eraill yr Awdurdod, mewn modd sy'n gyfreithlon ac sy'n briodol o safbwynt cyllidol.

Mae Adran 4 Deddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 yn rhoi dyletswydd ar Awdurdodau Lleol i benodi un o'u swyddogion yn Bennaeth eu Gwasanaeth Cyflogedig, a rhaid i Awdurdodau Lleol sicrhau bod Pennaeth y Gwasanaeth Cyflogedig yn cael y staff, yr adeiladau a'r adnoddau eraill i'w galluogi i gyflawni ei ddyletswyddau. Mae Deddf 1989 hefyd yn gosod rhai dyletswyddau ar Bennaeth y Gwasanaeth Cyflogedig, sef bod yn rhaid iddo adrodd wrth yr Awdurdod Lleol ynghylch y materion canlynol:

- y modd y cydgysylltir gwaith yr Awdurdod o gyflawni ei wahanol swyddogaethau;
- nifer a graddau'r staff y mae eu hangen ar yr Awdurdod i gyflawni ei swyddogaethau;
- y modd y caiff staff yr Awdurdod eu trefnu;
- y modd y caiff staff yr Awdurdod eu penodi a'u rheoli'n briodol.

Caiff rôl statudol Pennaeth y Gwasanaeth Cyflogedig ei chyflawni bron bob amser gan y swyddog a elwir fel rheol yn Brif Weithredwr (neu'n Rheolwr Gyfarwyddwr) ond nid oes dim mewn deddfwriaeth sy'n ei gwneud yn ofynnol i rôl Pennaeth y Gwasanaeth Cyflogedig gael ei chyfuno â rôl y Prif Weithredwr, ac ni cheir unrhyw ddiffiniad statudol o unrhyw rai o ddyletswyddau eraill Prif Weithredwr mewn Awdurdod Lleol.

Caiff Prif Weithredwyr sydd hefyd yn Bennaethiaid y Gwasanaeth Cyflogedig, ynghyd â rhai prif swyddogion eraill, eu gwarchod i raddau anarferol yn eu rôl. Diben hynny yw eu gwarchod rhag ymyrraeth wleidyddol. Fodd bynnag, os yw'r Prif Weithredwr yn methu â chyflawni ei gyfrifoldebau mae hynny'n peryglu democratiaeth leol, a rhaid sicrhau bod trywydd archwilio clir o waith pennu amcanion a rheoli perfformiad ar gael i gynorthwyo'r Cyngor i gymryd camau gweithredu pendant. Dyna'r rheswm pam yr ydym wedi nodi ein bwriad yn 3.3 uchod, sef y dylai fod yn ofynnol i'r Arweinydd reoli perfformiad y Prif Weithredwr ar ran y Cyngor a chyflwyno adroddiadau blynyddol i'r Cyngor ynghylch ei berfformiad. Rhaid sicrhau nad yw'r trefniadau gwarchod ar gyfer prif swyddogion, gan gynnwys Pennaethiaid y Gwasanaeth

⁴⁶ Standing for election in the United Kingdom, Report and Recommendations, Y Comisiwn Etholiadol, 2015. <http://www.electoralcommission.org.uk/our-work/publications/consultations-and-responses>

Cyflogedig, yn atal y Cyngor rhag eu diswyddo heb eu digolledu os nad ydynt yn cyflawni eu dyletswyddau mewn modd cyfrifol.

Rydym o'r farn bod yn rhaid i Awdurdodau Lleol gael Prif Weithredwr, a bod yn rhaid i'r unigolyn hwnnw gael ei benodi'n Bennaeth y Gwasanaeth Cyflogedig. Ni ddylai'r gofyniad hwn atal Prif Weithredwr rhag cael ei benodi ar y cyd gan ddau neu ragor o Awdurdodau Lleol. Yn ogystal, yn rhan o'r broses o sicrhau atebolrwydd Lleol am berfformiad a gwelliant, rydym yn cynnig y dylid rhoi'r pum dyletswydd benodol ganlynol i'r Prif Weithredwr:

1. gwneud trefniadau i baratoi a chyhoeddi cynllun corfforaethol;
2. gwneud trefniadau i baratoi a chyhoeddi hunanasesiadau blynyddol o welliant corfforaethol a pherfformiad gwasanaethau;
3. comisiynu adolygiad gan gymheiriaid bob dwy flynedd a pharatoi adroddiad i'r Cyngor ynghylch y camau gweithredu sydd i'w cymryd yn dilyn argymhellion yr adolygiad gan gymheiriaid;
4. rhoi system rheoli perfformiad ar waith ar gyfer pob un o weithwyr yr Awdurdod Lleol;
5. hybu gwaith ymgysylltu ac amrywiaeth mewn democratiaeth.

Diben y dyletswyddau hyn yw sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn cael eu llywodraethu'n effeithiol, a darparu sylfaen gadarn i'r Cyngor ar gyfer barnu perfformiad y Prif Weithredwr. Trafodir y tri phwynt cyntaf yn fanwl ym Mhenodau 6 a 7 isod. Mae'r gofyniad i gael system rheoli perfformiad, sy'n gysylltiedig â'r cynllun corfforaethol, yn hunanesboniadol. Trafodir y ddyletswydd i hybu gwaith ymgysylltu ac amrywiaeth mewn democratiaeth yn 3.6 uchod.

Yn ogystal, rydym o'r farn y dylai'r Prif Weithredwr fod yn Swyddog Cofrestru Etholiadol ac yn Swyddog Canlyniadau ar gyfer etholiadau Awdurdod Lleol yn yr ardal, ac na ddylai fod taliadau ar wahân am gyflawni'r swyddogaethau hynny, sydd yn ein barn ni'n ganolog i rôl y Prif Weithredwr. Pan fydd cyfle'n codi, byddwn yn deddfu i wireddu hynny.

3.14 Cyfyngu ar Hyd Tymor Prif Weithredwyr Awdurdodau Lleol yn eu Swydd

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylid cyfyngu ar hyd tymor Prif Weithredwyr yn eu swydd. Ceir rheswm i gredu, mewn rhai amgylchiadau, bod caniatáu i Brif Weithredwyr barhau yn eu swydd am gyfnodau hir yn gallu golygu bod grym a dylanwad yn bwrw gwreiddiau mewn un man yn yr Awdurdod, sy'n gallu rhwystro cysylltiadau effeithiol rhwng Aelodau Etholedig a swyddogion a bygwth annibyniaeth y Weithrediaeth.⁴⁷ Nid yw'r ffenomenon hwn wedi'i gyfyngu i Awdurdodau Lleol.⁴⁸

Yng Ngweriniaeth Iwerddon, caiff Prif Weithredwyr Awdurdodau Lleol eu recriwtio drwy broses recriwtio gystadleuol a drefnir gan y Gwasanaeth Penodiadau Cyhoeddus. Cânt eu penodi am gyfnod o saith mlynedd a gellir ymestyn y penodiad am hyd at dair blynedd.

Yn Seland Newydd, mae'n rhaid i'r Awdurdod Lleol benodi Prif Weithredwr am dymor nad yw'n hwy na phum mlynedd. Yn ystod y flwyddyn cyn i'r contract ddod i ben, rhaid i'r Awdurdod Lleol adolygu perfformiad y Prif Weithredwr a'i gyfuniad o sgiliau ac ystyried sut y

47 Gweler, er enghraifft, ganfyddiadau Adolygiad Cymheiriaid o Sir Gaerfyrddin, <http://www.wlga.gov.uk/wlga-peer-reviews-reports-c/carmarthenshire-cc-wlga-peer-review-report-c> Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, 2014.

48 Gweler, er enghraifft, Long CEO Tenure Can Hurt Performance, L. J. Kaplan ac Andrews, Harvard Business Review, Mawrth 2013.

mae'r cyfuniad hwnnw o sgiliau'n cyd-fynd ag anghenion disgwylidig yr Awdurdod Lleol yn y dyfodol. Ar sail yr adolygiad hwnnw, gall yr Awdurdod Lleol benderfynu ailbenodi'r swyddog am ddwy flynedd arall heb hysbysebu neu fynd drwy broses arall, neu hysbysebu'r swydd a fydd yn dod yn wag a dechrau o'r newydd.

Felly, byddem yn croesawu barn ynghylch cynnig i gyfyngu ar hyd tymor Prif Weithredwr yn ei swydd, neu bennu cyfnod a fyddai'n arwain at adolygiad cyn y gellid ystyried ei ailbenodi. Rydym o'r farn mai'r Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus, pan fydd wedi'i sefydlu, fyddai yn y sefyllfa orau i symud y gwaith hwn yn ei flaen a datblygu cynigion.

3.15 Cost Uwch Dimau Rheoli mewn Llywodraeth Leol

O safbwynt cyflogau swyddogion Awdurdod Lleol, rydym eisoes wedi cymryd nifer o gamau i gynyddu tryloywder er mwyn i'r cyhoedd allu darganfod pwy sy'n ennill beth ym maes Llywodraeth Leol. Dan Ddeddf Lleoliaeth 2011, rhaid i Gyngorau gyhoeddi datganiadau ar bolisiau tâl sy'n egluro polisi'r Cyngor ar gyfer pennu cydnabyddiaeth ariannol prif swyddogion, yn ogystal â'r gweithwyr sy'n cael y cyflogau isaf. Mae Deddf Lleoliaeth 2011 yn rhoi pŵer i Weinidogion Cymru gyhoeddi canllawiau, y mae'n rhaid i Gyngorau eu hystyried, ynghylch paratoi datganiadau ar bolisiau tâl. Mae ein canllawiau cyfredol yn argymhell y dylai'r Cyngor llawn bleidleisio ynghylch cyflogau ar gyfer penodiadau newydd a pheynnau diswyddo sy'n werth £100,000 neu fwy.⁴⁹ Dan Reoliadau Awdurdodau Lleol (Rheolau Sefydlog) (Cymru) 2006, rhaid i unrhyw benderfyniad i bennu neu amrywio'r gydnabyddiaeth ariannol ar gyfer prif swyddogion gael ei wneud gan Gyngor llawn. Dan Reoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2005, mae'n ofynnol i Awdurdodau Lleol gyhoeddi manylion ynghylch cyflogau Prif Weithredwyr a phrif swyddogion.

Cafodd system newydd ar gyfer atal achosion o roi cyflogau rhy uchel i Brif Weithredwyr mewn Awdurdodau Lleol ei chyflwyno ym mis Ebrill 2014. Mae'r system yn mynnu bod Awdurdodau Lleol yn ymgynghori â'r Panel Annibynnol ar Gydnabyddiaeth Ariannol cyn penderfynu ar unrhyw amrywiad i gyflog eu Prif Weithredwr, sy'n gymesur uwch neu'n is na'r amrywiad i gyflogau gweithwyr eraill. Rydym o'r farn y dylai trefniadau diogelu tebyg gael eu cyflwyno ar gyfer pob prif swyddog ar draws Awdurdodau Lleol yng Nghymru. Mae Bil Llywodraeth Leol (Cymru) yn cynnig y dylid ymestyn y pwerau a gyflwynwyd gan Ddeddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013 er mwyn cynnwys pob un o brif swyddogion Awdurdodau Lleol yng Nghymru, ond dim ond dros dro a dim ond yng nghyswllt achosion o uno Awdurdodau Lleol. Rydym yn bwriadu sicrhau bod yr elfen hon o reolaeth yn ddiwygiad parhaol a fydd yn berthnasol i bob Awdurdod Lleol yn y dyfodol.

Caiff cyflogau'r uwch dîm rheoli mewn Awdurdodau Lleol eu pennu gan y Cyngor. Roedd yr ystod cyflog ar gyfer Prif Weithredwyr Awdurdodau Lleol yng Nghymru yn 2012-13, heb gynnwys unrhyw ffioedd ychwanegol y maent yn eu hennill fel Swyddogion Canlyniadau ar gyfer etholiadau, rhwng £105,851 (Conwy) a £194,661 (Sir Benfro). Mewn cymhariaeth, yn 2012-13 roedd cyflogau Prif Weithredwyr Byrddau Iechyd y GIG yng Nghymru rhwng £135,000 a £200,000; roedd cyflogau Prif Gwnstabiliaid rhwng £133,068 a £154,370; ac roedd

⁴⁹ Hynny yw, drwy bleidlais pob Aelod Etholedig – Gweithredol a Gwreiddiol. Nid yw'n benderfyniad y caiff y Weithrediaeth yn unig neu y caiff un o bwyllgorau'r Cyngor ei wneud.

cyflogau Prif Swyddogion Tân rhwng £116,387 a £131,187.⁵⁰ Yr Awdurdodau yn Lloegr sydd debycaf i Awdurdodau Lleol yng Nghymru o ran eu swyddogaethau yw'r Awdurdodau Unedol. Cyflog (cymedrig) Prif Weithredwr Awdurdod Unedol yn Lloegr, ar gyfartaledd, yn 2013 oedd £147,150; roedd yn cyrraedd £168,483 yn y chwarter uchaf a £131,278 yn y chwarter isaf.⁵¹

O dan y Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2005, mae gofyn i Awdurdodau Lleol gyhoeddi manylion eu huwch reolwyr, fel y'i diffinir gan God Ymarfer CIPFA ar Gyfrifyddu Llywodraeth Leol. Mae'r nifer yn amrywio'n sylweddol o le i le. Yn ôl datganiadau cyfrifon yr Awdurdodau Lleol ar gyfer 2013-14, dim ond tri o uwch reolwr oedd ym Mlaenau Gwent a Chastell-nedd Port Talbot, tra bod pedwar yng Nghaerffili, Ceredigion a Bro Morgannwg. Roedd naw o Awdurdodau yn cofnodi bod ganddynt ddeg neu fwy o uwch reolwyr, gan gynnwys 15 yn Sir Ddinbych a Merthyr Tudful, a 17 yng Nghonwy. Mae uwch reolwyr (ac eithrio Prif Weithredwyr) yn ennill cyflog o £60,000 hyd at bron i £150,000. Ar draws pob Awdurdod Lleol yng Nghymru, cyfafswm cost Prif Weithredwyr ac uwch reolwyr yn 2013-14 oedd £25.7 miliwn.

Ychydig o gyfiawnhad a geir dros yr amrywiaeth eang yn nifer y swyddi uwch hyn a'u cyflogau, nad yw'n gysylltiedig â maint y Cynghorau. Ceir achos cryf dros ystyried sicrhau mwy o gysondeb ar draws Cymru.

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod cost uwch dimau rheoli mewn Llywodraeth Leol yng Nghymru yn rhy uchel. Ein bwriad yw gweithredu i leihau cost gwleidyddiaeth a'r gwaith o reoli Llywodraeth Leol yng Nghymru.

3.16 Penodi Uwch-Swyddogion i'r Awdurdodau Newydd

Yn ogystal, mae angen inni ystyried y weithdrefn ar gyfer penodi Prif Weithredwyr a phrif swyddogion i'r Awdurdodau newydd.

Fodd bynnag, mae penodi uwch-swyddogion mewn Llywodraeth Leol yn rhan o'r ystyriaeth ehangach y mae angen ei rhoi i'r gwaith o ddatblygu arweinyddiaeth yn y gwasanaeth cyhoeddus yng Nghymru. Gwnaeth y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus nifer o argymhellion ynghylch arweinyddiaeth, diwylliant a gwerthoedd. Ymrwymodd Llywodraeth Cymru i fynd i'r afael â'r argymhellion hynny yn y Papur Gwyn, *Datganoli, Democratiaeth a Chyflawni: Gwella gwasanaethau cyhoeddus ar gyfer pobl Cymru*, gan ymrwymo i "ymchwilio i'r opsiynau ar gyfer cryfhau'r broses ar gyfer penodiadau uwch yn y sector cyhoeddus, gan gynnwys datblygu fframwaith egwyddorion cyffredin ac ystyried rôl bosibl comisiwn penodiadau sector cyhoeddus". Mae modelau'n bodoli eisoes yn Seland Newydd, Gweriniaeth Iwerddon a Gogledd Iwerddon y gellid eu haddasu, a cheir un enghraifft o'r modelau hynny isod.

50 Tâl uwch reolwyr yn y sector cyhoeddus yng Nghymru, Swyddfa Archwilio Cymru, Chwefror 2014. <http://www.wao.gov.uk/cyhoeddi/t%C3%A2l-uwch-reolwyr-yn-y-sector-cyhoeddus-yng-nghymru-memorandwm-ar-gyfer-y-pwyllgor-cyfrifon>

51 Tystiolaeth Cymdeithas y Prif Weithredwyr ac Uwch-reolwyr Awdurdodau Lleol i'r Pwyllgor Dethol ar Gymunedau a Llywodraeth Leol Inquiry into Local Government Chief Officer Remuneration <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/communities-and-local-government-committee/inquiries/parliament-2010/chief-officers-pay/>

ASTUDIAETH ACHOS: Arweinyddiaeth ym maes Gwasanaethau Cyhoeddus – Seland Newydd

Gallwn ddysgu llawer gan Seland Newydd ynghylch creu a chynnal cnewyllyn o arweinwyr a meithrin capasiti o ran arweinyddiaeth. Caiff y gwasanaeth cyhoeddus yno ei alw'n Wasanaethau Gwladwriaethol Seland Newydd, sy'n golygu bod ganddo un hunaniaeth fwy eglur, ac mae'n cynnwys dros 100 o sefydliadau – y gwasanaeth sifil, ystod eang o gyrff a noddir gan y llywodraeth a mentrau sy'n eiddo i'r llywodraeth, Asiantiaid y Goron, yr Heddlu, sefydliadau addysg bellach ac addysg uwch a byrddau iechyd. Nid yw Gwasanaethau Gwladwriaethol Seland Newydd yn cynnwys Llywodraeth Leol, ond mae arweinwyr yn gweithio tuag at gyflawni amcanion cenedlaethol y cytunir arnynt. Mae rôl y Comisiynydd Gwasanaethau Gwladwriaethol yn cynnwys hybu cydweithredu, datblygu arweinwyr o'r radd flaenaf a gwerthuso eu perfformiad, goruchwyllo'r gweithlu a materion sy'n ymwneud â phersonél, a chynghori ynghylch effeithlonrwydd gwasanaethau cyhoeddus a'r modd y cânt eu dylunio.

Ymddengys fod gweld arweinwyr yn symud rhwng 'Endidau'r Goron' yn norm diwylliannol yn Seland Newydd. Mae rhai syniadau, megis gwerthoedd cyffredin, cydamcanion, safonau ac adroddiadau ynghylch perfformiad y gwasanaeth cyhoeddus cyfan, yn dod yn rhan o'r modd y maent yn gweithredu. Mae meithrin talent ar lefel mynediad ac ymysg rheolwyr canol yn bwysig hefyd er mwyn cyflwyno cryfder, dyfnder, her a chapasiti i'r cnewyllyn o arweinwyr.

Gan ei bod yn genedl fach mae Seland Newydd yn recriwtio talent o dramor, gan gynnwys o Gymru, fel mater o drefn. Mae mudo economaidd o Seland Newydd hefyd yn gyffredin. Mae Gwasanaethau Gwladwriaethol Seland Newydd yn cynnal cysylltiadau â'u harweinwyr sy'n dewis gweithio dramor. Mae eu talentau a'u profiad yn cael eu defnyddio tra byddant dramor a phan fyddant yn dychwelyd.

Yn ogystal, ymddengys fod perthynas gyflawni gryfach a mwy integredig rhwng y sector cyhoeddus a'r sector preifat. Yn Seland Newydd, mae sefydliadau cyhoeddus yn aml yn berchen ar sefydliadau sy'n cael eu rhedeg yn fasnachol ac sy'n darparu gwasanaethau megis cyfleustodau, coedwigaeth a thrafnidiaeth. Er mai'r prif fwriad yw darparu gwasanaethau, yr hyn a welir yn sgil hynny yw proses gyfnewid fwy hwylus ar lefelau uwch rhwng y sector cyhoeddus a'r sector preifat. Mae hynny'n darparu cnewyllyn ehangach a mwy dynamig o arweinwyr ar lefel wleidyddol, ar lefel Byrddau ac ar lefel swyddogion.

Yr amcan polisi fyddai sicrhau dull mwy strwythuredig o ddatblygu sgiliau a gyrfaoedd arweinwyr ym maes gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru, gan gynnwys y math o sgiliau entrepreneuriaidd y bydd eu hangen ar arweinwyr Awdurdod Lleol i weithio gyda chymunedau er mwyn sefydlu modelau newydd ar gyfer darparu gwasanaethau, a fydd yn seiliedig ar gwmnïau cydweithredol a mentrau cymdeithasol. Mae amrywiaeth o wahanol opsiynau ar gael. Gall fod yn bosibl sefydlu Comisiwn Penodiadau i'r Sector Cyhoeddus er mwyn rheoli pob achos o benodi uwch-swyddog i Lywodraeth Leol. Ei rôl fyddai sicrhau bod gan bob uwch-swyddog sgiliau a chymhwyseddau addas o ran arweinyddiaeth. Fe all fod yn bosibl cyflogi'r gronfa hon o arweinwyr ar sail gyffredin fel na fyddai'n rhaid i'r gwasanaeth cyhoeddus wynebu costau diswyddo a chostau recriwtio diangen wrth i arweinwyr symud o'r naill rôl i'r llall ac o'r naill sefydliad i'r llall yng Nghymru.

Fel arall, gallai Comisiwn Penodiadau i'r Sector Cyhoeddus roi prawf ar gymhwysedd ymgeiswyr posibl, ar sail disgrifiadau swydd a graddau a fyddai'n cael eu darparu gan y Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus (gweler 2.9 uchod). Byddai'n ofynnol i Awdurdodau Lleol benodi rhywun o blith yr ymgeiswyr a fyddai wedi'u cymeradwyo gan y Comisiwn.

Pe na byddai Comisiwn Penodiadau i'r Sector Cyhoeddus yn bodoli, gellid gofyn i'r Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus ddatblygu fframwaith a phroses ar gyfer gwerthuso a phennu gradd pob swydd uwch yn yr Awdurdodau newydd – rôl nad yw'n wahanol iawn i rôl y Comisiynydd Penodiadau Cyhoeddus yng Ngogledd Iwerddon. Yr Awdurdodau Lleol neu'r Awdurdodau cysgodol fyddai'n dal yn gyfrifol am wneud y penodiadau newydd, ond byddai cysondeb yn y prosesau a fyddai'n cael eu dilyn ac yn y disgrifiadau swydd a'r pecynnau cydnabyddiaeth ariannol y byddai'r sawl a benodir yn eu cael.

Mantais y dulliau gweithredu a nodir uchod yw y byddent yn datblygu cnewyllyn o arweinwyr sydd â gwerthoedd cyffredin ym maes gwasanaethau cyhoeddus, sef un o argymhellion canolog y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus. Byddem yn croesawu eich barn ynghylch sefydlu Comisiwn Penodiadau i'r Sector Cyhoeddus a'ch barn ynghylch cylch gorchwyl y Comisiwn hwnnw.

3.17 Hoffem gael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Etholiadau Llywodraeth Leol
- Rolau a chyfrifoldebau Arweinwyr, Aelodau Cabinet ac Aelodau Etholedig
- Pwyllgorau Safonau
- Amrywiaeth ymhlith Aelodau Etholedig
- Cydnabyddiaeth ariannol Aelodau Etholedig
- Nifer yr Aelodau Etholedig
- Cyfyngiadau ar Aelodau Etholedig a chymhwysedd etholiadol
- Adalw Aelodau Etholedig
- Rôl a chyfrifoldebau Prif Weithredwyr
- Cyfyngu ar hyd tymor Prif Weithredwyr yn eu swydd
- Pennu cydnabyddiaeth ariannol a phenodi uwch-swyddogion

4. Cysylltu â Chymunedau

Yr hyn sydd wrth wraidd ein gweledigaeth ar gyfer Llywodraeth Leol yng Nghymru yw perthynas newydd â chymunedau lleol. Rydym yn bwriadu sicrhau hynny drwy roi rôl arwain i Aelodau Etholedig ar frig Byrddau Ardal yn eu Hawdurdodau Lleol, er mwyn sicrhau bod yr Awdurdodau newydd, mwy o faint yn nes at eu cymunedau.

Yn rhan o hynny mae angen inni godi lefel uchelgais Cynghorau Cymuned er mwyn iddynt fod mewn sefyllfa well i ddarparu gwasanaethau cymunedol pwysig yn y dyfodol. Mae hynny'n golygu meithrin eu capasiti a'u gallu yn ogystal â chryfhau'r modd y cânt eu llywodraethu a'r modd y maent yn ymgysylltu â gwasanaethau eraill a'r trydydd sector. Rydym yn bwriadu rhoi pŵer i Awdurdodau Lleol adolygu Cynghorau Cymuned er mwyn cyflawni'r amcanion hyn, a chwblhau'r adolygiadau hynny erbyn 2022.

4.1 Cyflwyniad

Mae'r pwysau sy'n cynyddu ar wasanaethau cyhoeddus ac adnoddau sy'n lleihau yn golygu y gallai fod yn rhaid i Awdurdodau Lleol wneud llai'n uniongyrchol eu hunain mewn rhai ardaloedd yn y dyfodol. Rhaid i Gynghorau gweithredol fod yn weithredwyr newid mewn cymunedau, sy'n cynorthwyo ac yn galluogi cymunedau i wneud mwy drostynt eu hunain. Mae Awdurdodau Lleol wedi bod yn ymwneud erioed ag adeiladu capasiti, gallu a chydnerthedd cymunedol, ond weithiau mae strwythurau adrannol a phortffolios Cabinet traddodiadol sy'n seiliedig ar wasanaethau wedi atgyfnerthu dulliau o weithio ar wahân, yn hytrach na chydgyssylltu gwasanaethau ar sail anghenion cymunedol.

Ceir consensws cynyddol bod dyfodol gwasanaethau cyhoeddus yn dibynnu ar ansawdd y berthynas rhwng darparwyr gwasanaeth a phobl leol⁵² ac rydym yn cytuno â Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru y dylem fod yn *"rhoi pobl yn y canol"*, gan drin pobl a chymunedau'n gyfartal wrth ddylunio a darparu.⁵³ Aethom ati i gomisiynu ymchwil ynghylch sut y gallem gyflwyno grym pobl leol yn well i wasanaethau cyhoeddus lleol.⁵⁴ TDangosodd yr ymchwil yn glir y gallwn ac y dylem gynnwys defnyddwyr gwasanaeth, y bobl sy'n eu cynorthwyo a staff rheng flaen ym mhob cam: wrth flaenoriaethu, comisiynu, dylunio, darparu ac asesu gwasanaethau. Nid oes a wnelo hyn ag ymgynghori. Mae'n hanfodol, wrth gwrs, y dylai Cynghorau ymgysylltu ac ymgynghori â'r cyhoedd ynghylch penderfyniadau strategol o

52 Gweler, er enghraifft, The Relational State, <http://www.ippr.org/publications/the-relational-state-how-recognising-the-importance-of-human-relationships-could-revolutionise-the-role-of-the-state> Y Sefydliad Ymchwil Polisi Cyhoeddus (IPPR), 2012; Making Sense of the Future, <http://www.birmingham.ac.uk/schools/government-society/departments/local-government-studies/news/2013/07/new-book.aspx> INLOGOV, Prifysgol Birmingham, 2013; Moving beyond the market: a new agenda for public services, <http://www.neweconomics.org/blog/entry/the-market-is-failing-public-services-whats-the-alternative> Y Sefydliad Economeg Newydd (NEF), 2014; The Condition of Britain, <http://www.ippr.org/publications/the-condition-of-britain-strategies-for-social-renewal> Y Sefydliad Ymchwil Polisi Cyhoeddus (IPPR), 2014.

53 Rhoi pobl yn y canol, Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru, 2014. <http://www.wcva.org.uk/about-us/news/2013/10/putting-people-at-the-centre-will-transform-public-services>

54 Dod â phŵer y dinesydd i mewn i wasanaethau cyhoeddus lleol: adolygiad o dystiolaeth, <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/democracy-community-governance/?lang=en> Ymchwil ac Elke Loeffler, Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2014.

bwys, megis y gyllideb flynyddol neu lefelau'r Dreth Gyngor. Ond nid yw ymgynghori â phobl yr un fath â'u cynnwys fel mater o drefn yn y modd y caiff gwasanaethau eu darparu.

I'r rhan fwyaf o bobl, gan amlaf, bydd gwasanaethau Cyngor yn digwydd fel mater o drefn. Caiff y gwastraff ei gasglu, bydd y ganolfan gofal dydd yn agor a cheir mynediad i'r rhyngwrdd yn y llyfrgell. Bydd y rhan fwyaf ohonom yn ymwneud yn fwy dwys â'r gwasanaethau hynny o bryd i'w gilydd, er enghraifft pan fydd yn rhaid inni ddewis ysgolion i'n plant, trefnu gwasanaethau cartref ar gyfer rhiant hŷn neu drefnu gofal seibiant ar gyfer plentyn anabl. Ar yr adegau hynny, bydd pobl yn disgwyl gallu mynegi eu barn oherwydd bod yr hyn a fydd yn digwydd yn effeithio'n fawr arnynt. Efallai y bydd angen iddynt wneud trefniadau teithio newydd, newid eu patrymau gweithio neu wneud addasiadau i'w cartref. Fel defnyddwyr gwasanaeth, neu deuluoedd defnyddwyr gwasanaeth, mae eu cyfraniad yn rhan hanfodol o'r ateb.

Bydd pobl hefyd am allu mynegi barn cyn y bydd gwasanaethau Awdurdodau Lleol yn cael eu newid neu'u stopio. Weithiau maent yn gwerthfawrogi gwasanaethau o'r fath ddigon i gymryd rhan mewn camau gweithredu gan y gymuned i'w cadw. Mae gan gyrff cymunedol yr hawl i gael y cyfle hwnnw a chael digon o amser i ddatblygu cynigion a gwneud trefniadau. Gall Cynghorau chwarae rôl hollbwysig o ran helpu cymunedau i ddod ynghyd i ffurfio mentrau cymdeithasol neu ymddiriedolaethau cymunedol i gymryd cyfleusterau a gwasanaethau sy'n bwysig iddynt drosodd. Byddwn yn ymdrin â'r agwedd hon yn y Bennod nesaf.

Fodd bynnag, mae pobl yn mynnu mwy na hynny gan ein Cynghorau yn yr 21ain ganrif. Maent am wybod bod ein Cynghorau yn llunio'r manau lle maent yn byw er mwyn eu gwneud yn fannau gwych i fod ynddynt. Mae pobl am wybod bod eu cyngor yn denu buddsoddiad a swyddi, yn cysylltu'r manau lle mae pobl yn byw ac yn yn gweithio, yn cydgysylltu pobl drwy fand eang cyflym iawn, ac yn sicrhau bod gennym amwynderau cyfoethog a bywiog – strydoedd mawr a chanolfannau siopa llawn bwrlwm, theatrau, amgueddfeydd, stadia chwaraeon, canolfannau cynadledda, parciau a manau gwyrdd, glannau a digwyddiadau gwych. Yng Nghymru, rydym am gael Cynghorau gweithredol.

Mae hynny'n gofyn am arweinyddiaeth ddinesig. Mae'n dibynnu ar ymddiriedaeth rhwng Cynghorau a thrigolion, ac ar y ffaith bod pobl yn teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau. Mae'n golygu cael gweithlu'r Cyngor i gynnwys pobl wrth wneud penderfyniadau a llunio gwasanaethau, a chael Cynghorwyr sy'n cefnogi'r sawl y maent yn eu cynrychioli, er mwyn gwneud yn siŵr bod hynny'n digwydd. O'r holl wasanaethau cyhoeddus a geir, mae Llywodraeth Leol yn unigryw o ran y ffaith bod ganddi gynrychiolwyr etholedig sydd ag un pwrpas yn unig, sef meithrin y berthynas hon â'r cyhoedd. Mae'n bryd adfywio rôl Aelodau Etholedig o ran arweinyddiaeth ddinesig.

4.2 Arweinyddiaeth Gymunedol

Cyflwynodd Deddf Llywodraeth Leol 2000 y cysyniad o arweinyddiaeth gymunedol. Nid oedd arweinyddiaeth gymunedol yn gysyniad newydd i Awdurdodau Lleol, ac roedd yn cydnabod y rôl bwysig y maent wedi'i chwarae erioed o safbwynt cefnogi'r bobl y maent yn eu cynrychioli. Fodd bynnag, roedd y Ddeddf yn galluogi Awdurdodau Lleol i gyflawni'r rôl hon drwy baratoi Strategaethau Cymunedol ar y cyd â phartneriaid lleol ym maes gwasanaethau cyhoeddus. Bwriad y strategaethau hyn yw gwella llesiant lleol drwy wella'r modd y caiff polisi a gwasanaethau eu cydgysylltu â'i gilydd, mynd i'r afael â materion trawsbynciol a chyfeirio

adnoddau at bolisiau cymunedol.⁵⁵ Bwriedir hefyd iddynt symud y ffocws oddi ar y darparwr gwasanaeth i'r defnyddiwr gwasanaeth.

Darganfu gwerthusiad Llywodraeth Cymru o Strategaethau Cymunedol⁵⁶ nad oeddent yn ennyn diddordeb Aelodau Etholedig a chymunedau lleol a'u bod yn cael eu boddi gan gymysgwch o bartneriaethau, cynlluniau a strategaethau eraill. Er mwyn ymateb i hynny, aeth Llywodraeth Cymru ati i leihau nifer y cynlluniau statudol yr oedd gofyn eu llunio, a arweiniodd at gyflwyno Cynlluniau Integredig Sengl yn 2013. Mae Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn mynd ymhellach drwy gynnig troi Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn bartneriaethau statudol y mae eu haelodau⁵⁷ yn rhannu cyfrifoldeb ar y cyd am baratoi asesiadau o lesiant lleol a Chynlluniau Llesiant Lleol, a fydd yn disodli Strategaethau Cymunedol a Chynlluniau Integredig Sengl.

Er y bydd hynny'n cryfhau gwaith integreiddio gwasanaethau cyhoeddus ac yn sicrhau ffocws strategol ar 'leoedd', rydym o'r farn bod angen cryfhau rôl Aelodau Etholedig mewn Awdurdodau Lleol mwy o faint er mwyn sicrhau bod pobl yn eu hardal yn cael cyfle i fynegi barn ac yn cael llwybr clir i ddylanwadu ar brosesau gwneud penderfyniadau yn eu Hawdurdod Lleol a'u Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus. Rydym o'r farn y gellir cryfhau rôl gynrychioliadol Aelodau Etholedig drwy gyflwyno trefniadau llywodraethu newydd ar gyfer ardal, a fydd yn rhoi rôl amlwg i Aelodau Etholedig.

4.3 Llywodraethu Cymunedol yng Nghymru

Llywodraethu cymunedol yw'r modd y mae pobl mewn ardaloedd neu gymdogaethau lleol yn eu trefnu eu hunain er mwyn nodi eu blaenoriaethau, rheoli eu hasedau a dylanwadu ar benderfyniadau gwasanaethau cyhoeddus. Ceir amrywiaeth o wahanol dulliau o ymdrin â llywodraethu cymunedol yng Nghymru – mae rhai ohonynt yn statudol, mae llawer ohonynt yn wirfoddol (ond yn cael eu llywodraethu gan gyfraith elusennau) ac mae rhai ohonynt yn anffurfiol. Maent yn cynnwys y canlynol ymhlith dulliau eraill:

- trefniadau Pwyllgor Ardal mewn Awdurdodau Lleol;
- cyrff statudol, megis Cynghorau Cymuned a Chynghorau Iechyd Cymuned;
- partneriaethau rhwng Awdurdodau Lleol, gwasanaethau cyhoeddus eraill, grwpiau gwirfoddol ac eraill, megis partneriaethau cymdogaeth a byrddau ardal;
- cyrff trydydd sector, megis Cynghorau Gwirfoddol Cymunedol, ymddiriedolaethau datblygu cymunedol, grwpiau eiriolaeth a mentrau cymdeithasol;
- partneriaethau sy'n deillio o raglenni a ariennir gan arian cyhoeddus, megis Cymunedau yn Gyntaf a phartneriaethau adfywio;
- partneriaethau a ddatblygwyd gan wasanaethau cyhoeddus eraill, megis partneriaethau amgylcheddol a dull yr Heddlu o ymgysylltu â chymunedau, sef Partneriaethau a Chymunedau Ynghyd (PACT).

55 *The Limits of Co-ordination: Community Strategies as Multi-purpose Vehicles in Wales*, Sullivan a Williams, Local Government Studies, Cyfrol 35, Rhif 2, tt.161-180, Ebrill 2009.

56 Pobl, Cynlluniau a Phartneriaethau: Gwerthusiad Cenedlaethol o Strategaethau Cymunedol yng Nghymru, <http://wales.gov.uk/topics/localgovernment/research/communitystrategies/?lang=en> Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2006, 1.9.

57 Y rhain fydd aelodau statudol arfaethedig Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus: Awdurdodau Lleol, Byrddau Iechyd Lleol, Awdurdodau Tân ac Achub a Cyfoeth Naturiol Cymru.

Mae'r maes gorlawn hwn yn gyfoethog, ond mae hefyd yn ei gwneud yn anodd i safbwyntiau'r gymuned gael eu mynegi a'u clywed mewn modd cydlynol. Gall grwpiau unigol, gan gynnwys grwpiau sy'n cynrychioli pobl agored i niwed a phobl sydd ar y cyrion, ei chael yn anodd cysylltu â'r sawl sy'n gwneud penderfyniadau, neu ddechrau trafod â gwasanaethau cyhoeddus. Mae meithrin cydberthnasau llawn ymddiriedaeth â gwasanaethau cyhoeddus yn broblem, ac mae'n anodd datblygu a gweithredu mentrau 'o'r gwaelod i fyny'. Heb gyfrwng sy'n galluogi cymunedau ac Awdurdodau Lleol i ymgysylltu â'i gilydd yn barhaus, bydd gwaith ymgysylltu'n digwydd fel rheol yn rhy agos i'r adeg pan gaiff penderfyniadau eu gwneud neu hyd yn oed ar ôl i benderfyniadau gael eu gwneud. Mae hynny'n arwain at golli cyfleoedd i gymunedau reoli eu dyfodol.

Mae Llywodraeth Cymru yn cynnig y dylai Aelodau Etholedig gael rôl gryfach i'w chyflawni o safbwynt arwain eu cymunedau a darparu'r cyfrwng hwnnw. Rydym o'r farn bod hynny'n hanfodol er mwyn sicrhau prosesau agored a thryloyw ar gyfer gwneud penderfyniadau ac er mwyn galluogi pobl i weld y gwahaniaeth y mae eu cyfranogiad mewn democratiaeth leol yn ei wneud. Bydd hynny'n gofyn am sgiliau newydd gan Aelodau Etholedig. Fel y dywedodd cyn-Archegob Caergaint yn ei ddarlith Sefydliad Bevan yn 2002:

"one of the things we are short of at the moment is brokering skills in communities ... By brokering, I mean the presence of those who are able to facilitate conversation about common goals, conversation beyond competition, and to ask about corporate needs and opportunities."

Byddwn yn disgwyl gweld system o lywodraethu cymunedol yn graidd i werthoedd Awdurdod ac yn pennu'r modd y caiff ei systemau corfforaethol a'i fodel gweithredu eu dylunio, hynny yw, ei strwythurau ar gyfer rheolaeth a'r gweithlu, ei systemau ar gyfer perfformiad a'i brosesau ar gyfer ymgysylltu.

4.4 Llywodraethu Cymunedol – Astudiaethau Achos

Argymhellodd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus y dylai Awdurdodau Lleol ddatblygu, mabwysiadu a gweithredu rheolaeth gymdogaethol⁵⁸ neu ddull tebyg o ymgysylltu â phobl leol er mwyn nodi problemau cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol lleol, eu blaenoriaethu a mynd i'r afael â nhw. Mae Llywodraeth Cymru yn cytuno. Aethom ati i gomisiynu ymchwil i'r holl lenyddiaeth sydd ar gael am lywodraethu cymunedol er mwyn helpu i ddatblygu ein hopsiynau.⁵⁹ Mae'r ymchwil hon yn nodi bod y pedair sail resymegol allweddol dros fabwysiadu dull gweithredu sy'n seiliedig ar ardal neu gymdogaeth fel a ganlyn:

- sail resymegol ddinesig: mae'n caniatáu dialog mwy ystyrlon rhwng pobl a darparwyr gwasanaethau cyhoeddus;
- sail resymegol gymdeithasol: mae'n cynnwys pobl yn y gwaith o gomisiynu a darparu gwasanaethau cyhoeddus;

58 I gael rhagor o wybodaeth am reolaeth gymdogaethol gweler, er enghraifft, Neighbourhood Management Pathfinders: Final Evaluation Report, <http://www.sqw.co.uk/files/5713/8712/8264/80.pdf> Yr Adran Cymunedau a Llywodraeth Leol, 2008.

59 Llywodraethu Democrataidd Cymunedol: Cyfuno Tystiolaeth a Chyngor, <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/democracy-community-governance/?lang=en> Tony Bovard, INL OF GWY, Proffegol Birmingham, cyhoeddwyd ar ffurf Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2014.

- sail resymegol wleidyddol: mae'n galluogi pobl i ddeall sut y caiff penderfyniadau eu gwneud yn lleol a sut y gallant ddylanwadu ar y penderfyniadau hynny;
- sail resymegol economaidd: mae'n ymwneud â chomisiynu gwasanaethau mewn modd cydgysylltiedig er mwyn mynd i'r afael ag anghenion penodol gwahanol gymdogaethau.

Mae'r rhain yn cefnogi'r union ddiwygio yr ydym am ei weld yn y berthynas rhwng Llywodraeth Leol a chymunedau lleol.

Gall rheolaeth gymdogaethol neu reolaeth ardal fabwysiadu nifer o wahanol ffurfiau a gwahanol enwau ond mae ganddynt lawer yn gyffredin, fel y dengys yr astudiaethau achos canlynol.

ASTUDIAETH ACHOS: Partneriaethau Cymdogaeth – Cymru

Cafodd dull gweithredu Caerdydd, sy'n seiliedig ar bartneriaethau cymdogaeth, ei ddatblygu gan Fwrdd Partneriaeth Caerdydd er mwyn ymateb i annhegwch sylweddol mewn canlyniadau i bobl sy'n byw mewn gwahanol ardaloedd yn y ddinas.⁶⁰ Ceir chwech o bartneriaethau cymdogaeth amlasiantaeth, a chaiff pob partneriaeth ei harwain gan Aelod Etholedig arweiniol a'i chefnogi gan swyddog cymdogaeth sy'n un o weithwyr Cyngor Caerdydd. Mae gan bob partneriaeth gynllun gweithredu sy'n mynd i'r afael â blaenoriaethau'r gymdogaeth o fewn fframwaith Cynllun Integredig Sengl Caerdydd, er enghraifft, drwy ddarparu grantiau cymunedol neu lunio rhaglenni lleol i fynd i'r afael â'r broblem sy'n ymwneud â phobl ifanc nad ydynt mewn cyflogaeth, addysg na hyfforddiant. Bydd Aelodau wardiau Cyngor Caerdydd ar gyfer pob cymdogaeth yn cyfarfod yn rheolaidd i adolygu cynnydd a darparu goruchwyliaeth strategol.

Cynhaliodd Swyddfa Archwilio Cymru adolygiad dau gam o ddull gweithredu Caerdydd, sy'n seiliedig ar gymdogaethau, yn 2012 a 2013.⁶¹ Casgliad cyffredinol y Swyddfa Archwilio oedd bod y Cyngor, drwy weithio'n gydweithredol gyda phartneriaid, wedi ymgysylltu â phobl leol er mwyn nodi blaenoriaethau lleol a chefnogi gweithgareddau a chynlluniau sy'n sicrhau gwelliannau, ond bod angen i gynaliadwyedd y trefniadau a gwaith rheoli perfformiad gael eu datblygu ymhellach.

Mae dulliau gweithredu tebyg yn ymddangos mewn mannau eraill. Er enghraifft, mae Casnewydd yn gweithredu dull sy'n seiliedig ar dair ardal, ac yn Sir Fynwy ceir pedair ardal. Mae Powys yn treialu dull gweithredu tebyg yn y Drenewydd, ac mae'n rhagweld y bydd y dull gweithredu a gyflwynir yn ehangach yn canolbwyntio ar saith tref farchnad a'u hardaloedd cyfagos ledled y sir.

⁶⁰ http://www.cardiffpartnership.co.uk/content.asp?nav=263&parent_directory_id=2

⁶¹ ibid

ASTUDIAETH ACHOS: Byrddau Ardal – Wiltshire

Mae Byrddau Ardal Wiltshire yn ffordd o weithio i sicrhau bod prosesau gwneud penderfyniadau lleol yn dychwelyd i galon y gymuned. Maent yn rhan ffurfiol o Gyngor Wiltshire ac maent yn ceisio dod o hyd i atebion i broblemau lleol megis gwaith atgyweirio ffyrdd, problemau traffig a gyrwyr sy'n gyrru'n rhy gyflym mewn pentrefi, sbwriel, cyfleusterau i bobl ifanc a thai fforddiadwy.

Mae'r bobl sy'n gweithio gyda'r 18 o Fyrddau Ardal yn cynnwys Cynghorwyr, rheolwyr ardal cymunedol, swyddogion gwasanaethau democrataidd ynghyd ag un aelod o Gabinet y Cyngor. Maent hefyd yn cynnwys y GIG lleol, y gwasanaeth tân a gwasanaethau brys, yr Heddlu, cynghorau tref a phlwyf, partneriaethau ardal cymunedol a llawer o grwpiau eraill.

Drwy weithio mewn partneriaeth â chymunedau lleol, mae'r Cyngor o'r farn y gall gyflawni mwy o lawer nag y gallai fyth ar ei ben ei hun. Mae'n gobeithio y bydd hynny'n arwain at wasanaethau gwell, cymunedau gwell ac ansawdd bywyd gwell i bawb yn Wiltshire.

ASTUDIAETH ACHOS: Byrddau Cymunedol – Efrog Newydd

Mae 59 o Fyrddau Cymunedol yn Ninas Efrog Newydd. Mae'r Byrddau yn cynnwys aelodau a benodir o gymdogaethau'r gymuned, a cheir rôl ex officio i Gynghorwyr Dinas Efrog Newydd ar gyfer yr ardal.

Mae gan y Byrddau rôl gref o ran eiriolaeth. Bydd rheolwr ardal y Bwrdd Cymunedol yn delio'n uniongyrchol â'r sefydliadau sy'n darparu gwasanaethau yn yr ardal, er mwyn datrys problemau a gwella gwasanaethau. Mae'r modd y caiff gwasanaethau rheng flaen eu trefnu'n cyd-fynd ag ardaloedd y Byrddau Cymunedol. Mae gan bob Bwrdd gynllun cymunedol lleol a bob blwyddyn bydd yn paratoi 'Datganiad o Anghenion Ardal Gymunedol' a gyflwynir ganddo i Faer a Chyngor Dinas Efrog Newydd. Rhaid i'r Maer ddangos sut y mae wedi ymateb i ddatganiadau Byrddau Cymunedol o anghenion yn ei gyllideb flynyddol.

Mae pob un o gyfarfodydd y Byrddau Cymunedol yn agored i'r cyhoedd a all annerch y Bwrdd ynghylch unrhyw faterion cymunedol.

ASTUDIAETH ACHOS: Siroedd ac Ardaloedd Trefol – Iwerddon

Yn Iwerddon cafodd Cynghorau Tref, sef yr haen isaf o lywodraeth, eu diddymu gan y diwygiadau a gyflwynwyd gan Ddeddf Llywodraeth Leol 2014. Bwriad y diwygiadau yw gwella gwaith llywodraethu democrataidd, sybsidiaredd ac atebolrwydd a dileu'r anghysondeb a oedd yn golygu bod gan drigolion mewn llawer o drefi ddwy bleidlais a dwy set o Gynghorwyr (Cynghorwyr Tref a Sir) a bod gan rai canolfannau bach Gyngor Tref tra oedd canolfannau eraill mwy o faint heb Gyngor o'r fath.

Erbyn hyn mae'r 31 o Siroedd wedi'u rhannu yn 95 o Ardaloedd Trefol. Gyda'i gilydd mae'r Cynghorwyr a etholir i'r Ardaloedd Trefol yn ffurfio'r Cyngor Sir. Mae'r Cyngor Sir yn darparu un weithrediaeth ac un strwythur gweithredol ar gyfer y sir gyfan ac yn cyflawni swyddogaethau strategol. Caiff swyddogaethau cymunedol eu dirprwyo i'r Ardaloedd Trefol. Maent yn gyrff sy'n gwneud penderfyniadau ond nid ydynt yn strwythurau corfforaethol.

4.5 Llywodraethu Cymunedol a Arweinir gan Aelodau

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod dull gweithredu cynhwysol a chyfranogol sy'n seiliedig ar gymdogaeth neu ardal ac a arweinir gan Aelodau Etholedig yn fodel o lywodraethu cymunedol y gellir ac y dylid ei fabwysiadu gan bob Awdurdod Lleol yng Nghymru. Bydd cael llai o Awdurdodau, ac Awdurdodau sy'n fwy o faint, yn sicrhau bod cymunedau'n chwarae rôl fwy amlwg nag y maent ar hyn o bryd.

Mae'r astudiaethau achos uchod yn gymysgedd o drefniadau statudol a gwirfoddol. Nid yw rhai ohonynt yn fwy effeithiol na'r lleill o reidrwydd. Fodd bynnag, nid yw Llywodraeth Cymru o'r farn bod y pwyllgorau ardal sy'n bodoli yn rhai o Awdurdodau Lleol Cymru yn addas i'w diben. Yn yr un modd ag yr ydym yn gofyn i'r Weithrediaeth mewn Awdurdodau Lleol rannu mwy o rym ag Aelodau Etholedig cyffredin, rhaid hefyd i Aelodau Etholedig rannu grym â'u cymunedau. Mae hynny oherwydd nad ydym o'r farn bod democratiaeth gynrychioliadol a democratiaeth gyfranogol yn annibynnol ar ei gilydd. Nid yw Pwyllgorau Ardal nad ydynt yn cynnig lle cyfartal wrth y bwrdd i gyrff cymunedol, y trydydd sector neu wasanaethau cyhoeddus eraill, ac sy'n ymgysylltu'n uniongyrchol â'r cyhoedd, gan gynnwys plant a phobl ifanc, ac y mae gan y cyhoedd gysylltiad uniongyrchol â nhw, yn gynaliadwy.

Roedd ein hymchwil yn awgrymu nifer o ffyrdd ymlaen, o drefniadau hollol wirfoddol i system genedlaethol a orfodir.⁶² Yr opsiwn yr ydym yn ei ffafrio yw cael fframwaith cenedlaethol sy'n ei gwneud yn ofynnol i Awdurdodau Lleol gyflwyno system o lywodraethu cymunedol sy'n bodloni rhai canllawiau, ond gan basio'r cyfrifoldeb i Awdurdodau Lleol am sut y caiff y system honno ei dylunio yn eu hardal nhw. Yn arbennig, byddai hyn yn cynnwys sut bydd y Byrddau Ardal 'gweithredol', sy'n canolbwyntio ar wneud gwahaniaeth uniongyrchol a mesuradwy mewn cymunedau, yn gweithio gyda'r Byrddau Gwasanaethau Lleol 'strategol' a gynigir o dan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), sy'n canolbwyntio yn gyffredinol ar yr hirdymor. Rydym, felly, yn bwriadu cyflwyno deddfwriaeth i sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn sefydlu 'Byrddau Ardal' sy'n adlewyrchu egwyddorion modern, cynhwysol a chyfranogol, gyda rôl warantiedig i gyrff cymunedol, y trydydd sector, Cyngorau Cymuned a gwasanaethau cyhoeddus eraill.

Rydym yn cydnabod y posibilrwydd y gellid creu mwy o gymhlethdod os caiff Byrddau Ardal eu gorfodi ar ben y strwythurau sy'n bodoli eisoes, ond nid ydym o'r farn bod y risg honno'n un sylweddol. Mewn ardaloedd sydd eisoes yn gweithredu dulliau gweithredu sy'n seiliedig ar gymdogaeth neu ardal, mae hyn yn anogaeth i weithredu'n gynt ac ymhellach. Mewn ardaloedd lle ceir Pwyllgorau Ardal ar hyn o bryd, dylai'r pwyllgorau hynny gael eu disodli gan ddull gweithredu mwy cynhwysol. Mewn Awdurdodau Lleol lle nad oes dull gweithredu o'r fath ar waith ar hyn o bryd, mae hyn yn arwydd clir bod Llywodraeth Cymru o'r farn bod system o lywodraethu cymunedol a arweinir gan Aelodau yn rhan hanfodol o ddemocratiaeth leol.

Y pwnc trafod go iawn yw'r graddau y gellid dirprwyo cyfrifoldebau a chyllidebau i Fyrddau Ardal a ph'un a allant ddylanwadu ar wasanaethau yn eu hardal drwy ddechrau trafod yn uniongyrchol â'r swyddogion Awdurdod Lleol sy'n gyfrifol o ddydd i ddydd am ddarparu'r gwasanaethau hynny. Rhaid i Arweinwyr a Swyddogion Gweithredol mewn Awdurdodau Lleol

62 Llywodraethu Democratiaidd Cymunedol: Cyfuno Tystiolaeth a Chyngor, <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/democracy-community-governance/?skip=1&lang=cy> Tony Bell and Jill Gifford, Prifysgol Birmingham, Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2014.

gydnabod gwerth cefnogi gwaith datblygu cymunedol a arweinir gan Aelodau, a bod yn eofn ac yn uchelgeisiol wrth rymuso Byrddau Ardal i gyflawni hynny.

Yn ogystal â rheoli cyfrifoldebau a chyllidebau lleol, ceir cyfle i Fyrddau Ardal ysgwyddo cyfrifoldebau ar hyn o bryd ac yn y dyfodol am fentrau sy'n seiliedig ar ardal, gan gynnwys y rheini a ariennir gan raglenni Llywodraeth y DU a Llywodraeth Cymru. Mae gwaith sydd wedi'i gyflawni ar Total Place a chyllidebu cymunedol yn uniongyrchol berthnasol i hynny.⁶³ Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod cyfleoedd pellach o bwys ar gael i symleiddio dulliau o weithio mewn partneriaeth ar lefel leol a sicrhau bod hynny'n dod dan reolaeth Aelodau Etholedig. Mae hon yn agenda y dylai Awdurdodau Lleol weithio'n ddiwyd i'w symud yn ei blaen.

4.6 Diffinio Ardaloedd

Mae Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn cynnwys darpariaeth sy'n galluogi Gweinidogion Cymru i bennu'r 'cymunedau' ym mhob ardal Awdurdod Lleol neu, os nad ydynt hwy wedi gwneud hynny, sy'n galluogi Awdurdodau Lleol i wneud hynny drostynt eu hunain. Yn y Bil, ystyr cyffredinol sy'n perthyn i'r gair 'cymunedau' ac mae'n golygu lleoedd yn yr Awdurdod Lleol, sydd gyda'i gilydd yn ymestyn ar draws ardal gyfan yr Awdurdod Lleol. Nid yw'n golygu cymunedau fel y diffinnir yn Neddf Llywodraeth Leol 1972, sef yr unedau daeryddol bach sy'n sail i Gynghorau Cymuned.

Yn y Bil, y rheswm dros ddiffinio cymunedau yw sicrhau bod yr asesiad o lesiant lleol yn cael ei gyflawni mewn modd sy'n galluogi'r Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus i nodi'r anghenion gwahanol sydd gan rannau gwahanol o'r ardal Awdurdod Lleol. Rydym o'r farn y dylai'r cymunedau a nodir dan y Bil pan ddaw'n Ddeddf fod yn sail i Fyrddau Ardal Awdurdodau Lleol yn y dyfodol, a arweinir gan Aelodau. Yn ein barn ni, fodd bynnag, ni all unrhyw Awdurdod Lleol ymgysylltu'n effeithiol â niferoedd mawr o strwythurau llywodraethu cymunedol, er enghraifft, y 111 o Gynghorau Cymuned sydd ym Mhowys. Dylai Awdurdodau Lleol fod yn ymarferol a manteisio ar yr arfer gorau a geir mewn mannau eraill.

4.7 Cynghorau Cymuned

Mynegodd adroddiad y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus (3.120-3.130) bryderon mawr ynghylch nifer, maint, natur gynrychioliadol ac atebolrwydd Cynghorau Cymuned, a daeth i'r casgliad bod angen diwygio'r sector ac y dylid uno ardaloedd Cynghorau Cymuned neu'u gwneud yn fwy. Mae Llywodraeth Cymru yn cytuno.

Cynghorau Cymuned: Y Prif Ffeithiau⁶⁴

Ceir 735 o Gynghorau Cymuned sy'n ymdrin ag oddeutu 96% o arwynebedd tir Cymru, gan gynnwys 70% o'i phoblogaeth. Ychydig o Gynghorau Cymuned a geir yng Nghaerdydd, Merthyr Tudful, Casnewydd, Castell-nedd Port Talbot, Rhondda Cynon Taf ac Abertawe.

⁶³ Mae Total Place ac, yn fwy diweddar, cyllidebu cymunedol yn ddau ddull gweithredu tebyg sy'n ceisio mabwysiadu dull 'ardal gyfan' o ymdrin â gwasanaethau cyhoeddus, a fydd yn arwain at wasanaethau gwell am lai o gost. Maent yn ceisio adnabod ac osgoi achosion o orgyffwrdd a dyblygu rhwng sefydliadau, gan sicrhau newid sylweddol o safbwynt gwella gwasanaethau ac effeithlonrwydd gwasanaethau ar lefel leol. Gweler, er enghraifft, <http://www.communitybudgets.org.uk/>

⁶⁴ Datblygu Dealltwriaeth Gynhwysfawr o Gynghorau Cymuned yng Nghymru: Adolygiad o Dystiolaeth ar gyfer Llywodraeth Cymru, Woods, Prifysgol Aberystwyth, 2013.

Mae Cynghorau Cymuned yn gwario dros £40 miliwn y flwyddyn, a chaiff £30 miliwn o'r swm hwnnw ei godi drwy braesept ar Dreth Gyngor yr Awdurdod Lleol. Ar gyfartaledd, cododd praeseptau Cynghorau Cymuned 88% rhwng 2002/03 a 2012/13. £959,930 yw'r praesept uchaf.

Yn yr etholiad diwethaf, dim ond un o bob pum Cynghorydd Cymuned a etholwyd drwy bleidlais gyhoeddus. Roedd 67% o'r seddau'n rhai diwrthwynebiad ac nid oedd gan 12% o seddau eraill unrhyw ymgeiswyr o gwbl.

Ar gyfartaledd, mae 45% o Gynghorwyr Sir yn Gynghorwyr Cymuned hefyd. Mae'r ffigurau'n amrywio o ddim ym Merthyr Tudful i 87% yn Wrecsam a 99% yn Sir y Fflint.

Ceir 8,069 o Gynghorwyr Cymuned. Dynion yw 68% ohonynt; mae 80% ohonynt dros 50 oed ac mae 60% ohonynt dros 60 oed. Mae 99.5% ohonynt yn bobl wyn.

Mae 72% o Gynghorwyr Cymuned yn gwasanaethu poblogaethau o lai na 2,500, ac mae'r poblogaethau hynny'n amrywio o 179 (Y Ganllwyd) i 45,145 (Y Barri).

Dim ond un Cyngor Cymuned sydd ym Merthyr Tudful, ceir 77 yn Sir Benfro a cheir 111 ym Mhowys.

Un o brif gryfderau Cynghorau Cymuned yw eu bod yn nes at bobl leol nag unrhyw haen arall o lywodraeth. Eto i gyd, yn ymarferol, gall ansawdd a natur agored y modd y mae Cynghorau Cymuned yn rhyngweithio â'r cyhoedd amrywio'n sylweddol.⁶⁵

Gan nad yw'n ofynnol i Gynghorau Cymuned gyflwyno adroddiadau neu fod yn destun cyfundrefnau'n ymwneud â pherfformiad neu wella, cafwyd prinder gwybodaeth yn y gorffennol am eu gweithgareddau a'r gwerth ychwanegol y maent yn ei gynnig. Canfu adroddiad gan Swyddfa Archwilio Cymru yn 2013 ynghylch cyfrifon Cynghorau Cymuned wendidau systemig, ac yn 2014 nododd y Swyddfa Archwilio nad oedd y sefyllfa wedi gwella fawr ddim.⁶⁶ Comisiynodd Llywodraeth Cymru ymchwil i rôl, swyddogaethau a photensial Cynghorau Cymuned yn 2002⁶⁷, arolwg o Gynghorau Cymuned yn 2010⁶⁸ ac ymchwil bellach yn 2012⁶⁹. Nododd yr adroddiadau ystod o arfer da a photensial i ddatblygu ymhellach ond roeddent hefyd yn cydnabod rhai problemau allweddol:

- y graddau cyfyngedig y mae Awdurdodau Lleol wedi dirprwyo swyddogaethau i Gynghorau Cymuned;
- ystod o broblemau o ran capasiti sy'n gysylltiedig â Chynghorau Cymuned llai o faint;
- ansawdd eu perthynas ag Awdurdodau Lleol;

65 ibid adran 23

66 Gwella Llywodraethu a Rheolaeth Ariannol: Materion yn deillio o Archwilio Cyfrifon Cyngor Cymuned 2011-12, <http://www.wao.gov.uk/cy/cyhoeddi/gwella-lywodraethu-rheolaeth-ariannol-materion-yn-deillio-o-archwilio-cyfrifon-cyngor> Swyddfa Archwilio Cymru, 2013; Rheoli Ariannol a Llywodraethu mewn Cynghorau Lleol 2012-13, Swyddfa Archwilio Cymru, 2014 <http://www.wao.gov.uk/publication/financial-management-and-governance-local-councils-2012-13>

67 Astudiaeth Ymchwil i Rôl a Swyddogaethau Cynghorau Cymuned a Thref yng Nghymru a'u Potensial i'r Dyfodol http://www.aber.ac.uk/communitygovernance/39204_ENGLISH.pdf, Prifysgol Cymru Aberystwyth ar ran Llywodraeth Cymru, 2003.

68 Arolwg o Gynghorau Cymuned a Thref 2010: Adroddiad Ynghylch Canfyddiadau <http://wales.gov.uk/topics/localgovernment/research/commtcsurv1011/?lang=cy> Llywodraeth Cymru, 2011.

69 Datblygu Dealltwriaeth Gynhwysfawr o Gynghorau Tref a Chymuned yng Nghymru: Adolygiad o Dystiolaeth ar gyfer Llywodraeth Cymru <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/communities/comprehensive-understanding-community-town-councils-wales/?lang=cy> Prifysgol Aberystwyth ar ran Llywodraeth Cymru, 2013.

- dilysrwydd eu mandad democrataidd;
- strwythurau rheolaeth ariannol Cynghorau Cymuned llai o faint;
- proffil demograffig Cynghorwyr Cymuned;
- eu cysylltiad â chymunedau lleol.

Yn 2014 comisiynodd Llywodraeth Cymru arolwg o ganfyddiadau'r cyhoedd ynghylch Cynghorau Cymuned.⁷⁰ Mae'r adroddiad yn nodi bod lefel ymwybyddiaeth y cyhoedd o Gynghorau Cymuned yn uchel yn gyffredinol, bod cymunedau'n eu gwerthfawrogi a bod gwaith ymgysylltu effeithiol yn cynyddu lefelau bodlonrwydd. Fodd bynnag, ceir diffyg ymwybyddiaeth o'r hyn a wnânt a cheir rhywfaint o ddryswch ynghylch y gwahaniaeth rhwng eu swyddogaethau nhw a swyddogaethau Awdurdodau Lleol. Ceir cryn dipyn o ddryswch ynghylch y praesept a godir gan Gynghorau Cymuned.

4.8 Adolygiad o Gynghorau Cymuned gan Awdurdodau Lleol

Mae Llywodraeth Cymru yn cydnabod y gwaith da y gall Cynghorau Cymuned ei wneud (gweler 5.2 isod, er enghraifft). Fodd bynnag, rydym hefyd o'r farn bod achos clir dros ddiwygio. Rhaid i Gynghorau Cymuned fod yn fwy uchelgeisiol, ymwneud mwy â gweithio mewn partneriaeth, a bod yn fwy agored a thryloyw os ydynt am chwarae rôl fwy gweithredol yn y gwaith o ddiwallu anghenion cymunedau a darparu gwasanaethau cyhoeddus hanfodol yn ystod cyfnod o gyni ariannol parhaus. Ni allant barhau mwyach i wneud yr un pethau yn yr un ffordd, gan godi'r un praesept a bodloni ar fod yn 'eisin ar y gacen'. Yn benodol, rydym yn dymuno gweld Cynghorau Cymuned yn ymwneud yn fwy gweithredol â bod yn rhan o wasanaethau sy'n diwallu anghenion grwpiau agored i niwed mewn cymunedau, megis plant a theuluoedd, pobl ifanc, a phobl hŷn sy'n eiddil.

Bydd Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn mynnu bod Cynghorau Cymuned â throshiant o £200,000 neu fwy'n dangos sut y maent yn cyfrannu at gyflawni'r amcanion llesiant yn eu hardal, fel y cawsant eu nodi gan y Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus. Mae hwn yn ddiwygiad pwysig oherwydd mae'n sefydlu gwaith Cynghorau Cymuned yn rhan o'r gwasanaeth cyhoeddus ehangach ac mae'n mynnu, ar lefel leol, eu bod yn cyfrannu at amcanion a rennir ar gyfer gwasanaethau cyhoeddus. Dyma ddefnydd cywir ac effeithiol o arian cyhoeddus.

Fodd bynnag, dim ond nifer bach o Gynghorau Cymuned, llai na 10%, y bydd darpariaethau'r Bil yn effeithio arnynt. Rydym o'r farn bod pob Cyngor Cymuned yn rhan o'r gwasanaeth cyhoeddus ac y dylent fod yn cyfrannu at amcanion llesiant eu hardal Awdurdod Lleol, gan weithio gyda'r Byrddau Ardal a arweinir gan Aelodau Etholedig, a gynigir uchod. Dyna pam yr ydym yn cyd-weld â chanfyddiadau'r Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus, sef y dylid cael nifer llai o Gynghorau Cymuned a Chynghorau Cymuned sy'n fwy o faint.

Mae llawer o Gynghorau Cymuned hefyd wedi dadlau y dylai'r Prif Awdurdodau Lleol ddirprwyo rhagor o gyfrifoldebau iddynt. Rydym yn cytuno, ond er mwyn i hynny ddigwydd rhaid bod ganddynt y capasiti a'r gallu priodol. Bydd rhoi camau diwygio strwythurol ar waith, fel y cynigir gan y Comisiwn, naill ai drwy uno ardaloedd Cynghorau Cymuned neu'u gwneud yn fwy o faint, yn helpu i gyflawni hynny.

Mae Llywodraeth Cymru yn gyfrifol am arwain y gwaith o ddiwygio Awdurdodau Lleol yng Nghymru. O safbwynt yr egwyddor o sybsidiaredd, rydym o'r farn y dylai'r gwaith o ddiwygio'r sector Cyngorau Cymuned gael ei arwain gan yr Awdurdodau Lleol, fel y digwyddodd yn flaenorol dan Ddeddfau Llywodraeth Leol 1929 ac 1958. Nhw sydd yn y sefyllfa orau i wneud hynny, drwy eu cyfrifoldebau o ran arweinyddiaeth gymunedol ac yn rhan o'r gwaith o sefydlu prosesau llywodraethu cymunedol cydlynol yn eu hardaloedd, a arweinir gan Aelodau. Ar hyn o bryd mae gan Awdurdodau Lleol bwerau i gynnal adolygiadau o gymunedau, ac mae gan Gomisiwn Ffiniau a Democratiaeth Leol Cymru rôl i'w chwarae o safbwynt adolygu pob ardal Awdurdod Lleol yng Nghymru a'r trefniadau etholiadol ar gyfer ardaloedd Cyngorau Cymuned.

Rydym yn cynnig rhoi pwerau mwy helaeth i Awdurdodau Lleol adolygu strwythur, rôl a phrosesau llywodraethu Cyngorau Cymuned yn eu hardaloedd, gyda'r bwriad o gael nifer llai o Gyngorau Cymuned a Chyngorau Cymuned sy'n fwy o faint a sicrhau bod y gwaith yn cael ei gwblhau erbyn 2022. Byddem yn croesawu barn ynghylch sut y gallai hynny gael ei gyflawni'n effeithiol.

4.9 Cyngorau Cymuned – Llywodraethu a Safonau

Yn ogystal â diwygio Cyngorau Cymuned yn strwythurol, fel y nodir uchod, ceir achos cryf dros sicrhau mwy o gysondeb yn y sector ynghyd â safonau uwch o ran llywodraethu a rheolaeth ariannol, capasiti a gallu proffesiynol a mwy o atebolrwydd democrataidd. Byddai hynny'n galluogi Awdurdodau Lleol i weithio'n effeithiol gyda'r sector a byddai'n rhoi mwy o ffydd i gymunedau yn eu Cyngorau Cymuned. Mae Llywodraeth Cymru yn cynnig nifer o brofion 'cymhwysedd', a bernir y bydd Cyngorau Cymuned sy'n bodloni'r profion hynny'n Gyngorau 'cymwys'. Gallai'r profion hynny gynnwys:

- prawf ar ddemocratiaeth: datganwyd bod o leiaf dwy ran o dair o'r Cyngorwyr sydd ar Gyngor Cymuned wedi'u hethol naill ai mewn etholiad cyffredin neu mewn is-etholiad;
- prawf ar allu: rhaid i'r Cyngor Cymuned gyflogi clerc sydd â chymwysterau proffesiynol perthnasol. Gallai cymwysterau perthnasol gynnwys Tystysgrif mewn Gweinyddiaeth Cyngorau Lleol; Tystysgrif Addysg Uwch mewn Polisi Lleol; Tystysgrif Addysg Uwch mewn Gweinyddiaeth Cyngorau Lleol; lefel gyntaf y radd sylfaen mewn Ymgysylltu a Llywodraethu Cymunedol a ddyfernir gan Brifysgol Swydd Gaerloyw; neu statws proffesiynol cymwys fel cyfreithiwr neu gyfrifydd;
- prawf ar gapasiti: mae gan y Cyngor gyllideb flynyddol sy'n o leiaf £200,000;
- prawf ar lywodraethu: mae'r Cyngor wedi rhoi ar waith system gadarn o reoli ariannol a rheolaeth fewnol yn unol â'r gofynion statudol,⁷¹ ac mae'n bodloni rhai meini prawf eraill, er enghraifft mae ganddo wefan lle mae'n cyhoeddi agendâu, cofnodion a chyfrifon a gellir cysylltu ag ef drwy e-bost.⁷²

Rydym yn cynnig y dylai Cyngorau Cymuned cymwys gael nifer o freintiau na chânt eu rhoi i Gyngorau Cymuned eraill:

- byddwn yn ymestyn y pŵer cymhwysedd cyffredinol i Gyngorau Cymuned cymwys, gan nodi na ellir defnyddio cyllid Cyngorau Cymuned at ddibenion gwleidyddol. Ni fyddai cyfyngiadau adran 137 Deddf Llywodraeth Leol 1972 yn berthnasol i Gyngor Cymuned cymwys;

71 Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2005.

72 Deddf Llywodraeth Leol (Democratiaeth) (Cymru) 2013

- bernir y byddant yn gyrff cymunedol sydd â rhai hawliau, fel yr esbonnir yn y Bennod nesaf;
- ni fydd eu praesept yn cael ei gapio. Rydym yn cynnig y dylai'r cynnydd blynyddol ym mhraesept Cyngorau Cymuned eraill gael ei gapio ac y gallai'r cap hwnnw fod yr un fath â'r ganran sy'n berthnasol i'r cynnydd yn Nhreth Gyngor y Prif Awdurdod Lleol yn ystod yr un flwyddyn ariannol.

Yn fwy cyffredinol, o ystyried eu capasiti a'u gallu mwy helaeth ac ar sail yr egwyddor o sybsidiaredd, byddem yn disgwyl gweld swyddogaethau'n cael eu dirprwyo'n fwy eang o Brif Awdurdodau Lleol i Gyngorau Cymuned cymwys.

Bydd angen i Gyngorau Cymuned sy'n gallu dangos eu bod yn bodloni'r profion cymhwysedd hyn basio penderfyniad i'r perwyl hwnnw a hysbysu pwyllgor o'r Awdurdod Lleol yn eu hardal. Byddai'n ofynnol i'r Awdurdod Lleol enwebu un o'i bwyllgorau i gyflawni'r diben hwnnw. Dylai fod gan y pwyllgor a enwebir gan yr Awdurdod Lleol bwerau i fynnu bod Cyngor Cymuned yn dangos ei gymhwysedd parhaus ar unrhyw adeg ac, os nad yw'r pwyllgor yn fodlon, dylai fod ganddo bwerau i ddirymu'r farn bod y Cyngor Cymuned yn Gyngor gymwys.

Ar hyn o bryd mae llai na deg y cant o Gyngorau Cymuned yn pasio'r prawf arfaethedig ar gapasiti (cyllideb flynyddol sy'n £200,000). Byddem yn hoffi gweld y nifer hwn yn cynyddu'n sylweddol. Byddwn yn disgwyl i'r adolygiad o Gyngorau Cymuned gan Awdurdodau Lleol leihau nifer cyffredinol y Cyngorau Cymuned yn sylweddol a chynyddu nifer y Cyngorau Cymuned a allai fod yn gymwys.

Byddwn hefyd yn ystyried pa drefniadau eraill o ran llywodraethu a thryloywder a ddylai fod yn berthnasol i Gyngorau Cymuned, fel y maent yn berthnasol i Aelodau Etholedig Awdurdodau Lleol, er mwyn gwella eu hatebolrwydd. Gallai hynny olygu, er enghraifft, y bydd gofyn i Gadeirydd y Cyngor Cymuned gyhoeddi adroddiad blynyddol a allai hefyd fodloni'r gofyniad o ran adrodd a gynigir ym Mil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru); y bydd gofyn i amcanion gael eu pennu ar gyfer clerc y Cyngor Cymuned neu y bydd gofyn rheoli perfformiad y clerc mewn ffordd arall; ac y bydd gofyn sicrhau bod gan aelodau'r cyhoedd hawl i fynychu cyfarfodydd eu Cyngor Cymuned, siarad ynddynt a'u recordio, gan gynnwys eu recordio ar ffilm ac ar fideo. Byddwn hefyd yn egluro'r fframwaith deddfwriaethol sy'n llywodraethu pleidleisiau cymunedol.

4.10 Cyngorwyr Cymuned yn Gwasanaethu ar fwy nag un Cyngor Cymuned

Yn 3.12 uchod rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai Cyngorwyr Cymuned barhau i allu gwasanaethu ar yr un pryd fel Aelod Etholedig o Brif Awdurdod Lleol. Ar hyn o bryd mae rhai Cyngorwyr Cymuned hefyd yn gwasanaethu ar fwy nag un Cyngor Cymuned. Rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai unigolyn allu gwasanaethu ar fwy nag un Cyngor Cymuned ar yr un pryd.

4.11 Byddem yn hoffi cael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Byrddau Ardal a arweinir gan Aelodau
- Diwygio Cyngorau Cymuned

5. Grym i Gymunedau Lleol

Er mwyn gwireddu ein huchelgais, sef cael Awdurdodau Lleol sy'n rhannu grym a chyfrifoldeb yn weithredol â'r cymunedau y maent yn eu gwasanaethu, rydym yn egluro yn y Bennod hon y rôl a welwn ar gyfer cydfuddiannaeth, cydweithio a chydberchnogaeth wrth drawsnewid gwasanaethau cyhoeddus. Rydym yn egluro'r modd y gall cymunedau ymgysylltu ag Awdurdodau Lleol er mwyn ymdrechgu ar y cyd, ac yn egluro'r modd y gall pobl warchod tir ac eiddo o werth cymunedol ar gyfer y dyfodol.

Rydym yn bwriadu cyflawni hynny drwy sicrhau bod cyrff cymunedol yn cael nifer o hawliau y gallant eu harfer yng nghyswllt gwasanaethau ac asedau.

5.1 Cyflwyniad

Mae cynnwys cymunedau'n effeithiol yn ei gwneud yn ofynnol inni sefydlu fframwaith sy'n caniatáu i rym a chyfrifoldeb gael eu rhannu'n fwy helaeth rhwng Awdurdodau Lleol a'r cymunedau y maent yn eu gwasanaethu. Bydd hynny'n galluogi cymunedau i wneud mwy na lleisio barn yn unig, a bydd yn eu galluogi i gymryd cyfrifoldeb yn weithredol am y newidiadau a'r gwelliannau y maent yn dymuno eu gweld yn eu cymuned.

Ein gweledigaeth ar gyfer Awdurdodau Lleol yng Nghymru yw eu cael i fod yn Gyngorau gweithredol sy'n cymryd camau i gefnogi a gwella llesiant a chydnerthedd eu cymunedau.

Rydym o'r farn y dylai rheolaeth ar wasanaethau cyhoeddus mewn lle gael ei harwain yn ddemocrataidd, a byddwn yn cadw'r sector cyhoeddus fel prif gyflawnwr ein blaenoriaethau yng Nghymru. Gall y gallu i amau drwy gymharu, herio a chydweithredu fod o gymorth i wella perfformiad a lleihau costau.

Ym mis Chwefror 2014 dadleuodd Comisiwn Cwmnïau Cydweithredol a Chydfuddiannol Cymru fod cyfle hanesyddol wedi ymddangos i gyflwyno dull amgen o ymdrin â datblygu economaidd, polisi cyhoeddus a'r gwaith o ddarparu gwasanaethau. Mae'n ddull sydd wedi'i seilio ar gydfuddiannaeth, cydweithio a chydberchnogaeth ac mae'n creu cyfle i gael llywodraeth well a chymdeithas decach.

Daeth y Comisiwn i'r casgliad bod yn rhaid dod o hyd i ffyrdd newydd o ddarparu gwasanaethau cyhoeddus, gyda chwmnïau cydweithredol a chydfuddiannol yn chwarae rôl hanfodol yn y broses honno'n annog arloesedd, yn datblygu ffynonellau newydd o incwm ac yn diwallu anghenion pobl. Mae'r Comisiwn yn credu'n gryf y dylai darparwyr gwasanaethau cyhoeddus ofyn i ymgynghorwyr busnes arbenigol am gyngor ynghylch modelau busnes cydweithredol a chydfuddiannol, ac ymgysylltu'n gynnar ac yn ystyrlon â'u gweithlu wrth ystyried newidiadau. Fodd bynnag, canfu'r Comisiwn mai ychydig o ffynonellau arbenigedd sy'n bodoli ar hyn o bryd.

Byddwn yn gweithio gydag Awdurdodau Lleol a'r trydydd sector i greu elfen ystyrlon o gystadleuaeth er mwyn i Awdurdodau Lleol gaffael gwasanaethau gan y darparwr sy'n cynnig y gwerth gorau, ar yr amod bod egwyddorion cymdeithasol manwl yn cael eu bodloni. Byddwn yn helpu Cyngorau i weithio gyda Chyngorau eraill, Cyngorau Cymuned, cwmnïau

cydweithredol a chydfuddiannol a'u cymuned leol i ddatblygu modelau newydd ar gyfer darparu gwasanaethau. Rydym yn croesawu dirprwyo gwaith yn fewnol os yw hynny'n darparu gwerth gwell a gwasanaethau gwell i'n cymunedau.

5.2 Modelau Newydd ar gyfer Cyflawni yn y Dyfodol

Ceir traddodiad hir o entrepreneuriaeth foesol yng Nghymru. Roedd y Cymro, Robert Owen, yn un o sylfaenwyr y mudiad cydweithredol yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Mae ei waddol yng Nghymru heddiw'n cynnwys cannoedd o ymddiriedolaethau cymunedol, cwmnïau cydweithredol, cwmnïau chydfuddiannol a mentrau cymdeithasol bach. Ond ceir rhai sefydliadau cydweithredol mawr hefyd – y cymdeithasau tai sy'n adeiladu, yn rheoli ac yn cynnal llawer o'n tai cymdeithasol; Glas Cymru, perchennog Dŵr Cymru; cwmnïau cydweithredol ym maes amaeth a'r diwydiant llaeth; cwmnïau arloesol blaengar megis Dulas ac Aber Instruments; yn ogystal ag undebau credyd a chymdeithasau adeiladu megis y Principality. Yn ddiweddar nododd Comisiwn Cwmnïau Cydweithredol a Chydfuddiannol Cymru ystod o gyfleoedd newydd ar gyfer menter foesol mewn sectorau o bwys megis y sector ynni, y sector gofal cymdeithasol, y sector hamdden a'r sector trafniadaeth.⁷³

Mae rhai Awdurdodau Lleol wedi dangos menter gynyddol wrth ysgogi cyfleoedd i greu mentrau cymdeithasol a chymunedol, er y caiff eu camau gweithredu eu cymell yn aml gan reidrwydd ariannol yn hytrach nag arloesi a chyfle. Felly, rydym o'r farn bod yn rhaid i gymunedau gael eu grymuso i fynd ati eu hunain i ddechrau gweithredu. Byddwn yn sicrhau bod cyrff cymunedol yn cael ystod o hawliau a fydd yn eu galluogi i ddechrau ymwneud â gwasanaethau lleol a chymryd cyfrifoldeb am asedau cymunedol.

Bydd angen i Awdurdodau Lleol ddarparu'r arweinyddiaeth a'r arbenigedd i wneud i bethau ddigwydd a bydd gan Aelodau Etholedig rôl hollbwysig i'w chwarae fel gweithredwyr newid yn y gymuned. Ym mis Gorffennaf 2013, er enghraifft, trosglwyddodd Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen dri chyfleuster chwaraeon a hamdden o bwys – Llethr Sgïo Pont-y-pŵl, Stadiwm Cwmbrân a Chanolfan Hamdden Fairwater – i ymddiriedolaeth gymunedol. Caiff Ymddiriedolaeth Hamdden Torfaen ei rhedeg gan fwrdd ymddiriedolwyr sy'n cynnwys gwirfoddolwyr lleol y mae ganddynt ystod enfawr o brofiad ym myd busnes a'r sector cyhoeddus, yn ogystal ag Aelodau Etholedig. Erbyn hyn mae'r Ymddiriedolaeth yn gallu cael gafael ar gyllid i wneud gwelliannau o bwys. Wrth ymyl Cwmbrân, yr ochr arall i Afon Llwyd, mae Cyngor Cymuned Croesyceiliog a Llanyrafon wedi creu ymddiriedolaeth gymunedol ar y cyd â Chymdeithas Chwaraeon Woodland Road er mwyn rhedeg canolfan Woodland Road. Mae'r ganolfan yn cael dros 35,000 o ymweliadau bob blwyddyn a bydd yr ymddiriedolaeth gymunedol yn ei gwneud yn bosibl iddynt gynnig am gyllid i wella'r cyfleusterau. Yn ystod 2014 trosglwyddodd Cyngor Bwrdeistref Sirol Castell-nedd Port Talbot nifer o gyfleusterau llyfrgell i wahanol grwpiau cymunedol a oedd yn cynnwys ymddiriedolaethau cymunedol a Chynghorau Cymuned. Ym Mhowys mae cwmni dawns sydd wedi bod yn cael ei redeg gan yr Awdurdod Lleol ers 35 mlynedd wrthi'n cael ei drosglwyddo i fudiad corfforedig elusennol sydd â bwrdd ymddiriedolwyr.

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod llawer iawn o botensial yn perthyn i fenter gymunedol – potensial na fanteisiwyd arno hyd yma. Bydd Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 yn mynnu bod Awdurdodau Lleol yn hybu'r gwaith o ddatblygu cwmnïau

73 Adroddiad Comisiwn Cwmnïau Cydweithredol a Chydfuddiannol Cymru <http://wales.gov.uk/topics/businessandconomy/business-wales/welsh-coop-mutuals-commission/?lang=cy>, Llywodraeth Cymru, 2014.

cydweithredol a chydfuddiannol ym maes gofal cymdeithasol. Yn ystod y misoedd nesaf rydym yn bwriadu gweithio gyda Chanolfan Cydweithredol Cymru a thrwy'r Ganolfan i ddatblygu canllaw arfer gorau i Awdurdodau Lleol a hwyluso'r broses o ddefnyddio mentrau cymdeithasol, cwmnïau cydweithredol a grwpiau cymunedol wrth ddarparu gwasanaethau yn y dyfodol. Rydym hefyd yn darparu cymorth i Gyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru, sy'n arwain y ffordd o safbwynt modelau ariannu arloesol, megis Bond Lles Cymru. Yn awr mae angen inni rymuso cymunedau i arloesi.

Bydd rheoli'r amgylchedd cymhleth hwn yn gofyn am ddull gwahanol o ymdrin â llywodraethu lleol ac am arweinyddiaeth o'r calibr uchaf. Nid yw'n drwydded neu'n anogaeth i Awdurdodau Lleol roi'r gorau i fod yn gyfrifol am rai gwasanaethau neu beidio â phoeni am rai agweddau ar lesiant yn eu hardal. I'r gwrthwyneb yn llwyr. Yn ogystal, wrth drosglwyddo asedau neu wasanaethau i gyrff cymunedol neu fentrau cymdeithasol, mae'n hanfodol bod Awdurdodau Lleol yn sicrhau bod hawliau plant a phobl ifanc a siaradwyr Cymraeg yn cael eu diogelu.

5.3 Cyfranogiad Cymunedol

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod gallu cymuned i ddylanwadu'n effeithiol ar y modd y caiff gwasanaethau lleol eu darparu'n dibynnu ar ei gallu i gymryd rhan mewn trafodaethau ag Awdurdod Lleol ynghylch y gwasanaethau sy'n bwysig iddi.

Os yw corff cymunedol (gweler 5.6 isod) yn credu y gallai helpu i wella gwasanaeth, bydd yn gallu cyflwyno cais i'r Awdurdod yn egluro sut y mae'n credu y gallai helpu i wella'r gwasanaeth hwnnw. Byddai'n ofynnol i'r Awdurdod Lleol ymateb yn brydlon ac ymgysylltu'n weithredol â'r corff cymunedol er mwyn symud y gwaith yn ei flaen, oni bai bod rhesymau dilys dros beidio â gwneud hynny. Byddai angen trefniadau diogelu i atal camddefnydd o'r drefn a cheisiadau plagus.

Rydym yn rhagweld y bydd cyrff cymunedol yn defnyddio pŵer o'r fath i ddechrau sgwrs â'u Hawdurdod Lleol ynghylch sut y gallai gwasanaeth ddiwallu anghenion y gymuned neu ddefnyddwyr penodol yn well. Gallai hynny olygu, er enghraifft, cytuno ar welliannau i'r modd y caiff gwasanaethau eu dylunio neu'r modd y cânt eu darparu, megis ble, pryd a chan bwy, neu wella'r gwasanaeth ag ymdrech gymunedol ychwanegol lle bo hynny'n briodol, megis cael gwirfoddolwyr i weithio ochr yn ochr â staff y Cyngor neu uno gwasanaethau statudol a gwasanaethau gwirfoddol â'i gilydd. Bydd hynny'n darparu llwybr ffurfiol a fydd yn galluogi cymunedau i weithio gydag Awdurdodau Lleol, gan gyfuno profiad a dealltwriaeth defnyddwyr gwasanaeth a chymunedau ag arbenigedd proffesiynol.⁷⁴

Gallai corff cymunedol gynnig ysgwyddo'r cyfrifoldeb am ddarparu'r gwasanaeth ei hun, cyhyd â bod ganddo'r capasiti a'r gallu angenrheidiol. Pe bai'r Awdurdod Lleol yn cytuno, byddai hynny wedyn yn sbarduno proses gaffael briodol yn y rhan fwyaf o amgylchiadau.

Bydd y cynnig hwn yn ei gwneud yn ofynnol i Awdurdodau Lleol ddatblygu sgiliau newydd i hwyluso cydweithio ar sail anghenion defnyddwyr gwasanaeth. Bydd angen iddynt roi sylw nid yn unig i'r adnoddau sydd ar gael iddynt yn y Cyngor ond hefyd yr angen i fanteisio ar allu cymunedau a'r trydydd sector. Bydd hynny'n gofyn am newid diwylliannol sylweddol ym maes Llywodraeth Leol ac am arweinyddiaeth sy'n chwilio'n weithredol am gyfleoedd i rannu grym â chymunedau.

74 Caiff y sail ddamcaniaethol ar gyfer y dull gweithredu hwn ei hesbonio mewn nodyn briffio a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru <http://wales.gov.uk/statistics-and-research/democracy-and-community-governance/?lang=cy>, Dod â phŵer y dinesydd i mewn i wasanaethau cyhoeddus lleol, Bovaird a Loeffler, 2014.

5.4 Trosglwyddo Eiddo i'r Gymuned

Mae Awdurdodau Lleol yn berchen ar amrywiaeth eang o eiddo neu asedau – tir ac adeiladau – sy'n cyfrannu at lesiant cymunedol. Yn yr ystyr mwyaf cyffredinol mae'r gymuned eisoes yn berchen ar yr asedau hyn, ond mewn rhai amgylchiadau mae'n bosibl y bydd Awdurdodau Lleol am drosglwyddo perchnogaeth ar eiddo neu'r gwaith o redeg eiddo i gorff cymunedol. Nid yw trosglwyddo asedau'n gysyniad newydd. Mae Deddf Llywodraeth Leol 1972 (Caniatâd Gwaredu Cyffredinol (Cymru) 2003) yn darparu ar gyfer achosion lle caiff Awdurdodau Lleol waredu tir, gan gynnwys ei waredu am lai na'i werth ar y farchnad, os yw'r achos o waredu tir er budd llesiant economaidd, cymdeithasol neu amgylcheddol ei ardal.

Gall sefyllfa lle mae cymuned yn berchen ar eiddo neu'n ei reoli esgor ar fanteision cadarnhaol drwy gynyddu hyder y gymuned, gan alluogi'r gymuned i hybu ei hamcanion adfywio ei hun, teilwra gwasanaethau i'w hanghenion ei hun a chynyddu swyddi a sgiliau lleol. Mae gan Lywodraeth Cymru hanes ardderchog o gynorthwyo cymunedau i fod yn berchen ar eiddo a thir a'u rheoli. Roedd y Rhaglen Trosglwyddo Asedau Cymunedol yn fenter ar y cyd a oedd yn werth £13 miliwn rhwng Llywodraeth Cymru a'r Gronfa Loteri Fawr, tra mae'r Rhaglen Cyfleusterau Cymunedol sydd ar waith ar hyn o bryd yn cynnig grantiau cyfalaf o hyd at £500,000 i gyrff cymunedol a gwirfoddol, gan gynnwys mentrau cymdeithasol. Wrth i'r broses arfaethedig o uno Awdurdodau Lleol fynd rhagddi, mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y bydd gan yr Awdurdodau Lleol newydd asedau y byddant am eu rhyddhau. Bwriedir i'r darpariaethau hyn hwyluso gwaith trosglwyddo asedau ar raddfa ehangach i'r gymuned.

Ar hyn o bryd rhaid i'r broses o drosglwyddo asedau gael ei chychwyn gan yr Awdurdod Lleol. Rydym yn cynnig y dylai cyrff cymunedol cymwys allu dechrau'r broses o drosglwyddo asedau drwy gyflwyno cais i'w Hawdurdod Lleol. Gallai'r hawl hon gael ei defnyddio hefyd gan gorff cymunedol os yw Awdurdod Lleol yn bwriadu cau cyfleuster ac nad yw'n gyntaf wedi cynnig digon o gyfle i'r gymuned ei gymryd drosodd. Bydd hynny'n sicrhau bod cyrff cymunedol yn cael cyfnod penodol o amser i ddatblygu eu cynlluniau.

Byddai angen i gorff cymunedol ddangos hyfywedd y defnydd y mae'n bwriadu ei wneud o'r eiddo a dangos tystiolaeth bod ganddo'r capasiti i reoli a datblygu'r eiddo yn briodol. Bydd angen i gyrff cymunedol ddangos cefnogaeth y gymuned i'w cynigion a dangos ymrwymiad i atebolrwydd, mynediad agored a dulliau o sicrhau'r defnydd mwyaf posibl o ased gan y gymuned ac ar gyfer y gymuned. Bydd angen sicrhau bod asedau cymunedol yn parhau'n eiddo i'r gymuned, a bydd angen trefniadau diogelu priodol i sicrhau na chaiff yr eiddo ei werthu i'r sector preifat.

Yn dilyn adborth gan nifer o randdeiliaid a chynrychiolwyr adrannol yn Llywodraeth Cymru ynghylch yr heriau sy'n ymwneud â phwysau ar gyllidebau, anghysondebau yn y modd yr ymdrinnir ag achosion o drosglwyddo asedau, y disgwyl y bydd nifer yr achosion o drosglwyddo asedau i gymunedau'n cynyddu, disgwyliadau grwpiau cymunedol, a phryderon ynghylch capasiti a gallu, mae pecyn cymorth ynghylch arfer gorau'n cael ei ddatblygu ar y cyd â phartneriaid o bob rhan o'r sector cyhoeddus ehangach a'r trydydd sector. Bydd y pecyn cymorth yn helpu cyrff cymunedol i ddangos hyfywedd y defnydd y bwriedir ei wneud o'r eiddo, a datblygu capasiti a gallu i reoli'r ased yn dilyn y broses drosglwyddo.

Ni fwriedir i'r broses o drosglwyddo asedau i gymunedau gael ei hystyried yn fodd i waredu asedau sydd dros ben; yn hytrach dylai gael ei hystyried yn gyfle i helpu cymdogaeth i ddatblygu cymuned lewyrchus a chydnerth a chynnal defnydd hirdymor o eiddo, asedau a gwasanaethau. Bydd y pecyn cymorth yn adnodd pwerau a buddieddau'r uchelgais hwn. Disgwylir y bydd y

ddogfen yn cael ei chyhoeddi ym mis Mawrth 2015. Bydd manylion am asedau sydd dros ben gan y sector cyhoeddus ar gael drwy borth *SpaceCymru* ar wefan *AssetsCymru*.

5.5 Perchnogaeth Gymunedol

Nid tir neu adeiladau sy'n eiddo i'r Awdurdod Lleol yw'r unig bethau a all gyfrannu at lesiant cymuned. Mae'n bosibl y bydd cymunedau am gael mwy o gyfle i ddweud eu dweud ynghylch y defnydd a wneir yn y dyfodol o eiddo sydd dan berchnogaeth breifat, er enghraifft tafarn neu siop y pentref, neu eiddo y mae corff cyhoeddus arall yn berchen arno. Yn aml gall y cyfleusterau hyn ddylanwadu'n sylweddol ar gydlyniant cymunedol, cyfleoedd lleol o ran cyflogaeth neu'r gwaith o ddiogelu cymunedau Cymraeg eu hiaith. Byddai hynny'n golygu sicrhau hawl i gymunedau gael y cynnig cyntaf i brynu eiddo o'r fath pan fyddai'n dod ar werth, a sicrhau cyfnod pan allai'r corff cymunedol godi'r arian sy'n angenrheidiol i brynu'r eiddo am swm y cytunwyd arno sy'n cyfateb i'w werth ar y farchnad. Byddai hefyd yn rhoi dull cynt i gymunedau o sicrhau bod eiddo sydd wedi'i adael yn wag neu wedi'i esgeuluso'n cael ei aildefnyddio'n gynhyrchiol unwaith eto.

Mae cymunedau gwledig yn yr Alban wedi medru arfer yr 'hawl i brynu' tir ac eiddo ers deng mlynedd drwy Ddeddf Diwygio Tir (Yr Alban) 2003. Mae Bil Grymuso Cymunedau (Yr Alban), sy'n mynd drwy Senedd yr Alban ar hyn o bryd, yn cynnwys darpariaethau i ymestyn yr hawl hon i gymunedau trefol. Yn ôl data sydd yng Nghofrestr yr Alban o Fuddiannau Cymunedol mewn Tir (Rhagfyr 2014),⁷⁵ roedd 175 o geisiadau wedi dod i law ers i Ddeddf 2003 ddod i rym, ac roedd 34 o gofrestrïadau eraill ar y gweill. O blith y rheini, mae'r hawl i brynu wedi cael ei harfer mewn 17 o achosion sy'n cynnwys rhai sydd wrthi'n prynu a rhai sydd wedi prynu.

Er bod pris eiddo a brynir dan yr hawl i brynu fel rheol yn cyfateb i werth yr eiddo ar y farchnad, cafwyd achosion lle talwyd swm bach o arian. Prynodd Cwmni Cymunedol Maes Awyr Milwrol Machrihanish ystâd 1,025 erw hen Faes Awyr Milwrol Machrihanish oddi wrth y Weinyddiaeth Amddiffyn am £1 ym mis Mai 2012. Yn ogystal â thir, mae enghreifftiau o eiddo a brynwyd yn cynnwys ystâd hela (Sefydliad Assynt), coedwigoedd (Cwmni Tir Cymunedol Bute a Choetir Cymunedol Crossgates), Canolfannau'r Fyddin/Llu Awyr (Ymddiriedolaeth Ddatblygu Comrie a Chwmni Cymunedol Maes Awyr Milwrol Machrihanish), goleudy (Cwmni Cymunedol Goleudy Covesea) ac eglwys (Ymddiriedolaeth Gymunedol Catrine).

Mae Cwmni Cymunedol Sunart yn prynu cyfleuster tynnu dŵr heb ei drin a'r seilwaith cysylltiedig ar gyrion eu cymuned, oddi wrth Scottish Water. Ni chaiff y seilwaith ei ddefnyddio mwyach i gyflenwi dŵr. Mae'r gymuned yn bwriadu ei addasu er mwyn darparu cyfleuster microgynhyrchu ynni dŵr, a fydd yn cael ei gynnal a'i gadw'n rheolaidd pan fydd wedi dechrau gweithredu.

Ein bwriad yw y dylai cymunedau yng Nghymru gael hawliau tebyg a fydd yn rhoi cyfle iddynt ddiogelu asedau sydd o werth cymunedol. Hoffem wneud hynny mewn modd sy'n sicrhau cyn lleied o fiwrocratiaeth ag sy'n bosibl, sy'n helpu i ateb cwestiynau am fynediad i gronfeydd arian yn ogystal â chyfleoedd i brynu, ac sy'n cynnwys trefniadau gwarchod ar gyfer perchnogion eiddo preifat. Byddwn yn ymgynghori ymhellach ynghylch manylion y cynigion hyn yn dilyn trafodaethau â sefydliadau cynrychiolwyr.

Yn rhan o'r gwaith a gaiff ei symud yn ei flaen gan y Gweithgor Asedau Cenedlaethol er mwyn datblygu canllawiau ynghylch trosglwyddo asedau i gymunedau, rydym yn archwilio

gyda Swyddfa'r Cabinet a allai cyfleuster e-PIMS Lite, sef cronfa ddata ynghylch tir ac eiddo'r sector cyhoeddus yng Nghymru, gael ei ddefnyddio fel y gofrestr i gofnodi asedau sydd o werth cymunedol yng Nghymru.

5.6 Cyrff Cymunedol

Mae hawliau'n dod â chyfrifoldebau yn eu sgil. Mae'n hanfodol bod yr hawliau cymunedol arfaethedig a nodir uchod yn cael eu gwireddu mewn modd sy'n esgor ar gyn lleied ag sy'n bosibl o risg neu effaith negyddol ar yr Awdurdod Lleol, y sector cyhoeddus ehangach, cymunedau eraill neu bobl leol. Mae hynny'n arbennig o berthnasol i berchnogaeth gymunedol lle gallai'r broses o sicrhau manteision i un gymuned gael effaith andwyol ar gymunedau eraill. Byddai angen sicrwydd ar y cyhoedd na fyddai modd i'r hawliau hyn gael eu camddefnyddio gan grwpiau diddordeb arbennig nad ydynt mewn gwirionedd yn cynrychioli buddiannau'r gymuned.

Yn gyffredinol ein diffiniad o gyrff cymunedol fydd mudiadau'r sector gwirfoddol, cwmnïau cydweithredol, cwmnïau cydfuddiannol, mentrau cymdeithasol a Chynghorau Cymuned. Yn achos Cynghorau Cymuned, rydym yn cynnig mai dim ond Cynghorau Cymuned cymwys, yn yr ystyr a nodir yn y Bennod flaenorol, fyddai'n gymwys i arfer yr hawliau hyn.

Byddai'n ofynnol i unrhyw gorff cymunedol sy'n dymuno cyflawni rôl fwy gweithredol o safbwynt darparu gwasanaethau fodloni rhai safonau o ran eu trefniadaeth a'u haelodaeth, a fyddai'n cynnwys bod â nodau a dibenion clir sy'n ymwneud â gwella llesiant economaidd, cymdeithasol neu amgylcheddol y gymuned. Byddai angen safonau priodol o ran llywodraethu, rheolaeth ariannol a thryloywder, a fyddai'n cael eu diffinio mewn deddfwriaeth. Er mwyn sicrhau bod y corff yn cynrychioli'r gymuned gyfan yn ddigonol, byddai angen i'w aelodaeth fod yn agored, er y byddai angen i fwyafrif yr aelodau fod yn aelodau o'r gymuned y mae'r corff yn ei chynrychioli, ac y byddai angen sicrhau mai'r aelodau hynny fyddai'n rheoli'r corff.

Byddai'n ofynnol i unrhyw grŵp cymunedol sy'n ceisio dechrau'r broses o drosglwyddo asedau neu brynu eiddo sydd o werth cymunedol fodloni safonau priodol o ran llywodraethu a rheolaeth ariannol, er enghraifft, bod wedi'i gofrestru fel cwmni cyfyngedig drwy warant sydd â threfniadau priodol ar gyfer rheolaeth ariannol. Rhagwelir hefyd y byddai'n ofynnol i'r corff fod o faint penodol.

Rydym yn disgwyl y bydd gan Aelodau Etholedig Awdurdodau Lleol rôl i'w chwarae o safbwynt hwyluso defnydd o'r hawliau hyn, drwy eu rôl ar Fyrddau Ardal (gweler 4.5 uchod). Er enghraifft, gallai hynny olygu helpu cyrff cymunedol i adnabod cyfleoedd i arfer eu hawliau, annog cydweithio rhwng cyrff cymunedol sydd â nodau cyffredin, a chyfeirio grwpiau cymunedol at gymorth a chynghor.

5.7 Byddem yn hoffi cael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Cyfranogiad cymunedol
- Perchnogaeth gymunedol a throsglwyddo eiddo

6. Llywodraethu Corfforaethol a Gwella

Rydym o'r farn mai arweinyddiaeth â gweledigaeth a ffocws yw'r ffactor pwysicaf ar gyfer sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn gallu darparu canlyniadau cynaliadwy i ardaloedd lleol. Rhaid i'r arweinyddiaeth honno gael cymorth gan dîm rheoli corfforaethol medrus, addasol a strategol. Yn y Bennod hon rydym yn trafod sut y gallai Awdurdodau Lleol gael eu cynorthwyo orau i wella eu capasiti a'u gallu o ran arweinyddiaeth.

Rydym yn cynnig y newidiadau canlynol:

- cryfhau rôl Pwyllgorau Archwilio Awdurdodau Lleol;
- diddymu Rhan 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009;
- cyflwyno system o hunanasesu blynyddol, a ategir gan adolygiad bob dwy flynedd gan gymheiriaid, er mwyn cynorthwyo Awdurdodau Lleol i wella eu gallu a'u capasiti corfforaethol;
- rhoi pwerau i Weinidogion Cymru gomisiynu adolygiadau annibynnol o allu a chapasiti corfforaethol Awdurdodau Lleol ac, yn dibynnu ar y canfyddiadau, cymryd camau i gefnogi newid a gwelliant.

Rydym hefyd yn gofyn am farn ynghylch a oes unrhyw elfennau o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 a ddylai gael eu hailddatgan yn y trefniadau newydd, ac a ellir adeiladu arnynt neu'u cryfhau.

6.1 Cyflwyniad

Mae'r cyhoedd a'r bobl sy'n gweithio i Awdurdodau Lleol yn disgwyl iddynt gael eu rhedeg yn dda. Yng nghyd-destun y pwysau enfawr sy'n wynebu gwasanaethau cyhoeddus, rhaid bod arweinwyr Awdurdodau Lleol yn gallu llywio eu sefydliadau drwy rai o'r newidiadau mwyaf pellgyrhaeddol a welwyd ers i Lywodraeth Leol gael ei sefydlu. Bydd hynny'n gofyn am arweinyddiaeth â gweledigaeth ac am brosesau llywodraethu corfforaethol cadarn, sy'n gallu arloesi a chymryd risgiau a reolir er mwyn gwireddu'r trawsnewid sy'n angenrheidiol. Mae didwylledd, tryloywder a her wrth wraidd y broses o reoli'r newid hwn.

Mewn achosion diweddar lle mae Llywodraeth Cymru wedi ymyrryd yn ffurfiol mewn Awdurdodau Lleol y mae eu gwasanaethau'n methu, mae'r diagnosis bob amser wedi cyfeirio at fethiannau corfforaethol a gwendidau o ran llywodraethu. Yn aml mae hynny wedi digwydd oherwydd nad yw'r arweinyddiaeth a'r tîm rheoli wedi paratoi'n ddigonol ar gyfer y pwysau sydd arnynt, a hynny weithiau wedi'i ddwysáu gan ddiwylliant afiach sy'n dal ei afael ar rym er mwyn cyflawni ei ddibenion ei hun yn hytrach nag er mwyn darparu gwasanaethau i'r cyhoedd. Fel y nodwyd gennym yn 3.1 uchod, mae hefyd wedi deillio o ddryswch ynghylch rolau'r Weithrediaeth Wleidyddol a'r uwch dîm rheoli. Rhaid i hynny newid.

Ni cheir dealltwriaeth gyffredin, gyson a rennir ynghylch y cysylltiad rhwng costau gweinyddol a'r gwaith o ddarparu gwasanaethau ar draws Llywodraeth Leol yng Nghymru. O gofio'r heriau ariannol sylweddol yr ydym yn eu hwynebu, mae'n hanfodol ein bod yn crynhoi ac yn defnyddio gwybodaeth o safon am y modd yr ydym yn gwario ein harian, yn enwedig o safbwynt

cynllunio'r gweithlu, datblygu dulliau gwell o gyflawni, a chreu gwasanaethau effeithiol a rennir. Mae Llywodraeth Cymru wedi comisiynu adolygiad annibynnol o gostau gweinyddol ar draws pob Awdurdod Lleol yng Nghymru. Bydd yr adolygiad hwn yn nodi ac yn crynhoi data cyson a fydd yn ein galluogi i gymharu a chyferbynnu patrymau gwario rhwng Awdurdodau, adnabod yr arferion trefniadaethol gorau, a llunio argymhellion i'w helpu i gyfeirio eu hadnoddau at wasanaethau rheng flaen. Rydym yn disgwyl cyhoeddi'r ymchwil hon yn ystod haf 2015.

Mae cael gwared ar gost sy'n deillio o fiwrocratiaeth ddiangen a'i hailgyfeirio at y rheng flaen yn hanfodol. Fodd bynnag, gwelodd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus mai'r hyn sy'n digwydd wrth wireddu arbedion effeithlonrwydd yw bod capasiti corfforaethol Awdurdodau yn aml yn dioddef oherwydd toriadau ac y gallai hynny fod wedi cyfyngu ar allu rhai Awdurdodau i wella. Mae'n hanfodol bod Awdurdodau Lleol yn cynnal gallu cadarn i lywodraethu a chapasiti strategol. Mae Awdurdodau Lleol yn sefydliadau mawr, cymhleth sy'n gwario cannoedd o filiynau o bunnoedd o arian cyhoeddus. Mae peirianwaith corfforaethol medrus, addasol a strategol yn hanfodol ar gyfer rheoli newid a gwella gwasanaethau.

6.2 Llywodraethu Corfforaethol

Mae llywodraethu corfforaethol yn ymwneud â pha mor dda y mae sefydliad yn rhedeg ei fusnes. Fel y nodwyd yn 2.6 uchod, mae Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn sefydlu pum ffordd o weithio sy'n darparu'r cyd-destun lle dylai pob corff cyhoeddus weithredu ei ddull o ymdrin â llywodraethu corfforaethol.

Rhaid i waith llywodraethu corfforaethol effeithiol ganolbwyntio ar o leiaf y canlynol:

- sut y mae'r sefydliad yn adnabod ac yn rheoli'r risgiau y mae'n eu hwynebu;
- a oes systemau rheoli mewnol priodol ar waith, er enghraifft, o safbwynt cynllunio corfforaethol a chynllunio'r gweithlu, rheoli perfformiad, rheoli grantiau, caffael, rheoli rhaglenni a phrosiectau mawr, ymdrin â thwyll a llygredd, a pharhad busnes;
- a yw'r Awdurdod yn gallu dangos ei fod yn cydymffurfio â dyletswyddau statudol a gofynion deddfwriaethol sy'n ymwneud â chydarddoldebau a'r Gymraeg, yn ogystal â dyletswyddau statudol a gofynion deddfwriaethol eraill;
- a oes systemau a gweithdrefnau cyllid ar waith i reoli a monitro cyllidebau a hybu darbodaeth, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd wrth ddefnyddio adnoddau.

Yn 3.13 uchod nodwyd ein cynnig i'w gwneud yn rhwymedigaeth statudol i'r Prif Weithredwr wneud trefniadau ar gyfer sicrhau gwelliant systematig yn ei Awdurdod drwy nifer o ddyletswyddau penodol. Mae'r prosesau a amlinellir uchod yn galluogi'r Prif Weithredwr i roi sicrwydd i'r Weithrediaeth a'r cyhoedd bod yr Awdurdod Lleol yn cael ei redeg yn dda a bod trethi'r cyhoedd yn cael eu gwario'n dda. Yn ogystal, er mwyn sicrhau bod Awdurdod Lleol yn gweithredu'n unol â'r gyfraith, mae'n ddyletswydd ar y Swyddog Monitro i roi gwybod i'r Aelodau Etholedig os yw unrhyw un o benderfyniadau'r Awdurdod yn debygol o fod yn anghyfreithlon. Felly, mae gan Swyddogion Monitro rôl bwysig i'w chyflawni o safbwynt atgoffa Aelodau a swyddogion bod yn rhaid iddynt weithredu'n unol â'r gyfraith a gweithredu'n onest, yn gywir ac yn weddus.

Mae'n ofynnol i Awdurdodau Lleol, dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, sefydlu Pwyllgor Archwilio. Mae gwaith herio effeithiol gan y Pwyllgor Archwilio yn rhan allweddol o'r broses o gael sicrwydd ynghylch llywodraethu'r Awdurdod. Bydd cryfhau rôl gweithdrefnau archwilio

mewnol a chryfhau rôl y Pwyllgor Archwilio yn hanfodol os yw Awdurdodau Lleol am fod yn llai dibynnol ar sicrwydd allanol. Bydd gwaith archwilio allanol yn parhau i chwarae rôl hanfodol o safbwynt penderfynu a yw systemau rheoli mewnol yn ddigonol.

Ar sail y prosesau llywodraethu corfforaethol hyn, gall yr uwch dîm rheoli benderfynu beth yw'r materion sy'n flaenoriaeth ar gyfer gwella. Os nad yw prosesau llywodraethu corfforaethol yn gweithredu'n effeithiol, mae'r risg o ddiffyg ariannol a methiant o ran gwasanaethau'n cynyddu, mae twyll a llygredd yn fwy tebygol o ddigwydd, ac mae'r cyhoedd yn fwy tebygol o ddiodef niwed.

6.3 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009

Mae Llywodraeth Cymru wedi bod yn gweithio i ddatblygu cymorth ar gyfer gwella mewn Llywodraeth Leol ers dros ddegawd. Yn fwyaf diweddar, rhoddodd Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 ddyletswydd ar Awdurdodau Lleol i wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus drwy bennu amcanion ar gyfer gwella a chyhoeddi eu cynlluniau ynghylch cyflawni'r gwelliant hwnnw, ar gyfer pob blwyddyn ariannol.

Ceisiodd Mesur 2009 sefydlu diffiniad eang o welliant, sy'n cynnwys y camau y byddai Awdurdodau yn eu cymryd i wella effeithiolrwydd strategol (hy cyflawni strategaeth gymunedol yr Awdurdod), ansawdd gwasanaethau, argaeledd gwasanaethau, tegwch (hy cydraddoldeb a chynhwysiant cymdeithasol), cynaliadwyedd, ac effeithlonrwydd ac arloesedd. Mae Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 yn rhoi pwerau eang i Awdurdodau, sy'n eu galluogi i gydweithredu ag eraill er mwyn cyflawni'r amcanion hynny. Y bwriad oedd canolbwyntio mwy ar gyflawni a sicrhau bod perfformiad yn cyd-fynd yn fwy helaeth â strategaethau gymunedol. Bwriad y gofyniad i gyhoeddi gwybodaeth yw galluogi'r cyhoedd a rhanddeiliaid eraill, gan gynnwys Llywodraeth Cymru, i gael mynediad gwell i ddata ynghylch gwelliant. Mae Swyddfa Archwilio Cymru, ar y cyd â chyrrff adolygu allanol eraill, yn cyhoeddi asesiad blynyddol ynghylch a yw Awdurdod wedi cyflawni ei welliannau arfaethedig ac a oes ganddo'r capasiti i wella ymhellach.

Mae Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 yn rhoi pwerau i Weinidogion Cymru gynnig cymorth i Awdurdodau Lleol sy'n methu, ac ymyrryd os oes angen. Mae hefyd yn rhoi cyfrifoldeb ar Archwilydd Cyffredinol Cymru i sicrhau bod y gwaith y mae archwilwyr ac arolygiaethau'n ei wneud gydag Awdurdodau yn cael ei gydgyssylltu'n fwy effeithiol.

Er mwyn cynorthwyo Awdurdodau Lleol i gyflawni'r amcanion ar gyfer gwella y maent wedi'u nodi, mae Llywodraeth Cymru wedi cwblhau Cytundeb Canlyniadau gyda phob Awdurdod. Mae Cytundebau Canlyniadau yn gysylltiedig â grant a gaiff ei dalu'n llawn neu'n rhannol i Awdurdod ar sail y graddau y mae'r Awdurdod wedi cyflawni'r canlyniadau sydd yn ei Gytundeb.

Canfu'r gwaith o werthuso effaith Cytundebau Canlyniadau – a Rhan 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009, drwy estyniad – fod y Cytundebau wedi bod yn effeithiol yn gyffredinol o safbwynt sicrhau ffocws corfforaethol gwell ar welliannau a chanlyniadau, er ei bod yn anodd asesu a oeddent wedi arwain at welliannau o ran perfformiad.⁷⁶ Canfu'r adroddiad

⁷⁶ Do Outcome Based Approaches to Service Delivery Work? Local Authority Outcome Agreements in Wales, http://www.google.co.uk/url?url=http://caspp.southwales.ac.uk/media/files/documents/2013-06-24/publication-local-authority-outcome.pdf&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ei=XiOYVI6JNe2f7pI41uYng&ved=0CGQQFjAA&sig2=_sDnNPNEu2mlGWxhEjwSVVw&usg=AFQjCNFsIMZtQ01JXBPUo3NgVCFaFF8Ing Dr Jennifer Law, Prifysgol De Cymru, 2013.

*Dysgu i Wella*⁷⁷ fod cynlluniau gwella wedi methu â chynorthwyo'r cyhoedd i ddwyn eu Cynghorau i gyfrif, ac nad ydynt yn cael eu defnyddio ddigon gan Bwyllgorau Craffu Lleol. Mae *Dysgu i Wella* hefyd yn codi cwestiynau ynghylch i ba raddau y mae asesiadau gwella blynyddol Swyddfa Archwilio Cymru yn gyson, yn wrthrychol ac yn ddefnyddiol o safbwynt cynorthwyo Awdurdodau Lleol i wella. Mae ffocws yr asesiadau blynyddol ar sicrhau bod modd archwilio gwelliannau wedi arwain at ormod o ddibyniaeth ar asesiadau allanol yn hytrach nag atebolrwydd lleol. Nid yw hynny bob amser yn rhoi'r sicrwydd y mae Awdurdodau Lleol, Gweinidogion Cymru neu'r cyhoedd am ei gael. Fel y mae'r adroddiad *Dysgu i Wella* yn nodi (yn Rhan 2, t. 83), "bu nifer o enghreifftiau o gynghorau – yng Nghymru ac mewn rhannau eraill o'r DU - y barnwyd bod eu prosesau rheoli yn foddhaol gan arolygwyr ond lle y daeth problemau difrifol o ran perfformiad i'r amlwg yn ddiweddarach".

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y byddai dull o wella ac arloesi sy'n fwy seiliedig ar risg yn galluogi Awdurdodau Lleol i ymateb yn gynt ac yn fwy effeithiol i'r heriau y maent yn eu hwynebu ac yn sicrhau bod atebolrwydd am welliannau'n cael ei roi'n ôl yn nwylo'r arweinyddiaeth leol. Felly, rydym yn bwriadu diddymu'r darpariaethau yn Rhan 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009, rhoi dyletswyddau penodol ynghylch gwella ar y Prif Weithredwr a chryfhau prosesau atebolrwydd mewnol Awdurdodau Lleol. Rydym yn ceisio barn ynghylch a ddylai unrhyw agweddau ar Ran 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 gael eu haildatgan mewn deddfwriaeth newydd.

Ar hyn o bryd, mae Mesur 2009 yn berthnasol i Awdurdodau Parciau Cenedlaethol ac Awdurdodau Tân ac Achub. Nid ydym yn bwriadu i'r diwygiadau a nodir yn y Papur Gwyn hwn fod yn berthnasol i'r Awdurdodau hynny. Byddwn yn ymgynghori ar wahân ynghylch cynigion i ddiwygio'r Awdurdodau hynny.

6.4 Rheoli Gwelliant

Byddai diddymu Rhan 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 yn golygu y byddai angen cryfhau trefniadau llywodraethu corfforaethol Awdurdodau Lleol, gan gynnwys rôl y Pwyllgor Archwilio. Felly, rydym yn cynnig diwygio Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 er mwyn egluro cyfrifoldebau a chylch gorchwyl Pwyllgorau Archwilio, eu hailenwi'n Bwyllgorau Llywodraethu Corfforaethol ac Archwilio ac ehangu eu haelodaeth annibynnol, gan gynnwys mynnu eu bod yn cael eu cadeirio gan unigolyn annibynnol a benodir mewn modd addas. Bydd y Pwyllgor Archwilio yn rym pwerus i gynorthwyo Prif Weithredwyr Awdurdodau Lleol i gyflawni eu swyddogaethau statudol newydd o ran gwella, a nodir yn 3.13 ac isod, er mwyn rhoi sicrwydd i'r Weithrediaeth bod yr Awdurdod yn cael ei redeg yn dda a bod ganddo'r systemau a'r gweithdrefnau i sicrhau gwelliant parhaus.

Er mwyn i'r Prif Weithredwr gyflawni ei swyddogaethau o ran gwella, rydym yn cynnig y dylai fod yn ofynnol iddo gynnal hunanasesiad blynyddol o brosesau llywodraethu corfforaethol a pherfformiad gwasanaethau'r Awdurdod, a darparu adroddiad i'r Arweinydd ynghylch materion sy'n peri pryder. Dylai'r adroddiad gynnwys manylion ynghylch y modd y mae'r Prif Weithredwr wedi gweithredu er mwyn ymateb i adroddiadau'r Pwyllgor Archwilio, yr hunanasesiad a'r adolygiad gan gymheiriaid, a dylai gael ei gyhoeddi. Rydym hefyd yn cynnig y dylai'r Prif Weithredwr wneud trefniadau bob dwy flynedd i sicrhau bod adolygiad gan gymheiriaid yn cael ei gynnal, er mwyn darparu her allanol i'r broses hunanasesu.

Byddai'r cynigion hyn yn gweithredu ein hamcan polisi sy'n ymwneud â sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn atebol i Aelodau Etholedig a'r cyhoedd am eu perfformiad a'u gwelliant, ar sail prosesau llywodraethu corfforaethol cadarn a her gan bartion annibynnol. Mae'r cynigion hefyd yn egluro'r gwahaniaeth rhwng rolau Gweithrediaeth yr Awdurdod a rolau ei uwch dim rheoli.

Rydym yn awgrymu y gallai'r dull newydd o weithredu gael ei lunio ar sail yr egwyddorion canlynol:

- Dylai fod yn gyflym ac yn ymatebol: dylai ddarparu tystiolaeth amserol a pherthnasol i'r tîm rheoli a'r aelodau.
- Dylai fod wedi'i seilio ar risg: dylai ganolbwyntio ar feysydd lle ceir problemau neu wendidau.
- Dylai ennyn ymddiriedaeth a pharch: dylai ennyn hyder y sawl y mae'r trefniadau'n berthnasol iddynt a'r sawl sy'n defnyddio'r data.
- Dylai fod yn agored ac yn dryloyw: rhaid i ganlyniadau'r gwaith fod yn ddiffuant, yn onest ac yn eglur a bod wedi'u nodi mewn iaith glir.
- Dylai fod yn gyson a dylai atgyfnerthu gwaith a wneir gan eraill: dylid osgoi dyblygu gwaith a chyflawni gwaith diwerth.

Fel y trafodwyd ym Mhennod 2, byddem yn disgwyl i'r gwerthoedd a nodir yng nghyfansoddiad pob Awdurdod Lleol adlewyrchu ei ddull o ymdrin â gwaith llywodraethu corfforaethol tryloyw a'r modd y mae'n ymgysylltu ag Aelodau Etholedig a'r cyhoedd ynghylch y materion hyn.

Rydym o'r farn bod modd datblygu system o'r fath ac y bydd pob partner yn ymrwymo i weithio'n adeiladol er mwyn ei dylunio. Er y bydd Llywodraeth Cymru yn ei gwneud yn ofynnol mewn deddfwriaeth i Awdurdodau Lleol gynnal hunanasesiad ac adolygiad gan gymheiriaid, rydym yn cynnig y dylai manylion y trefniadau newydd gael eu nodi mewn rheoliadau a/neu ganllawiau statudol yn hytrach nag mewn deddfwriaeth sylfaenol. Bydd hynny'n ein galluogi i ddatblygu trefniadau mewn partneriaeth â rhanddeiliaid er mwyn sicrhau eu bod yn addas i'w diben a'u bod yn gallu newid gydag amser wrth i amodau newid.

6.5 Gwaith Hunanasesu ac Adolygu gan Gymheiriaid

Bydd dull gweithredu sy'n seiliedig ar hunanasesiad blynyddol ac adolygiad bob dwy flynedd gan gymheiriaid yn rhoi'r rhyddid i Awdurdodau benderfynu ar y trefniadau gorau ar gyfer sicrhau gwelliant yn y modd y maent yn cyflawni eu busnes, yn unol â'u hamgylchiadau eu hunain. Bydd lle o hyd i Swyddfa Archwilio Cymru ddarparu asesiad annibynnol hanfodol, i'r Arolygiaethau ym maes gwasanaethau cymdeithasol ac addysg asesu perfformiad gwasanaethau a, lle bo'n hollol angenrheidiol, i Lywodraeth Cymru ymyrryd yn gyflym os ceir methiant nad yw'r Awdurdod wedi mynd i'r afael ag ef.

Mae adolygiad gan gymheiriaid yn golygu galluogi gweithwyr proffesiynol sydd â phrofiad a chymwysterau addas i ymwneud yn llawn ac yn ddirwystr â staff a systemau Awdurdod er mwyn adnabod meysydd ar gyfer gwella. Mae adolygiadau gan gymheiriaid eisoes wedi'u sefydlu mewn Byrddau Iechyd Lleol ac maent wedi'u hymgorffori yn y gyfundrefn newydd sy'n ymwneud â chyllidebu a chynllunio ar gyfer tair blynedd.⁷⁸ Mae llawer o Awdurdodau yng

Nghymru a Lloegr wedi cynnal adolygiadau gan gymheiriaid eisoes, ac mae'r rhain wedi bod yn adolygiadau gonest ac addysgiadol. Er enghraifft, gweler yr adolygiadau o Flaenau Gwent, Powys, Caerdydd a Sir Gaerfyrddin.⁷⁹ Mae'r adolygiadau fel arfer yn rhai byr nad ydynt yn para mwy nag wythnos. Fel rheol, Aelodau Gweithredol ac uwch-swyddogion o Awdurdodau Lleol eraill (gan gynnwys rhai o'r tu allan i Gymru), Aelodau a swyddogion sydd wedi ymddeol, a gweithwyr proffesiynol sydd ag arbenigedd mewn meysydd penodol megis y gyfraith, TGCh, adnoddau dynol a chyllid yw'r adolygwyr. Dylai'r adolygiadau hefyd gynnwys unigolion sydd â chymwysterau addas o'r sector preifat a'r trydydd sector. Mae ymddiriedaeth, hygrededd a thryloywder yn elfennau hanfodol sy'n sicrhau bod yr adolygiad gan gymheiriaid yn effeithiol.

Mae'r Gymdeithas Llywodraeth Leol wedi cynhyrchu nifer o ganllawiau, astudiaethau achos a gwerthusiad⁸⁰ ynghylch effeithiolrwydd adolygiad gan gymheiriaid, neu 'her gan gymheiriaid' fel y'i gelwir hefyd. Mae canfyddiadau'r gwerthusiad hwn yn dangos y gall adolygiad gan gymheiriaid gael effaith gadarnhaol mewn pum maes allweddol: meithrin mwy o hunanymwybyddiaeth, gwella enw da y tu allan i'r Awdurdod, newid ymddygiad, newid trefniadaeth a thrawsnewid gwasanaethau.

Mae adolygiad gan gymheiriaid yn ffordd o wirio ble mae'r Awdurdod arni mewn gwirionedd ac mae'n rhan hanfodol o'r gwaith o annog sefydliadau i fod yn fwy uchelgeisiol. Byddai rhaglen ffurfiol a rheolaidd o adolygiadau gan gymheiriaid hefyd yn helpu i ddatblygu diwylliant ehangach o rannu a dysgu.

Gallai gwaith hunanasesu ac adolygu gan gymheiriaid gynnwys yr agweddau canlynol;

- gweledigaeth strategol ar gyfer yr Awdurdod;
- gwaith cynllunio corfforaethol, gan gynnwys rheolaeth ariannol;
- trefniadau llywodraethu;
- ansawdd ac amseroldeb gwybodaeth reoli a gwybodaeth am wasanaethau;
- arweinyddiaeth, recriwtio, datblygu a chadw talent;
- cydraddoldeb ac amrywiaeth, a safonau'r Gymraeg;
- effeithlonrwydd;
- gwaith caffael a'r gwerth a ddarperir i gymunedau lleol drwy wariant trydydd parti;
- gwaith ymgysylltu â'r cyhoedd, y gweithlu a phartneriaid;
- camau i ymateb i bwysau demograffig, pwysau ariannol a phwysau o ran galw;
- gwaith arloesi o ran gwasanaethau;
- trefniadau ar gyfer gweithio'n effeithiol a chydweithredu â Gwasanaethau Cyhoeddus eraill.

Rydym o'r farn y bydd y dull gweithredu hwn yn ei gwneud yn bosibl cynnal asesiad cyflym ac ymatebol o allu Awdurdod ac y bydd yn hyblyg iawn i amgylchiadau lleol. Dylai adolygiadau gan gymheiriaid fod yn agored ac yn dryloyw. Byddem yn mynnu bod canlyniadau'r adolygiadau

⁷⁹<http://www.wlga.gov.uk/previous-peer-reviews-c>

⁸⁰ Corporate peer challenge adding value <http://www.local.gov.uk/peer-challenge>, Y Gymdeithas Llywodraeth Leol, 2013; Supporting Councils to succeed: Independent evaluation of the LGA's corporate peer challenge programme <http://www.local.gov.uk/peer-challenge>, Y Gymdeithas Llywodraeth Leol, 2014

hyn ac ymateb yr Awdurdod Lleol iddynt yn cael eu cyhoeddi fel mater o drefn ac yn cael eu hystyried gan y Pwyllgor Archwilio a'r Cyngor llawn.

6.6 Pwerau i Ymyrryd

Wrth i fwy o bwyslais gael ei roi ar atebolrwydd lleol, mae'n briodol ystyried a yw'r trefniadau cyfredol ar gyfer ymyrraeth gan Weinidogion Cymru yn dal yn briodol. Mewn rhai amgylchiadau, bydd lle o hyd i Lywodraeth Cymru ymyrryd pan fydd popeth arall wedi methu. Mae gan Weinidogion Cymru bwerau i ymyrryd os ceir methiannau mewn meysydd gwasanaeth penodol, megis gwasanaethau cymdeithasol neu addysg. O gofio'r risg o niwed i unigolion sy'n agored i niwed os bydd y gwasanaethau hynny'n methu, bydd y cyhoedd yn parhau i ddisgwyl i Lywodraeth Cymru weithredu pan fydd angen. Felly, nid ydym yn bwriadu newid y pwerau hynny.

Yn ogystal, mae angen inni ystyried pwerau Gweinidogion Cymru i ymyrryd mewn Awdurdodau Lleol os ystyrir eu bod yn methu ar lefel gorfforaethol. Mae Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 yn darparu ar gyfer caniatáu i Weinidogion Cymru ymyrryd ar sail cyngor a geir gan Archwilydd Cyffredinol Cymru. Mewn achosion lle mae hynny wedi digwydd yn ystod y blynyddoedd diwethaf, ceir tystiolaeth dda yn adroddiadau Swyddfa Archwilio Cymru a'r Arolygiaethau bod problemau wedi bwrw gwreiddiau a'u bod yn aml yn hysbys ers tipyn o amser ond nad oedd arweinwyr lleol wedi gweithredu nac wedi gofyn am gymorth gan Weinidogion Cymru yn gynnar.

Rydym o'r farn y bydd y cynigion ym Mhenodau 6 a 7 i gryfhau prosesau llywodraethu corfforaethol a rheoli perfformiad yn lleihau'r risg y bydd hynny'n digwydd yn y dyfodol. Er hynny, pe byddai tystiolaeth bod perfformiad yn anfoddhaol am gyfnod estynedig, byddai'r cyhoedd yn disgwyl i Weinidogion Cymru ymyrryd a darparu cymorth er mwyn i'r Awdurdod wella. Os caiff Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 ei ddiddymu, yn unol â'n bwriad, rydym o'r farn bod angen deddfu er mwyn sicrhau bod pwerau Gweinidogion Cymru i ymyrryd yn parhau os ceir achos o fethiant corfforaethol neu fethiant o ran gwasanaethau.

Rydym yn cynnig y dylai Gweinidogion Cymru gael y pŵer i gomisiynu adolygiad annibynnol o brosesau llywodraethu corfforaethol Awdurdod Lleol. Gallai adolygiad annibynnol gael ei ysgogi os bydd perfformiad Awdurdod ar ei hôl hi'n ddifrifol, neu ar ei hôl hi am gyfnod estynedig, mewn meysydd allweddol o'i gymharu â'i gymheiriaid; os caiff pryderon eu mynegi gan yr Awdurdod ei hun neu'i Aelodau; os caiff pryderon eu mynegi drwy broses chwythu'r chwiban; os yw gwybodaeth a ddarperir gan archwilwyr ac arolygiaethau'n tynnu sylw at bryderon; neu os ceir pryder sylweddol am fater penodol ymhlith y cyhoedd.

Yn dibynnu ar y dystiolaeth a'r cyngor a gyflwynir o ganlyniad i adolygiad annibynnol, byddai angen i Weinidogion Cymru ystyried a oes angen darparu cymorth ychwanegol neu ymyrryd yn ffurfiol. Rydym yn rhagweld y bydd dull gwahaniaethol o weithredu'n cael ei ddefnyddio, er enghraifft gorchymyn i'r Awdurdod Lleol weithredu, mandadu cymorth a arweinir gan gymheiriaid, neu ymyrryd yn uniongyrchol er mwyn darparu cymorth, er enghraifft, drwy ddefnyddio comisiynwyr.

Yn ogystal, rydym yn bwriadu ystyried y Protocol cyfredol ar Gefnogi ac Ymyrryd ym Materion Llywodraeth Leol⁸¹ yng ngoleuni'r newidiadau a gynigir yn y Papur Gwyn hwn, er mwyn sicrhau ei fod yn parhau'n addas i'w ddiben.

6.7 Hoffem gael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009
- Cryfhau rôl Pwyllgorau Llywodraethu Corfforaethol ac Archwilio
- Gwaith hunanasesu ac adolygu gan gymheiriaid
- Ymyrraeth Weinidogol

7. Perfformiad ym Maes Llywodraeth Leol

Yn y Bennod hon rydym yn trafod y modd y caiff y gwaith o ddarparu gwasanaethau ei reoli a'i wella mewn Awdurdodau Lleol. Yr allwedd i hynny yw gwaith cynllunio corfforaethol effeithiol er mwyn llywio penderfyniadau a'r broses o ddatblygu polisi. Rydym yn ystyried pwysigrwydd gwybodaeth a data rheoli o safbwynt cynllunio gwasanaethau, rheoli perfformiad a galluogi gwaith asesu gan Bwyllgorau Craffu, y cyhoedd, cyrff adolygu allanol a rhanddeiliaid eraill.

Rydym yn cynnig y newidiadau canlynol:

- Gofyniad statudol i bob Awdurdod Lleol gynhyrchu a chyhoeddi cynllun corfforaethol sy'n ymdrin â'r tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir. Bydd hynny'n cael ei ategu gan ofyniad i'r Awdurdod Lleol gynhyrchu Adroddiad Blynyddol sy'n nodi ei berfformiad yn ystod y flwyddyn flaenorol. Bydd y cynllun corfforaethol a'r Adroddiad Blynyddol yn ymgorffori amcanion llesiant yr Awdurdod, yn unol â bwriad Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru).
- Camau i greu un porth gwybodaeth ar-lein lle bydd gwybodaeth debyg yn cael ei chyhoeddi am berfformiad pob Awdurdod Lleol, yn ogystal â dogfennau allweddol eraill megis y cynllun corfforaethol, yr hunanasesiad, yr adolygiad gan gymheiriaid ac adroddiadau arolygu.
- Gofyniad statudol i bob Awdurdod Lleol gael proses gwyno ar-lein (ac fel arall). Byddwn yn mynnu bod Awdurdodau Lleol yn cyhoeddi gwybodaeth am gwynion, gan gynnwys gwybodaeth am sut y cafodd cwynion eu hystyried a pha gamau gweithredu a gymerwyd.

7.1 Cyflwyniad

Mae pobl yn disgwyl ac yn haeddu cael gwasanaethau cyhoeddus ardderchog yn eu hardal Awdurdod Lleol. Mae disgwyliadau'n newid. Mae'r cyhoedd yn disgwyl bod gwasanaethau'n ymatebol, eu bod wedi'u teilwra a'u bod yn cael eu darparu neu'u defnyddio fwyfwy drwy sianelau digidol. Mae Penodau blaenorol yn esbonio ein gweledigaeth ar gyfer Awdurdodau Lleol y mae cymunedau'n ganolog iddynt ac sy'n rhan bendant, atebol yn ddemocrataidd o'r modd y caiff Cymru ei llywodraethu. Mae Awdurdodau yn atebol yn uniongyrchol am berfformiad y gwasanaethau a ddarperir ganddynt i'w cymunedau lleol, ac am wella'r gwasanaethau hynny.

Llywodraeth Cymru sy'n pennu'r polisi a'r fframweithiau cyfreithiol y mae Awdurdodau Lleol yn gweithredu'n unol â hwy. Rôl Llywodraeth Cymru yw nodi disgwyliadau cenedlaethol a diffinio'r safonau y gall pobl leol ddisgwyl i Awdurdodau eu bodloni. Wrth sicrhau bod safonau gofynnol yn cael eu bodloni ar draws Cymru, rôl Llywodraeth Leol yw sicrhau bod gwasanaethau'n briodol i'r cymunedau y mae pobl yn byw ynddynt, a dylent ganolbwyntio fwyfwy ar atal ac ar ymyrryd yn gynnar. Nid yw'r un gwasanaethau'n addas i bawb, ac mae gan Awdurdodau Lleol gyfrifoldeb i sicrhau eu bod yn ystyried beth bydd fwyaf briodol i'r holl wahanol gymunedau y

maent yn eu gwasanaethu. Fodd bynnag, mae darparu'r gwasanaethau cywir yn dibynnu ar waith cynllunio corfforaethol effeithiol sy'n seiliedig ar dystiolaeth gadarn, fframwaith rheoli perfformiad sy'n seiliedig ar wybodaeth reoli amserol, a gweithdrefnau ar gyfer meincnodi perfformiad yn erbyn y goreuon. Mae hefyd yn golygu bod angen i Awdurdodau Lleol gydweithredu â phartneriaid yn y sector cyhoeddus. Os gall Awdurdodau Lleol gyflwyno achos busnes cadarn dros drawsnewid gwasanaethau, sy'n golygu bod angen refferiw ychwanegol ar y dechrau er mwyn creu arbedion yn y dyfodol, bydd Llywodraeth Cymru yn fodlon cynnig cymorth drwy ei chronfa Buddsoddi i Arbed.

Nododd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus fod trefniadau rheoli perfformiad ym maes gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru, gan gynnwys ym maes Llywodraeth Leol, yn peri pryder. Tynnodd y Comisiwn sylw at gymhlethdod gwybodaeth am reoli perfformiad, at y nifer mawr o ddangosyddion a geir ac at systemau anghyflawn ar gyfer rheoli perfformiad. Heb sylfaen o ddulliau effeithiol ar gyfer rheoli perfformiad, mae'n anodd i Awdurdod nodi lefelau cyfredol perfformiad, heb sôn am ddatblygu cynllun i wella neu gynnal gwasanaethau. Mae gwybodaeth wael am berfformiad yn gwanhau prosesau llywodraethu, yn rhwystro rheolwyr rhag gwneud y penderfyniadau cywir, yn llesteirio gwelliant ac yn atal craffu. Rydym yn cytuno â dadansoddiad y Comisiwn, Mae'r Bennod hon yn canolbwyntio ar y trefniadau sy'n ofynnol i sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn darparu gwasanaethau da a gwasanaethau sy'n gwella. Rydym yn cytuno â dadansoddiad y Comisiwn. Mae'r Bennod hon yn canolbwyntio ar y trefniadau sy'n ofynnol i sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn darparu gwasanaethau da a gwasanaethau sy'n gwella..

7.2 Cynllunio Corfforaethol

Er mwyn i Awdurdodau berfformio gystal ag sy'n bosibl, rhaid iddynt ddeall y nodau a'r amcanion y maent yn ceisio eu cyflawni, a'u defnyddio i lywio eu gwaith cynllunio corfforaethol. Caiff y nodau hynny eu pennu gan flaenoriaethau lleol yn ogystal â'r cyfeiriad polisi cenedlaethol a bennir gan Lywodraeth Cymru.

Bwriad Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yw sicrhau y bydd Cynulliad Cenedlaethol Cymru, am y tro cyntaf, yn pennu nodau llesiant hirdymor ar gyfer Cymru. Bydd dangosyddion cenedlaethol ar gael i fesur cynnydd o ran cyflawni'r nodau llesiant. Byddai Awdurdodau Lleol a gwasanaethau cyhoeddus eraill yn sicrhau bod eu hamcanion yn cyd-fynd â'r gwaith o gyflawni'r nodau llesiant cenedlaethol. Byddai hynny'n golygu ffocws llawer gwell ar yr hyn y mae Awdurdodau Lleol yn ceisio ei gyflawni er mwyn gwella llesiant economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol Cymru ar gyfer y genhedlaeth bresennol a chenedlaethau'r dyfodol.

Bydd ein cynigion ar gyfer fframwaith perfformiad newydd yn dechrau gyda'r nodau a'r dangosyddion cenedlaethol hynny. Bydd y cynllun llesiant lleol, sy'n ofynnol gan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), yn egluro'r cydgyllun gwasanaethau cyhoeddus ar gyfer ardal, a ddatblygwyd gan y Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus ar y cyd â'r bobl a'r cymunedau sy'n byw yn yr ardal. Ar sail tystiolaeth, bydd y cynllun llesiant yn nodi'r canlyniadau sy'n flaenoriaethau i bob gwasanaeth cyhoeddus er mwyn sicrhau llesiant hirdymor yn eu hardal. Bydd y blaenoriaethau hynny'n cynnwys blaenoriaethau'r Awdurdod Lleol ar gyfer gweithredu wrth gynllunio'r hyn y mae angen i'w ddarpariaeth o ran gwasanaethau ei gyflawni.

Bydd maniffesto'r Arweinydd (3.3 uchod) yn egluro blaenoriaethau gwleidyddol Gweithrediaeth yr Awdurdod Lleol, ac yn 3.13 eglurwyd ein bwriad i gynnig bod yn rhaid i Brif Weithredwyr Awdurdodau Lleol gynhyrchu cynllun corfforaethol er mwyn rhoi'r camau hynny ar waith. Mae'r cynllun corfforaethol yn adnodd rheoli ar hyn o bryd ac rydym yn rhagweld y bydd yn parhau, ond na ddylai'r Cyngor barhau i gymeradwyo'r Cynllun. Ein bwriad yw i fod yn glir beth yw swyddogaethau yr Aelodau Etholedig (Gweithredol ac Anweithredol) a'r rheolaeth weinyddol yn eu tro. Bydd hyn yn cynyddu'r cyfrifoldeb ar y Weithrediaeth a Phwyllgorau Craffu i alw'r Prif Weithredwr i gyfrif am gyflawni blaenoriaethau'r Cyngor. Mae'n rhaid i'r Cyngor gymeradwyo'r gyllideb a bydd gofyn i'w bwyllgorau a'r Weithrediaeth am graffu ar y modd y mae'r uwch dîm rheoli'n cyflawni ei amcanion drwy'r cynllun corfforaethol. Mae llawer yn gwneud hynny eisoes, wrth gwrs, ond rydym o'r farn ei bod yn bryd gwneud hynny'n ofyniad statudol.

Mae Awdurdodau Lleol yn sefydliadau cymhleth iawn. Bob blwyddyn, maent yn gwario biliynau lawer o bunnoedd o arian cyhoeddus wrth ddarparu cannoedd o wasanaethau i filiynau o bobl. Dylem ddisgwyl iddynt gael eu rhedeg yn unol â safonau uchel o ran cywirdeb ariannol, disgwyl iddynt ystyried yn ofalus beth yw anghenion eu pobl a'u cymunedau'n awr ac yn y dyfodol, a disgwyl iddynt ganolbwyntio ar barhau i wella perfformiad. Mae'n bwysig bod yr ystod o wasanaethau'n cael ei rheoli'n gydlynol er mwyn manteisio i'r eithaf ar sgiliau, adnoddau a phrofiad.

Bydd y cynllun corfforaethol yn nodi sut y mae'r Awdurdod yn bwriadu mynd i'r afael â blaenoriaethau'r Weithrediaeth yn y tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir. Bydd yn egluro beth y mae'r Awdurdod Lleol yn bwriadu ei gyflawni, sut y bydd yn ei gyflawni a pha gyllid y bydd ei angen i'w gyflawni. Bydd yn dod â threfniadau'r Awdurdod ar gyfer cynllunio strategol, cynllunio ariannol a chynllunio'r gweithlu ynghyd. Bydd y ddogfen gyhoeddus hon yn cynorthwyo'r Awdurdod i ymgysylltu â'r cyhoedd ynghylch materion strategol sy'n effeithio ar yr ardal Awdurdod Lleol yn ei chyfanrwydd, yn ogystal â materion sy'n effeithio ar gymunedau penodol a/neu wasanaethau penodol.

Byddwn yn gweithio gydag Awdurdodau Lleol a rhanddeiliaid eraill er mwyn datblygu canllawiau i helpu Awdurdodau Lleol i baratoi eu cynllun corfforaethol. Byddwn yn disgwyl i'r cynllun corfforaethol esbonio'n gyson sut y caiff dyletswyddau o ran y Gymraeg a chydaddoldebau eu cyflawni. Rydym yn rhagweld y byddai'r cynllun corfforaethol yn cynnwys o leiaf y canlynol:

- canlyniadau strategol o ran poblogaeth i'r ardal, fel y cytunwyd yn y cynllun llesiant lleol;
- blaenoriaethau corfforaethol ar gyfer darparu gwasanaethau a'u gwella, gan gynnwys safonau'r Gymraeg, a'r camau a gymerir i gyflawni amcanion y cynllun llesiant lleol;
- cynlluniau rheolaeth ariannol, gan gynnwys cynlluniau ariannol tymor canolig;
- strategaethau caffael corfforaethol;
- cynlluniau rheoli asedau;
- cynlluniau ar gyfer y gweithlu, gan gynnwys y cynllun cydraddoldebau strategol;
- y gofrestr risg;
- perfformiad cyfredol gwasanaethau, a data meincnodi;

- strategaeth ar gyfer ymgysylltu â'r cyhoedd a chynnwys y cyhoedd, gan gynnwys wrth bennu cyllidebau blynyddol a'r Dreth Gyngor;
- lefelau perfformiad arfaethedig ar gyfer y tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir;
- Adroddiad Blynyddol sy'n egluro cyflawniadau'r flwyddyn flaenorol a'r canlyniadau o ran perfformiad, a allai gael ei ddefnyddio hefyd i gyflawni dyletswydd arfaethedig yr Awdurdod Lleol dan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) i adrodd ynghylch sut y mae wedi cyflawni ei amcanion mewn modd sy'n gyson ag egwyddorion datblygu cynaliadwy.

Archwilydd Cyffredinol Cymru yw archwilydd allanol statudol Awdurdodau Lleol yng Nghymru. Mae hynny'n golygu ei fod yn archwilio eu cyfrifon, ac mae ei rôl yn cynnwys ystyried sut y mae cyrff cyhoeddus yn rheoli ac yn gwario arian cyhoeddus a sut y maent yn sicrhau gwerth wrth ddarparu gwasanaethau cyhoeddus. Yn ogystal, cynigir y dylid rhoi dyletswydd newydd ar yr Archwilydd Cyffredinol, dan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), a fydd yn mynnu ei fod yn ystyried y modd y mae Awdurdodau Lleol yn defnyddio egwyddorion datblygu cynaliadwy wrth bennu a chyflawni amcanion, ac a fydd yn mynnu ei fod yn adrodd ynghylch hynny. Mae hynny'n golygu edrych ar y trefniadau sydd gan yr Awdurdodau i sicrhau eu bod yn ystyried y tymor hir a'r angen am ddull integredig o weithredu, gan weithio gydag eraill, cynnwys pobl a chymryd camau ataliol wrth bennu eu hamcanion llesiant a chymryd camau i'w cyflawni.

Felly, byddai'r Archwilydd Cyffredinol yn gallu ystyried materion megis a yw'r corff yn gallu dangos ei fod wedi'i drefnu ei hun fel bod ganddo systemau a gweithdrefnau cadarn ar waith, ac a yw'r rheini'n cael eu defnyddio mewn gwirionedd, hynny yw, a yw egwyddorion datblygu cynaliadwy yn cael eu defnyddio pan fydd y corff yn gwneud penderfyniadau allweddol ynghylch pennu amcanion llesiant a phan fydd yn cymryd camau i'w cyflawni.

Gallai'r cynllun corfforaethol statudol yr ydym yn ei gynnig ar gyfer Awdurdodau Lleol fod yn ffynhonnell hanfodol o dystiolaeth i'r Archwilydd Cyffredinol wrth iddo archwilio Awdurdodau Lleol fel mater o drefn ac wrth iddo ystyried y modd y caiff egwyddorion datblygu cynaliadwy eu rhoi ar waith. Bydd hefyd yn hanfodol bod y Pwyllgorau Craffu yn herio'r Weithrediaeth yn effeithiol ac yn sicrhau bod aelodau'r cyhoedd yn cael y wybodaeth y mae ei hangen arnynt i ddeall sut y mae arian cyhoeddus yn cael ei wario.

7.3 Cymharu Gwasanaethau drwy Ddata Gwrthrychol Amser Real

Bydd gwybodaeth reoli amserol a chywir, ynghyd â'r gallu i ddadansoddi'r wybodaeth honno'n effeithiol, yn hanfodol er mwyn hybu'r gwaith o ddatblygu'r cynllun corfforaethol ac er mwyn ategu gwaith hunanasesu ac adolygu gan gymheiriaid.

Mae defnydd effeithiol o wybodaeth amserol o safon yn hanfodol er mwyn sicrhau canlyniadau gwell o ran gwasanaethau a sicrhau gwelliant. Rydym am ystyried dwy brif elfen o wybodaeth, sef:

- y data sy'n ofynnol er mwyn gallu cymharu perfformiad Awdurdodau, er enghraifft tablau perfformiad cenedlaethol ac ystadegau cymharol, sy'n ei gwneud yn bosibl i'r Awdurdod gael ei ddwyn i gyfrif gan gynrychiolwyr etholedig a'r cyhoedd;
- y wybodaeth am Awdurdod a fyddai'n cael ei defnyddio gan ei dîm rheoli a'r broses graffu er mwyn sicrhau cymaint o allu a gwaith cyflawni ag sy'n bosibl.

Roedd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus yn dadlau bod yr holl fframweithiau rheoli perfformiad sy'n cael eu gorfodi gan y Llywodraeth ar hyn o bryd yn rhy gymhleth, yn rhy fiwrocraidd ac yn rhy gostus a'u bod yn methu â chanolbwyntio'n ddigonol ar ganlyniadau i bobl.

Yn y ddogfen Gwella gwasanaethau cyhoeddus ar gyfer pobl Cymru,⁸² fe wnaethom ymrwymo i gryfhau prosesau rheoli perfformiad ar draws gwasanaethau cyhoeddus drwy ddatblygu dull cyffredin o fesur perfformiad. Byddai'r dull hwn yn canolbwyntio ar ganlyniadau, yn ogystal ag ar ad-drefnu a chysoni'r holl setiau o fesurau perfformiad. Mae'r Llywodraeth yn derbyn yr her a bydd yn datblygu dull newydd o ymdrin â data ynghylch perfformiad ar draws ei holl weithgareddau, gan ddechrau gyda'r cynsail bod yn rhaid inni gasglu data am nifer llai o fesurau, a mesurau sy'n fwy ystyrlon.

Mae sicrhau bod rheolwyr yn defnyddio'r wybodaeth gywir i ategu'r broses o wella gwasanaethau'n hanfodol. Pan gaiff y wybodaeth hon ei chyhoeddi, gall fod yn ysgogiad pwerus i wella. Derbyniodd Llywodraeth Cymru hynny beth amser yn ôl a chreodd ffynhonnell o wybodaeth ar y we, sef 'Fy Ysgol Leol'⁸³ sy'n darparu data manwl am ysgolion unigol. Yn fwy diweddar mae Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru wedi lansio'r wefan 'fynghyngorlleol'⁸⁴, ac mae'r Gymdeithas Llywodraeth Leol yn Lloegr hefyd wedi datblygu 'LG Inform'.⁸⁵ Er bod y gwefannau hyn yn darparu gwybodaeth am wasanaethau Awdurdodau Lleol, nid ydynt yn cynnig unrhyw gyd-destun ystyrlon i helpu'r cyhoedd neu Aelodau Etholedig i ddehongli amrywiadau. Yr her yn awr yw annog defnydd eang o ddata a gwaith dadansoddi. Mae gwella perfformiad gwasanaethau cyhoeddus yn gofyn i'r un graddau am alw gan y cyhoedd ac am yr hwb a gynigir gan ddisgwyliadau'r Llywodraeth.

Rydym o'r farn y dylai'r defnydd o dechnoleg ddigidol gael ei ehangu ar draws pob gwasanaeth cyhoeddus er mwyn sicrhau bod gan bawb sydd â diddordeb fynediad i ddata ar gyfer eu cymunedau, eu Hawdurdod Lleol a Chymru gyfan. Felly, rydym yn bwriadu sefydlu un porth hygyrch er mwyn darparu gwybodaeth reolaidd, amserol a thebyg i herio amrywiadau mewn perfformiad. Rydym yn bwriadu cynnwys data ar gyfer y DU er mwyn sicrhau bod ein gwasanaethau'n cael eu cymharu â'r goreuon. Dylid sicrhau hefyd bod y porth hwn yn cynnwys gwybodaeth gyd-destunol sy'n gallu bod o gymorth i ddehongli data crai. Gallai gynnwys adroddiadau gan Swyddfa Archwilio Cymru a'r Arolygiaethau, adroddiadau hunanasesiadau ac adolygiadau gan gymheiriaid, y cynllun corfforaethol a gwybodaeth am gwynion. Byddem yn mynnu bod Awdurdodau Lleol yn cyhoeddi'r wybodaeth hon, gan ddefnyddio diffiniadau y cytunwyd arnynt, erbyn dyddiad penodol.

Ein nod yw gweithio gyda sefydliadau yn y sector cyhoeddus, rheoleiddwyr, archwilwyr ac arolygiaethau i sicrhau:

- dull mwy strategol o reoli perfformiad ar draws y sector cyhoeddus cyfan;
- dangosyddion canlyniadau a mesurau perfformiad er mwyn cynorthwyo arweinwyr gwasanaethau cyhoeddus wrth iddynt wneud penderfyniadau;
- gwell gwerth am arian drwy gasglu gwybodaeth am berfformiad;
- dull mwy tryloyw o adrodd ynghylch gwybodaeth, a fydd yn cael mwy o effaith.

82 Gwella gwasanaethau cyhoeddus ar gyfer pobl Cymru, Llywodraeth Cymru, 2014.

83 <http://mylocalschool.wales.gov.uk/index.html?iaith=cy> **Tudalen 121**

84 http://www.mylocalcouncil.info/Data.aspx?id=_00PT&lang=cy

85 <http://lginform.local.gov.uk/>

Byddwn yn ymgynghori ynghylch sut y cânt eu llunio a'u datblygu maes o law.

Yn y dyfodol bydd cynlluniau corfforaethol yn cynnwys cyfres safonol o ganlyniadau a mesurau perfformiad. Rydym hefyd wedi cael tystiolaeth yn ystod ein hymgyngoriad diweddar y byddai cynnwys safonau gofynnol⁸⁶ yn hybu perfformiad, ac mae hynny'n rhywbeth y byddwn yn ei ystyried yn rhan o'n fframwaith rheoli perfformiad newydd. Wrth bennu safonau gofynnol ar gyfer perfformiad, efallai y bydd yn briodol ystyried defnyddio cosbau ariannol am fethu â chydymffurfio â'r safonau

7.4 Gwaith Caffael yn Cefnogi Dulliau Cynaliadwy o Ddarparu Gwasanaethau

Gyda'i gilydd, mae cyrff Llywodraeth Leol yn gyfrifol am bron ddwy ran o dair o'r holl wariant blynyddol sy'n digwydd ym maes caffael cyhoeddus yng Nghymru. Mae'n hanfodol bod y cyhoedd yn teimlo'n hyderus bod eu trethi'n cael eu gwario'n dda. Caiff y broses o lywodraethu gwaith caffael ei rheoli drwy Fwrdd Caffael anstatudol, ac yn lleol caiff y gallu i gaffael ei sicrhau drwy Wiriadau Ffitrwydd Caffael. Mae'r Bwrdd Caffael yn goruchwyllo'r cynllun gwella caffael ar draws Cymru, ac mae hefyd yn cael adroddiadau ynghylch perfformiad Awdurdodau Lleol unigol. Er mwyn datblygu dealltwriaeth well o ganlyniadau caffael a hybu cydweithredu ar draws Cymru, byddwn yn gweithio gyda Llywodraeth Leol i gytuno ar strwythur cyffredin ar gyfer dosbarthiad gwariant ym maes caffael.

7.5 Cynghorau Digidol

Rydym wedi gweld enghreifftiau o'r ffyrdd y mae technoleg ddigidol yn cael ei defnyddio er mwyn ymgysylltu â'r cyhoedd, gwella tryloywder a gwella gwasanaethau, gan wella perfformiad mewn nifer o feysydd lle caiff gwasanaethau cyhoeddus eu darparu, gan gynnwys ym maes addysg a gwasanaethau cymdeithasol. Mae gan Awdurdodau Lleol gyfle i fod yn arloeswyr digidol, a chreu gwasanaethau wedi'u teilwra sy'n gallu cael eu haddasu gan ddefnyddwyr gwasanaethau cyhoeddus eraill. Fodd bynnag, er ei bod yn sicr y ceir enghreifftiau o arfer digidol da ymhlith Awdurdodau Lleol yng Nghymru, nid ydym hyd yma'n gweld y model corfforaethol, gwaith ymgysylltu â'r cyhoedd a gwaith darparu gwasanaethau'n cael eu trawsnewid ar raddfa fawr drwy ddefnyddio technoleg ddigidol, fel sy'n amlwg mewn sectorau eraill. Rydym yn amau a yw'r rhan fwyaf o Awdurdodau Lleol yn deall yn llwyr y math o newid diwylliannol sy'n ofynnol i sicrhau'r effaith fwyaf.

Nid oes a wnelo â rhwydweithiau a reolir yn well, anghenion corfforaethol yr Awdurdod neu faterion sy'n ymwneud â seilwaith, er ein bod yn disgwyl i Awdurdodau Lleol ddefnyddio'r contract newydd Cydgasglu Band Eang y Sector Cyhoeddus. Mae angen canolbwyntio ar hwyluso defnydd a sicrhau mynediad agored, yn hytrach na gorchymyn a rheoli. Mae a wnelo â photensial technoleg ddigidol i wella'r gwaith o ddarparu gwasanaethau a gwella profiad trigolion, cymunedau a staff rheng flaen o wasanaethau, drwy hwyluso mynediad yn fwy helaeth o lawer. Mae hynny'n cynnwys defnyddio data a gesglir gan Awdurdodau Lleol, a allai fod yn ffynhonnell gyfoethog o wybodaeth ar gyfer llunio gwasanaethau yn y dyfodol.

Yn y Papur Gwyn Diwygio Llywodraeth Leol, eglurwyd ein bwriad i ddeddfu er mwyn mynnu bod yn rhaid i holl gyfarfodydd y Cyngor llawn a chyfarfodydd y Weithrediaeth gael eu gweddarlledu, gan annog yr arfer o ddarlledu cyfarfodydd pwyllgorau hefyd. Rydym erbyn hyn yn dymuno mynd gam ymhellach i sicrhau bod gwaith Cynghorau mor hygrych

86 Gweler, er enghraifft, ymateb Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru i'r Papur Gwyn Diwygio Llywodraeth Leol <http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/white-paper-reforming-local-government/?status=closed&lang=cy>

â phosibl i aelodau'r cyhoedd, gan ystyried cyfyngiadau ynghylch cyfrinachedd data a gwybodaeth masnachol sensitif er enghraifft, er mwyn iddynt allu ymwneud yn fwy helaeth â phenderfyniadau ynghylch materion sy'n effeithio arnynt. Bydd y gofyniad i ddarlledu'n darparu cofnod cyhoeddus cywir o drafodion Awdurdodau Lleol, felly rydym o'r farn mai Awdurdodau unigol ddylai benderfynu a gaiff y cyhoedd ffilmio neu recordio unrhyw rai o'u trafodion. Byddwn yn galluogi Awdurdodau Lleol i ddarparu ar gyfer recordio trafodion drwy eu rheolau sefydlog. Fodd bynnag, o gofio pwysigrwydd cyfryngau cymdeithasol o safbwynt ysgogi sgwrs a gwaith ymgysylltu, rydym o'r farn y dylai fod gan y cyhoedd yr hawl i adrodd yn fyw o unrhyw rai o drafodion Cynghorau drwy gyfryngau ysgrifenedig neu electronig.

Rydym hefyd o'r farn y dylai fod gan aelodau'r cyhoedd hawl i fynegi eu barn am faterion a drafodir gan y Cyngor. Felly, rydym yn bwriadu rhoi dyletswydd ar Awdurdodau Lleol i drefnu bod aelodau'r cyhoedd yn gallu mynegi eu barn am unrhyw eitemau sydd ar agenda Cyngor llawn, Gweithrediaeth neu unrhyw Bwyllgor Awdurdod Lleol, ac i'r farn honno gael ei hystyried. Bydd hynny'n golygu y bydd yn rhaid glynu'n dynn wrth y gofynion presennol i gyhoeddi agendâu a phapurau cyfarfodydd o flaen llaw.

7.6 Cwynion

Mae unrhyw adborth, gan gynnwys cwynion, yn cynnig gwybodaeth werthfawr sy'n gallu arwain at welliannau, ond rhaid cael yr ethos sefydliadol cywir er mwyn galluogi hynny i ddigwydd. Mae cwynion yn aml yn ffordd y gall pobl ryngweithio â'u Hawdurdod Lleol, a phan fo'n briodol dylid adrodd yn eu cylch mewn modd hygyrch, agored a thryloyw. Mae dadansoddi a deall cwynion yn hanfodol er mwyn llywio'r gwaith o wella gwasanaethau ac er mwyn gwella trefniadau llywodraethu. Felly, mae'n bwysig bod cwynion a phryderon yn cael eu hystyried, hyd yn oed os nad yw'n bosibl neu'n briodol mynd i'r afael â nhw'n llawn.

Mae adolygiad diweddar o'r modd yr ymdrinnir â chwynion yn y GIG⁸⁷ ryn tynnu sylw at nifer o faterion sy'n berthnasol i sefyllfa llywodraeth Leol. Rhaid bod gan y sawl y mae angen iddynt gwyno hyder yn y broses gwyno, ac os yw'r materion a gaiff eu codi'n rhai difrifol mae'n hynod bwysig bod y broses yn amserol ac yn annibynnol. Mae'r adolygiad hefyd yn tynnu sylw at y ffaith na ddylai cwyno fod yn broses boenus neu anodd, a phan fydd angen cwyno, nad yr unigolyn sy'n cwyno ddylai fod yn gyfrifol am wirio cynnydd

Lluniodd y Comisiynydd Pobl Hŷn astudiaeth gwmpasu⁸⁸ o weithdrefnau cwyno yn 2010, sy'n ynnu sylw at bwysigrwydd cwynion o safbwynt gwella gwasanaethau ac at y problemau y mae pobl Hŷn yn enwedig yn eu hwynebu. Roedd yr adroddiad yn tynnu sylw at broblemau sy'n ymwneud â gallu unigolion i ddilyn hynt eu cwyn, ond roedd yn tynnu sylw hefyd at yr angen am fwy o dryloywder yn y modd y mae sefydliadau'n cyhoeddi gwybodaeth mewn modd tebyg.

Rydym yn bwriadu mynnu bod pob Awdurdod Lleol yn sefydlu proses gwyno syml ar-lein. Gall defnyddio technoleg ddigidol hwyluso'r gwaith o brosesu a dilyn hynt cwynion, darparu llwybr y gellir ei archwilio, a galluogi'r Awdurdod i greu darlun cynhwysfawr o broblemau'n ymwneud â darparu gwasanaethau, llywodraethu a barn y cyhoedd. Rydym yn bwriadu mynnu bod yr Awdurdod Lleol yn cyflwyno adroddiad rheolaidd ynghylch cwynion i Bwyllgor Archwilio'r

87 A Review of the NHS Hospitals Complaints System Putting Patients Back in the Picture, Ann Clwyd AS a'r Athro Tricia Hart, Hydref 2013 <https://www.gov.uk/government/publications/nhs-hospitals-complaints-system-review>

88 Astudiaeth Gwmpasol o Weithdrefnau Cwyno yng Nghymru, Susan Lambert ar ran Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru, 2010 http://www.olderpeoplewales.com/wl/news/news/11-07-28/A_Survey_of_Complaints_for_the_Older_People_s_Commissioner_for_Wales.aspx

Awdurdod. Bydd yr adroddiad hwn yn cynnwys gwybodaeth am ddull yr Awdurdod o ymdrin â chwynion a'r modd y caiff cwynion eu defnyddio i wella gwasanaethau, yn ogystal â data megis nifer y cwynion a gafodd eu cyflwyno a'u datrys a'r categorïau y maent yn perthyn iddynt.

7.7 Hoffem gael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Gwaith cynllunio corfforaethol
- Un porth gwybodaeth
- Canlyniadau gofynnol o ran perfformiad a chosbau ariannol
- Cwynion

8. Cryfhau Rôl Adolygu

Mae'r Bennod hon yn trafod rôl craffu gan Aelodau Etholedig (adolygu mewnol) a chyrrff archwilio, arolygu a rheoleiddio (adolygu allanol) wrth gynorthwyo Awdurdodau Lleol i gyflawni canlyniadau gwell ar gyfer ardaloedd lleol. Nid ydym o'r farn bod prosesau adolygu mewnol ac allanol yn gweithio'n ddigon da gyda'i gilydd. Rydym yn trafod sut y byddwn yn cryfhau adolygu mewnol er mwyn sicrhau ei fod yn cael mwy o effaith ar y broses o wneud penderfyniadau mewn Awdurdodau Lleol. Rydym hefyd yn trafod manteision rhannu gwybodaeth rhwng y gwahanol gyrff adolygu allanol ac ag adolygiadau mewnol.

Rydym yn cynnig y newidiadau canlynol:

- mynnu bod Awdurdodau Lleol yn nodi'n rheolaidd y 'penderfyniadau allweddol' y byddant yn eu hystyried, er mwyn ei gwneud yn bosibl i adolygu mewnol gael ei gynllunio'n fwy effeithiol.
- cryfhau gwaith blaengynllunio gan Bwyllgorau Craffu drwy fynnu eu bod yn cyfeirio at 'penderfyniadau allweddol' a chynlluniau corfforaethol a'u bod hefyd yn egluro beth y maent yn bwriadu craffu arno a phwy y byddant yn ymgysylltu â hwy wrth wneud hynny.
- mynnu bod cyrrff adolygu allanol yn rhannu gwybodaeth â'i gilydd ac â Phwyllgorau Craffu lleol.
- mynnu bod cyrrff adolygu allanol yn cydgysylltu eu gwaith yng nghyswllt Awdurdodau Lleol ac yn cynhyrchu asesiad cyfun o bob Awdurdod Lleol bob dwy flynedd.
- mynnu bod cyrrff adolygu allanol yn cynhyrchu asesiad blynyddol ar y cyd o gyflwr Llywodraeth Leol yng Nghymru.

Rydym hefyd yn gofyn am farn ynghylch a ddylem gymryd camau pellach i ddiogelu annibyniaeth swyddogaethau Gwasanaethau Democrataidd a'r cymorth y maent yn ei ddarparu ar gyfer cyfrifoldebau Aelodau Etholedig o ran craffu.

8.1 Cyflwyniad

Roedd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus o'r farn bod gan graffu rôl allweddol i'w chwarae mewn atebolrwydd democrataidd. Yn ôl y Ganolfan Craffu Cyhoeddus:

*"Public scrutiny is an essential part of ensuring that government remains effective and accountable. Public scrutiny can be defined as the activity by one elected or appointed organisation... examining and monitoring all or part of the activity of a public sector body with the aim of improving the quality of public services."*⁸⁹

⁸⁹ <http://www.cfps.org.uk/>

Fodd bynnag, darganfu'r Comisiwn wendidau yn y modd y caiff swyddogaethau craffu eu cyflawni ac yn y statws a'r adnoddau y mae Awdurdodau Lleol yn eu rhoi i graffu. Yn ogystal nododd y Comisiwn y diffyg integreiddio sydd rhwng cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio a chraffu mewnol gan Aelodau Etholedig. Rydym yn cytuno bod adolygu mewnol ac allanol yn hanfodol i sicrhau gwelliant corfforaethol a gwelliant o ran gwasanaethau drwy ddwyn pobl i gyfrif a'u herio ac, er mwyn bod yn fwy effeithiol, y dylai timau adolygu mewnol ac allanol gydweithio'n fwy effeithiol â'i gilydd i hybu gwelliant.

Cyfrifoldeb yr Awdurdodau Lleol yn bennaf yw perfformiad a gwelliant ac mae angen arweinyddiaeth well yn y maes hwn er mwyn lleihau'n sylweddol nifer yr adroddiadau archwilio ac arolygu anffafriol a geir a nifer yr ymyriadau gan Lywodraeth Cymru o ganlyniad i berfformiad gwael. Yn rhy aml gwelwyd mai gwaith archwilio ac arolygu yw'r camau cyntaf yn hytrach na'r camau olaf i atal perfformiad gwael. Rôl Llywodraeth Cymru yw pennu'r fframwaith rheoleiddio cyffredinol. Dylai Llywodraeth Leol geisio bodloni'r gofynion a'r safonau gofynnol a rhagori arnynt, a dylai Pwyllgorau Craffu Lleol ddwyn Awdurdodau i gyfrif. Diben y cyrff archwilio ac arolygu yw darparu sicrwydd annibynnol bod systemau rheoli mewnol yn gweithio'n effeithiol a herio unrhyw achosion o dangyflawni. Yn ogystal â'r swyddogaeth reoleiddio hon, mae ganddynt rôl hollbwysig i'w chwarae hefyd o ran rhannu arfer da ym maes gwella.

Mae arweinwyr da, boed yn arweinwyr gwleidyddol neu'n arweinwyr gweithredol, yn croesawu her gan dimau craffu mewnol ac allanol. Nid oes a wnelo her ag amddiffyn y sefyllfa bresennol; yn hytrach, mae a wnelo â gwrando ar wahanol safbwyntiau a chwilio am opsiynau amgen er mwyn gwneud gwasanaethau'n well, boed hynny'n golygu eu gwneud yn fwy perthnasol, yn fwy effeithlon neu'n fwy effeithiol. Er y dylai cost craffu, archwilio ac arolygu fod yn gymesur, rhaid peidio â'i hystyried yn gost fiwrocraidaidd; yn hytrach, mae'n fuddsoddiad a wneir gennym mewn gwella. Rhaid i waith adolygu, p'un a gaiff ei gyflawni'n fewnol gan Aelodau Etholedig neu'n allanol gan gyrff archwilio ac arolygu, gael ei seilio ar ddealltwriaeth dda a defnyddio gwybodaeth a data o ystod eang o ffynonellau. Dylai adroddiadau fod yn amserol ac yn wrthrychol, dylent fod wedi'u seilio ar dystiolaeth a dylent fod yn adroddiadau cyhoeddus.

8.2 Adolygu Mewnol – Craffu gan Aelodau Etholedig

Mae adolygu mewnol gan Aelodau Etholedig, neu graffu, yn cyfrannu at brosesau penderfynu sy'n glir ac yn hygyrch i'r cyhoedd, ac mae'n fodd i sicrhau bod y cyhoedd yn medru dwyn i gyfrif y sawl sy'n gwneud penderfyniadau.

Caiff Pwyllgorau Craffu eu penodi gan y Cyngor llawn i ystyried gwaith y Weithrediaeth a swyddogaethau eraill yr Awdurdod, megis swyddogaethau cynllunio a rheoleiddio. Eu rôl yw cynorthwyo'r Awdurdod i gynnal safonau uchel o ran y modd y caiff gwasanaethau eu darparu, a chyfeirio'r Awdurdod at effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd gwell ac at ganlyniadau gwell i gymunedau lleol. Mae craffu da'n cynnwys defnyddwyr gwasanaeth a'r cyhoedd ac mae'n sicrhau eu bod yn cael cyfleoedd i ddylanwadu ar y gwasanaethau a gânt a'u gwella. Mae Deddf Llywodraeth Leol 2000 yn mynnu bod gan Awdurdodau Lleol un neu ragor o Bwyllgorau Trosolwg a Chraffu.

Gall Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu:

- adolygu penderfyniadau neu graffu ar benderfyniadau a wnaed gan yr Awdurdod Lleol wrth gyflawni swyddogaethau (p'un a ydynt yn swyddogaethau sy'n gyfrifoldeb y Weithrediaeth ai peidio);
- llunio adroddiadau neu argymhellion yn unol â hynny;
- llunio argymhellion ynghylch materion sy'n effeithio ar yr ardal neu'i thrigolion.

Gall adolygiadau mewnol gan Aelodau Etholedig gael eu rhannu'n bedwar categori cyffredinol:

Craffu 'sganio'r gorwel': mae'n ystyried y newidiadau cymdeithasol, economaidd a gwleidyddol a newidiadau eraill yn y dyfodol sy'n debygol o effeithio ar Lywodraeth Leol, er mwyn helpu Awdurdodau i addasu'n briodol iddynt. Er enghraifft, gallai hynny olygu ystyried effaith debygol newidiadau i'r system les, effaith poblogaeth sy'n heneiddio, neu effaith datblygiadau o bwys ym maes technoleg ddigidol.

Craffu thematig: mae'n ystyried pwnc neu faes penodol y nodwyd ei fod yn peri pryder, megis plant yn cael eu cam-drin yn systemig neu gaethwasiaeth fodern. Fel hyn gall craffu helpu'r Awdurdod i ddatblygu ei bolisi ac ymateb yn fwy effeithiol i anghenion lleol.

Craffu cyn gwneud penderfyniadau: mae'n ystyried cynigion, amcanion a rhaglenni drafft Awdurdod er mwyn llywio'r gwaith o'u datblygu cyn iddynt gael eu gweithredu. Fel hyn gall craffu helpu'r Awdurdod i sicrhau'r effaith orau posibl drwy osgoi camgymeriadau a manteisio ar gyfleoedd wrth lunio polisiau a darparu gwasanaethau.

Craffu ar ôl gwneud penderfyniadau: mae'n ystyried y modd y caiff polisi Awdurdod ei weithredu ac yn ystyried perfformiad yr Awdurdod o safbwynt darparu gwasanaethau. Mae'n galluogi'r Awdurdod i adolygu effeithiau ei brosesau gwneud penderfyniadau a dysgu gwersi gan ei helpu i adnabod unrhyw ganlyniadau annisgwyl a'i gynorthwyo i ddiwygio ei bolisi a'i arferion yn unol â hynny.

Mae adroddiadau blynyddol ynghylch craffu'n disgrifio'r gwaith a'r allbynnau sy'n gysylltiedig ag adolygiadau Pwyllgorau Craffu, ac maent yn rhoi arwydd cynnar o feysydd y bwriedir eu hadolygu yn y dyfodol. Adroddir yn ffurfiol yn eu cylch i'r Cyngor llawn.

8.3 Adolygu Mewnol Effeithiol

Mae'r Ganolfan Craffu Cyhoeddus wedi bod yn cyflawni gwaith ar yr enillion ariannol ar fuddsoddiad yn ogystal â'r enillion cymdeithasol ar fuddsoddiad sy'n gysylltiedig â Phwyllgorau Craffu.⁹⁰ Mae'r Ganolfan wedi datblygu model ar gyfer mesur yr enillion ar fuddsoddiad o safbwynt craffu. Mae ymchwil y Ganolfan yn dangos bod effaith craffu'n gallu cael ei mesur ac yn gallu cynnig budd sylweddol o ran busnes pan gaiff y craffu ei wneud yn dda.

Er mwyn cyflawni o ran hynny, rhaid i adolygu mewnol effeithiol gael adnoddau priodol. Dylai'r sawl sy'n cynorthwyo'r adolygu mewnol fod yn gallu dadansoddi a dehongli gwybodaeth yn fedrus iawn a bod yn ymwybodol o'r arloesi sy'n digwydd ym mhob rhan o'r sector. Rhaid i'r sawl sy'n gwneud y craffu herio'r Weithrediaeth a'r uwch dîm rheoli'n adeiladol, gan sicrhau

90 *Tipping the Scales*, Y Ganolfan Craffu Cyhoeddus, 2012 <http://www.cfps.org.uk/publications?item=7137&offset=25>; *Measuring what matters*, Y Ganolfan Craffu Cyhoeddus <http://www.cfps.org.uk/publications?item=106&offset=0>; *Valuing Inclusion*, Y Ganolfan Craffu Cyhoeddus, 2012. <http://www.cfps.org.uk/publications?item=7303&offset=0>

bod eu nodau'n uchelgeisiol, bod eu dull gweithredu'n arloesol a bod eu camau i reoli risg yn gymesur.

Mae nifer o feysydd ar gyfer gwella wedi'u nodi yn y trefniadau a geir ar hyn o bryd⁹¹ er enghraifft:

- gwella'r wybodaeth sydd ar gael er mwyn cyflawni adolygu mewnol;
- gwella'r broses gynllunio ar gyfer adolygu mewnol;
- sicrhau bod tystiolaeth briodol ar gael o effaith adolygu mewnol;
- cydnabod pwysigrwydd, statws a gwerth adolygu mewnol;
- sicrhau bod adolygu mewnol yn cael adnoddau priodol;
- sicrhau bod proses adolygu mewnol yn ymgysylltu'n effeithiol â chymunedau;
- cydnabod bod adolygu mewnol yn rhan hanfodol o'r system ar gyfer sicrhau bod gwasanaethau'n gwella.

8.4 Cryfhau Adolygu Mewnol gan Aelodau Etholedig

Rydym o'r farn bod y berthynas rhwng y Weithrediaeth a Phwyllgorau Craffu yn hollbwysig. Er mwyn iddi fod mor effeithiol ag sy'n bosibl, mae angen iddi fod yn berthynas agored lle mae'r Weithrediaeth a'r Pwyllgorau Craffu yn ymwneud â'i gilydd. Ac er mwyn i adolygu mewnol fod yn rhan hanfodol o drefniadau gwella, rhaid i Bwyllgorau Craffu fod yn annibynnol a chael pwerau effeithiol.

Yn y Papur Gwyn *Diwygio Llywodraeth Leol* roeddem yn gofyn am farn ynghylch sut y gallem gryfhau craffu er mwyn hybu gwelliannau i wasanaethau. Isod rydym wedi nodi nifer o gynigion i'w hystyried a fydd, yn ein barn ni, yn cyflawni hynny.

8.4.1 Sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn rhoi Adnoddau i Adolygu Lleol

Yn 2009 cyhoeddodd Panel Arbenigol Comisiwn Cynghorwyr Cymru ei adroddiad *At ein gwasanaeth?*⁹² Roedd sawl un o'r materion a ystyriwyd ganddo'n ymwneud â phrofiad Cynghorwyr ers cyflwyno strwythurau Gweithrediaeth sy'n gwneud y rhan fwyaf o'r penderfyniadau. Roedd argymhellion y Panel yn cynnwys ystyried cyflwyno camau i wahanu swyddogaethau Gweithredol ac Anweithredol y Cyngor o safbwynt cyfreithiol, a chyflwyno ffrydiau ariannu ar wahân, a fyddai'n diogelu annibyniaeth a natur ddiudedd y cymorth a ddarperir ar gyfer cyfrifoldebau Aelodau Etholedig o ran craffu.

91 Craffu Da? Cwestiwn Da!, Swyddfa Archwilio Cymru, 2014 <http://www.wao.gov.uk/cy/cyhoeddi/craffu-da-cwestiwn-da-astudiaeth-wella-archwilydd-cyffredinol-cymru-craffu-mewn-llywodraeth> Final Report, Commission on Public Service Governance and Delivery, 2014 <http://wales.gov.uk/topics/improving-services/public-service-governance-and-delivery/report/?lang=cy>; Annual Survey of Overview and Scrutiny in Local Government - 2013-14, Centre for Public Scrutiny, 2014 <http://www.cfps.org.uk/publications?item=11650&offset=0>; Joining Up the Dots: Overview and Scrutiny in Local Government Since 2003, Centre for Public Scrutiny, 2012 <http://www.cfps.org.uk/publications?item=7042&offset=50>; Explanatory Memorandum Local Government (Wales) Measure 2011, National Assembly for Wales <http://wales.gov.uk/topics/localgovernment/publications/lgmeasure111?lang=cy>; Chief Inspector's Annual Report 2012-13, Care and Social Services Inspectorate Wales <http://cssiw.org.uk/our-reports/annual-reports/2012-2013/?skip=1&lang=cy>; Annual Report 2012-13, Estyn <http://www.estyn.gov.uk/cymraeg/adroddiad-blynyddol/adroddiad-blynyddol-2013-2014/>

92 <http://www.wlga.gov.uk/cyhoeddiadau-ac-ymatebion-i-ymgyngori-imp>

Nododd Llywodraeth Cymru gynigion i gryfhau craffu ac arweinyddiaeth gymunedol yn *Rhannu Cyfrifoldeb*⁹³. Yn dilyn hynny, deddfodd Llywodraeth Cymru i gryfhau rôl ac annibyniaeth craffu ym Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, a darparodd ar gyfer dirprwyo swyddogaethau i Aelodau Etholedig yng nghyswllt eu hadran etholiadol ac ar gyfer galluogi Aelodau i gyfeirio materion at Bwyllgor Craffu. Yn ogystal cyflwynodd Llywodraeth Cymru ddarpariaeth a oedd yn ymwneud â Gwasanaethau Democrataidd. Mae'r gyfundrefn Gwasanaethau Democrataidd yn ceisio cryfhau rôl yr Aelod anweithredol, ond yn ymarferol mae effeithiolrwydd hynny'n amrywio o'r naill Gyngor i'r llall.

Yn ogystal mae'r Ganolfan Craffu Cyhoeddus wedi tynnu sylw'n ddiweddar at bryderon ynghylch y ffaith bod adnoddau i gefnogi craffu'n lleihau. Mae'r adnoddau a roddir i Bwyllgorau Trosolwg a Chraffu wedi lleihau 20% mewn termau real yn ystod y pum mlynedd diwetha.⁹⁴ O gofio pwysigrwydd adolygu mewnol o safbwynt hybu gwelliannau i wasanaethau, mae angen mynd i'r afael â hynny. Mae'n rhaid i graffu gael cefnogaeth briodol a digonol, ar ffurf swyddogion medrus ac ar ffurf ei gyllideb ei hun. Er mwyn hybu hyn ymhellach, rydym o'r farn y dylai fod yn ofynnol i'r Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd fod yn Brif Swyddog.

Yn dilyn yr adolygiad a gynhaliwyd gennym yn ddiweddar o'r modd y caiff Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 ei weithredu, rydym hefyd yn bwriadu dileu'r gofyniad sy'n nodi na chaiff y Swyddog Monitro fod yn Bennaeth Gwasanaethau Democrataidd hefyd. Roedd y dystiolaeth a gawsom yn awgrymu nad yw'r gwaharddiad hwn yn angenrheidiol ac, yn wir, bod gan y ddwy rôl lawer iawn yn gyffredin.

Nododd Llywodraeth Cymru gynigion i gryfhau craffu ac arweinyddiaeth gymunedol yn *Rhannu Cyfrifoldeb*. Yn dilyn hynny, deddfodd Llywodraeth Cymru i gryfhau rôl ac annibyniaeth craffu ym Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011, a darparodd ar gyfer dirprwyo swyddogaethau i Aelodau Etholedig yng nghyswllt eu hadran etholiadol ac ar gyfer galluogi Aelodau i gyfeirio materion at Bwyllgor Craffu. Yn ogystal cyflwynodd Llywodraeth Cymru ddarpariaeth a oedd yn ymwneud â Gwasanaethau Democrataidd. Mae'r gyfundrefn Gwasanaethau Democrataidd yn ceisio cryfhau rôl yr Aelod anweithredol, ond yn ymarferol mae effeithiolrwydd hynny'n amrywio o'r naill Gyngor i'r llall.

Yn ogystal mae'r Ganolfan Craffu Cyhoeddus wedi tynnu sylw'n ddiweddar at bryderon ynghylch y ffaith bod adnoddau i gefnogi craffu'n lleihau. Mae'r adnoddau a roddir i Bwyllgorau Trosolwg a Chraffu wedi lleihau 20% mewn termau real yn ystod y pum mlynedd diwethaf. O gofio pwysigrwydd adolygu mewnol o safbwynt hybu gwelliannau i wasanaethau, mae angen mynd i'r afael â hynny. Mae'n rhaid i graffu gael cefnogaeth briodol a digonol, ar ffurf swyddogion medrus ac ar ffurf ei gyllideb ei hun. Er mwyn hybu hyn ymhellach, rydym o'r farn y dylai fod yn ofynnol i'r Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd fod yn Brif Swyddog.

Yn dilyn yr adolygiad a gynhaliwyd gennym yn ddiweddar o'r modd y caiff Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 ei weithredu, rydym hefyd yn bwriadu dileu'r gofyniad sy'n nodi na chaiff y Swyddog Monitro fod yn Bennaeth Gwasanaethau Democrataidd hefyd. Roedd y dystiolaeth a gawsom yn awgrymu nad yw'r gwaharddiad hwn yn angenrheidiol ac, yn wir, bod gan y ddwy rôl lawer iawn yn gyffredin.

93 Rhannu Cyfrifoldeb, Welsh Assembly Government, 2007

<http://wales.gov.uk/topics/localgovernment/publications/sharedresponsibility/?skip=1&lang=cy>

94 *Joining Up the Dots*, Centre for Public Scrutiny, 2012

Rydym hefyd yn ceisio barn ynghylch a ddylem gymryd camau pellach i ddiogelu annibyniaeth swyddogaethau Gwasanaethau Democratiaidd a'r cymorth y maent yn ei ddarparu ar gyfer cyfrifoldebau Aelodau Etholedig o ran craffu.

8.4.2 Cryfhau Craffu Cyn Gwneud Penderfyniadau

Mae adolygu penderfyniad cyn iddo gael ei wneud yn fwy effeithiol nag ystyried penderfyniad ar ôl iddo gael ei wneud. Mae craffu cyn gwneud penderfyniadau'n rhoi cyfle i Bwyllgorau Craffu herio rhagdybiaethau a allai fod wedi'u llunio yn ystod y cyfnod cyn y caiff penderfyniad ei wneud, neu ofyn sut y mae'r sawl sy'n gwneud y penderfyniad wedi ystyried yr effaith gadarnhaol neu unrhyw risgiau a allai godi. Yn aml bydd y Pwyllgor yn cynnig safbwynt gwahanol a fydd yn gallu gwella cadernid y broses gwneud penderfyniadau. Cred llawer fod craffu cyn gwneud penderfyniadau'n cynnig cyfleoedd i ddylanwadu'n fwy helaeth ar brosesau gwneud penderfyniadau. Ar hyn o bryd, fodd bynnag, nid yw'n ofynnol yn statudol i Weithrediaethau Awdurdodau Lleol hysbysu Pwyllgorau Craffu o'u penderfyniadau arfaethedig.

Yn Lloegr mae'r cysyniad o "benderfyniad allweddol" wedi'i ddiffinio mewn rheoliadau.⁹⁵ Caiff penderfyniad allweddol ei ddiffinio fel a ganlyn:

"an executive decision, which is likely a) to result in the relevant local authority incurring expenditure which is, or the making of savings which are, significant [...] or b) to be significant in terms of its effects on communities living or working in an area comprising two or more wards or electoral divisions [...]"

Mae Cynghorau unigol yn Lloegr wedi mabwysiadu diffiniadau amrywiol o benderfyniad allweddol, ond maent i gyd yn adlewyrchu'r ddau ofyniad cyffredinol hyn. Ers 2012 dim ond 28 diwrnod o rybudd y mae Cynghorau yn Lloegr wedi gorfod ei roi ynghylch penderfyniadau allweddol arfaethedig (a cheir rhywfaint o ddarpariaeth hefyd ar gyfer cyfnod byrrach na hynny mewn argyfwng). Yn ymarferol, fodd bynnag, mae'r rhan fwyaf wedi dewis cadw Blaengynllun ffurfiol a gyhoeddir bob mis, sy'n nodi'r penderfyniadau allweddol arfaethedig ar gyfer y pedwar mis nesaf.

Yn gyffredinol dim ond "benderfyniadau allweddol" a wneir gan yr Awdurdod y gellir eu galw i mewn i'w hystyried gan Bwyllgor Craffu. Gan amlaf penderfyniadau allweddol yw penderfyniadau a wneir gan Aelodau Cabinet unigol (os yw'r Cabinet wedi dirprwyo pŵer i Aelodau Cabinet unigol wneud penderfyniadau) neu benderfyniadau a wneir gan y Cabinet cyfan.

Nid yw'r cysyniad o "benderfyniad allweddol" yn bodoli yng Nghymru, ond gellid ei gyflwyno er mwyn hybu defnydd mwy effeithiol o brosesau cynllunio ar gyfer craffu cyn gwneud penderfyniadau⁹⁶ Rydym yn ceisio barn ynghylch y ffordd orau y gellid cyflwyno'r cysyniad hwn yng Nghymru.

8.4.3 Cynllunio ar gyfer Craffu

Mae adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru *Craffu Da? Cwestiwn Da!*⁹⁷ hyn tynnu sylw at bwysigrwydd cynllunio'n effeithiol ar gyfer craffu. Mae'r Ganolfan Craffu Cyhoeddus eisoes wedi gwneud gwaith i hybu trefniadau cynllunio gwell ac mae tystiolaeth bod Awdurdodau

95 The Local Authorities (Executive Arrangements)(Meetings and Access to Information)(England) Regulations 2012

96 Practice guide 2: Pre-decision scrutiny, Centre for Public Scrutiny, 2014

97 Craffu Da? Cwestiwn Da!, Swyddfa Archwilio Cymru, 2014, <http://www.wao.gov.uk/cy/cyhoeddi/craffu-da-cwestiwn-da-astudiaeth-wella-archwilydd-cyffredinol-cymru-craffu-mewn-lywodraeth>, Wales Audit Office, 2014

Lleol yn gwneud gwaith da wrth gynllunio rhaglen flynyddol o graffu.⁹⁸ Ym Mhennod 7 rydym yn cynnig y dylai fod yn rhaid i Brif Weithredwyr Awdurdodau Lleol nodi dyheadau o ran perfformiad a chynlluniau perfformiad ar gyfer y tymor byr, y tymor canolig a'r tymor hir yn rhan o'u trefniadau cynllunio corfforaethol. Er mwyn i adolygu mewnol ychwanegu gwerth go iawn i Awdurdod Lleol, dylai Pwyllgorau Craffu efelychu'r dull hwn o gynllunio. Rydym o'r farn bod gwerth mewn mynnu bod Pwyllgorau Craffu yn gwneud yr un peth ac yn sefydlu cynlluniau craffu tymor byr, tymor canolig a thymor hir sy'n gysylltiedig â nodau cenedlaethol ac â chynllun corfforaethol, cynllun llesiant lleol (a gynigir ym Mil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru)) a phenderfyniadau allweddol eu Hawdurdod.

Er mwyn cynorthwyo eraill i gyfrannu i'r broses graffu ac er mwyn cryfhau llais pobl leol, rydym yn cynnig y dylai fod yn ofynnol i Bwyllgorau Craffu egluro yn eu blaengynlluniau sut y byddant yn ymgysylltu â defnyddwyr gwasanaeth a'r cyhoedd. Wrth wneud hynny dylent nodi pa gynrychiolwyr a grwpiau cymunedol y maent yn bwriadu eu galw ac ymgysylltu â nhw. Wrth ystyried eu galwadau am dystiolaeth, dylai Pwyllgorau Craffu gyfeirio'n benodol at grwpiau nad oes ganddynt gynrychiolaeth ddigonol, ac ystyried fwyfwy pa mor briodol fyddai cyfethol unigolion i gyfrannu i'r drafodaeth. Cafodd canllawiau ar gyfethol eu cyhoeddi dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 a byddem yn annog Pwyllgorau Craffu i gyfeirio atynt.

8.4.4 Hawliau Pleidleisio ar Bwyllgorau Craffu

Ym Mhennod 3 buom yn ystyried yr achos dros gyfethol aelodau ychwanegol i'r Cabinet a phwyllgorau'r Cyngor, gan gynnwys Pwyllgorau Craffu, er mwyn gwella amrywiaeth a sicrhau cynrychiolaeth fwy cytbwys pan fo angen. Ar hyn o bryd mae'r gyfraith yn caniatáu i aelodau cyfetholedig o bwyllgorau cynghori'r Cyngor gael hawliau pleidleisio, ond nid yw'n caniatáu i aelodau cyfetholedig o Bwyllgorau Craffu gael hawliau pleidleisio.

Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod hynny'n atal Pwyllgorau Craffu rhag gwneud yn fawr o brofiad a gwybodaeth arbenigwyr, defnyddwyr gwasanaeth a phobl nad oes ganddynt gynrychiolaeth ddigonol. Rydym o'r farn y dylid ystyried caniatáu i Gynghorau roi hawliau pleidleisio i aelodau cyfetholedig o Bwyllgorau Craffu mewn amgylchiadau priodol.

8.4.5 Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Lleol

Mae Llywodraeth Leol a gwasanaethau cyhoeddus yn fwy cyffredinol yn gweithio mewn byd cymhleth. Mae hynny'n gofyn am atebolrwydd a threfniadau craffu cyhoeddus cryfach ar gyfer partneriaethau a chyllidebau ar y cyd neu gyllidebau cyfun. Er mwyn ymateb i'r her hon, mae'r Ganolfan Craffu Cyhoeddus wedi datblygu cynnig ynghylch Pwyllgorau Cyfrifon Cyhoeddus Lleol.⁹⁹

Byddai'r cynnig hwn yn golygu cyflwyno Pwyllgorau Cyfrifon Cyhoeddus Lleol, annibynnol a fyddai'n goruchwylio'r holl wariant cyhoeddus mewn ardal leol. Byddai gan Bwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Lleol y pŵer i graffu ar wariant cyhoeddus mewn ardal leol. Byddai'n canolbwyntio ar y gwerth am arian a geir drwy gyfuno gwariant cyhoeddus yn yr ardal leol a byddai ganddo orchwyl penodol, sef asesu a yw'r canlyniadau arfaethedig yn cael eu cyflawni drwy waith a wneir mewn partneriaeth a thrwy gyllidebau ar y cyd neu gyllidebau cyfun y cytunir arnynt dan drefniadau ariannol sy'n seiliedig ar le. Gallai Pwyllgorau Cyfrifon Cyhoeddus Lleol gynnig atebolrwydd sy'n seiliedig ar le a gallent fod yn ddolen gyswllt bwysig â Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus.

Bwriedir i'r gwaith hwn gael ei dreialu yng Nghyngor Westminster a Chyngor Kensington a Chelsea. Rydym o'r farn y gallai fod yn werth ystyried y cynigion hyn ymhellach ac rydym yn ceisio barn ynghylch y cysyniad o gyflwyno model o'r fath yng Nghymru

8.5 Rhoi Llais i Gymunedau Mewn Craffu

Mae pobl am gael eu cynnwys ac am gymryd rhan os ydynt yn credu y gallant wneud gwahaniaeth. Ym Mhenodau 4 a 5, rydym yn egluro ein cynigion i wella gwaith ymgysylltu â phobl a chymunedau lleol. Mae hynny'n cynnwys ymgysylltu wrth asesu'r modd y caiff gwasanaethau eu darparu, er enghraifft drwy gymryd rhan mewn craffu.¹⁰⁰ Er bod hynny'n digwydd eisoes mewn rhai mannau, nid yw'n digwydd yn systematig ac nid yw wedi'i wreiddio'n rhan o ddiwylliant ein sefydliadau ym maes gwasanaethau cyhoeddus.

Er enghraifft, mae Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC) wedi newid y modd y mae'n cynnal arolygiadau o wasanaethau er mwyn sicrhau bod barn y bobl sy'n defnyddio gwasanaethau wrth wraidd ei gwaith. Erbyn hyn, mae'r Arolygiaeth yn treulio mwy o amser yn gwrando, yn siarad â phobl ac yn arsylwi. Yn 2013 a 2014, bu AGGCC yn treialu cynlluniau 'ymwelydd annibynnol' mewn cartrefi gofal i bobl hŷn a phobl ag anabledd, a chartrefi plant. Mae Bwrdd Cyngori Cenedlaethol AGGCC yn cynnwys ystod eang o gynrychiolwyr o blith defnyddwyr gwasanaeth, mudiadau'r trydydd sector a sefydliadau proffesiynol. Rydym o'r farn bod hynny'n enghraifft o arfer da y gallai Llywodraeth Leol ddysgu llawer ohono.

Rydym yn bwriadu cryfhau'r cyfle i bobl gyfrannu'n uniongyrchol at wella gwasanaethau drwy graffu lleol, drwy fynnu bod cyfleoedd yn cael eu rhoi i gyrff cynrychioliadol lleol yn y gymuned ymgysylltu â chraffu. Er enghraifft, dylai galwadau Pwyllgorau Craffu am dystiolaeth gael eu cyfeirio at gyrff cynrychioliadol lleol yn y gymuned drwy'r Byrddau Ardal a gynigir gennym ym Mhennod 4 uchod, a dylai gwybodaeth am y grwpiau y mae'r Pwyllgor Craffu yn bwriadu ymgysylltu â nhw gael ei chynnwys yn ei flaengynllun. Yn ogystal, dylai unigolion a chyrrff cynrychioliadol fedru deisebu Pwyllgorau Craffu ynghylch materion sy'n ymwneud â'r Awdurdod cyfan. Byddai'n ofynnol i Bwyllgorau Craffu ystyried pa mor briodol fyddai ymdrin â'r materion a godwyd ac ymateb i'r deisebydd.

Mae sicrhau bod aelodau'r cyhoedd yn ymgysylltu'n uniongyrchol â'u cynrychiolwyr etholedig yn rhan hanfodol o'r broses ddemocrataidd lleol. Mae rhai Awdurdodau Lleol yng Nghymru, megis Caerdydd, eisoes yn cynnig cyfle i bobl ofyn cwestiynau i Arweinydd y Cyngor, ac rydym yn cynnig y dylai'r cyfle hwnnw fod ar gael ym mhob ardal Awdurdod Lleol.

8.6 Craffu ar Gydwethredu Rhanbarthol

Mae Awdurdodau Lleol yn gynyddol yn comisiynu gwasanaethau ar y cyd i'w darparu ar draws ardal ranbarthol. Mae'r gwasanaethau hynny'n cynnwys gwasanaethau gwella addysg, gwasanaethau cymdeithasol, gwasanaethau plant a gwasanaethau technegol. Mae Llywodraeth Leol wedi codi'r mater sy'n ymwneud â symleiddio'r trefniadau craffu ar gyfer gwasanaethau a ddarperir mewn modd cydwethredol ar draws rhanbarth.¹⁰¹

100 Dod â phwêr y dinesydd i mewn i wasanaethau cyhoeddus lleol - adolygiad o dystiolaeth
<http://wales.gov.uk/statistics-and-research/democracy-community-governance/?skip=1&lang=cy>

101 Gweler, er enghraifft, 3.5 yn y ddogfen Ymgynghoriad – crynodeb o'r ymatebion ar gyfer y Papur Gwyn, Datganoli, Democratiaeth a Chyflawni: Diwygio Llywodraeth Leol
<http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/white-paper-reforming-local-government/?status=closed&lang=cy>

Mae Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 yn galluogi Awdurdodau Lleol i ffurfio Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu i gyflawni'r dasg hon. Fodd bynnag, mae'r dystiolaeth yn awgrymu mai prin y caiff y pwerau hyn eu defnyddio a'u bod, mewn rhai achosion, efallai'n cael eu harfer ar ben y craffu a wneir gan Awdurdodau unigol, yn hytrach nag yn ei le. Mae gorfod bod yn destun craffu a wneir ar wahân gan bob un o'r Awdurdodau Lleol perthnasol yn broses lethol a biwrocraidd i gyrff cyflawni rhanbarthol y mae eu gwasanaethau wedi'u comisiynu ar y cyd gan Awdurdodau Lleol. Felly, rydym yn ceisio barn ynghylch a fyddai'n fuddiol symleiddio craffu rhanbarthol. Er enghraifft, mewn achosion lle mae gwasanaethau wedi'u comisiynu ar y cyd, gallai deddfwriaeth fynnu bod yn rhaid iddynt fod yn destun craffu a wneir gan Gyd-bwyllgor Trosolwg a Chraffu sy'n cynnwys aelodau etholedig o'r Awdurdodau comisiynu. Gallai fod yn ofynnol i'r Cyd-bwyllgor Trosolwg a Chraffu fynd i'r afael ag unrhyw bryderon a godir gan Bwyllgorau Craffu Lleol, a gallai fod yn ofynnol iddo adrodd wrthynt ynglŷn â'r camau gweithredu a gymerwyd.

8.7 Adolygu Allanol – Craffu gan Gyrff Archwilio, Arolygu a Rheoleiddio

Mae Llywodraeth Cymru yn diffinio gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio fel a ganlyn

Mater o gywirdeb yw archwilio. Mae'n ystyried a yw set o ddata am sefydliad (e.e. ei ddatganiadau ariannol) wedi'u cyfrifo'n gywir a'u cyflwyno'n deg.

Mater o gymhwysedd yw arolygu. Mae'n ystyried a yw sefydliad a/neu'r gwasanaethau y mae'n eu darparu o safon ddigonol, naill ai o ran angen neu ddisgwyliad y cyhoedd neu arfer proffesiynol safonol.

Mater o gydymffurfiaeth yw rheoleiddio. Mae'n ystyried a yw gweithgareddau sefydliad yn cydymffurfio â gofyniad cyfreithiol neu debyg; gallai arwain at gymryd camau ffurfiol os nad yw'n cydymffurfio fel hyn.

Y cyrff allweddol yng Nghymru o safbwynt Llywodraeth Leol yw Archwilydd Cyffredinol Cymru a Swyddfa Archwilio Cymru, Estyn (ar gyfer addysg a gwasanaethau plant) ac Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC).

Mae gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio allanol yn elfennau hanfodol o'n dull cyfredol o roi prawf ar wasanaethau cyhoeddus a'u gwella. Rydym o'r farn bod yr elfennau hyn yn chwarae rhan werthfawr yn y broses o ddarparu barn awdurdodol ac annibynnol am berfformiad Awdurdodau Lleol, sy'n cynnwys gwaith llywodraethu corfforaethol a darparu gwasanaethau. Mae deddfwriaeth gyfredol yn diffinio rolau a dyletswyddau'r cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio ac yn darparu fframwaith iddynt weithredu oddi mewn iddo.

Mae cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio'n chwarae rôl hollbwysig wrth weithio gydag Awdurdodau Lleol i roi prawf ar nifer o wahanol agweddau ar eu busnes, gan gynnwys priodoldeb, atebolrwydd, safonau o ran gwasanaeth a gwelliant. Weithiau, ystyrir bod eu gwaith yn feichus neu'i fod yn tynnu sylw sefydliadau oddi ar y broses o ddarparu gwasanaethau. Er y gellir deall hynny pan fydd staff ac adnoddau dan bwysau, mae craffu allanol yn chwarae rôl hollbwysig o safbwynt sicrhau bod gwasanaethau'n addas i'w diben.

8.8 Cryfhau Cysylltiadau Rhwng Adolygu Allanol a Mewnol

Roedd y Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus yn cynnig bod yn "rhaid i archwilydd, arolygwyr a rheoleiddwyr sy'n cyflwyno adroddiadau ar sefydliadau unigol wneud hynny'n uniongyrchol i'r pwyllgor craffu neu archwilio priodol. Lle y bo'n briodol, dylent gynorthwyo'r Pwyllgor wrth ystyried a dwyn y tîm gweithredol i gyfrif." Rydym yn cytuno.

Rydym o'r farn bod hynny'n hollbwysig er mwyn sicrhau perthynas gryfach, fwy hyblyg ac addasol rhwng cyrff adolygu allanol a all gynnig cymorth gwell i Awdurdodau Lleol wella.

Mae perthynas gref rhwng adolygu mewnol ac adolygu gan gyrff allanol yn hanfodol i sicrhau bod Awdurdod Lleol yn cael ei ddwyn i gyfrif am ei drefniadau llywodraethu, bod cynllunio ar gyfer gwella wrth wraidd y gorfforaeth a bod yr Awdurdod yn gwella. Felly, rydym yn bwriadu ei gwneud yn ofynnol i gyrff adolygu allanol rannu adroddiadau archwilio, arolygu a rheoleiddio â'r Pwyllgor Archwilio neu'r Pwyllgor Craffu perthnasol. Byddai'n ofynnol i'r Pwyllgorau hyn adolygu'r adroddiadau a darparu argymhellion i'r Awdurdod. Byddai'n ofynnol i'r cyrff adolygu allanol gyflwyno eu canfyddiadau a'u hargymhellion i aelodau'r Pwyllgor Archwilio neu'r Pwyllgor Craffu perthnasol, lle bo hynny'n briodol neu pe gofynnid iddynt wneud hynny.

Ar hyn o bryd mae Llywodraeth Cymru yn ariannu prosiect dan y Gronfa Datblygu Craffu er mwyn rhoi prawf ar y dull gweithredu hwn. Mae'r prosiect ar waith yng Nghyngor Caerdydd lle mae'r tîm craffu'n gweithio gyda chyrff adolygu allanol i lunio argymhellion ynghylch sut y gellir sicrhau bod swyddogaethau craffu lleol ac adolygu allanol yn cyd-fynd yn well â'i gilydd ac yn cefnogi ei gilydd. Disgwylir i adroddiad gael ei gyhoeddi ym mis Mai 2015. Yn ymarferol, mae rhywfaint o hyn yn dechrau digwydd.

Mae gwaith mewn llaw i gryfhau'r cysylltiadau hyn. Mae Estyn a AGGCC eisoes yn rhannu eu hadroddiadau arolygu ag Aelodau Etholedig. Mae AGGCC hefyd wedi datblygu eu cynnig "Bargen Newydd", yn gweithio â chadeiryddion Pwyllgorau Craffu ac Aelodau Etholedig i'w hyfforddi drwy godi ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o'r sector. Maent hefyd yn eu cefnogi drwy'r broses craffu, yn darparu cyhoeddiadau rheolaidd i adael iddyn nhw wybod am arfer gorau, ac adroddiadau rheolaidd ar faterion lleol drwy eu Rheolwyr Ardal.

8.9 Cryfhau Cysylltiadau rhwng Cyrff Adolygu Allanol

Ym Mhennod 6, eglurwyd system newydd i hybu gwelliant drwy waith hunanasesu ac adolygu gan gymheiriaid. Drwy ddod â'r gwerthusiadau hyn ynghyd ochr yn ochr ag adroddiadau cyrff adolygu allanol, rydym o'r farn ei bod yn bosibl gwerthuso'r 'system gyfan' ar lefel Awdurdodau Lleol a lefel Llywodraeth Leol yn ei chyfanrwydd.

Rydym yn bwriadu mynnu bod Swyddfa Archwilio Cymru, Estyn ac AGGCC yn dod ynghyd ac yn defnyddio adroddiadau a gwybodaeth gyfredol i gynhyrchu un asesiad 'system gyfan' o bob Awdurdod Lleol. Rydym yn rhagweld y byddai'r adroddiad hwn yn cael ei gynhyrchu bob dwy flynedd i ddechrau, am yn ail â'r cylch adolygu gan gymheiriaid, er mwyn cynorthwyo Awdurdodau i ddatblygu dealltwriaeth well o'u 'hiechyd' corfforaethol a'u galluogi i ystyried unrhyw gamau ychwanegol y mae angen iddynt eu cymryd neu unrhyw gymorth y gallai fod arnynt ei angen i fynd i'r afael â phroblemau neu bryderon.

I gyd-fynd â'r asesiadau hyn, byddwn yn mynnu bod Swyddfa Archwilio Cymru, Estyn ac AGGCC yn cynhyrchu un asesiad blynyddol o gyflwr Llywodraeth Leol yng Nghymru ac yn ei gyflwyno i Weinidogion Cymru a Chynulliad Cenedlaethol Cymru. Bydd hynny'n cefnogi'r rhaglen fawr o ddiwygio Llywodraeth Leol ac yn amlygu meysydd ar gyfer gwella ar draws y sector cyfan.

Mae Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 (adran 23) eisoes yn mynnu bod y cyrff adolygu allanol yn gweithio gyda'i gilydd i gynhyrchu amserlen waith a chydgyssylltu eu harolygiadau fel eu bod yn cael cyn lleied o effaith ag sy'n bosibl ar Awdurdodau Lleol. O gofio ein bwriad i ddiddymu Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009, byddwn yn ailddatgan y gofynion hyn mewn

deddfwriaeth newydd. Er mwyn annog mwy o ddidwylledd a thryloywder, byddwn yn mynnu bod y wybodaeth hon yn cael ei chynnwys ar un porth gwybodaeth (gweler 7.3 uchod).

8.10 Adolygu Gwaith Archwilio, Arolygu a Rheoleiddio

Yn ddiweddar comisiynodd Llywodraeth Cymru adolygiad annibynnol o waith archwilio, arolygu a rheoleiddio yng Nghymru, a oedd yn ymdrin â Swyddfa Archwilio Cymru, Estyn, AGGCC ac Arolygiaeth Gofal Iechyd Cymru.¹⁰² Yn dilyn yr adolygiad hwn rydym yn cynnig dull gweithredu y mae tri cham yn perthyn iddo. Bydd Llywodraeth Cymru yn pennu'r fframwaith rheoleiddio cyffredinol a bydd arweinwyr lleol a'r sawl sy'n gwneud penderfyniadau'n lleol yn gyfrifol am sicrhau eu bod yn cydymffurfio â'r fframwaith ac yn cyrraedd safonau cenedlaethol. Yn ail, bydd swyddogaeth graffu Llywodraeth Leol yn gyfrifol am ddwyn y Weithrediaeth i gyfrif ac am anelu at ragoriaeth o ran perfformiad a herio'n drylwyr unrhyw achosion o dangyflawni. Yn olaf, bydd y cyrff archwilio ac arolygu'n gyfrifol am nodi meysydd ar gyfer gwella ac, mewn amgylchiadau enbyd, am gynghori Gweinidogion Cymru ynghylch yr angen i ymyrryd.

Bwriad cam cyntaf yr adolygiad hwn oedd cadarnhau pwrpas gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio. Arweiniodd at ddatblygu fframwaith adolygu allanol, sy'n nodi pwrpas, swyddogaethau craidd a nodweddion gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio. Caiff y rhain eu nodi isod, ac rydym yn ceisio barn yn eu cylch.

Mae'r fframwaith adolygu allanol hwn yn cefnogi'r angen am ddull mwy effeithiol a chydgyssylltiedig o archwilio, arolygu a rheoleiddio, sy'n ei gwneud yn bosibl adnabod problemau posibl yn gynt a llywio gweithgareddau gwella'n fwy effeithiol. Cafodd y fframwaith adolygu allanol ei ddatblygu fel dull o adnabod arfer da cyfredol ac adnabod rhwystrau cyfredol i'r gwaith o ddarparu system gydgysylltiedig a llwyddiannus i hybu gwelliant. Fel y cyfryw, gellir ei ddefnyddio fel model i nodi pryd a ble y mae adolygu allanol yn gweithio'n dda yng Nghymru a sut y gellir efelychu'r arfer da hwn mewn mannau eraill.

Pwrpas:

- Gwarchod buddiannau dinasyddion drwy ddwyn pobl i gyfrif am y modd y caiff adnoddau cyhoeddus eu defnyddio a thrwy sôn yn fanwl am brofiad dinasyddion o wasanaethau.
- Cyfrannu at y fframwaith gwella ehangach, mewn sefydliadau, yn Llywodraeth Cymru ac yn y sector cyhoeddus ehangach.

Swyddogaethau craidd:

- Asesu'r graddau y cydymffurfir â safonau a rheoliadau ynghylch llywodraethu, stiwardiaeth ariannol ac uniondeb.
- Sicrhau ansawdd y ddarpariaeth o ran gwasanaethau a'i heffeithiolrwydd o ran cost.

102 Cam 1: Adroddiad Drafft: Adolygiad o Archwilio, Arolygu a Rheoleiddio, Shared Intelligence ar ran Llywodraeth Cymru, 2014 <http://wales.gov.uk/consultations/localgovernment/phase1-draft-report-review-of-audit-inspection-regulation/?skip=1&lang=cy>

(ar gael yn Saesneg yn unig) a'r Adran Gloi Derfynol Ychwanegol (sydd i'w chyhoeddi ddechrau 2015)

- Adrodd wrth y cyhoedd ynghylch y modd y caiff adnoddau cyhoeddus eu stiwardio, y modd y caiff gwasanaethau eu darparu yn erbyn safonau a'r modd y cydymffurfir â rheoliadau.
- Cyfrannu at welliant, gan gynnwys annog hunanwelliant, gweithredu ar sail adroddiad beirniadol ac annog cymorth gan y sector ehangach.
- Adnabod arwyddion cynnar o 'fethiant', gweithredu ar eu sail ac adrodd yn eu cylch mewn gwasanaeth neu sefydliad.
- Llywio polisi ac arferion, y tu hwnt i sefydliadau unigol.

Nodweddion allweddol:

- Cymesuredd: cymesur i'r risg, y potensial i wella, y budd tebygol a buddiannau dinasyddion. Mae'n berthnasol o safbwynt penderfynu a ddylid defnyddio adolygu allanol ac o safbwynt penderfynu ar ei natur, ei rychwant a'i hyd.
- Annibyniaeth: rhaid sicrhau na chaiff ei atal gan unrhyw barti rhag dod i'w gasgliadau a rhag cyhoeddi ei ganfyddiadau. Rhaid iddo fod yn rhydd i lunio barn am y modd y caiff gwasanaethau eu darparu ac adrodd yn gyhoeddus ynghylch ei ganfyddiadau, a rhaid bod modd iddo benderfynu sut y mae'n cyflawni ei gyfrifoldebau, pan ddeuir i gytundeb ynghylch ei ffocws.
- Atebolrwydd: rhaid i adolygu allanol ddangos effaith ei weithgareddau ac adrodd yn ei chylch. Rhaid i asesiadau a chanfyddiadau fod yn deg a rhaid bod modd eu hamddiffyn.
- Cydweithredu: rhaid i'r gwahanol agweddau ar adolygu allanol gydweithredu â'i gilydd er mwyn cael mwy o effaith yn lleol, er mwyn bod yn fwy cost-effeithiol ac er mwyn lleihau'r baich ar y sawl a adolygir.
- Gwerth am arian: dylai fod modd i adolygu allanol ddangos ei fod yn esgor ar fanteision sy'n gymesur â'i gost.
- Tryloywder: rhaid i adolygu allanol fod yn dryloyw o safbwynt ei holl weithgareddau, ei ffocws, ei feini prawf ar gyfer gwneud penderfyniadau, ei brosesau busnes, ei asesiadau a'i adroddiadau. Rhaid i adroddiadau fod yn glir, yn annibynnol ac yn gyson.
- Proffesiynoldeb a chymhwysedd: rhaid i adolygu allanol gael ei gyflawni mewn modd sy'n dangos cywirdeb proffesiynol a chymhwysedd. Dylai fod yn gredadwy, yn gyson ac yn ddiduedd ym mhob un o'i weithgareddau.

Mae'n amlwg y dylai gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio ganolbwyntio ar y canlyniadau a gyflawnir, yn hytrach na'r prosesau a'r methodolegau a ddefnyddir i gyflawni'r canlyniadau hynny, oni bai bod y prosesau hynny'n llesteirio gwaith cyflawni a gwella. Fel y cyfryw, dylai'r trefniadau a roddir ar waith gan bob Awdurdod er mwyn darparu gwasanaethau barhau'n fater iddynt hwy i raddau helaeth, cyhyd â'i bod yn amlwg eu bod yn cyflawni'r canlyniadau.

Yng ngoleuni ein cynnig i ddiddymu Rhan 1 Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009, rydym yn bwriadu parhau i ystyried rôl gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio yn rhan o'r broses o ddatblygu'r trefniadau newydd. Mae hynny'n cynnwys hybu dull mwy cydgysylltiedig o ymdrin â gwaith archwilio, arolygu a rheoleiddio, a hybu'r manteision y gallai hynny eu gwireddu.

8.11 Byddem yn hoffi cael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol::

- Gwasanaethau democrataidd
- Cryfhau craffu mewnol
- Annog y cyhoedd i fynegi barn
- Trefniadau craffu rhanbarthol
- Cryfhau'r cysylltiadau rhwng craffu allanol
- Y fframwaith adolygu allanol

9 Diwygio Cyllid Llywodraeth Leol

Mae'r Bennod hon yn trafod sut y bydd angen i'r modd y caiff Llywodraeth Leol ei chyllido newid er mwyn cefnogi'r diwygiadau a nodir mewn mannau eraill yn y Papur hwn ac er mwyn darparu fframwaith mwy effeithiol ar gyfer cyllido Awdurdodau. Mae hefyd yn trafod yr angen am drefniadau cyfrifyddu a llywodraethu ariannol cliriach a'r modd y gellid symleiddio'r rhain yn y dyfodol.

Rydym yn cynnig dull graddol o ddatblygu system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol sy'n addas i'r Awdurdodau newydd, a fydd yn y tymor byrrach yn cynnwys y newidiadau sy'n angenrheidiol i weithredu'r trefniadau uno a'r diwygiadau a gynnigir yn y Papur hwn.

Yn y tymor hwy rydym yn bwriadu ymgynghori ynghylch deddfwriaeth bellach a chyflwyno deddfwriaeth bellach er mwyn gweithredu newidiadau mwy sylfaenol i'r system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol. Bydd y dull gweithredu ar gyfer y tymor hwy yn ein galluogi i ddylunio system sy'n ystyried newidiadau ehangach i bwerau'r Cynulliad a'i gyfrifoldebau cyllidol, a gallai ganiatáu i Awdurdodau Lleol gymryd eu camau eu hunain i godi mwy o'u cyllid eu hunain.

9.1 Cyflwyniad

Mae *Diwygio Llywodraeth Leol* a Phenodau cynharach y Papur Gwyn hwn yn egluro beth yr ydym am ei gael gan Lywodraeth Leol yng Nghymru ac yn egluro ein cynigion ar gyfer diwygio'r modd y mae'n gweithredu ac yn darparu gwasanaethau, er mwyn sicrhau perfformiad gwell ac atebolrwydd cliriach. Bydd angen i'r uchelgeisiau hyn gael eu cefnogi gan newidiadau i'r modd y caiff gwasanaethau lleol eu cyllido a newidiadau i'r systemau ar gyfer dosbarthu'r cyllid, ei godi, ei reoli a rhoi cyfrif amdano.

Ar hyn o bryd mae Awdurdodau Lleol yng Nghymru (Cynghorau Sir a Chynghorau Bwrdeistref Sirol) yn gwario dros £8 biliwn y flwyddyn ar gostau gweithredu a gwariant cyfalaf wrth ddarparu gwasanaethau. Caiff y gwariant hwn ei gyllido o nifer o ffynonellau. Mae'r rheini yn cynnwys grantiau cyffredinol a phenodol gan Lywodraeth Cymru, ardrethi annomestig a ailddosberthir, grantiau gan gyrff eraill, incwm o'r Dreth Gyngor, ffioedd a thaliadau, derbyniadau cyfalaf a benthyciadau. Yn ogystal mae Awdurdodau yn rheoli symiau sylweddol o arian sydd mewn cronfeydd wrth gefn ac arian sy'n weddill. Y ffynhonnell unigol fwyaf o gyllid yw Grant Cynnal Refeniw Llywodraeth Cymru, sydd ar hyn o bryd yn cyfrannu tua £3.3 biliwn y flwyddyn, tra mae ardrethi annomestig a ailddosberthir yn ganolog yn cyfrannu £1 biliwn arall. Mae llawer o sôn wedi bod am y pwysau ariannol a'r pwysau o ran galw a fydd yn y dyfodol, ond mae'r ffaith bod cyllid Llywodraeth Leol yng Nghymru wedi'i warchod yn weddol, ynghyd â'r cyfraniadau o amryw ffrydiau cyllido, yn golygu bod gwariant cyffredinol gan Awdurdodau yng Nghymru, er gwaethaf y gostyngiadau diweddar yn y cyllid a ddarperir drwy'r Grant Cynnal Refeniw, wedi parhau i gynyddu, er mai cynnydd gweddol fach a gafwyd.

Mae'r system gyfredol ar gyfer cyllido gwasanaethau lleol yn gymhleth. Mae'n cynnwys rhannau sy'n wahanol i'w gilydd ond sydd â **Tudalen 138** i gilydd hefyd ac mae'n adlewyrchu'r

dewisiadau a wnaed dros gyfnod ac ar gyfer gwahanol agweddau ar y system. Yn ogystal ceir trefniadau penodol ar gyfer cyllido rhai rhannau o Lywodraeth Leol, nad ydynt wedi'u cynnwys yn y ffigurau uchod. Mae rhai o'r rheini, megis Awdurdodau Tân ac Achub a Chynghorau Cymuned, wedi'u cynnwys yn yr agenda *Diwygio Llywodraeth Leol* ond ceir rhannau eraill nad ydynt wedi'u cynnwys ynddi. Er enghraifft, dim ond yn rhannol y mae'r cyllid ar gyfer gwasanaethau heddlu yng Nghymru wedi'i ddatganoli – mae Llywodraeth Cymru yn dosbarthu Grant Cynnal Refeniw ac ardrethi annomestig i heddluoedd yng Nghymru ac yn rheoli'r fframwaith ar gyfer yr elfen o'r Dreth Gyngor sy'n ymwneud â'r Heddlu, tra mae'r Swyddfa Gartref yn gyfrifol am bolisi cyffredinol, cynlluniau gwariant a rhai ffrydiau cyllido, gan gynnwys Grant yr Heddlu. Mae hynny'n golygu y gallai fod cyfyngiadau ar y graddau y gallem ddatblygu ac ailddylunio rhannau o'r system yn y setliad datganoli cyfredol i Gymru. Gallai'r cyfleoedd i newid fod yn fwy o lawer pe bai ystod wahanol o bwerau'n cael eu datganoli i Gymru yn y dyfodol.

9.2 Ein Gweledigaeth

Byddwn yn adolygu'r trefniadau ar gyfer cyllido Awdurdodau Lleol a'r fframweithiau sy'n sail i'r modd y caiff eu hincwm a'u gwariant eu rheoli, er mwyn sicrhau eu bod yn darparu systemau ariannol sy'n addas i'w diben ar gyfer yr Awdurdodau newydd. Fodd bynnag, mae angen i'r trefniadau wneud mwy na hynny. Mae angen iddynt ddarparu amgylchedd cyllido sy'n cefnogi'r diwygiadau a nodir mewn manau eraill yn y Papur Gwyn hwn. Mae hynny'n golygu cael trefniadau ariannol sy'n ei gwneud yn bosibl i wasanaethau gwell gael eu darparu'n rhan o fframwaith cryfach ar gyfer penderfynu pa wasanaethau a ddarperir a sut; ar gyfer penderfynu sut y caiff yr adnoddau sydd ar gael eu defnyddio i'w cyllido; ar gyfer sicrhau bod cyllid yn cael ei ddefnyddio'n effeithlon ac yn y modd mwyaf effeithiol posibl; ac ar gyfer creu llinellau atebolrwydd cliriach rhwng y sawl sy'n gwneud penderfyniadau a phobl leol, gan gynnwys sicrhau bod pobl leol yn ymwneud yn fwy helaeth â'r broses o wneud y penderfyniadau hynny, lle bo'n bosibl.

Yn benodol, rydym am ystyried sut y gallwn ddatblygu cysylltiadau cryfach rhwng cyllid, perfformiad a'r gwaith o gyflawni canlyniadau strategol. Byddwn hefyd yn ceisio symleiddio'r trefniadau cyllido cyfredol lle bo hynny'n ymarferol a sicrhau bod trefniadau Llywodraeth Leol ar gyfer cyllid a chyllidebau'n fwy cynhwysol a thryloyw a'u bod yn gysylltiedig â'n cynigion ar gyfer llywodraethu cymunedol a rôl Cynghorwyr, gan gynnwys eu rôl o safbwynt craffu ar gynigion a phenderfyniadau. Bydd hynny'n golygu mynediad mwy helaeth i wybodaeth am sut y mae pob Awdurdod yn bwriadu defnyddio ei gyllid, pa mor effeithiol y mae wedi defnyddio'r cyllid hwnnw, ac i ba raddau y mae hynny'n arwain at ddarparu gwasanaethau gwell. Bydd hynny'n elfen hanfodol o'r cynllun corfforaethol (Pennod 7). Rydym hefyd am gael system sy'n gallu bod yn fwy ymatebol i anghenion Cymru. Mae'r system gyfredol yn parhau'n gadarn ac yn gynaliadwy, ond cafodd llawer o'i nodweddion eu dylunio gan ystyried anghenion y DU gyfan.

Rôl Llywodraeth Cymru o safbwynt cyllid a rheolaeth ariannol yw creu'r fframwaith lle gall Llywodraeth Cymru weithredu'n fwyaf effeithiol. Mae gan Awdurdodau gyfrifoldebau clir am bennu cyllidebau gan ystyried blaenoriaethau lleol, ac am sicrhau eu bod yn rheoli eu hadnoddau'n ofalus, yn effeithlon ac yn effeithiol ac yn sicrhau gwerth am arian. Rydym am gynnal llinellau atebolrwydd clir, a'u hatgyfnerthu lle bo hynny'n bosibl.

Ein nod, felly, yw datblygu:

- system effeithiol ac effeithlon ar gyfer cyllido'r Awdurdodau newydd;

- y fframwaith ar gyfer llywodraethu ariannol er mwyn sicrhau ei fod yn darparu ar gyfer galluogi'r Awdurdodau newydd i reoli adnoddau'n effeithiol a'i fod yn darparu llinellau atebolrwydd clir;
- cyfundrefnau cyllid a chyfundrefnau ariannol sy'n cefnogi'r gwaith o ddiwygio democratiaeth, gwaith llywodraethu a pherfformiad Llywodraeth Leol.

Felly, dylai nodweddion y fframwaith newydd gynnwys y canlynol:

- Dylai greu cysylltiadau cryfach rhwng cyllid a'r gwaith o gyflawni canlyniadau, gan alluogi gwelliannau i'r modd y caiff gwasanaethau eu darparu, perfformiad ac effeithlonrwydd.
- Dylai adlewyrchu patrymau cyfredol o angen, a thros amser dylai geisio lleihau'r bwlch o ran angen ar draws Cymru.
- Dylai annog a galluogi dulliau arloesol o ddarparu gwasanaethau, ar gyfer Awdurdodau unigol ac ar gyfer Awdurdodau sy'n gweithio mewn partneriaeth â phartneriaid yn y sector cyhoeddus a chyrrff eraill.
- Dylai roi mwy o ryddid i wneud penderfyniadau'n lleol, sy'n gysylltiedig â gwelliannau clir o ran perfformiad. Dylai feithrin gwaith cynllunio gwell sydd â dull mwy integredig a chynaliadwy o gydbwysu cyllid a'r pwysau sydd ar wasanaethau.
- Dylai alluogi Awdurdodau i reoli'r galw am wasanaethau dros y tymor hwy.
- Dylai gynnig ystod ehangach o opsiynau ar gyfer cyllido gwaith cyflawni, gan gynnwys trefniadau mwy hyblyg ar gyfer cyllido mentrau ar y cyd.
- Dylai gynnwys cymunedau lleol mewn dewisiadau a phenderfyniadau pwysig.
- Dylai ddarparu gwybodaeth gliriach am sut y mae penderfyniadau ynghylch cyllid wedi'u gwneud a chan bwy.
- Dylai sicrhau ei bod yn rhwydd i bawb gael gafael ar y wybodaeth hon.

9.3 Ein Dull Gweithredu

Mae angen inni fabwysiadu dull mwy strategol o ddiwygio'r system gyllid a'i gwahanol rannau cydgysylltiedig, a dull sy'n ystyried y tymor hwy. Rhaid inni sicrhau bod y dull gweithredu a ddefnyddir yn integreiddio'n effeithiol â'r modd y mae Llywodraeth Cymru yn datblygu diwygiadau cyfansoddiadol a chyllidol ehangach ac, yn benodol, â'r angen am fframwaith cyson ar gyfer gweinyddu trethi datganoledig. Mae risgiau'n perthyn i unrhyw newidiadau sylfaenol a wneir i'r trefniadau cyllido, a gallai unrhyw newid sylweddol arwain at symudiadau mawr neu amlach o ran cyllid rhwng sefydliadau ym maes gwasanaethau cyhoeddus. Dylai unrhyw system gyllido newydd fod yn ddigon sefydlog i sicrhau nad yw symudiadau o ran cyllid, lle bônt yn angenrheidiol, yn peryglu sefydlogrwydd ariannol sefydliadau cyfan neu'r gwasanaethau allweddol y maent yn eu darparu i'r cyhoedd. Bydd angen inni ystyried risgiau o'r fath wrth ddatblygu ein cynigion, oherwydd ni ellir disgwyl cael symiau mawr o arian newydd i liniaru effeithiau o'r fath. Ni fyddai angen deddfwriaeth sylfaenol ar bob un o'r newidiadau hyn; gallwn wneud llawer o newidiadau drwy is-ddeddfwriaeth, canllawiau neu waith hyrwyddo arfer da.

Rydym yn bwriadu rhannu'r gwaith o ddiwygio'r fframwaith cyllido yn gamau pendant. Bydd y cam cyntaf yn adnabod ac yn gweithredu'r newidiadau hanfodol y mae eu hangen i uno Awdurdodau a gwireddu'r diwygiadau a nodir yn y Papur hwn. Bydd unrhyw newidiadau deddfwriaethol sy'n ofynnol yn cael eu hysgrifennu yn yr ail Fil y soniwyd amdano'n gynharach

yn y Papur hwn, neu byddant yn cael eu symud ymlaen mewn is-ddeddfwriaeth dan bwerau sy'n bodoli eisoes.

Bydd y cam nesaf yn ystyried newidiadau mwy sylfaenol i'r modd y caiff Llywodraeth Leol ei chyllido. Gallai hynny gynnwys ystyried y cydbwysedd rhwng cyllid a ddarperir yn ganolog a chyllid a gynhyrchir yn lleol drwy drethi lleol a thaliadau eraill. Gallai hefyd gynnwys ystyried a oes angen i'r mathau presennol o drethi lleol (y Dreth Gyngor ac ardrethi annomestig) gael eu haildylunio. Bydd hefyd yn ystyried canfyddiadau gwaith perthnasol sydd ar y gweill mewn mannau eraill, megis adroddiad y Comisiwn Annibynnol ar Gyllid Llywodraeth Leol yn Lloegr, y disgwylir iddo gael ei gyhoeddi yn nes ymlaen eleni. Rydym yn disgwyl i hynny arwain at Bapur Gwyn arall ar ôl etholiadau nesaf y Cynulliad yn 2016.

Bydd y dull hwn o weithredu'n ein galluogi i ddylunio system sy'n ystyried newidiadau ehangach i bwerau a chyfrifoldebau cyllidol y Cynulliad, yn enwedig y bwriad i ddatganoli ardrethi annomestig yn llawn ym mis Ebrill 2015 ac ailbriso ardrethi annomestig yn 2017, a'r disgwyl y bydd trethi datganoledig newydd yn dod i rym ym mis Ebrill 2018. Felly, byddwn yn datblygu cynigion manylach maes o law ac yn ymgynghori yn eu cylch.

Mae *Diwygio Llywodraeth Leol* yn cynnig cyfle sy'n codi unwaith yn unig mewn cenedlaeth i gyflwyno dull gweithredu newydd, a bydd unrhyw ddiwygiadau sylfaenol i drefniadau cyllido'n gofyn am lawer o amser a llawer o waith paratoi i'w datblygu, eu dylunio a'u gweithredu. Felly, rydym yn ceisio barn gychwynnol ynghylch sut y gellid gwella'r fframwaith cyllido. Mae'r adrannau canlynol yn gwahaniaethu rhwng y meysydd yr ydym o'r farn y bydd angen rhoi sylw iddynt wrth baratoi ar gyfer uno a diwygio Awdurdodau Lleol a'r meysydd a allai fod yn rhan o adolygiad mwy sylfaenol o'r fframwaith cyllido, sy'n ystyried y tymor hwy.

9.3.1 Ffynonellau Cyllid

Ar hyn o bryd caiff gwasanaethau Llywodraeth Leol a buddsoddiadau cyfalaf eu cyllido drwy gymysgedd o gyllid a ddarperir yn ganolog a chyllid a godir yn lleol. Mae'r cydbwysedd rhwng y ffynonellau hyn yn adlewyrchu'r ffaith bod gan Awdurdodau Lleol ystod o ddyletswyddau statudol i ddarparu rhai gwasanaethau, ond bod ganddynt bwerau disgresiwn i ddarparu gwasanaethau ychwanegol a rhywfaint o ddisgresiwn hefyd ynghylch y modd y maent yn cyflawni rhai swyddogaethau statudol.

Un cwestiwn i'w ofyn ym maes Llywodraeth Leol yw a ddylid newid y cydbwysedd rhwng y cyllid a ddarperir yn ganolog a'r cyllid a godir yn lleol. Er enghraifft, gallai newid yn y cydbwysedd o ran cyllid er mwyn rhoi mwy o ddisgresiwn i Lywodraeth Leol ynghylch ffynonellau lleol o gyllid olygu bod gan Awdurdodau fwy o hyblygrwydd i ymdrin â heriau ariannol. Pe bai unrhyw newid o'r fath yn digwydd, byddai angen hefyd i Awdurdodau fod yn fwy atebol yn uniongyrchol i bobl leol am y modd y caiff y cyllid sydd ganddynt i'w wario ei ddefnyddio, a byddai angen iddynt wella gwaith cynllunio hirdymor o safbwynt ariannol ac o safbwynt gwasanaethau er mwyn sicrhau bod y cyllid sydd ar gael yn cael ei ddefnyddio yn y modd mwyaf effeithiol posibl.

Gallai hynny gynnwys trefniadau newydd neu gryfach i sicrhau bod cyllid yn cael ei ddefnyddio'n strategol, er enghraifft ei gyfeirio at wariant ataliol sy'n sicrhau gwelliannau cynaliadwy i wasanaethau cyhoeddus. Dylai fod gan gyllid gysylltiadau clir â'r gwaith o gyflawni canlyniadau polisi cenedlaethol a'r dull o wella perfformiad a nodir ym Mhennod 6. Gallai hefyd gynnwys camau i ystyried sut y gallai'r system gyllido adlewyrchu llwyddiant i sicrhau canlyniadau cadarnhaol yn y tymor hwy neu sut y gallai atal perfformiad gwael neu fynd i'r afael ag ef, os oes angen.

9.3.2 Cyllid Refeniw Cyffredinol – Trethi Lleol

Mae'r dull o gyllido costau refeniw cyffredinol Llywodraeth Leol yng Nghymru yn bodoli yn ei ffurf bresennol ers 1993 pan gafodd y Dreth Gyngor ei chyflwyno. I Awdurdodau Lleol, mae'r brif elfen o gyllid a ddarperir gan Lywodraeth Cymru yn cynnwys Grant Cynnal Refeniw ac ardrethi annomestig a ailddosberthir. Caiff y cyllid hwn ei bennu drwy asesu angen cymharol pob Awdurdod, ar sail nifer o ddangosyddion y cytunwyd arnynt, a thrwy ystyried gallu'r Awdurdod i godi Treth Gyngor (mae hynny'n dibynnu ar nifer a gwerth yr eiddo y gellir codi Treth Gyngor arno ym mhob ardal – sylfaen drethu'r Awdurdod). Caiff y broses flynyddol hon ei chyflawni gan ymgynghori'n fanwl â Llywodraeth Leol, a rhaid iddi gael ei chymeradwyo'n ffurfiol yn y Cynulliad.

Mae'r Dreth Gyngor ac ardrethi annomestig yn debyg iawn i drefniadau cyllido blaenorol, oherwydd eu bod yn gysylltiedig â gwerth yr eiddo (domestig neu annomestig) y caiff y trethi eu codi arno ac oherwydd eu bod yn cael eu codi ym mhob Awdurdod er mwyn cynhyrchu cyllid ar gyfer y gwasanaethau lleol a ddarperir yn yr ardal honno.

Er bod y ddwy system wedi cael eu beirniadu, maent wedi sefyll prawf amser fel dulliau o godi refeniw i ariannu gwasanaethau cyhoeddus. Daeth yr adolygiad mwyaf cynhwysfawr sydd wedi'i gynnal o system y Dreth Gyngor, sef *Adolygiad Lyons* yn 2007,¹⁰³ i'r casgliad nad oedd y system wedi torri. Gwnaeth yr Adolygiad nifer o argymhellion ar gyfer gwella'r system, a oedd yn cynnwys ailbrisio eiddo ac ymestyn y bandiau: cafodd yr argymhellion hyn eu gweithredu yng Nghymru. Ar wahân i ychydig o eithriadau penodol, mae ardrethi annomestig yn berthnasol i bob eiddo annomestig, gan gynnwys eiddo cyhoeddus ac eiddo y mae ei ddeiliaid yn sefydliadau nad ydynt yn gwneud elw. Yn sgil newidiadau i'r system ym 1990, cafodd dull cenedlaethol o weithredu ei gyflwyno a oedd yn golygu bod yr arian a gâi ei dderbyn yn cael ei gyfuno a'i ailddosbarthu er mwyn cael gwared ar amrywiadau lleol a sicrhau bod digon o gyllid ar gael i Awdurdodau a oedd â sylfaen drethu fach. Prin iawn yw'r Awdurdodau yng Nghymru sy'n gyson yn codi mwy o arian drwy ardrethi annomestig nag y maent yn ei gael o'r gronfa genedlaethol.

Bydd llawer o'r amrywiadau lleol hyn yn cael eu lleihau drwy gael nifer llai o Awdurdodau a chael Awdurdodau sy'n fwy o faint, a bydd cryn dipyn o gyfle i wneud arbedion maint wrth gyflawni'r gwaith gweinyddu a chasglu. Fodd bynnag, byddai ailddylunio'r naill system neu'r llall neu gyflwyno system newydd yn eu lle'n waith costus a chymhleth, a gallai arwain at newidiadau sylweddol i'r symiau y byddai'n rhaid i rai trethdalwyr eu talu. Felly, byddai angen i unrhyw system newydd gynnig manteision neu welliannau clir er mwyn cyfiawnhau'r buddsoddiad. Byddem hefyd yn hoffi sicrhau bod unrhyw waith ailddylunio ar raddfa fawr yn ategu dull Cymru o gasglu a rheoli trethi datganoledig drwy greu Awdurdod Refeniw Cymru, a sicrhau ei fod yn cyd-fynd â'r egwyddorion trethu a amlinellwyd gan Lywodraeth Cymru ym mis Tachwedd 2014, sef tegwch, symlrwydd, sefydlogrwydd a chefnogi twf. Felly, fel yr amlinellwyd yn *Dimygio Llywodraeth Leol*, nid ydym yn rhagweld y byddwn yn gwneud newidiadau mawr i brif nodweddion y system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol cyn yr ail Fil.

Yn y tymor byrrach, fodd bynnag, rydym yn bwriadu cymryd y cyfle i symleiddio'r systemau presennol gymaint ag sy'n bosibl er mwyn hybu mwy o effeithlonrwydd a hybu atebolrwydd cliriach. Mae system y Dreth Gyngor a'r system ardrethi annomestig wedi

¹⁰³ <http://www.lyonsinquiry.org.uk/>

tyfu'n raddol yn ystod yr 20 mlynedd diwethaf, gydag amryw gynlluniau rhyddhad – megis cynlluniau gostyngiadau'r Dreth Gyngor – darpariaethau newydd, disgowntiau, eithriadau ac ati'n cael eu hychwanegu atynt. Ceir rhai anghysondebau hefyd. Hoffem adolygu rhai o'r cymhlethdodau hyn a chael gwared arnynt drwy waith ailddylunio er mwyn datblygu systemau symlach sy'n haws eu deall ac yn haws eu rheoli. Cwestiwn arall yw faint o ddisgresiwn lleol y dylid ei ganiatáu ynghylch gweinyddu'r cynlluniau. Caiff ardrethi annomestig eu pennu'n genedlaethol, tra mae gan Awdurdodau ddisgresiwn i bennu eu Treth Gyngor ac mae gan Weinidogion Cymru bwerau i osod terfynau (capiau) os ydynt o'r farn bod unrhyw gynnydd yn afresymol. Rydym yn ceisio barn ynghylch a ellid symleiddio rhannau penodol o'r systemau presennol ar gyfer trethi lleol.

9.3.3 Cyllid Refeniw Cyffredinol – Dosbarthu

Caiff y cyllid sydd ar gael gan Lywodraeth Cymru drwy'r Grant Cynnal Refeniw ac ardrethi annomestig ei ddosbarthu ymysg Awdurdodau Lleol gan ddefnyddio fformiwla a adolygir yn flynyddol. Mae'n cynnwys cyfres o ddangosyddion nodweddiol cymdeithasol ac economaidd pob Awdurdod, sy'n darparu asesiad gwrthrychol o'i angen cymharol. Rydym yn bwriadu cadw'r dull hwn o ddefnyddio fformiwla sy'n seiliedig ar anghenion, ond bydd y broses uno'n ei gwneud yn ofynnol datblygu sail newydd ar gyfer dosbarthu'r cyllid.

Yn y tymor byr rydym yn bwriadu ystyried unrhyw newidiadau i'r system ddosbarthu, sy'n angenrheidiol er mwyn galluogi Llywodraeth Cymru i barhau i ddosbarthu cyllid refeniw i Awdurdodau yn ystod y cyfnod o bontio i Awdurdodau newydd. Bydd unrhyw newidiadau angenrheidiol yn cael eu cynnwys yn yr ail Fil neu'n cael eu gweithredu'n rhan o is-ddeddfwriaeth.

Yn y tymor hwy byddwn yn cynnal adolygiad sylfaenol o'r drefn ddosbarthu bresennol er mwyn sicrhau ei bod yn gallu asesu angen cymharol yr Awdurdodau newydd, gan sicrhau ar yr un pryd nad yw'r fethodoleg gyllido ei hun yn atgyfnerthu bylchau o ran angen ar draws Cymru. Bydd yr adolygiad yn ystyried y fethodoleg sylfaenol yn ogystal â'r fformiwla ei hun. Mae'r dull presennol o weithredu'n defnyddio patrymau gwariant yn y gorffennol, ond byddwn ni am ystyried y cyfle sydd i'r drefn ddosbarthu adlewyrchu dull o ymdrin â pherfformiad a gwelliant, sydd wedi'i seilio'n fwy helaeth ar ganlyniadau. Yn ogystal ag adolygu'r fformiwla a'r dangosyddion cydrannol, rydym am sicrhau bod y drefn ddosbarthu newydd mor glir a syml ag sy'n bosibl. Rydym eisoes yn cyhoeddi manylion cynhwysfawr am y modd y caiff cyllid ei ddosbarthu, ond mae a wnelo tryloywder ag eglurder yn ogystal â didwylledd.

Yn ogystal bydd angen i'r dull newydd o weithredu ystyried unrhyw newidiadau i haenau eraill o Lywodraeth Leol, os gallai gwaith diwygio arwain at oblygiadau i'r modd y caiff yr Awdurdodau hynny eu cyllido. Gallai'r rheini gynnwys, er enghraifft, Awdurdodau Tân ac Achub a Chynghorau Cymuned (gweler 4.9 uchod). Gan fod pob un o'r haenau hyn yn cael eu cyllido mewn ffordd wahanol ar hyn o bryd, byddwn hefyd yn ceisio datblygu trefniadau cyllido a fydd yn caniatáu dull symlach a mwy cyson o weithredu. Byddwn yn datblygu'r dull newydd hwn o weithredu gan ymgynghori â Llywodraeth Leol.

9.3.4 Cyllid Refeniw Cyffredinol – y Dreth Gyngor

Nododd y Papur Gwyn *Diwygio Llywodraeth Leol* na ddylai fod angen i'r gofyniad cyffredinol o ran Treth Gyngor gynyddu o ganlyniad i drefniadau uno, ond roedd yn cydnabod y gallai fod effeithiau lleol ar lefelau'r Dreth Gyngor o ganlyniad i waith aiddosbarthu cyllid. Gofynnodd y Papur Gwyn am farn ynghylch y ffordd decaf o godi refeniw ar gyfer gwasanaethau lleol, a byddwn yn ystyried yr ymatebion wrth ddylunio'r systemau cyllido ar gyfer yr Awdurdodau newydd.

9.3.5 Cyllid Refeniw Arall a Hyblygrwydd

Mae Awdurdodau yng Nghymru hefyd yn cael cryn dipyn o gyllid refeniw ar ffurf grantiau penodol gan Lywodraeth Cymru (tua £700 miliwn y flwyddyn) a chan gyrff eraill y llywodraeth. Mae'r grantiau hyn yn darparu cyllid at ddibenion a bennwyd ac ar gyfer blaenoriaethau Gweinidogol. Rydym yn cydnabod bod gorbenion gweinyddol yn gysylltiedig â rheoli cyllid ar y ffurf hon a bod Awdurdodau am gael mwy o hyblygrwydd ynghylch y defnydd a wnânt o gyllid o'r fath. Fodd bynnag, mae angen sicrhau bod rhywfaint o gyllid ar gael ar gyfer blaenoriaethau cenedlaethol a mentrau newydd a'i fod yn cael ei gyfeirio atynt. Yn rhan o'n gwaith cychwynnol a'r adolygiad tymor hwy, byddwn yn ystyried y cyfle sydd i reoli adnoddau o'r fath mewn ffyrdd sy'n cyfrannu at ddarparu gwasanaethau gwell a sicrhau atebolrwydd cliriach, gan gynnwys a fyddai'n well defnyddio cyllid o'r fath drwy ei gyfeirio at ddarparwyr eraill.

Yn ogystal mae Awdurdodau yn cynhyrchu dros £1 biliwn y flwyddyn drwy ffioedd a thaliadau a godir yn lleol a thrwy incwm arall. Gallai mwy o hyblygrwydd lleol ynghylch pennu ffioedd a thaliadau gynorthwyo Awdurdodau i reoli heriau ariannol. Mae Llywodraeth Cymru yn cydnabod y gallai fod rhai manteision i'w cael o roi disgrisiwn lleol ynghylch pennu ffioedd a thaliadau. Byddai pŵer cymhwysedd cyffredinol, y cyfeirir ato ym Mhennod 2, yn darparu ar gyfer hynny ond byddem hefyd am gael systemau rheoli digonol i sicrhau bod gwasanaethau allweddol yn fforddiadwy i'r sawl y mae arnynt eu hangen a bod y gwasanaethau'n cael eu darparu mewn ffyrdd sy'n gyson â blaenoriaethau cenedlaethol.

Ffynhonnell arall o gyllid sydd ar gael i Awdurdodau Lleol yw grantiau ad-daladwy sy'n cael eu gweinyddu gan y Gronfa Buddsoddi i Arbed. Mae tua £20m ar gael i'w ddsbarthu i wasanaethau cyhoeddus bob blwyddyn drwy rownd flynyddol o geisiadau. Mae'r Gronfa Buddsoddi i Arbed hefyd mewn sefyllfa dda i roi cymorth ar gyfer arloesi ac ailgynllunio gwasanaethau.

Byddwn hefyd yn ystyried meysydd eraill lle gallai mwy o hyblygrwydd gynnig mwy o reolaeth i Awdurdodau Lleol ar y modd y caiff eu cyllidebau eu cynllunio a'u rheoli. Rydym yn ceisio barn ynghylch sut y gellir sicrhau bod mwy o hyblygrwydd yn cael ei gynnwys mewn system gyllid newydd a ddylunnir ar gyfer Llywodraeth Leol, gan ddiogelu'r angen i gyfeirio gwariant priodol at flaenoriaethau cenedlaethol.

9.3.6 Cyllid Cyfalaf

Yn yr un modd â gwariant refeniw, caiff gwariant a buddsoddiad cyfalaf ei gynnal drwy gymysgedd o gyllid canolog a chyllid lleol. Mae Llywodraeth Cymru yn darparu cyllid cyfalaf drwy grantiau cyffredinol a phenodol, yn ogystal â thrwy fynediad i gronfeydd Buddsoddi i Arbed. Caiff cymorth ar gyfer cost benthycu ei ddarparu drwy'r Grant Cynnal Refeniw a'r Fenter Benthycu Llywodraeth Leol. Mae Awdurdodau Lleol yn ategu hynny drwy ddefnyddio derbyniadau cyfalaf a benthyciadau cyllid yn lleol. Yn ogystal mae Awdurdodau Lleol yn

rheoli portffolios mawr o asedau cyfalaf, er bod y rheini yn amrywio'n sylweddol o'r naill Awdurdod i'r llall.

Ceir fframwaith cadarn eisoes sy'n llywodraethu gwariant cyfalaf ac sy'n rhoi cryn dipyn o ymreolaeth i Awdurdodau Lleol, gan sicrhau ar yr un pryd bod unrhyw fenthycan fforddiadwy ac yn cael ei wneud yn ofalus a bod asedau'n cael eu rheoli'n briodol. Gan adeiladu ar hynny, rydym am sicrhau bod y system ar gyfer cyllid cyfalaf yn addas i'r 21ain ganrif ac rydym am ystyried dulliau arloesol o gyllido a dulliau o sicrhau bod seilwaith cyfalaf yn cael ei ddatblygu'n strategol a'i reoli'n effeithiol er mwyn cyflawni'r canlyniadau gorau. Bydd yr ystyriaethau hyn yn rhan o'r gwaith tymor hwy ar ddiwygio'r system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol. Rydym yn ceisio barn ynghylch a oes unrhyw newidiadau y byddai modd eu cyflawni ac a fyddai'n ddymunol yn y tymor byrrach ac yn rhan o'r ail Fil.

9.3.7 Cyllido Haenau Eraill o Lywodraeth Leol

Yn ogystal â'r Prif Awdurdodau Lleol, mae'r trefniadau cyllido cyfredol yn cynnwys nifer o haenau eraill o Lywodraeth Leol, sy'n cynnwys Comisiynwyr Heddlu a Throsedd, Cyngorau Cymuned, Awdurdodau Tân ac Achub, Awdurdodau Parciau Cenedlaethol a nifer o awdurdodau, byrddau a phwyllgorau llai o faint. Nid yw *Diwygio Llywodraeth Leol* yn berthnasol i'r rhain i gyd, ond byddwn yn ystyried yr opsiynau ar gyfer sicrhau bod y trefniadau cyllido'n fwy cydlynol ac effeithiol ar gyfer y cyrff y mae *Diwygio Llywodraeth Leol* yn berthnasol iddynt.

Ar hyn o bryd caiff Cyngorau Cymuned eu cyllido'n bennaf wrth i bob un ohonynt gyflwyno praesept ar gyfer Treth Gyngor i'w Brif Awdurdod Lleol. Mae'r praesept ar gyfer Cyngor Cymuned penodol yn rhan o fil y Dreth Gyngor ar gyfer pob aelwyd yn yr ardal berthnasol. Mae'r praeseptau hyn yn rhwym wrth reolau gwahanol i'r rhai sy'n berthnasol i'r Dreth Gyngor a bennir gan Brif Awdurdod Lleol neu Gomisiynydd Heddlu a Throsedd.

Bydd y cynigion ynghylch llywodraethu cymunedol ym Mhenodau 4 a 5 yn arwain at oblygiadau i'r modd y caiff gwasanaethau eu darparu ac y caiff swyddogaethau eu cyflawni mewn cymunedau, ac yna i'r modd y caiff gwasanaethau o'r fath eu cyllido. Byddwn am sicrhau bod unrhyw drefniadau cyllido newydd yn darparu atebolrwydd clir ac yn sicrhau cynifer o gyfleoedd ag sy'n bosibl i gymunedau gymryd rhan mewn prosesau gwneud penderfyniadau.

Caiff Awdurdodau Tân ac Achub eu cyllido drwy ardoll a godir ar eu Prif Awdurdodau Lleol cyfansoddol. Caiff yr ardoll ei dosrannu'n unol â phoblogaeth yr Awdurdodau cyfansoddol ond caiff ei chyllido o gyllid refeniw cyffredinol pob Awdurdod. Mae hynny'n golygu ei bod yn cael ei chyllido drwy gyfuniad o'r Grant Cynnal Refeniw, ardrethi annomestig a ailddosberthir a'r Dreth Gyngor, ond nid oes modd nodi'r cyfraniad a geir o bob un o'r ffynonellau hyn yn unigol. Bydd angen adolygu'r trefniadau yng ngoleuni unrhyw ddiwygiadau i'r modd y caiff gwasanaethau tân ac achub eu llywodraethu. Bydd Llywodraeth Cymru yn ymgynghori ar wahân ynghylch cynigion ar gyfer llywodraethu Awdurdodau Tân ac Achub ac unrhyw newidiadau cysylltiedig i drefniadau cyllido.

Y tu hwnt i rychwant y Papur Gwyn hwn, mae newidiadau i swyddogaethau a gwaith llywodraethu Awdurdodau Parciau Cenedlaethol yn cael eu hystyried hefyd. Byddwn yn parhau i adolygu'r trefniadau ariannol er mwyn sicrhau eu bod yn cynorthwyo parciau cenedlaethol i weithredu'n effeithiol a chael eu goruchwylio'n effeithiol, sicrhau eu bod yn integreiddio'n fwy effeithiol â rhannau eraill o'r system gyllid ar gyfer Llywodraeth Leol a sicrhau eu bod yn cyd-fynd â'r weledigaethau a'r newydd yn gynharach yn y Bennod hon.

9.4 Llywodraethu Ariannol

Mae'r fframwaith presennol ar gyfer llywodraethu arferion ariannol, arferion cyfrifyddu a gofynion archwilio ar gyfer cyllid Llywodraeth Leol wedi'i nodi ar draws llawer iawn o ddeddfwriaeth sylfaenol ac is-ddeddfwriaeth, a ategir gan ganllawiau statudol a phroffesiynol a chodau ymarfer niferus. Yn ogystal ag ymdrin â rheoli'r amryw ffrydiau cyllido y cyfeirir atynt uchod, mae hefyd yn ymdrin â rheoli cronfeydd wrth gefn, cyflawni swyddogaethau rheoli trysorlys, rheoli asedau a rhwymedigaethau, paratoi cyfrifon a blaengynllunio, ymhlith llawer o bethau eraill. Un o brif nodweddion y gyfundrefn, fodd bynnag, yw'r ffaith ei bod yn seiliedig ar yr egwyddor bod pob Awdurdod yn gorff ar wahân, sy'n atebol yn ddemocrataidd ac sydd â chryn dipyn o hyblygrwydd ynghylch y modd y mae'n cyflawni'r dyletswyddau sydd arno a'r modd y mae'n darparu gwasanaethau. Mae'r fframwaith yn mynnu rheolaeth ariannol ofalus ac mae'n mynnu bod y sawl sy'n gyfrifol am wneud penderfyniadau'n gwneud hynny mewn modd tryloyw a'u bod yn atebol am y penderfyniadau a wnânt. Yn ogystal mae dyletswyddau ymddiriedol penodol ar Swyddog Adran 151 pob Awdurdod, a benodir dan Ddeddf Llywodraeth Leol 1972. Caiff pob Awdurdod Lleol ei archwilio'n drylwyr gan archwilwyr allanol.

Nid ydym yn bwriadu newid yr egwyddor ganolog hon gan ein bod o'r farn ei bod yn sylfaenol i'r modd y mae Llywodraeth Leol yn gweithredu a'i pherthynas â Llywodraeth Cymru. Nid ydym chwaith yn bwriadu gwahanu'r dull gweithredu yng Nghymru oddi wrth y dull gweithredu sy'n bodoli ac yn gweithio mewn fframweithiau proffesiynol sy'n berthnasol i'r DU gyfan. Fodd bynnag, byddwn yn ceisio diweddar, symleiddio a chydgrynhoi agweddau ar y fframwaith er mwyn sicrhau bod penderfyniadau'n gallu cael eu gwneud mewn ffyrdd sy'n arwain at waith cyflawni a pherfformiad gwell ac sy'n cyfeirio gwariant at y manau lle caiff yr effaith fwyaf. Rydym yn bwriadu ystyried gwelliannau i'r system bresennol, o safbwynt atebolrwydd a gwaith ymgysylltu â chymunedau ac o safbwynt cynllunio ariannol a mynediad i wybodaeth.

9.4.1 Cyfrifyddu, Atebolrwydd ac Ymgysylltu

Dylai'r trefniadau ar gyfer llywodraethu ariannol sicrhau bod y cyfrifoldebau am wneud penderfyniadau'n fwy tryloyw a dylent ddarparu llinellau atebolrwydd cliriach rhwng Llywodraeth Cymru (a chyrrff cyllido eraill), Llywodraeth Leol a phobl leol. Ein gweledigaeth ar gyfer fframwaith y dyfodol yw un lle ceir mwy o ddidwylledd ac atebolrwydd, lle mae pobl yn ymwneud yn weithredol â'r penderfyniadau gwario sy'n effeithio ar eu bywydau pob dydd a lle mae rhesymeg glir yn perthyn i'r canlyniad terfynol. I hybu'r dull hwn o ymdrin â didwylledd a thryloywder a mwy o waith ymgysylltu â chymunedau, rydym yn bwriadu cyhoeddi canllawiau statudol ynghylch sut y dylai Awdurdodau ymgysylltu â'r gymuned leol wrth bennu eu cyllideb flynyddol a'u gofyniad o ran y Dreth Gyngor. Byddem yn disgwyl i bob Awdurdod wella tryloywder a hygyrchedd y wybodaeth gyfrifyddol a gyhoeddir, drwy sicrhau bod gwybodaeth megis manylion am gyllidebau, symiau o arian sy'n weddill a lefelau gwariant y gorffennol ar gael ar un porth gwybodaeth, pan gaiff y porth hwnnw ei sefydlu.

9.4.2 Cynllunio Ariannol

Un o ofynion allweddol y fframwaith llywodraethu ar gyfer y dyfodol yw bod angen iddo fod yn gyson â'r sefyllfa wirioneddol sy'n parhau, sef sefyllfa lle ceir cyfyngiadau ar gyllid a lle disgwylir i'r galw am rai gwasanaethau lleol gynyddu. Rydym yn cydnabod bod hynny'n golygu dewisiadau anodd o ran gwariant. Bydd y gofyniad o ran cynllunio corfforaethol a nodir ym Mhennod 7 yn hybu rheolaeth ariannol, gwaith rheoli asedau a gwaith cynllunio'r gweithlu sy'n fwy cadarn ac sy'n ystyried y tymor canolig a'r tymor hir.

Mae gan Lywodraeth Cymru bolisi clir o ddarparu setliadau dangosol i Lywodraeth Leol, os yw Llywodraeth y DU wedi awgrymu wrthym ymlaen llaw beth fydd Cyllideb Llywodraeth Cymru. Nid ydym yn bwriadu newid y polisi hwn a byddwn yn defnyddio'r wybodaeth hon i hybu gwaith cynllunio ariannol ar gyfer y tymor canolig a'r tymor hwy. Dylai systemau symlach a chliriach ar gyfer cynllunio ariannol ysgogi gwasanaethau lleol sydd â ffocws cliriach ac sy'n perfformio'n well, sy'n ystyried blaenoriaethau a phwysau ar gyllid yn awr ac yn y dyfodol.

9.5 Byddem yn hoffi cael eich barn

Mae Arolwg yr Ymgynghoriad yn gofyn cwestiynau ynghylch y themâu canlynol:

- Gweledigaeth a'r dull graddol arfaethedig o weithredu
- Cydbwysedd o ran cyllid a hyblygrwydd
- Cyllid refeniw cyffredinol – trethi lleol
- Cyllid refeniw cyffredinol – dosbarthu
- Llywodraethu ariannol a threfniadau cyfrifyddu

10. Casgliad

Mae'r Papur Gwyn hwn yn egluro ein gweledigaeth ar gyfer dyfodol Llywodraeth Leol yng Nghymru. Rydym am gael Awdurdodau Lleol llwyddiannus, cynhwysol ac atebol sy'n gweithredu'n dryloyw ac yn agored ac sy'n cynllunio'n effeithiol. Rydym am i Awdurdodau, a Chynghorau Cymuned, wneud y defnydd gorau o'r adnoddau sydd ar gael iddynt, gan rannu grym a chyfrifoldeb â'r cymunedau y maent yn eu gwasanaethu.

Er mwyn gwireddu'r weledigaeth hon, bydd angen perthynas briodol rhwng y sawl sy'n darparu gwasanaeth a'r sawl sy'n dibynnu ar y gwasanaeth, drwy ddemocratiaeth leol gryfach a chraffu mwy effeithiol.

Ni all Llywodraeth Cymru gyflawni'r newidiadau angenrheidiol ar ei phen ei hun, ac ni ddylai. Mae ein gwasanaethau cyhoeddus i gyd yn wynebu heriau cymhleth, ynghyd â dyfodol a fydd yn wleidyddol, gymeithasol a thechnolegol ddeinamig. Bydd llwyddiant yn gofyn am arweinyddiaeth graff ac addasol, cyfesur â'r heriau sy'n ein hwynebu. Fe ddown ni o hyd i ac fe gefnogwn yr arweinyddiaeth honno ble bynnag y twf – yn ein Hawdurdodau Lleol, ein gwasanaethau cyhoeddus eraill a mwy na dim, yn ein cymunedau eu hunain.

11. Rhestr Termau

Term	Esboniad
Adolygiad gan gymheiriaid	Adolygiad beirniadol o benderfyniadau a champau gweithredu Awdurdod Lleol, drwy wahoddiad gan yr Awdurdod Lleol, a gyflawnir gan unigolion medrus megis uwch-swyddogion corff cyhoeddus arall neu uwch-swyddogion sydd wedi ymddeol.
Adolygu allanol	Adolygiad beirniadol o benderfyniadau a champau gweithredu Awdurdod Lleol gan gyrff allanol, yn enwedig Swyddfa Archwilio Cymru a'r cyrff sy'n gyfrifol am arolygu gwasanaethau cymdeithasol (Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru) ac addysg (Estyn).
Adolygu mewnol	Yn y Papur hwn, mae'r ymadrodd dan sylw'n gyfystyr gan amlaf â chraffu, ond mae hefyd yn cynnwys trefniadau eraill megis adolygiad gan y Weithrediaeth o'i pherfformiad neu'i heffeithiolrwydd ei hun, neu gamau gweithredu swyddogaethau archwilio a llywodraethu mewnol.
Aelod anweithredol	Aelod Etholedig nad yw'n perthyn i Gabinet Awdurdod Lleol.
Aelod Etholedig	Unigolyn a etholir drwy bleidlais gyhoeddus i Awdurdod Lleol.
Archwilio	Mae archwilio'n ymwneud â chywirdeb. Mae'n ystyried a yw set o ddata am sefydliad (e.e. ei ddatganiadau ariannol) wedi'i chyfrifo'n gywir a'i chyflwyno'n deg. Archwiliad annibynnol ydyw o ddata, datganiadau, cofnodion, gweithrediadau a pherfformiad (ariannol neu fel arall) Prif Awdurdod Lleol er mwyn sicrhau bod arian cyhoeddus yn cael ei wario'n effeithlon ac yn effeithiol.
Arolygu	Mae arolygu'n ymwneud â chymhwysedd. Mae'n ystyried a yw sefydliad a/neu'r gwasanaethau a ddarperir ganddo o safon ddigonol, o safbwynt angen neu ddisgwyliad y cyhoedd neu o safbwynt arferion proffesiynol cyffredin.
Awdurdod Unedol	Mae Awdurdod Unedol yn cyflawni holl brif swyddogaethau Awdurdod Lleol. Yn Lloegr, ac yng Nghymru yn y gorffennol, mae'r swyddogaethau hyn wedi'u rhannu rhwng gwahanol haenau o Lywodraeth Leol, megis Cynghorau Sir a Chynghorau Dosbarth. Yn y ddogfen hon, rydym yn defnyddio'r term Awdurdod Lleol oni nodir yn wahanol.
Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus	Mae Bil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn bwriadu newid Byrddau Gwasanaethau Lleol yn Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus statudol.
Bwrdd Gwasanaethau Lleol	Partneriaethau anstatudol ar draws y 22 o ardaloedd Awdurdod Lleol a geir yng Nghymru yw Byrddau Gwasanaethau Lleol. Maent yn cytuno ar gynllun integredig sengl ar gyfer yr ardal ac yn ei oruchwylio; mae'r cynllun integredig sengl yn dod â phedwar o gynlluniau statudol ynghyd (y Strategaeth Gymunedol, y Cynllun Plant a Phobl Ifanc, y Strategaeth Iechyd, Gofal Cymdeithasol a Lles a Chynllun y Bartneriaeth Diogelwch Cymunedol).
	Mae aelodaeth, strwythur a dull gweithredu Byrddau Gwasanaethau Lleol yn amrywio ledled Cymru, ond mae pob un ohonynt yn cynnwys prif arweinydd a phrif weithredwr sy'n darparu gwasanaethau yn yr ardal.

Cabinet	<p>Cafodd y model Arweinydd a Chabinet ei gyflwyno'n dilyn Deddf Llywodraeth Leol 2000.</p> <p>Mae'r Cabinet yn cynnwys yr Arweinydd ac Aelodau eraill o'r Cabinet, a chaiff ei ffurfio fel rheol gan y blaid fwyafrifol yn yr Awdurdod Lleol. Mae gan bob aelod o'r Cabinet bortffolio ar wahân, megis addysg, gwasanaethau cymdeithasol, diwylliant ac ati.</p> <p>Mae'r Arweinydd a'r Cabinet yn gyfrifol am bolisiau, cynlluniau a strategaethau, ac am eu hargymell i'r Cyngor llawn.</p>
Craffu	Y gwaith o ymchwilio neu roi ystyriaeth i benderfyniadau gweithrediaeth Awdurdod Lleol, neu gamau gweithredu neu benderfyniadau swyddog Awdurdod Lleol, neu feysydd polisi.
Cyfansoddiad	Mae'r gyfraith yn mynnu bod gan Awdurdodau Lleol gyfansoddiad sy'n egluro eu rheolau sefydlog (y rheolau y maent yn gweithredu'n unol â nhw) ac amryw faterion eraill, megis y modd y mae'n rhaid i Aelodau Etholedig ymddwyn, a disgrifiadau swydd ar gyfer rolau allweddol.
Cyfyngiad ar nifer y tymhorau	Cyfyngiad statudol ar nifer y tymhorau y caiff swyddog neu ddeiliad swydd wasanaethu.
Cynghorydd	Dyma derm arall ar gyfer Aelod Etholedig. Gall gyfeirio at Aelodau Etholedig Prif Awdurdodau Lleol neu Gynghorau Cymuned – yn gyffredinol mae'r ystyr yn glir o'r cyd-destun.
Cyngor	Y Cyngor yw'r corff llawn o Aelodau Etholedig mewn Awdurdod Lleol, ac mae'n cynnwys aelodau'r Weithrediaeth a'r holl Aelodau Etholedig eraill. Nid yw'n cynnwys unrhyw un o weithwyr yr Awdurdod Lleol. Dim ond y Cyngor llawn a gaiff wneud rhai penderfyniadau, ac ni cheir eu dirprwyo i'r Weithrediaeth, i bwyllgorau'r Cyngor nac i'w weithwyr.
Cyngor Cymuned	Mae Cyngor Cymuned yn gorff cynrychioliadol cyhoeddus. Caiff ei sefydlu er mwyn rhoi sylw i fuddiannau lleol a threfnu gweithgareddau cymunedol. Caiff Cynghorwyr Cymuned eu hethol i Gyngor Cymuned drwy bleidlais gyhoeddus.
Cymuned fuddiant	Caiff 'cymuned fuddiant' ei diffinio gan ryw gysylltiad cyffredin (e.e ymdeimlad o berthyn) neu endid cyffredin (e.e. ffermio, grŵp eglwys) yn hytrach na lle. Casgliad o bobl ydyw sydd wedi dod ynghyd oherwydd pwnc sydd o ddiddordeb cyffredin iddynt. Mae aelodau cymuned fuddiant yn cymryd rhan yn y gymuned honno er mwyn cyfnewid gwybodaeth, cael atebion i gwestiynau neu broblemau, neu wella eu dealltwriaeth o bwnc.
Cymuned lle	Cymuned lle yw cymuned o bobl sy'n gysylltiedig â'i gilydd oherwydd y man y maent yn byw neu'n gweithio ynddo, y man y maent yn ymweld ag ef neu'r man y maent yn treulio cyfnod parhaus o'u hamser ynddo am reswm arall. Gall cymuned o'r fath fod yn gymdogaeth, yn dref, yn dŵ coffi, yn weithle, yn fan ymgynnull, yn fan cyhoeddus neu'n unrhyw fan daearyddol penodol arall sy'n gyffredin i nifer o bobl neu y mae nifer o bobl yn ei rannu neu'n ymweld ag ef yn aml.

Gwasanaeth cyhoeddus	<p>Mae'r cysyniad o wasanaeth cyhoeddus wedi'i seilio ar gonsensws cymdeithasol y dylai rhai gwasanaethau fod ar gael i bawb, waeth beth fo'u hincwm. Mae gwasanaethau cyhoeddus o fudd i'r gymdeithas gyfan, nid dim ond i'r unigolyn sy'n defnyddio'r gwasanaeth.</p> <p>Mae gwasanaeth cyhoeddus yn wasanaeth a ddarperir gan lywodraeth i bobl sy'n byw yn ei hawdurdodaeth, naill ai'n uniongyrchol (drwy'r sector cyhoeddus) neu drwy ariannu darpariaeth o ran gwasanaethau.</p>
Gweithrediaeth	Yng nghyd-destun y Papur Gwyn hwn, dyma derm arall ar gyfer yr Arweinydd a'r Cabinet.
Hunanasesu	Adolygiad beirniadol o allu a chapasiti Awdurdod Lleol, a gyflawnir gan yr Awdurdod ei hun. Caiff gwaith hunanasesu ei ddefnyddio i ystyried cryfderau ac adnabod meysydd ar gyfer hunanwella. Mae gwaith hunanasesu'n canolbwyntio ar gynorthwyo sefydliad i ddatblygu ei uchelgais a'i ddulliau o drawsnewid systemau a gwasanaethau.
Llywodraeth Leol	<p>Ffurf ar weinyddiaeth gyhoeddus yw Llywodraeth Leol, a chaiff ei hystyried yn haen is o weinyddiaeth. Caiff y term ei ddefnyddio er mwyn cyferbynnu â swyddi ar lefel uwch a elwir yn llywodraeth ganolog neu'n llywodraeth genedlaethol (h.y. Llywodraeth Whitehall neu Lywodraeth Cymru).</p> <p>Mae Llywodraeth Leol yn gweithredu'n unol â phwerau a ddirprwyir iddi gan ddeddfwriaeth neu gyfarwyddebau'r lefel uwch o lywodraeth.</p>
Mentrau cymdeithasol, modelau ar gyfer perchnogaeth gydfuddiannol, perchnogaeth gydweithredol a pherchnogaeth ar y cyd	<p>Busnes neu wasanaeth y mae ei amcanion yn rhai cymdeithasol yn bennaf ac y caiff ei warged ei ailfuddsoddi'n bennaf at y diben hwnnw yn y gymuned. Ni chaiff ei sbarduno gan yr angen i sicrhau cymaint o elw ag sy'n bosibl i gyfranddalwyr a pherchnogion.</p> <p>Dyma brif nodweddion mentrau cymdeithasol:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Maent yn masnachu, h.y. yn gwerthu nwyddau a/neu wasanaethau ac mae unrhyw elw neu 'warged' o ganlyniad i'w gweithgareddau masnachu'n cael ei ailfuddsoddi yn y busnes neu'i ailddosbarthu i'r gymuned y maent yn ei gwasanaethu. 2. Mae ganddynt ddiben cymdeithasol clir. Gallai gynnwys creu swyddi neu ddarparu cyfleusterau lleol, ee meithrinfa, siop gymunedol neu ofal cymdeithasol i bobl hŷn. 3. Eu gweithwyr sy'n berchen arnynt ac sy'n eu rheoli. <p>Gall menter gymdeithasol fod yn Gwmni Buddiannau Cymunedol, yn Gwmni Cyfyngedig drwy Warant, yn Gwmni Cyfyngedig drwy Gyfranddaliadau, neu'n Gymdeithas Ddiwydiannol neu Ddarbodus. Mae gan lawer o fentrau cymdeithasol statws elusennol hefyd, e.e. Cymdeithasau Tai.</p>
Pennaeth y Gwasanaeth Cyflogedig	Rôl statudol sy'n gyfrifol am ddarparu a rheoli staff Awdurdod Lleol.

Prif Awdurdod Lleol	Cyngor neu Gyngor Bwrdeistref Sirol yng Nghymru. Gweler Awdurdod Unedol hefyd. Yn y ddogfen hon rydym yn defnyddio'r term Awdurdod Lleol oni nodir yn wahanol.
Rheoleiddio	Mae rheoleiddio'n ymwneud â chydymffurfio. Mae'n ystyried a yw gweithgareddau sefydliad yn cydymffurfio â gofyniad cyfreithiol neu ofyniad tebyg, a gallai arwain at gamau gweithredu ffurfiol os gwelir nad ydynt yn cydymffurfio.
Sedd	Lle mewn corff deddfu neu gorff arall a etholir. Caiff unigolion eu hethol i sedd drwy bleidlais gyhoeddus.
Sedd ddiwrthwynebiad	Sedd ar gorff deddfu neu gorff arall a etholir, lle caiff enw un ymgeisydd yn unig ei gynnig. Felly, ni chaiff unrhyw bleidleisiau eu bwrw mewn gwirionedd a'r ymgeisydd drwy ddiffiniad sy'n ennill y sedd.
Swyddogion	Unigolion a gyflogir gan Awdurdod Lleol.

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

www.cymru.gov.uk

Datganoli,
Democratiaeth a
Chyflawni

Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol

Arolwg Ymgynghori

Dyddiad cyhoeddi: 3 Chwefror 2015
Angen gweithredu erbyn: 23:59 ar 28 Ebrill 2015

Trosolwg

Datganiad o friad Llywodraeth Cymru ynghylch dyfodol Llywodraeth Leol yw'r Papur Gwyn 'Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol'.

Mae'r Papur Gwyn yn egluro cynigion Llywodraeth Cymru ynghylch diwygio yn y meysydd canlynol: democratiaeth leol, rolau a chydnyddiaeth ariannol Aelodau Etholedig ac uwchswyddogion, llywodraethu cymunedol a Chynghorau Cymuned, hawliau cymunedau, gwelliant corfforaethol, perfformiad gwasanaethau, craffu, archwilio, arolygu a rheoleiddio, a chyllid.

Sut i ymateb neu am ragor o wybodaeth

Mae'r ymgynghoriad hwn yn ymdrin â nifer helaeth o faterion. Mae llawer ohonynt o ddiddordeb i'r cyhoedd ond mae rhai ohonynt yn dechnegol ac mae'n bosibl mai dim ond Awdurdodau Lleol fydd â diddordeb ynddynt. Rydym wedi creu holiadur ar y we er mwyn ei gwneud yn haws inni gasglu ymatebion a'u dadansoddi.

Gallwch ddewis ymdrin â'r holl faterion a godir gan y Papur Gwyn hwn neu gallwch ddewis cwblhau fersiwn fyrrach o'r holiadur, sy'n canolbwyntio ar y prif faterion sydd o ddiddordeb i'r cyhoedd. Byddwch yn gallu dewis yr opsiwn yr ydych yn ei ffafrio pan fyddwch yn dechrau llenwi'r holiadur. Mae fersiwn Word ar gael hefyd ond byddem yn annog ymatebwyr yn daer i ddefnyddio'r fersiwn sydd ar-lein.

Er mwyn ymateb i'r ymgynghoriad, llenwch y ffurflen ar-lein neu gofynnwch am gopi papur o'r holiadur, a'i ddychwelyd

naill ai drwy e-bost i

RLGProgramme@cymru.gsi.gov.uk

neu drwy'r post i

Diwygio Llywodraeth Leol
Llywodraeth Cymru
Parc Cathays
Caerdydd
CF10 3NQ

Rhagor o wybodaeth a dogfennau cysylltiedig

Mae'r ddogfen hon ar gael hefyd ar ffurf fersiwn fyrrach sydd mewn Cymraeg clir ac ar ffurf fersiwn sy'n addas i bobl ifanc. Mae'r rhain i'w cael ar wefan Llywodraeth Cymru.

Mae fersiynau o'r ddogfen hon ar gael mewn print bras, Braille ac ieithoedd eraill os gofynnir amdanynt.

Diogelu data

Sut y byddwn yn defnyddio'r farn a'r wybodaeth a roddwch i ni

Bydd unrhyw ymateb a anfonwch atom yn cael ei weld yn llawn gan staff o Lywodraeth Cymru sydd yn ymdrin â'r materion dan sylw yn yr ymgynghoriad hwn. Mae'n bosibl y bydd rhai aelodau eraill o staff Llywodraeth Cymru yn gweld yr ymateb hefyd, i'w helpu i gynllunio ymgynghoriadau yn y dyfodol.

Mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu cyhoeddi crynodeb o'r ymatebion i'r ddogfen hon. Mae'n bosibl y byddwn hefyd yn cyhoeddi'r ymatebion yn llawn. Fel arfer, bydd enw a chyfeiriad (neu ran o gyfeiriad) yr unigolyn neu'r sefydliad a anfonodd yr ymateb yn cael eu cyhoeddi gyda'r ymateb. Mae hynny'n helpu i ddangos bod yr ymgynghoriad wedi'i gynnal yn briodol. Os nad ydych yn dymuno i'ch enw a'ch cyfeiriad gael eu cyhoeddi, rhowch wybod i ni yn ysgrifenedig wrth anfon eich ymateb. Byddwn wedyn yn cuddio'ch manylion.

Mae'n bosibl y bydd yr enwau a'r cyfeiriadau y byddwn yn eu cuddio yn dal yn cael eu cyhoeddi yn ddiweddarach, er nad yw hynny'n debygol o ddigwydd yn aml iawn. Mae Deddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 a Rheoliadau Gwybodaeth Amgylcheddol 2004 yn caniatáu i'r cyhoedd ofyn am gael gweld gwybodaeth sydd gan nifer o gyrff cyhoeddus, yn cynnwys Llywodraeth Cymru. Mae hyn yn cynnwys gwybodaeth sydd heb ei chyhoeddi. Fodd bynnag, mae'r gyfraith hefyd yn caniatáu i ni gadw gwybodaeth yn ôl mewn rhai amgylchiadau. Os oes unrhyw un yn gofyn am gael gweld gwybodaeth yr ydym wedi'i chadw'n ôl, bydd yn rhaid i ni benderfynu a ddylid ei rhyddhau ai peidio. Os bydd rhywun wedi gofyn am gael peidio cyhoeddi ei enw neu ei gyfeiriad, bydd hynny'n ffaith bwysig i ni ei chadw mewn cof. Fodd bynnag, ar adegau gallai rhesymau pwysig godi a fyddai'n ein gorfodi i ddatgelu enw a chyfeiriad unigolyn, hyd yn oed pe bai wedi gofyn am gael peidio â'u cyhoeddi. Byddem yn cysylltu â'r unigolyn ac yn gofyn am ei farn cyn gwneud unrhyw benderfyniad terfynol i ddatgelu'r wybodaeth.

Dyma'r arolwg ymgynghori sy'n gysylltiedig â'r ddogfen *Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol*. I ddechrau gofynnir rhai cwestiynau er mwyn canfod ai unigolyn, corff cynrychioliadol neu fath arall o sefydliad yr ydych chi. Wedyn, gofynnir cwestiynau'n

gysylltiedig â themâu yn y Papur Gwyn. Mae rhai cwestiynau yn rhai sy'n gofyn am ateb cadarnhaol/negyddol, rhai yn gofyn i chi fynegi l ba raddau yr ydych yn cytuno â datganiad ar hyd graddfa 5 pwynt, a rhai yn gofyn am eich barn gan adael bocs i chi roi eich sylwadau.

Cwestiynau Cychwynnol

Rwyf yn ymateb ar ran:			
1.1	☐	Aelod o'r cyhoedd ydw i. Dyma fy marn bersonol	Ticiwch er mwyn dangos i ba ystod oedran yr ydych yn perthyn: ☐ Dan 18 ☐ 26-35 ☐ 46-55 ☐ 65+ ☐ 18-25 ☐ 36-45 ☐ 56-65 ☐ Mae'n well gen i beidio dweud Dywedwch wrthym ym mha Ardal Awdurdod Lleol yr ydych yn byw:
1.2	☐	Awdurdod Lleol	Nodwch pa Awdurdod Lleol yr ydych yn ei gynrychioli
1.3	☐	Cyngor Cymuned	Nodwch pa Gyngor Cymuned yr ydych yn ei gynrychioli
1.4	☐	Grŵp Gwleidyddol / Plaid Wleidyddol	Nodwch enw'r blaid yr ydych yn ei chynrychioli
1.5	☐	Corff cynrychioliadol, Cymdeithas neu Gorff Proffesiynol	Nodwch enw'r corff
1.6	☐	Aelod Etholedig	Nodwch pa Awdurdod Lleol neu Gyngor Cymuned yr ydych yn aelod ohono
1.7	☐	Y Trydydd Sector	Nodwch enw'r sefydliad yr ydych yn ei gynrychioli
1.8	☐	Undeb Llafur	Nodwch enw'r Undeb Llafur yr ydych yn ei gynrychioli
1.9	☐	Asiantaeth o'r Llywodraeth / Arall o'r Sector Cyhoeddus	Nodwch enw'r sefydliad yr ydych yn ei gynrychioli
1.10	☐	Arall	Rhowch wybodaeth ychwanegol
1.11		Os ydych yn ymateb ar ran sefydliad neu grŵp cynrychioliadol, sut y gwnaethoch chi gasglu safbwyntiau eich aelodau neu aelodau o'r cyhoedd wrth ymateb i'r ymgynghoriad hwn?	
1.12		Dywedwch wrthym pa ddogfen yr ydych wedi'i darllen:	
		☐	<i>Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i bobl leol</i> (Papur Gwyn)
		☐	<i>Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i bobl leol</i> (Crynodeb Pob Dydd)
		☐	<i>Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i bobl leol</i> (Fersiwn i Bobl Ifanc)
Manylion Cyswllt			
1.13		Enw	
1.14		Cyfeiriad post	
1.15		Rhif ffôn	
1.16		Cyfeiriad e-bost	
Datganiad			
1.17 Mae ymgynghoriadau yn debygol o gael eu gwneud yn gyhoeddus, ar y rhyngwrwyd neu mewn adroddiad. Pe bai'n well gennych gadw eich ymateb yn ddiennw, ticiwch yma:			☐

Pennod 2: Cydbwysu Cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol

Mae Pennod 2 yn trafod y berthynas rhwng gwahanol elfennau o lywodraeth yng Nghymru, a datblygiad hyn ers datganoli ym 1999. Mae'n egluro rôl Llywodraeth Cymru o ran rhoi arweiniad, gosod safonau a diffinio nifer cyfyngedig o ddisgwyliadau cenedlaethol. Mae hefyd yn archwilio rôl Llywodraeth Leol fel gweithredwr newid yn ei hardal leol, yn ei pherthynas â gwasanaethau cyhoeddus eraill ac ar raddfa ranbarthol, yn enwedig rhanbarthau'r dinasoedd.

Statws Awdurdodau Diwygiedig					
2.1 Ydych chi'n meddwl y dylai pob Awdurdod Lleol yng Nghymru gael ei adnabod fel Cyngor Sir?	Ydw		Nac ydw		Ddim yn gwybod
	☐		☐		☐
2.2 Os nad ydych chi, pam eich bod yn meddwl y dylid caniatáu rhoi enwau eraill ar Awdurdodau diwygiedig?					
2.3 A ddylai Awdurdodau Lleol allu enwebu cadeirydd y Cyngor fel Maer?	Dylent		Na ddylent		Ddim yn gwybod
	☐		☐		☐
Pŵer Cymhwysedd Cyffredinol					
2.4 A ddylid rhoi pŵer cymhwysedd cyffredinol i Awdurdodau Lleol yng Nghymru?	Dylid		Na ddylid		Ddim yn gwybod
	☐		☐		☐
2.5 Os felly, pa gyfyngiadau y dylid eu gosod ar hynny?					
Y Ddeddf Dadreoleiddio a Chontractio Allan					
2.6 A ddylid adolygu darpariaethau Deddf Dadreoleiddio a Chontractio Allan 1994, fel maent yn berthnasol i Awdurdodau Lleol?	Dylid		Na ddylid		Ddim yn gwybod
	☐		☐		☐
2.7 Oes unrhyw faterion yr hoffech eu codi mewn perthynas â Dadreoleiddio a Chontractio Allan?					
Cyfansoddiadau Awdurdodau Lleol					
2.8 Allwch chi nodi unrhyw agweddau penodol ar weithdrefnau swyddogol y gellid eu newid fel bod Awdurdodau Lleol yn gweithredu mewn modd mwy ystyryth, agored a thryloyw?					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiad canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
2.9 <i>Dylai Awdurdodau Lleol nodi mewn iaith glir eu gwerthoedd a'r egwyddorion fydd yn sail i'r modd y maent yn gweithredu</i>	☐	☐	☐	☐	☐
2.10 <i>Dylai Awdurdodau Lleol nodi sut maent yn bwriadu meithrin perthynas â'u cymunedau</i>	☐	☐	☐	☐	☐

Beichiau deddfwriaethol ac adolygu Deddfwriaeth Llywodraeth Leol					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiad canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
2.11 <i>Mae'n werth adolygu'r corff o ddeddfwriaeth sy'n ymwneud â gweinyddu Llywodraeth Leol gyda golwg ar gyfuno a symleiddio yn y tymor hwy</i>	☐	☐	☐	☐	☐
2.12 Oes gennych chi unrhyw gynigion eraill y dylid eu hystyried o ran ymestyn pwerau neu swyddogaethau Llywodraeth Leol?					

Pennod 3: Adnewyddu Democratiaeth

Ym Mhennod 3, cyfeiriwn at yr angen am fwy o eglurder ynghylch rolau a chyfrifoldebau'r Arweinydd, Aelodau'r Cabinet, Aelodau Etholedig a'r Prif Weithredwr. Nodir hefyd fanteision sicrhau mwy o amrywiaeth ymhlith Cynghorwyr. Rydym hefyd yn trafod yr angen i leihau cost gwleidyddiaeth a rheolaeth mewn Llywodraeth Leol ac i sicrhau mwy o gysondeb wrth benodi a thalu uwch swyddogion.

Etholiadau Llywodraeth Leol								
				Bob 4 blynedd	Bob 5 mlynedd	Ddim yn gwybod		
3.1	Pa mor aml y dylid cynnal etholiadau i Awdurdodau Lleol yng Nghymru?					☐	☐	☐
3.2	A ddylai Awdurdodau Lleol ethol Aelodau ar drefniant treigl, er enghraifft fesul traean?					Dylent ☐	Na ddylent ☐	Ddim yn gwybod ☐
3.3	Os felly, beth fyddai'r ffordd orau o weithredu hyn yn ymarferol?							
Diffinio Rolau a Chyfrifoldebau'r Arweinydd								
	I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf		
3.4	<i>Os bydd rhywun yn ymgeisio i fod yn Arweinydd Cyngor, dylai gyflwyno manifesto ysgrifenedig yn nodi'r hyn y mae'n bwriadu ei gyflawni</i>	☐	☐	☐	☐	☐		
3.5	<i>Os bydd rhywun yn ymgeisio i fod yn Arweinydd Cyngor, dylai gyflwyno'r manifesto hwn ar lafar gerbron y Cyngor, cyn cynnal yr etholiad</i>	☐	☐	☐	☐	☐		
3.6	<i>Dylai Arweinydd Cyngor lunio adroddiad blynyddol yn nodi'r hyn a gyflawnwyd yn erbyn y manifesto</i>	☐	☐	☐	☐	☐		
					Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod	
3.7	A ddylid diffinio rolau, cyfrifoldebau a dyletswyddau'r Arweinwyr/Meiri Etholedig mewn deddfwriaeth?					☐	☐	☐
3.8	A ddylid ei gwneud hi'n ofynnol i'r Arweinydd osod amcanion ar gyfer Aelodau Cabinet?					☐	☐	☐
3.9	A ddylid ei gwneud hi'n ofynnol i'r Arweinydd osod amcanion ar gyfer y Prif Weithredwr?					☐	☐	☐
3.10	A ddylid rhannu'r amcanion hyn â'r cyhoedd?					☐	☐	☐
3.11	A ddylid ei gwneud hi'n ofynnol i'r Arweinydd gyflwyno adroddiad gerbron y Cyngor llawn ar gyflawni'r amcanion hyn?					☐	☐	☐
3.12	A oes unrhyw ddyletswyddau cyffredinol eraill y dylid eu cynnwys yn rôl yr Arweinydd?							
Diffinio Rolau a Chyfrifoldebau Aelodau Cabinet								
					Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod	
3.13	A ddylid diffinio rolau, cyfrifoldebau a dyletswyddau cyffredinol Aelodau Cabinet mewn deddfwriaeth?					☐	☐	☐
3.14	Pa ddyletswyddau cyffredinol y dylid eu cynnwys yn rhan o rôl Aelod Cabinet?							

I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
3.15 <i>Dylid sicrhau mwy o gysondeb yn nifer y swyddi Cabinet yn yr Awdurdodau Lleol diwygiedig</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
3.16 A ddylid lleihau'r uchafswm o Aelodau Cabinet sy'n gwasanaethu Awdurdod Lleol (10 ar hyn o bryd)?				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
3.17 Fel uchafswm, faint o Aelodau Cabinet y dylid eu cael?						
3.18 Beth yw'r rheswm am eich awgrym?						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
3.19 <i>Dylid ystyried rhai swyddi Cabinet yn swyddi 'Dirprwy' neu'n 'Is-swyddi', fel cyfle i ddatblygu cnewyllyn ehangach o arweinwyr gwleidyddol i'r dyfodol</i>	☒	☐	☐	☐	☐	
3.20 <i>Dylid ystyried swyddi 'Dirprwy' neu 'Is-swyddi' yn swyddi rhan-amser er mwyn adlewyrchu'r lefel is o gyfrifoldeb</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
3.21 A ddylid gofyn i'r Academi Gwasanaethau Cyhoeddus ystyried rhaglen ddatblygu i gefnogi arweinwyr gwleidyddol y dyfodol?				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
3.22 Beth yw eich sylwadau ar y ffurf y dylai raglen ddatblygu Academi Gwasanaethau Cyhoeddus gymryd?						
Diffinio Rolau a Chyfrifoldebau Aelodau Etholedig						
3.23 A ddylid diffinio rolau, cyfrifoldebau a dyletswyddau Aelodau Etholedig mewn deddfwriaeth?				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
Beth ddylid ei gynnwys yn rhan o rôl Aelod Etholedig?				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
3.24 Cyfathrebu yn rheolaidd ag etholwyr				☐	☐	☐
3.25 Cymorthfeydd rheolaidd				☐	☐	☐
3.26 Cymryd rhan mewn Llywodraethu Cymunedol				☐	☐	☐
3.27 Cymryd rhan mewn pwyllgorau				☐	☐	☐
3.28 Mynychu sesiynau sgiliau hyfforddiant craidd				☐	☐	☐
3.29 A oes unrhyw agweddau eraill y dylid eu cynnwys yn rhan o rôl yr Aelod Etholedig?:						
3.30 A ddylai fod yn ofynnol i bob Aelod Etholedig lunio Adroddiad Blynyddol?				Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐

Pwyllgorau Safonau					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiad canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
3.31 <i>Dylid ychwanegu at bwerau Pwyllgorau Safonau i'w galluogi i ystyried achosion lle ceir honiad nad yw Cynghorydd wedi cyflawni ei ddyletswyddau i raddau boddhaol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.32 Os ydych yn cytuno, sut y dylid ychwanegu at eu pwerau?					
3.33 Pa gosbau y gellid eu sefydlu ar gyfer Cynghorwyr nad ydynt yn cyflawni eu dyletswyddau i raddau boddhaol?					
3.34 Os na fydd prosesau mewnol wedi'u gweithredu i raddau boddhaol, a oes rôl i gorff annibynnol?			Oes	Nagoes	Ddim yn gwybod
			☐	☐	☐
3.35 Os oes, ym mha amgylchiadau y dylid cynnwys y corff?					
3.36 Pwy fyddai yn y sefyllfa orau i ymgymryd â'r rôl hon?					
Galw yn ôl					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
3.37 <i>Dylid sefydlu cyfundrefn a fyddai'n galluogi'r cyhoedd i alw Cynghorydd yn ei ôl yn ystod ei gyfnod yn y swydd, a sbarduno is-etholiad</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.38 Sut gallai hyn weithio'n ymarferol?					
Cydraddoldeb ac Amrywiaeth					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
3.39 <i>Dylid gosod dyletswydd ar Arweinwyr i roi sylw i amrywiaeth wrth benodi eu Cabinet</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.40 <i>Os na fydd modd cynnig Cabinet amrywiol, dylai Arweinwyr ystyried cyfethol aelodau i roi cyngor a chefnogi penderfyniadau</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.41 Os ydych o blaid cyfethol i'r Cabinet, beth fyddai'r dull gorau o weithredu hyn yn ymarferol?					
3.42 Sut y dylai fod yn ofynnol i Arweinwyr Grŵp ystyried amrywiaeth?					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
3.43 <i>Dylid gosod dyletswydd ar Awdurdodau Lleol i ennyn diddordeb pobl mewn democratiaeth</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.44 <i>Dylai fod yn ofynnol i Awdurdodau Lleol sefydlu Cynghorau Ieuencid</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.45 <i>Dylai fod yn ofynnol i sefydliadau gwasanaethau cyhoeddus datgannolledig</i>	☐	☐	☐	☐	☐

<i>ryddhau staff i wasanaethu fel Cynghorwyr Awdurdodau Lleol</i>					
3.46 <i>Dylid annog sefydliadau gwasanaethau cyhoeddus datganoledig i ryddhau staff i wasanaethu fel Cynghorwyr Cymuned</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.47 <i>Dylid annog pob sefydliad (cyhoeddus, preifat a'r trydydd sector) i ryddhau staff i wasanaethu fel Cynghorwyr</i>	☐	☐	☐	☐	☐
Cydnabyddiaeth Ariannol ar gyfer Aelodau Etholedig					
3.48 Pa faterion dylid eu hystyried wrth adolygu cydnabyddiaeth ariannol i Gyngorwyr?					
Nifer yr Aelodau Etholedig					
			Ydw	Nac ydw	Ddim yn gwybod
3.49 Ydych chi'n cytuno y dylid lleihau nifer yr Aelodau Etholedig yng Nghymru?			☐	☐	☐
3.50 Pa faterion y dylid eu hystyried wrth gysudro nifer yr Aelodau Etholedig?					
Cyfyngu ar Dymhorau Swydd Aelodau Etholedig					
Ydych chi'n cytuno â'r cynigion canlynol fel uchafswm tymhorau swydd:	Ydw	Nac ydw	Uchafswm arall	Ddim yn gwybod	
3.51 Aelodau Etholedig (5 tymor yn olynol)	☐	☐	Nodwch	☐	
3.52 Aelodau Cabinet (2 dymor yn olynol)	☐	☐	Nodwch	☐	
3.53 Arweinwyr / Meiri Etholedig (2 dymor yn olynol)	☐	☐	Nodwch	☐	
Cymwysterau Etholiadol					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
3.54 <i>Ni ddylai Aelodau sy'n gwasanaethu Awdurdodau Lleol gael gwasanaethu fel Aelodau Cynulliad a pharhau â'u swydd yn yr Awdurdod Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
3.55 <i>Dylai cyflogeion Llywodraeth Leol, ag eithrio'r rhai mewn swyddi sy'n wleidyddol gyfyngedig, gael sefyll mewn etholiad i'w Hawdurdod eu hunan a dim ond ymddiswyddo os cânt eu hethol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
Rôl a Chyfrifoldebau'r Prif Weithredwr					
			Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
3.56 A ddylid diffinio rôl Prif Weithredwr Awdurdod Lleol mewn deddfwriaeth?			☐	☐	☐
A ddylid cynnwys y canlynol yn rhan o rôl y Prif Weithredwr:					
3.57 Cyfrifoldeb fel Pennaeth Gwasanaeth Taledig?			☐	☐	☐
3.58 Cyfrifoldeb fel Swyddog Cofrestru Etholiadol a Swyddog Canlyniadau?			☐	☐	☐
3.59 Cyfrifoldeb am berfformiad a gwella?			☐	☐	☐
A ddylid cynnwys y gofynion canlynol yn rhan o rôl y Prif Weithredwr:					
3.60 Trefnu i greu cynllun corfforaethol?			☐	☐	☐
3.61 Trefnu i gynnal hunanasesiadau blynyddol o berfformiad corfforaethol a pherfformiad gwasanaethau?			☐	☐	☐
3.62 Trefnu i hyrwyddo democratiaeth mewn ardaloedd lleol?			☐	☐	☐

Diwygio Llywodraeth Leol: Grym i Bobl Leol

Arolwg Ymgynghori

3.63	Comisiynu adolygiad gan gymheiriaid bob dwy flynedd a llunio adroddiad i'r Cyngor ar gamau i'w cymryd yn dilyn argymhellion yr adolygiad gan gymheiriaid?	☐	☐	☐				
3.64	Sefydlu system rheoli perfformiad ar gyfer holl gyflogeion yr Awdurdod Lleol?	☐	☐	☐				
Cyfyngu ar Gyfnod Swydd Prif Weithredwr								
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiad canlynol:		Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf		
3.65	<i>Dylid rhoi trefniadau ar waith i gyfyngu ar y cyfnod hwyaf y gall Prif Weithredwr wasanaethu</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.66	<i>Dylid rhoi trefniadau ar waith i bennu cyfnod a fyddai'n arwain at adolygiad cyn y gellid ystyried ailbenodi Prif Weithredwr Awdurdod Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
A ddylid gofyn i'r Comisiwn Staff Gwasanaethau Cyhoeddus archwilio:					Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod	
3.67	Trefniadau ar gyfer penodi Prif Weithredwyr?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.68	Pa mor briodol yw cyfyngu ar hyd penodiad Prif Weithredwr?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.69	Pa mor briodol yw pennu cyfnod a fyddai'n arwain at adolygiad cyn y gellid ailbenodi?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Taliadau Uwch Reolwyr								
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiad canlynol:		Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf		
3.70	<i>Dylid cael mwy o gysondeb yn nifer y swyddi uwch reolwyr yn yr Awdurdodau Lleol diwygiedig</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.71	<i>Dylid cael mwy o gysondeb yng nghyflogau swyddi uwch swyddogion (gan gynnwys swyddi Prif Weithredwyr) yn yr Awdurdodau Lleol diwygiedig</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.72	<i>Dylid cael fframwaith cenedlaethol yn ganllaw ar gyfer graddfeydd cyflog holl swyddi prif swyddog</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.73	<i>Dylai fod yn ofynnol i Awdurdodau Lleol ymgynghori â chorff cynghori annibynnol ar gyflogau'r holl brif swyddogion</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
3.74	Pa fecanwaith fyddai'n briodol er mwyn i Awdurdodau Lleol ymgynghori â chorff cynghori anibynnol ar gyflogau'r holl brif swyddogion?							
Penodi Uwch Swyddogion								
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:		Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf		
3.75	<i>Dylid cael mwy o gysondeb wrth benodi i swyddi uwch swyddog (gan gynnwys swyddi Prif Weithredwr) yn yr Awdurdodau Lleol diwygiedig</i>	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
O'r cyntaf i'r olaf, pa un o'r canlynol yw'r mecanwaith mwyaf priodol i gefnogi penodiadau uwch swyddog:					1af	2il	3ydd	4ydd
3.76	Byddai Comisiwn Penodiadau Sector Cyhoeddus yn sicrhau bod gan bob uwch swyddog y sgiliau a'r cymwyseddau cywir o ran arweinyddiaeth.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Byddai uwch swyddogion yn cael eu cyflogi ar sail gyffredin a'u gyrru i sefydliad, ac unigolion yn cael eu symud ar draws y gwasanaeth cyhoeddus fel bo'r gofyn (yn debyg i astudiaeth achos Seland Newydd).				
3.77 Byddai Comisiwn Penodiadau Sector Cyhoeddus yn sicrhau bod gan bob uwch swyddog y sgiliau a'r cymwyseddau cywir o ran arweinyddiaeth. Byddai Awdurdodau Lleol wedyn yn penodi o gronfa o ymgeiswyr cymeradwy.	☐	☐	☐	☐
3.78 Fframwaith Asesu Cyffredin a phroses er mwyn sefydlu dull cyson o benodi uwch swyddogion. Byddai Awdurdodau Lleol yn gyfrifol am benodi aelodau uwch o staff	☐	☐	☐	☐
3.79 Arall	☐	☐	☐	☐
3.80 Pa fecanwaith arall y dylid ei ddefnyddio er mwyn cefnogi apwyntio aelodau staff uwch?				

Pennod 4: Cysylltu â Chymunedau

Mae Pennod 4 yn egluro ein gweledigaeth am berthynas newydd rhwng cymunedau lleol a Llywodraeth Leol yng Nghymru, lle bo Awdurdodau mwy yn nes at eu cymunedau nag y maent ar hyn o bryd. Mae hyn yn cynnwys trafod rôl Aelodau Etholedig o ran arwain hyn. Rydym hefyd yn trafod yr angen i godi uchelgais Cynghorau Cymuned fel eu bod mewn sefyllfa well i gyflenwi gwasanaethau pwysig i'r gymuned yn y dyfodol. Mae hyn yn golygu adeiladu eu capasiti a'u gallu, yn ogystal â chryfhau eu trefniadau llywodraethu a'u hymgysylltiad â gwasanaethau eraill a'r trydydd sector.

Llywodraethu Cymunedol a Arweinig gan Aelodau					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
4.1 <i>Dylai Awdurdodau Lleol ddatblygu, mabwysiadu a gweithredu dull rheoli cymdogaeth neu ddull tebyg o ymgysylltu â dinasyddion er mwyn nodi, blaenoriaethu ac ymdrin â materion lleol neilltuol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.2 <i>Mae dull cymdogaeth neu ardal gynhwysol a chyfranogol, a arweinig gan Aelodau Etholedig, yn fodel llywodraethu cymunedol y dylai pob Awdurdod Lleol yng Nghymru ei fabwysiadu</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.3 <i>Dylid rhoi lle cyfartal i gyrff cymunedol, y trydydd sector neu wasanaethau eraill cyhoeddus mewn dulliau ardal cymdogaeth</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.4 <i>Dylai Awdurdodau Lleol fod yn gyfrifol am ddyluniad llywodraethu cymunedol yn eu hardal</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.5 <i>Mae llywodraethu cymunedol a arweinig gan Aelodau yn rhan annatod o ddemocratiaeth leol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.6 <i>Dylai Cymunedau a gaiff eu dynodi o dan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) fod yn sail ar gyfer Byrddau Ardal Awdurdodau Lleol a arweinig gan yr Aelodau yn y dyfodol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.7 <i>Dylai dulliau ardal cymdogaeth allu cynnal cyllidebau seiliedig ar ardal</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.8 <i>Dylai Awdurdodau Lleol geisio rhesymoli nifer y trefniadau partneriaeth y mae'n ymwneud â hwy</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.9 <i>Dylid sefydlu fframwaith cenedlaethol sy'n ei gwneud hi'n ofynnol i Awdurdodau Lleol roi system llywodraethu cymunedol ar waith sy'n bodloni canllawiau penodol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.10 Beth ddylid ei gynnwys mewn fframwaith cenedlaethol?					
4.11 Beth yw'r cymorth gorau y gall Aelodau Etholedig ei roi er mwyn helpu eu cymunedau i gyflawni mwy?					

Adolygiad o Gyngorau Cymuned

	Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod		
4.12 A ddylai Awdurdodau Lleol adolygu rôl, strwythur, cwmpas a threfniadau llywodraethu Cyngorau Cymuned yn eu hardaloedd?	☐	☐	☐		
4.13 A ddylai'r adolygiad hwn gael ei gwblhau erbyn 2022?	☐	☐	☐		
4.14 Os ddim, pa mor fuan y dylid gweithredu diwygiadau ar raddfa gymunedol?					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
4.15 <i>Dylid uno neu ehangu ardaloedd Cyngorau Cymuned</i>	☐	☐	☐	☐	☐
Cyngorau Cymuned Cymwys					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
4.16 <i>Dylai Cyngorau Cymuned orfod sefyll profion cymhwysedd er mwyn ennill mwy o hawliau a chyfrifoldebau</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.17 <i>Dim ond Cyngorau Cymuned 'cymwys' yng Nghymru ddylai ennill pŵer cymhwysedd cyffredinol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.18 Os rhoddir pŵer cymhwysedd cyffredinol i Gyngorau Cymuned yng Nghymru, pa gyfyngiadau y dylid eu gosod ar hynny?					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
<i>Dylid cynnal y profion canlynol ar Gyngorau Cymuned</i>					
4.19 <i>Prawf Democratiaeth: dylai o leiaf dau dreian o Gyngorwyr ar Gyngor Cymuned gael eu hethol mewn etholiad cyffredin neu is-etholiad</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.20 <i>Prawf Gallu: rhaid i'r Cyngor Cymuned gael clerwr a chanddo gymwysterau proffesiynol perthnasol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.21 <i>Prawf Capasiti: Mae gan y Cyngor gyllideb flynyddol o £200,000 o leiaf</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.22 <i>Prawf Safonau: mae'r Cyngor Cymuned wedi gweithredu cyfundrefn reoli ariannol gadarn a rheolaeth fewnol yn unol â gofynion statudol, ac mae'n cyrraedd safonau eraill, megis mae ganddo wefan ble mae'n cyhoeddi agendâu, munudau a chyfrifon, a gellir ei gyrraedd drwy ebost</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.23 A oes unrhyw brofion 'cymhwysedd' eraill fyddai'n berthnasol yn eich tyb chi?					
	Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod		
4.24 A ddylai fod yn ofynnol i Gyngorau Cymuned cymwys gymeradwyo cynnig i'r perwyl hwn a hysbysu eu Hawdurdod Lleol?	☐	☐	☐		
4.25 A ddylai fod yn ofynnol i Gyngorau Cymuned cymwys barhau i ddangos eu 'cymhwysedd' i'w Hawdurdod Lleol?	☐	☐	☐		
4.26 A ddylai fod modd i Awdurdodau Lleol ddirymu statws Cyngorau Cymuned cymwys os nad ydynt yn fodlon?	☐	☐	☐		

I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
4.27 <i>Dylai trefniadau llywodraethu a thryloywder fod yn berthnasol i Gyngorau Cymuned</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.28 <i>Dylai fod gan y cyhoedd yr hawl i fynychu a recordio cyfarfodydd eu Cyngor Cymuned, a siarad yn y cyfarfodydd hynny</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.29 <i>Dylai fod yn ofynnol i Gadeirydd y Cyngor Cymuned gyhoeddi adroddiad blynyddol, a allai hefyd gynnwys y gofyniad adrodd a gynigiwyd ym Mil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru)</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.30 <i>Dylai fod yn ofynnol i Gadeirydd y Cyngor Cymuned osod amcanion perfformiad ar gyfer clerics y Cyngor Cymuned</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.31 <i>Dylid adolygu'r fframwaith deddfwriaethol sy'n rheoli etholiadau cymunedol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
Cymwysterau Etholiadol					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
4.32 <i>Dylai Aelodau sy'n gwasanaethu Awdurdodau Lleol gael dod yn Aelod o Gyngor Cymuned a pharhau a'u swydd yn yr Awdurdod Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
4.33 <i>Ni ddylai Aelodau sy'n gwasanaethu Cyngor Cymuned ond cael bod yn aelod o un Cyngor Cymuned</i>	☐	☐	☐	☐	☐

Pennod 5: Grym i Gymunedau Lleol

Mae Pennod 5 yn egluro sut y gall cymunedau ymgysylltu ag Awdurdodau Lleol mewn cydymdrech, a sut y gall pobl ddiogelu tir ac eiddo o werth cymunedol ar gyfer y dyfodol. Rydym yn bwriadu cyflawni hyn drwy roi nifer o hawliau i gyrff cymunedol y cânt eu harfer mewn perthynas â gwasanaethau ac asedau.

Cyrff Cymunedol						
5.1 Ydych chi'n cytuno y dylai Cyrff Cymunedol orfod sefyll prawf cymhwysedd cyn iddynt gyflawni rôl fwy gweithredol yn cyflenwi gwasanaethau neu'n prynu asedau?				Ydw	Nac ydw	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol: <i>Byddai angen i gyrff cymunedol ddangos:</i>	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
5.2 <i>Safonau llywodraethu priodol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.3 <i>Safonau priodol o ran rheolaeth ariannol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.4 <i>Safonau priodol o ran bod yn agored a thryloywder</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.5 <i>Aelodaeth leol gynrychioliadol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.6 A oes unrhyw brofion 'cymhwysedd' eraill fyddai'n berthnasol yn eich tyb chi?						
Cyfranogiad Cymunedol						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
5.7 <i>Dylai cyrff cymunedol allu gofyn am gael cymryd rhan yn y gwaith o ddatblygu a chyflenwi gwasanaethau lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.8 <i>Dylai fod yn ofynnol i Awdurdodau Lleol ymateb i'r ceisiadau hyn</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.9 Beth yw rôl Aelodau Etholedig o ran hwyluso ceisiadau am gyfranogiad cymunedol?						
Trosglwyddo Asedau						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
5.10 <i>Dylai cyrff cymunedol allu cychwyn y broses o drosglwyddo asedau o Awdurdod Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.11 <i>Dylid rhoi'r hawl i gyrff cymunedol gael y 'cynnig cyntaf' am asedau cymunedol sydd ar y farchnad breifat</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
5.12 Beth yw rôl Aelodau Etholedig o ran hwyluso ceisiadau i drosglwyddo asedau cymunedol?						
5.13 A ddylai fod yn ofynnol i Awdurdodau Lleol lunio a chadw cofrestr o fuddiannau cymunedol?				Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐

Pennod 6: Llywodraethu Corfforaethol a Gwella

Mae Pennod 6 yn trafod y dulliau gorau o gefnogi Awdurdodau Lleol er mwyn gwella eu gallu a'u capasiti corfforaethol. Credwn mai arweinyddiaeth effeithiol yw'r ysgogiad pwysicaf er mwyn sicrhau bod Awdurdodau Lleol yn gallu darparu canlyniadau cynaliadwy i ardaloedd lleol.

Llywodraethu Corfforaethol						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
6.1 <i>Dylid cynyddu'r gyfran o aelodau annibynnol sy'n eistedd ar Bwyllgor Archwilio Awdurdodau Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
6.2 <i>Dylai Cadeirydd Pwyllgor Archwilio Awdurdodau Lleol fod yn aelod annibynnol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
6.3 Pa gyfran o'r Pwyllgor Archwilio ddylai fod yn annibynnol?	O leiaf 2 o bobl	1/4 y Pwyllgor	1/3 y Pwyllgor	Arall	Ddim yn gwybod	
	☐	☐	☐	Nodwch	☐	
6.4 Beth yw'r sail resymegol dros eich atebion?						
Hunanasesu ac Adolygu gan Gymheiriaid						
6.5 Ydych chi'n cytuno mai'r Awdurdod Lleol sydd yn gyfrifol am berfformiad a chyflawniad effeithiol, ac sydd hefyd yn gyfrifol am fethiant gwasanaeth neu fethiant corfforaethol?				Ydw	Nac ydw	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
6.6 <i>Mae hunanasesu yn fecanwaith priodol y gall sefydliadau ei ddefnyddio i ystyried lefelau eu capasiti a'u gallu presennol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
6.7 <i>Mae Adolygiad gan Gymheiriaid yn fecanwaith priodol y gall sefydliadau ei ddefnyddio i herio'r hunanasesiad hwn</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
Dylid ystyried y canlynol mewn hunanasesiadau ac adolygiadau gan gymheiriaid:				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
6.8 Gweledigaeth Strategol i'r Awdurdod				☐	☐	☐
6.9 Cynllunio corfforaethol, gan gynnwys rheolaeth ariannol				☐	☐	☐
6.10 Trefniadau llywodraethu				☐	☐	☐
6.11 Ansawdd ac amseroldeb gwybodaeth reoli a gwybodaeth am wasanaethau				☐	☐	☐
6.12 Arweinyddiaeth, recriwtio, datblygu a chadw talent				☐	☐	☐
6.13 Cydraddoldeb ac amrywiaeth				☐	☐	☐
6.14 Effeithlonrwydd				☐	☐	☐
6.15 Caffael a'r gwerth am arian a sicrhau i gymunedau lleol drwy wariant trydydd parti				☐	☐	☐
6.16 Ymgysylltu â'r cyhoedd, y gweithlu a phartneriaid				☐	☐	☐
6.17 Ymateb i bwysau'n ymwneud â demograffeg, arian a'r galw am wasanaethau				☐	☐	☐
6.18 Arloesedd gwasanaethau				☐	☐	☐

6.19 Trefniadau gwaith effeithiol gyda Gwasanaethau Cyhoeddus eraill				☐	☐	☐
				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
6.20 A ddylid cynnal hunanasesiad bob blwyddyn?				☐	☐	☐
6.21 A ddylid cynnal adolygiad gan gymheiriaid bob yn ail flwyddyn?				☐	☐	☐
6.22 A ddylid ei gwneud hi'n ofynnol i'r Prif Weithredwr ddarparu adroddiad i'r Arweinydd ar faterion sy'n destun pryder o ganlyniad i hunanasesiad ac adolygiad gan gymheiriaid?				☐	☐	☐
6.23 A ddylid ystyried yr adroddiadau hyn yn y Cyngor llawn?				☐	☐	☐
6.24 A ddylid ystyried yr adroddiadau hyn ym Mhwyllgor Archwilio'r Awdurdod Lleol?				☐	☐	☐
6.25 A ddylid gwneud yr adroddiadau hyn yn gyhoeddus?				☐	☐	☐
6.26 Sut y dylid gweithredu hunanasesiadau ac asesiadau gan gymheiriaid yn y modd mwyaf priodol er mwyn cefnogi gwelliant?						
6.27 Sut y dylid cynorthwyo Awdurdodau Lleol i ddatblygu arbenigedd yn yr hunanasesiad a'r adolygiad gan gymheiriaid?						
6.28 Beth yw'r cymorth gorau y gallai Llywodraeth Cymru ei roi i Awdurdodau Lleol er mwyn gwella?						
Pŵer i Ymyrryd						
6.29 Ydych chi'n cytuno y dylai Gweinidogion ymyrryd lle bo Awdurdod Lleol yn dangos arwyddion o fethiant?				Ydw	Nac ydw	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
6.30 <i>Comisiynu adolygiad annibynnol yw'r mecanwaith cywir er mwyn canfod a oes angen cymorth ar Awdurdod Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
O blith y sbardunau canlynol, pa rai y dylid eu defnyddio i sefydlu adolygiad annibynnol:				le	Nage	Ddim yn gwybod
6.31 Bod perfformiad yr Awdurdod mewn meysydd allweddol yn is na pherfformiad ei gymheiriaid, a hynny i raddau sylweddol neu am gyfnod estynedig				☐	☐	☐
6.32 Os yw'r Awdurdod ei hun, neu ei Aelodau wedi codi pryderon				☐	☐	☐
6.33 Os nodir pryderon mewn gwybodaeth a chudd-wybodaeth a ddarperir gan gyrrff adolygu allanol				☐	☐	☐
6.34 Os codir pryderon drwy chwythu'r chwiban				☐	☐	☐
6.35 Os oes mater sy'n destun pryder sylweddol ymhlith y cyhoedd				☐	☐	☐
6.36 Oes unrhyw faterion eraill a fyddai'n sbarduno adolygiad yn eich tyb chi?						
6.37 Ydych chi'n cytuno y dylid defnyddio canfyddiadau o adolygiad annibynnol i ysgogi cefnogaeth ac ymyrraeth gan Weinidogion?				Ydw	Nac ydw	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
6.38 Sut y gellid diwygio'r Protocol ar Gefnogi ac Ymyrryd ym Materion Llywodraeth Leol i adlewyrchu'r cynigion hyn?						

6.39 Oes unrhyw elfennau yn Rhan 1 o Fesur 2009 y dylid eu hailddatgan o fewn y gyfundrefn newydd hon?

6.40 A ellid adeiladu ar y rhain?

Pennod 7: Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol

Mae Pennod 7 yn trafod pwysigrwydd gwybodaeth er mwyn sicrhau canlyniadau gwell i ardaloedd lleol. Nid yw'n trafod mesurau penodol, ond yn hytrach yn nodi sut y gall yr Awdurdod Lleol, ei bwyllgorau craffu, y cyhoedd, cyrff adolygu allanol a rhanddeiliaid eraill ddefnyddio gwybodaeth am berfformiad yn y modd mwyaf effeithiol. Rhan allweddol o hyn yw cynllunio corfforaethol effeithiol. Ar gyfer hynny, dylid defnyddio gwybodaeth a data yn sail ar gyfer penderfyniadau ac wrth ddatblygu polisi.

Cynllunio Corfforaethol						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
7.1 <i>Dylai fod yn ofynnol i Awdurdodau Lleol gynhyrchu Cynllun Corfforaethol</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
A ddylid cynnwys y categorïau canlynol mewn Cynllun Corfforaethol:				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
7.2 Canlyniadau poblogaeth strategol ar gyfer yr ardal, fel y cytunwyd yn y cynllun llesiant lleol	☐	☐	☐	☐	☐	
7.3 Blaenoriaethau corfforaethol ar gyfer darparu a gwella gwasanaethau a'r camau er mwyn cyflawni'r amcanion yn y cynllun llesiant lleol	☐	☐	☐	☐	☐	
7.4 Cynlluniau rheolaeth ariannol, gan gynnwys cynllunio ariannol tymor canolig, strategaethau caffael corfforaethol a chynlluniau rheoli asedau	☐	☐	☐	☐	☐	
7.5 Cynlluniau gweithlu, gan gynnwys y cynllun cydraddoldeb strategol	☐	☐	☐	☐	☐	
7.6 Y gofrestr risg	☐	☐	☐	☐	☐	
7.7 Data presennol ar berfformiad gwasanaethau a meincnodi	☐	☐	☐	☐	☐	
7.8 Strategaeth ymgysylltu â'r cyhoedd, gan gynnwys strategaeth ymgysylltu yn gysylltiedig â phennu cyllidebau blynyddol a'r dreth gyngor	☐	☐	☐	☐	☐	
7.9 Lefelau perfformiad a gynllunnir ar gyfer y tymor byr, canolig a hir	☐	☐	☐	☐	☐	
7.10 Adroddiad Blynyddol sy'n nodi cyflawniadau a chanlyniadau perfformiad y flwyddyn flaenorol. Gellid defnyddio'r adroddiad hefyd i gyflawni'r ddyletswydd a gynigiwyd ar gyfer yr Awdurdodau Lleol o dan Fil Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru), sef adrodd sut y maent wedi cyflawni eu hamcanion mewn modd sy'n gyson â'r egwyddor o gynaliadwyedd	☐	☐	☐	☐	☐	
7.11 A oes unrhyw gategorïau eraill y dylid eu cynnwys mewn Cynllun Corfforaethol?						
Dylai Cynlluniau Corfforaethol gynnwys gwybodaeth:				Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod
7.12 tymor byr	☐	☐	☐	☐	☐	
7.13 tymor canolig	☐	☐	☐	☐	☐	
7.14 tymor hir	☐	☐	☐	☐	☐	
7.15 Beth fyddai'r dull gorau o gyflwyno'r Cynllun Corfforaethol a'i ddefnyddio wrth ymgysylltu â'r cyhoedd?						

Un Porth Gwybodaeth						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
7.16 <i>Dylai pob Awdurdod Lleol ddefnyddio yr un data wrth gynhyrchu gwybodaeth am lefelau a chanlyniadau perfformiad</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.17 <i>Dylai pob Awdurdod Lleol ddefnyddio fformat cyson wrth gynhyrchu gwybodaeth am lefelau a chanlyniadau perfformiad, a chynhyrchu'r wybodaeth honno ar yr un pryd, fel bo modd cymharu</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.18 <i>Byddai cael un porth gwybodaeth yn ffordd ddefnyddiol o ddarparu gwybodaeth reolaidd, amserol a chymaradwy am ardaloedd Awdurdod Lleol ac Awdurdodau Lleol ledled Cymru er mwyn cefnogi a herio perfformiad mewn ardal</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
Dylai'r porth gwybodaeth cyfun gynnwys gwybodaeth am y canlynol:				Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod
7.19 Data safonedig ar berfformiad				☐	☐	☐
7.20 Cwynion				☐	☐	☐
7.21 Adroddiadau gan gyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio				☐	☐	☐
7.22 Adroddiadau hunanasesu ac adolygiadau gan gymheiriaid				☐	☐	☐
7.23 Gwybodaeth am arolygiadau ac archwiliadau sydd ar ddod				☐	☐	☐
7.24 Arall (Rhowch fanylion)						
7.25 Yn ogystal â gwybodaeth am berfformiad, a oes unrhyw wybodaeth arall y dylid ei chynnwys yn y porth gwybodaeth?						
Canlyniadau Gofynnol o ran Perfformiad						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
7.26 <i>Fel rhan o gyfundrefn perfformiad yn y dyfodol, dylid ystyried pennu canlyniadau neu safonau gofynnol o ran perfformiad</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.27 <i>Os bydd Awdurdodau Lleol yn methu bodloni safonau gofynnol, dylid cael goblygiadau'n gysylltiedig â hynny</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.28 Os ydych yn cytuno, pa oblygiadau ddylai fod i Awdurdodau Lleol sy'n methu bodloni safonau gofynnol?						
7.29 A ddylid defnyddio cosbau ariannol fel cymhelliant ar gyfer canlyniadau neu safonau perfformiad?				Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐

Cynghorau Digidol						
7.30 Sut y dylid annog Awdurdodau Lleol i wneud mwy o ddefnydd o sianeli digidol a chyfryngau cymdeithasol?						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
7.31 <i>Dylai Awdurdodau Lleol benderfynu a gaiff aelodau o'r cyhoedd recordio cyfarfodydd y Cyngor</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.32 <i>Mae gan y cyhoedd yr hawl i adrodd yn fyw o unrhyw gyfarfod Cyngor, drwy gyfryngau ysgrifenedig neu electronig</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.33 <i>Dylai Awdurdodau Lleol wneud trefniadau i ganiatáu i'r cyhoedd leisio'u barn ar agendâu'r Cyngor Llawn, y Weithrediaeth neu Bwyllgorau</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
Cwynion						
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf	
7.34 <i>Dylai Awdurdodau Lleol gael proses ar-lein ar gyfer cwyno, yn ogystal â phroses ar bapur</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.35 <i>Mae eisoes yn ofynnol i Awdurdodau Lleol adrodd ar gwynion a wnaed ynghylch gwasanaethau cyhoeddus. A ddylai fod yn ofynnol iddynt adrodd ar bob cwyn a wneir ynglŷn â'u gwasanaethau</i>	☐	☐	☐	☐	☐	
7.36 Ai Pwyllgor Archwilio'r Awdurdod sydd yn y sefyllfa orau i ystyried adroddiadau ar gwynion (gan gynnwys data ar nifer y cwynion a gafwyd, pa mor brydlon yr ymdriniwyd â hwy ac ati)?				le	Nage	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
7.37 Os ddim, pwy fyddai yn y sefyllfa orau i ystyried adroddiad o'r fath?						

Pennod 8: Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu

Mae Pennod 8 yn trafod cyfraniad pwysig adolygiadau mewnol ac allanol er mwyn helpu Awdurdodau Lleol i sicrhau canlyniadau gwell i ardaloedd lleol. Credwn nad yw'r prosesau adolygu mewnol ac allanol yn cydweithio â'i gilydd yn ddigon da ar hyn o bryd. Yn y Bennod hon, trafodir sut y byddwn yn cryfhau'r craffu sy'n digwydd yn fewnol er mwyn sicrhau ei fod yn cael mwy o effaith ar benderfyniadau'r Awdurdod Lleol. Rydym hefyd yn trafod manteision rhannu gwybodaeth rhwng y gwahanol gyrff adolygu allanol, a chyda'r pwyllgor craffu mewnol. Mae'r Bennod hefyd yn trafod sut y dylid cael mwy o gydweithio rhwng gyrff adolygu allanol.

Gwasanaethau Democrataidd						
				Ydw	Nac ydw	Ddim yn gwybod
8.1	Ydych chi'n cytuno y dylai'r Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd fod yn rôl Prif Swyddog?			☐	☐	☐
8.2	Ydych chi'n meddwl y dylid cael gwared a'r gofyniad sy'n atal y Swyddog Monitro rhag bod yn Bennaeth Gwasanaethau Democrataidd hefyd?			☐	☐	☐
8.3	Sut y gellid cryfhau annibyniaeth y swyddogaeth Gwasanaethau Democrataidd o arweinyddiaeth yr Awdurdod Lleol?					
Cynllunio ar gyfer craffu						
8.4	A yw'n briodol sefydlu system ar gyfer "penderfyniadau allweddol" yng Nghymru?			Ydy	Nac ydy	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
8.5	O'i chyflwyno, faint ymlaen llaw y dylai fod yn ofynnol i'r Weithrediaeth nodi "penderfyniadau allweddol"?	3 mis	4 mis	6 mis	Arall	Ddim yn gwybod
	☐	☐	☐	Nodwch	☐	
	I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
8.6	<i>Dylai fod yn ofynnol i Bwyllgorau Craffu greu cynlluniau craffu tymor byr, canolig a hir</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.7	<i>Dylai fod yn ofynnol i Bwyllgorau Craffu nodi pwy y byddant yn ymgysylltu â hwy yn rhan o'u cynlluniau craffu</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.8	<i>Dylai fod yn ofynnol i Bwyllgorau Craffu gyhoeddi eu cynlluniau craffu</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.9	A ddylai aelodau sydd wedi'u cyfethol i Bwyllgorau Craffu gael yr hawl i bleidleisio?			Dylent	Na ddylent	Ddim yn gwybod
				☐	☐	☐
8.10	Beth yw'r rheswm dros eich ateb?					
8.11	Os felly, ym mha amgylchiadau y byddai'r pleidleisio yn digwydd?					

Pwyllgorau Cyfrifon Cyhoeddus Lleol					
	Dylid	Na ddylid	Ddim yn gwybod		
8.12 A ddylid sefydlu Pwyllgorau Cyfrifon Cyhoeddus Lleol yng Nghymru?	☐	☐	☐		
8.13 Sut y gallai Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Lleol weithredu yn ymarferol?					
Rhoi llais i gymunedau mewn gwaith craffu					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
8.14 <i>Dylid cyfeirio galwadau Pwyllgorau Craffu am dystiolaeth yn uniongyrchol at gyrff cynrychioliadol perthnasol yn y gymuned leol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.15 <i>Dylid bod modd i unigolion a chyrrff cynrychioliadol gyflwyno deisebau i bwyllgorau craffu</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.16 Sut y dylai fod yn ofynnol i bwyllgor craffu ystyried ac ymateb i ddeisebau?					
	Dylent	Na ddylent	Ddim yn gwybod		
8.17 A ddylai Awdurdodau Lleol drefnu amser i'r cyhoedd gael gofyn cwestiynau, lle byddant yn cael cyfle i godi materion gydag Arweinydd y Cyngor?	☐	☐	☐		
Trefniadau Craffu Rhanbarthol					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
8.18 <i>Lle bo mecanwaith darparu rhanbarthol wedi'i sefydlu, er enghraifft drwy gomisiynau ar y cyd, mae'n rhaid sefydlu pwyllgor craffu ar y cyd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.19 Sut y byddai'r pwyllgor craffu rhanbarthol hwn yn rhyngweithio â'r pwyllgor craffu lleol?					
Cryfhau cysylltiadau rhwng gwaith adolygu mewnol ac allanol					
	Dylai	Na ddylai	Ddim yn gwybod		
8.20 A ddylai fod yn ofynnol i'r cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio rannu eu hadroddiadau â Phwyllgorau Archwilio neu Graffu perthnasol yr Awdurdod Lleol?	☐	☐	☐		
8.21 A ddylai fod yn ofynnol i Bwyllgor Archwilio neu Graffu perthnasol yr Awdurdod Lleol graffu ar ganfyddiadau mewn adroddiadau archwilio, arolygu a rheoleiddio?	☐	☐	☐		
8.22 Ar ôl cael cais i wneud hynny, a ddylai fod yn ofynnol i gyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio ymddangos gerbron Pwyllgorau Archwilio neu Graffu Perthnasol yr Awdurdod Lleol er mwyn cyflwyno eu canfyddiadau?	☐	☐	☐		
8.23 Sut arall y gellid cryfhau'r cysylltiadau rhwng gwaith adolygu mewnol ac allanol?					
Cryfhau cysylltiadau rhwng cyrff adolygu allanol					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
8.24 <i>Dylai fod yn ofynnol i'r cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio ddod ynghyd i gynllunio amserlen waith ar y cyd mewn perthynas ag Awdurdodau Lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐

8.25 Dylid cyhoeddi'r amserlen ar y cyd ar y porth gwybodaeth cyfun ar ôl ei sefydlu	☒	☐	☐	☐	☐
8.26 Dylai fod yn ofynnol i'r cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio ddod ynghyd i lunio asesiad 'system gyfan' ar gyfer pob Awdurdod Lleol	☐	☐	☐	☐	☐
8.27 Dylai fod yn ofynnol i'r cyrff archwilio, arolygu a rheoleiddio ddod ynghyd i lunio asesiad o gyflwr cyffredinol Llywodraeth Leol	☐	☐	☐	☐	☐
8.28 O'i gyflwyno, pa mor aml y dylid cynnal asesiad 'system gyfan' o bob Awdurdod Lleol?		Bob blwyddyn	Bob 2 flynedd	Arall	Ddim yn gwybod
		☐	☐	Nodwch	☐
8.29 Sut y dylid datblygu'r asesiad 'system gyfan' hwn o Awdurdodau Lleol?					
8.30 O'i gyflwyno, pa mor aml y dylid llunio asesiad o gyflwr Llywodraeth Leol?		Bob blwyddyn	Bob 2 flynedd	Arall	Ddim yn gwybod
		☐	☐	Nodwch	☐
8.31 How should this assessment of the health of Local Government be developed?					
Fframwaith Adolygu Allanol					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
<i>Pwrpas adolygu allanol yw:</i>					
8.32 Diogelu buddiannau dinasyddion drwy ddal y defnydd o adnoddau cyhoeddus i gyfrif a thrwy adrodd yn fanwl sut y mae dinasyddion yn profi gwasanaethau	☐	☐	☐	☐	☐
8.33 Cyfrannu at y fframwaith gwella ehangach, o fewn sefydliadau, Llywodraeth Cymru a'r sector cyhoeddus ehangach	☐	☐	☐	☐	☐
8.34 A oes pethau eraill y byddech chi'n eu cyfrif fel rhan o bwrpas adolygu allanol?					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
<i>Swyddogaethau hanfodol adolygu allanol yw:</i>					
8.35 Asesu cydsyniad a llywodraethu, goruchwyliaeth ariannol a safonau onestrwydd a rheoliadau	☐	☐	☐	☐	☐
8.36 Sicrhau ansawdd ac effeithiolrwydd ariannol y gwasanaethau sy'n cael eu darparu	☐	☐	☐	☐	☐
8.37 Adrodd yn gyhoeddus ar yr oruchwyliaeth o adnoddau cyhoeddus, safonau y gwasanaethau a ddarperir, ac ymlyniad wrth rheoliadau	☐	☐	☐	☐	☐
8.38 Cyfrannu at welliant, gan gynnwys drwy hybu hunan-welliant, gweithredu ar adroddiadau beirniadol a hybu cefnogaeth ehangach o'r sector	☐	☐	☐	☐	☐
8.39 Adnabod, gweithredu ar ac adrodd ar arwyddion cynnar o 'fethiant' o fewn	☐	☐	☐	☐	☐

<i>gwasanaeth neu sefydliad</i>					
8.40 <i>Gwella polisi ac arfer y tu hwnt i sefydliadau unigol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
8.41 A oes problemau neu rwystrau eraill a fyddai'n atal cyrff adolygu allanol rhag cyflawni'r swyddogaethau hyn?					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
<i>Prif nodweddion adolygu allanol yw:</i>					
8.42 Cymesuredd: cymesur a'r risg, potensial i wella, budd tebygol a buddiannau dinasyddion. Mae'n gymwys yn nhermau penderfynu p'un ai i ddefnyddio adolygu allanol ac wrth benderfynu ei natur, ei gwmpas a'i hyd	☐	☐	☐	☐	☐
8.43 Annibyniaeth: ni ddylai gael ei gyfyngu gan unrhyw barti wrth gyrraedd ei ganlyniadau a chyhoeddi ei gasgliadau. Rhaid iddo fod yn rhydd i farnu ar ddarpariaeth gwasanaethau ac adrodd ar ei gasgliadau yn gyhoeddus, a rhaid iddo allu penderfynu sut i gyflawni'i ddyletswyddau unwaith iddo gytuno'i ffocws	☐	☐	☐	☐	☐
8.44 Atebolrwydd: rhaid i adolygu allanol ddangos ac adrodd ar effaith ei weithgareddau. Rhaid i asesiadau a chasgliadau fod yn gywir, yn deg ac y gellid eu hamddiffyn	☐	☐	☐	☐	☐
8.45 Cydweithredu: rhaid i adolygu allanol gydweithredu er budd effaith leol fwy, effeithiolrwydd ariannol fwy ac i leihau'r faich ar y rhai a adolygir	☐	☐	☐	☐	☐
8.46 Gwerth am arian: dylai adolygu allanol fedru dangos ei fod yn cyflawni buddion cymesur â'i gost	☐	☐	☐	☐	☐
8.47 Tryloywder: rhaid i adolygu allanol fod yn dryloyw yn ei holl weithgareddau, ei ffocws, ei feini prawf i wenudd penderfyniadau, prosesau busnes, asesiadau ac adrodd. Rhaid i adroddiadau fod yn glir, annibynnol a chyson	☐	☐	☐	☐	☐
8.48 Proffesiynoldeb a chymhwysedd: rhaid cynnal adolygu allanol mewn modd sy'n dangos onestrwydd proffesiynol a chymhwysedd. Dylai fod yn gredadwy, yn gyson ac yn ddi-dduedd yn ei holl weithgareddau.	☐	☐	☐	☐	☐
8.49 A oes problemau neu rwystrau eraill a fyddai'n atal cyrff adolygu allanol rhag dangos y nodweddion hyn?					

Pennod 9: Cyllid

Mae Pennod 9 yn trafod y dull o ariannu llywodraeth leol, a'r modd y bydd angen newid hyn i gefnogi'r diwygiadau a amlinellir yn y papur gwyn ar gyfer y tymor byr, ynghyd ag adolygiad mwy sylfaenol o'r system yn y tymor hwy.

Ein gweledigaeth					
9.1 Oes gennych unrhyw safbwyntiau ynglŷn â'r dull graddol a gynigir, lle'r ydym yn bwriadu cyflwyno'r newidiadau sydd eu hangen er mwyn gweithredu'r uno a'r diwygio a nodir yn y papur hwn yn y tymor byr, ac ystyried newidiadau mwy sylfaenol i'r system yn y tymor hir?					
9.2 Oes unrhyw nodweddion penodol y dylai fframwaith ariannol newydd ar gyfer Llywodraeth Leol eu harddangos yn eich tyb chi?					
9.3 Oes unrhyw agweddau ar y system trethi lleol sy'n bodoli ar hyn o bryd y gellid eu symleiddio? (Y dreth gyngor ac ardrethi annomestig yw'r trethi lleol sy'n bodoli ar hyn o bryd)					
Cyllid refeniw cyffredinol - dosbarthiad					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
9.4 <i>Wrth ddosbarthu cyllid, dylid ystyried angen cymharol pob Awdurdod Lleol, yn seiliedig ar nodweddion demograffig, cymdeithasol ac economaidd ledled Cymru</i>	☐	☐	☐	☐	☐
9.5 <i>Wrth ddosbarthu cyllid canolog, dylid ystyried gallu pob Awdurdod Lleol i godi incwm o drethdalwyr lleol</i>	☐	☐	☐	☐	☐
9.6 Oes unrhyw beth y byddech yn ei newid ynglŷn â'r dull presennol o ddosbarthu cyllid, er mwyn hyrwyddo mwy o hyblygrwydd?					
9.7 Oes unrhyw beth y byddech yn ei ymgorffori mewn dull o ddosbarthu cyllid yn y dyfodol, er mwyn hyrwyddo mwy o hyblygrwydd?					
Llywodraethu Ariannol					
9.8 Oes gennych chi farn ar sut y gallai Awdurdodau Lleol ymgysylltu'n fwy effeithiol â thrigolion cyn gwneud penderfyniadau ynglŷn â'u blaenoriaethau gwariant?					
9.9 Sut ydych chi'n meddwl y gellid rhannu gwybodaeth am ganlyniadau ymarferion ymgysylltu gyda thrigolion?					
9.10 Sut y gallwn sicrhau bod cynlluniau ariannol yn gadarn, yn strategol ac yn gynaliadwy?					
9.11 Pa wybodaeth ariannol y dylai Awdurdodau Lleol ei chyhoeddi?					
9.12 Sut y gall Awdurdodau Lleol sicrhau bod yr wybodaeth yn dryloyw a chdir fel bod dinasyddion yn ei deall?					
Unrhywbeth arall					
A oes unrhyw faterion eraill y dylwn ni eu hystyried fel rhan o'n rhaglen ddiwygio Llywodraeth Leol yng Nghymru, er enghraifft, materion yn ymwneud â pholisi, deddfwriaeth neu weithredu?					

10 Aseidiadau Effaith

Yn yr adran hon, gofynnir cwestiynau'n gysylltiedig â'r Aseidiadau Effaith fydd yn cael eu cynnal a'u cyhoeddi i gefnogi'r Bil drafft a gyhoeddir yn ddiweddarach yn 2015.

Mae'r cwestiynau'n chwilio'n benodol am dystiolaeth a gwybodaeth bellach ar gyfer y Gymraeg, Plant a Phobl Ifanc a Chydraddoldeb mewn perthynas â'r cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn.

Welsh Language					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
10.1 <i>Bydd y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar y cyfan yn cefnogi strategaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer y Gymraeg - laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.2 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 2 (Cydbwyso cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.3 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 3 (Adnewyddu Democratiaeth) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.4 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 4 (Cysylltu â Chymunedau) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.5 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 5 (Grym i Gymunedau Lleol) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.6 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 6 (Llywodraethu Corfforaethol a Gwella) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.7 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 7 (Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.8 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 8 (Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.9 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 9 (Cyllid) ar y cyfan yn cefnogi laith fyw: laith byw</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.10 Yn eich tyb chi, beth yw effeithiau cadarnhaol y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar y Gymraeg?					
10.11 Sut y gellid datblygu'r rhain ymhellach?					
10.12 Yn eich tyb chi, beth yw effeithiau negyddol y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar y Gymraeg?					
10.13 Sut y gellid lliniaru rhag y rhain?					

Plant a Phobl Ifanc					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
10.14 <i>Bydd y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.15 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 2 (Cydbwysu cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.16 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 3 (Adnewyddu Democratiaeth) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.17 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 4 (Cysylltu â Chymunedau) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.18 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 5 (Grym i Gymunedau Lleol) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.19 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 6 (Llywodraethu Corfforaethol a Gwella) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.20 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 7 (Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.21 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 8 (Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.22 <i>Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 9 (Cyllid) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd</i>	☐	☐	☐	☐	☐
10.23 Yn eich tyb chi, beth yw effeithiau cadarnhaol y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd?					
10.24 Sut y gellid datblygu'r rhain ymhellach?					
10.25 Yn eich tyb chi, beth yw effeithiau negyddol y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar blant, pobl ifanc a'u teuluoedd?					
10.26 Sut y gellid lliniaru rhag y rhain?					

Equalities					
Mae cydraddoldeb yn y cyd-destun hwn yn cyfeirio at grwpiau â nodweddion sy'n warchoddedig o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010: oed; anabled; ailbennu rhywedd; priodas neu bartneriaeth sifil (mewn cyflogaeth yn unig); beichiogrwydd a mamolaeth; hil; crefydd neu gred; rhyw; a chyfeiriadedd rhywiol.					
I ba raddau ydych chi'n cytuno neu'n anghytuno â'r datganiadau canlynol:	Cytuno'n Gryf	Cytuno	Heb Gytuno nac Anghytuno	Anghytuno	Anghytuno'n Gryf
10.27 Bydd y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.28 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 2 (Cydbwyso cyfrifoldebau Llywodraeth Genedlaethol a Llywodraeth Leol) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.29 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 3 (Adnewyddu Democratiaeth) yn cael effaith gadarnhaol ar faterion cydraddoldeb ar y cyfan	☐	☐	☐	☐	☐
10.30 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 4 (Cysylltu â Chymunedau) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.31 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 5 (Grym i Gymunedau Lleol) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.32 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 6 (Llywodraethu Corfforaethol a Gwella) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.33 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 7 (Perfformiad ym maes Llywodraeth Leol) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.34 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 8 (Cryfhau Rôl Gwaith Adolygu) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.35 Bydd y cynigion a nodir ym Mhennod 9 (Cyllid) yn cael effaith gadarnhaol ar y cyfan ar faterion cydraddoldeb	☐	☐	☐	☐	☐
10.36 Yn eich tyb chi, beth yw effeithiau cadarnhaol y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar faterion cydraddoldeb?					
10.37 Sut y gellid datblygu'r rhain ymhellach?					
10.38 Yn eich tyb chi, beth yw effeithiau negyddol y cynigion a nodir yn y Papur Gwyn hwn ar faterion cydraddoldeb?					
10.39 Sut y gellid lliniaru rhag y rhain?					

Materion Eraill

A oes unrhyw faterion yn codi yn gysylltiedig â'r meysydd canlynol yn sgil unrhyw gynigion a nodir yn y Papur Gwyn:

10.40 Preifatrwydd

[Sut mae gwybodaeth bersonol, sy'n ymwneud â grwpiau neu unigolion, yn cael ei chasglu, ei storio, ei diogelu, ei rhannu a'i rheoli yn sgil datblygu a chyflawni polisi]

10.41 Ardaloedd gwledig

[sut mae anghenion y bobl sy'n byw, gweithio, cymdeithasu a chynnal busnes mewn ardaloedd gwledig yn cael eu hystyried yn wrthrychol wrth ddatblygu a chyflwyno polisiau]

10.42 Iechyd

[sut y gall gweithred arfaethedig effeithio ar iechyd a lles poblogaeth]

10.43 Rheoliadau Bioamrywiaeth a Chynefinoedd

[sut y gall bioamrywiaeth gael ei gwarchod a'i chynyddu er mwyn atal colli cynefinoedd a rhywogaethau, ac i weithredu er mwyn eu hadfer a'u cynyddu]

10.44 Newid yn yr Hinsawdd

[sut y bydd y gweithrediadau arfaethedig yn cyfrannu at leihau allyriadau o 3% mewn meysydd datganoledig.]

10.45 Asesiad Effaith Amgylcheddol

[sut y gellid effeithio ar ddiogelu tir o bwysigrwydd amgylcheddol, hanesyddol neu ddiwylliannol drwy'r weithred arfaethedig.]

10.46 Asesiad Amgylcheddol Strategol

[sut yr ystyrir materion amgylcheddol fel rhan o'r weithred arfaethedig]

Adroddiad i'r: Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol

Dyddiad y Cyfarfod: 25 Mawrth 2015

Aelod/Swyddog Arweiniol: Pennaeth Cyllid ac Asedau

Awdur yr Adroddiad: Prif Gyfrifydd

Teitl: Cynllun Archwilio 2015 - Cyngor Sir Ddinbych

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

Mae adroddiad o'r enw 'Cynllun Archwilio 2015 - Cyngor Sir Ddinbych' wedi cael ei baratoi gan Swyddfa Archwilio Cymru (SAC) ac mae'n atodedig. Mae'r adroddiad yn amlinellu rhaglen waith wedi'i threfnu ar gyfer rhaglen archwilio perfformiad ac archwilio ariannol Swyddfa Archwilio Cymru. Mae'r adroddiad hefyd yn cyfeirio at faterion megis y ffi ar gyfer y gwaith, manylion o ran y tîm archwilio a'r amserlen ar gyfer y gwaith.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

Mae'n ofynnol i'r archwilwyr allanol baratoi a chyflwyno'r adroddiad hwn er mwyn cyflawni eu gofynion o dan safonau archwilio ac arferion archwilio priodol. Darperir yr adroddiad er gwybodaeth.

3. Beth yw'r Argymhellion?

Argymhellir bod y Pwyllgor yn ystyried cynnwys adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru. Bydd cynrychiolwyr Swyddfa Archwilio Cymru yn bresennol yn y cyfarfod i ateb cwestiynau mewn perthynas â'r adroddiad.

4. Manylion yr Adroddiad

Cynllun Archwilio 2015 - Cyngor Sir Ddinbych

Mae adroddiad Swyddfa Archwilio Cymru yn rhoi amlinelliad i'r Cyngor o raglen waith archwilio perfformiad ac archwilio ariannol. Mae'r rhaglen archwilio ariannol yn cwmpasu'r gwaith o ran datganiadau ariannol 2014-15. Mae hefyd yn darparu gwybodaeth am y dull archwilio, gan gynnwys y risgiau archwilio allweddol sydd wedi'u nodi yn ystod y broses gynllunio cychwynnol a'r camau bwriedig i fynd i'r afael â nhw. Bydd y gwaith archwilio ariannol ar y meysydd risg hyn yn cael eu defnyddio i lywio barn archwilio ar y datganiadau ariannol.

Mae'r rhaglen waith archwilio perfformiad yn cynnwys eu gwaith o ran y Mesur Llywodraeth Leol. Mae gwaith archwilio ariannol a pherfformiad hefyd yn adolygu'r trefniadau a roddwyd ar waith gan y Cyngor i sicrhau

darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd yn ei ddefnydd o adnoddau.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

Mae'r gwasanaeth archwilio yn ddarpariaeth statudol. Mae'n ofynnol i'r Archwilydd Penodedig, o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 i archwilio ac ardystio datganiadau ariannol y Cyngor. Mae'n ofynnol i'r Archwilydd Penodedig hefyd fod yn fodlon bod y Cyngor wedi gwneud trefniadau priodol ar gyfer sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd yn ei ddefnydd o adnoddau.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

Mae'r ffioedd ar gyfer gwaith a wnaed gan Swyddfa Archwilio Cymru mewn perthynas â'r rhaglen waith archwilio ariannol a pherfformiad wedi eu cynnwys yn yr adroddiad.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad?

Ddim yn berthnasol i argymhellion yr adroddiad hwn.

8. Pa ymgynghori a wnaed?

Mae cynnwys bras yr adroddiad wedi cael ei drafod gyda'r Pennaeth Cyllid ac Asedau ac uwch aelodau o'r Adran Gyllid.

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid

Mae'r archwiliad blynyddol yn ddarpariaeth statudol. Mae'r ffioedd yn ymrwymiad cyllideb presennol i'r awdurdod.

10. Pa risgiau sydd ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

Dylai'r broses archwilio amlygu unrhyw risgiau sylweddol ac ymateb y rheolwyr i fynd i'r afael neu leihau risg neu effaith.

11. Pŵer i wneud y Penderfyniad

Mae Adran 151 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972 yn gofyn i'r Cyngor sefydlu trefniadau rheoli ariannol priodol. Mae'n ofynnol i'r Archwilydd Penodedig gan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 i archwilio ac ardystio cyfrifon y cyngor a rhaid iddo fod yn fodlon bod y cyfrifon wedi cael eu cwblhau yn unol â'r Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2005.

Cynllun Archwilio 2015

Cyngor Sir Ddinbych

Cyhoeddwyd: Mawrth 2015

Cyfeirnod y ddogfen: 186A2015

Statws y ddogfen

Paratowyd y ddogfen hon at ddefnydd mewnol Cyngor Sir Ddinbych fel rhan o'r gwaith a gyflawnir/i'w gyflawni yn unol â swyddogaethau statudol.

Nid oes unrhyw gyfrifoldeb ar yr Archwilydd Cyffredinol na staff Swyddfa Archwilio Cymru mewn perthynas ag unrhyw aelod, cyfarwyddwr, swyddog na chyflogai arall yn unigol, nac i unrhyw drydydd parti.

Os gwneir cais am wybodaeth y gallai'r ddogfen hon fod yn berthnasol iddi, tynnir sylw at y Cod Ymarfer a gyhoeddwyd o dan adran 45 o Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth 2000. Mae Cod adran 45 yn nodi'r arfer a ddisgwylir gan awdurdodau cyhoeddus wrth ymdrin â cheisiadau, yn cynnwys ymgynghori â thrydydd partiön perthnasol.

Mewn perthynas â'r ddogfen hon, mae Archwilydd Cyffredinol Cymru a Swyddfa Archwilio Cymru yn drydydd partiön perthnasol. Dylid anfon unrhyw ymholiadau yngl n â datgelu neu aildefnyddio'r ddogfen hon i Swyddfa Archwilio Cymru yn infoofficer@wao.gov.uk.

Cynnwys

Cynllun Archwilio 2015

Crynodeb	4
Archwiliad ariannol	4
Ardystio hawliadau a ffurflenni grant	7
Gwaith arall a wnaed	8
Archwiliad perfformiad	8
Y ffi, y tîm archwilio a'r amserlen	11

Atodiadau

Cyfrifoldebau perthnasol	14
Gwaith perfformiad yn yr amlinelliad o archwiliad y llynedd sy'n dal i fynd rhagddo	16
Astudiaethau gwerth am arian cenedlaethol	17

Cynllun Archwilio 2015

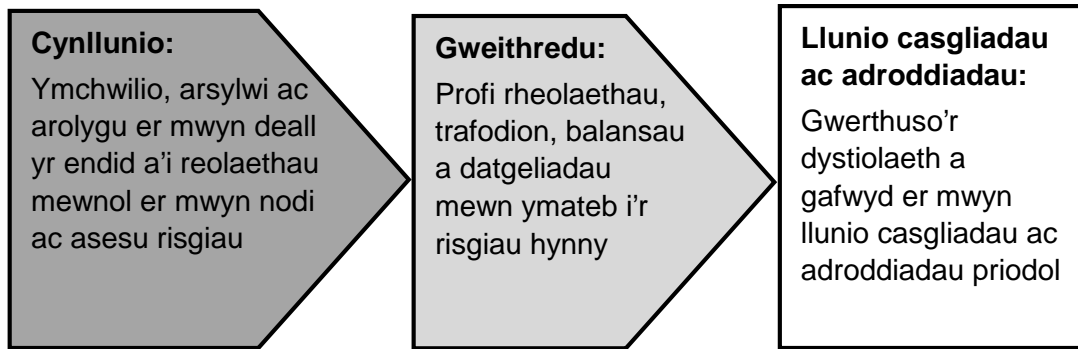
Crynodeb

1. Fel eich archwilydd allanol, fy amcan yw cynnal archwiliad sy'n cyflawni fy nyletswyddau statudol fel Archwilydd Cyffredinol a'm rhwymedigaethau o dan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004, Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 (y Mesur), Deddf Llywodraeth Leol 1999, a'r Cod Archwilio, sef:
  - archwilio eich datganiadau ariannol ac ardystio pa un a ydynt yn 'gywir a theg';
  - asesu a ydych wedi gwneud trefniadau priodol i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd o ran y defnydd o adnoddau;
  - archwilio ac asesu a ydych wedi cyflawni eich dyletswyddau ac wedi bodloni gofynion y Mesur; a
  - chynnal astudiaethau i'm galluogi i wneud argymhellion ar gyfer gwella darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd neu ar gyfer gwella trefniadau rheoli ariannol neu drefniadau rheoli eraill.
2. Diben y cynllun hwn yw nodi'r gwaith y bwriadaf ymgymryd ag ef, pryd yr ymgymmerir ag ef, faint y bydd yn ei gostio a phwy fydd yn ymgymryd ag ef.
3. Ni chyfyngwyd arnaf wrth gynllunio cwmpas yr archwiliad hwn.
4. Nodir fy nghyfrifoldebau, ynghyd â chyfrifoldebau'r rheolwyr a'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, yn [Atodiad 1](#).

Archwiliad ariannol

5. Fy nghyfrifoldeb i yw cyhoeddi tystysgrif ac adroddiad ar y datganiadau ariannol ar gyfer y flwyddyn a ddaw i ben 31 Mawrth 2015, sy'n cynnwys barn ar eu 'cywirdeb a'u tegwch'.
6. Rwyf hefyd yn ystyried a yw Cyngor Sir Ddinbych (y Cyngor) wedi gwneud trefniadau priodol i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd o ran ei ddefnydd o adnoddau ac yn adrodd drwy eithriad os nad yw'r Datganiad Llywodraethu Blynnyddol yn cydymffurfio â gofynion.
7. Mae [Atodiad 1](#) yn nodi fy nghyfrifoldebau yn llawn.
8. Mae'r gwaith archwilio a wneir gennyf er mwyn cyflawni fy nghyfrifoldebau yn ymateb i fy asesiad o risgiau. Mae'r ddealltwriaeth hon yn galluogi i mi ddatblygu dull archwilio sy'n canolbwyntio ar fynd i'r afael â risgiau penodol gan roi sicrwydd ar yr un pryd yngl n â'r datganiadau ariannol yn eu cyfanrwydd. Mae tri cham i'm dull archwilio fel y nodir yn [Arddangosyn 1](#).

Arddangosyn 1: Fy null archwilio

9. Nodir y risgiau o gamddatganiadau perthnasol yr ystyriaf eu bod yn sylweddol ac y mae angen rhoi ystyriaeth archwilio arbennig iddynt o ganlyniad i hynny yn Arddangosyn 2, ynghyd â'r gwaith y bwriadaf ymgymryd ag ef i ymdrin â hwy.

Arddangosyn 2: Risgiau archwiliad ariannol

Risg archwilio ariannol	Ymateb archwilio arfaethedig
Mae risg y bydd rheolwyr yn diystyru rheolaethau ym mhob endid ar hyn o bryd. Am nad oes modd rhagweld sut y gallai rheolaethau gael eu diystyru yn y fath fodd, ystyrir ei bod yn risg sylweddol [ISA 240.31-33].	Bydd fy nhîm archwilio yn: <ul style="list-style-type: none"> • profi priodoldeb cofnodion mewn dyddlyfrau ac addasiadau eraill a wnaed wrth baratoi'r datganiadau ariannol; • adolygu amcangyfrifon cyfrifyddu i ganfod unrhyw duedd; • gwerthuso'r rhesymeg dros unrhyw drafodion sylweddol nad oes a wnelont â busnes arferol; a • profi'r modd y caiff trafodion eu cofnodi yn y cyfrifyfr cyffredinol cyn ac ar ôl diwedd y flwyddyn er mwyn sicrhau y caiff incwm a gwariant eu cofnodi'n gywir yn y flwyddyn gyfrif briodol.
Risg o gamddatganiadau perthnasol yn y datganiadau ariannol yn deillio o'r broses o ailbriso asedau.	Byddwn yn asesu'r broses ailbriso gan sicrhau ei bod wedi'i chynnal yn unol â pholisïau cyfrifyddu a'i bod, ym mhob ffordd berthnasol, wedi'i hadlewyrchu'n gywir yn y datganiadau ariannol.

Risg archwilio ariannol	Ymateb archwilio arfaethedig
<p>Rwyf wedi nodi nifer o ddatgeliadau fel datgeliadau o natur berthnasol. Mae'r rhain yn cynnwys datgelu Partion Cysylltiedig, y nodyn ar Gydabyddiaeth a Lwfansau Aelodau.</p>	<p>Byddwn yn adolygu'r canlynol:</p> <ul style="list-style-type: none"> yr asesiad blynyddol a wnaed gan swyddogion o'r sail y gwneir amcangyfrifon arni a'u diwygio yn unol â'r wybodaeth ddiweddaraf.
<p>Trafodion sylweddol a thrafodion sy'n cynnwys amcangyfrifon cyfrifyddu.</p>	<p>Byddwn yn parhau i gynnal trafodaethau â'r Cyngor i asesu pa un a wnaed unrhyw drafodion sylweddol yn ystod y flwyddyn archwilio ariannol ac yn llunio ymatebion archwilio priodol i asesu unrhyw risgiau. Byddwn yn adolygu dogfennaeth a ddelerir i ategu amcangyfrifon y daethpwyd iddynt a dyfarniadau a wnaed, gan gyfeirio at bapurau a ddarparwyd i'w hategu.</p>
<p>Fel rhan o'm gwaith archwilio ar gyfer 2013-14, nodais achosion lle y cafodd incwm a gwariant eu cyfrif ddwywaith yn y Cyfrif Incwm a Gwariant Cyfunol.</p>	<p>Byddwn yn adolygu'r trefniadau a ddiweddarwyd mewn perthynas â thaliadau mewnol a ailgodir ac yn llunio gweithdrefnau archwilio priodol er mwyn sicrhau y rhoddir cyfrif cywir am daliadau mewnol a ailgodir.</p>
<p>Mae perygl y caiff y datganiadau ariannol eu cam-ddatgan yn sylweddol oherwydd gwall neu am fod trafodion, balansau a datgeliadau wedi eu hepgor.</p>	<p>Ar ôl cael datganiadau ariannol drafft 2014-15 ym mis Mehefin 2015, byddwn yn cynnal adolygiad o'r datganiadau ac yn diweddarau ein hasesiad risg yn unol â'r adolygiad hwnnw. Byddwn yn cynllunio rhaglenni profi ar gyfer yr archwiliad er mwyn sicrhau bod ein gwaith yn canolbwyntio ar falansau a thrafodion berthnasol ac unrhyw risgiau ychwanegol mewn perthynas â datganiadau ariannol sy'n codi yn dilyn ein hadolygiad o'r datganiadau ariannol drafft.</p>

10. Nid wyf yn ceisio cael sicrwydd llwyr ar gywirdeb a thegwch y datganiadau ariannol a'r nodiadau cysylltiedig, ond mabwysiadaf gysyniad o berthnasedd. Fy nod yw nodi camddatganiadau perthnasol, hynny yw, y rheini a allai gamarwain y sawl sy'n darllen y cyfrifon. Caiff y lefelau a ddefnyddiaf i farnu bod camddatganiadau o'r fath yn berthnasol eu nodi yn fy adroddiad i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol cyn cwblhau'r archwiliad.

-
11. At ddibenion adroddiadau, byddaf yn cymryd na fydd angen i'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu ystyried unrhyw gamddatganiadau sydd islaw lefel 'ddibwys' (pump y cant o berthnasedd neu £100,000, pa un bynnag sydd isaf) ac felly ni fyddaf yn cyflwyno adroddiad arnynt:
- Nodir fy ffioedd ar gyfer fy ngwaith archwilio ariannol yn **Arddangosyn 6**. Mae fy ffioedd yn seiliedig ar y tybiaethau canlynol:
    - bod y wybodaeth a roddir i ategu'r datganiadau ariannol yn amserol, o'r ansawdd disgwylidiedig a'i bod wedi'i hadolygu at ddibenion sicrwydd ansawdd;
    - y bydd yr holl swyddogion priodol ar gael yn ystod yr archwiliad;
    - bod yr holl reolaethau a gwiriadau angenrheidiol ar waith gennyh i alluogi'r Swyddog Ariannol Cyfrifol i roi'r holl sicrwydd sydd ei angen arnaf yn y Llythyr Sylwadau a anfonir ataf; a
    - bod rhaglen waith arfaethedig y gwasanaeth Archwilio Mewnol wedi'i chwblhau a bod y rheolwyr wedi ymateb i faterion a allai fod wedi effeithio ar y datganiadau ariannol.
12. Yn ogystal â'm cyfrifoldebau o ran archwilio datganiadau ariannol statudol y Cyngor a nodwyd uchod, mae hefyd yn ofynnol i mi ardystio datganiad a gyflwynir i Lywodraeth Cymru sy'n rhoi gwybodaeth am y Cyngor i gefnogi'r gwaith o baratoi Cyfrifon y Llywodraeth Gyfan.

Ardystio hawliadau a ffurflenni grant

13. Gofynnwyd i mi wneud gwaith ardystio ar hawliadau a ffurflenni grant y Cyngor. Yn 2014-15, disgwyliaf archwilio rhwng 15 ac 20 o hawliadau, y mae nifer ohonynt yn gymhleth, sef yr hawliad am Gymhorthdal Budd-dal Tai a'r hawliad am Gymhorthdal Cyfrif Refeniw Tai.
14. Nodir amcangyfrif o'm ffi archwilio yn **Arddangosyn 6**.

Materion cyffredinol a nodwyd

15. Mae Arddangosyn 3 yn crynhoi'r materion allweddol a nodwyd gennyf wrth wneud gwaith ardystio grantiau yn 2013-14.

Arddangosyn 3: Materion cyffredinol sy'n ymwneud ag ardystio hawliadau a ffurflenni grant

Hawliadau a ffurflenni grant a amodwyd yn 2013-14

Yn 2013-14, gwnaethom archwilio 18 o hawliadau a ffurflenni, y cafodd tri ohonynt eu hamodi. Y prif fater a arweiniodd at amodi oedd nad oedd y ffurflenni wedi'u cwblhau yn unol â'r cyfarwyddiadau ar gyfer hawliadau grant.

Effeithiolrwydd trefniadau cydgysylltu grantiau

Er nas oes unrhyw drefniant canolog o fewn y Cyngor ar gyfer cydgysylltu grantiau, mae'r trefniadau a ddirprwywyd ar gyfer paratoi ac ardystio hawliadau a ffurflenni yn cael eu rheoli'n dda ac yn gweithio'n effeithiol ar y cyfan.

Materion sy'n ymwneud â hawliadau a ffurflenni grant penodol

16. Yn ogystal â'r materion cyffredinol a nodwyd uchod, byddaf yn cyhoeddi adroddiad ar wahân, 'Ardystio Grantiau a Ffurflenni 2013-14' ym mis Ebrill 2015, a fydd yn nodi'r materion allweddol a nodwyd gennyf mewn perthynas â hawliadau a ffurflenni grant unigol.

Gwaith arall a wnaed

17. Fy nghyfrifoldeb i hefyd yw archwilio'r Cydbwyllgor mewn perthynas â'r Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol. Y Cyngor yw'r awdurdod arweiniol. Mae ein ffi ar gyfer y gwaith hwn wedi'i chynnwys yn [Arddangosyn 6](#).

Archwiliad perfformiad

18. Mae'r Mesur yn ei gwneud yn ofynnol i mi gynnal asesiad gwella ar gyfer pob awdurdod gwella bob blwyddyn, er mwyn pennu a yw'r awdurdod yn debygol o gydymffurfio â gofynion i wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus. Rhaid i mi hefyd gynnal archwiliadau i nodi a yw'r awdurdod wedi cyflawni ei ddyletswyddau o dan y Mesur. Mae fy ngwaith asesu gwelliant, ynghyd â'm gwaith ar faterion ariannol, hefyd yn fy nghynorthwyo i gyflawni fy nghyfrifoldeb i fodloni fy hun bod y corff a archwilir wedi gwneud trefniadau priodol i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd yn ei ddefnydd o adnoddau.
19. Mae'r Mesur hefyd yn ei gwneud yn ofynnol i mi gynnal asesiad corfforaethol ym mhob awdurdod gwella. Ers 2013-14, rwyf wedi ymgymryd â'r rhaglen hon o asesiadau corfforaethol ar sail gylchol. Ar hyn o bryd, rwyf wedi cytuno â Llywodraeth Cymru y gallaf ddefnyddio'r grant a gaf gan Lywodraeth Cymru i ariannu'r asesiad corfforaethol. Mae hyn yn golygu, yn ogystal ag asesiad gwella a gwaith archwilio a ariennir gan ffi, y bydd pob awdurdod yn cael asesiad corfforaethol manwl unwaith yn ystod cyfnod o bedair blynedd. Yn y cyfamser, byddaf yn cynnal trosolwg llai manwl o ddatblygiadau a'r cynnydd a wnaed gan yr awdurdod. Os daw unrhyw faterion o bryder neu faterion â blaenoriaeth i'r amlwg, mae gennyf yr hyblygrwydd i gynnal asesiadau corfforaethol yn amlach.
20. Nodaf yn yr adran hon y rhaglen 12 mis o waith archwilio perfformiad i'w chynnal yn y Cyngor. Pennwyd cynnwys y rhaglen drwy ystyried y risgiau a'r heriau sy'n wynebu'r Cyngor, graddau'r wybodaeth archwilio ac arolygu a gasglwyd, gan gynnwys gwybodaeth gan gyrrff adolygu allanol eraill, yn ogystal â ffynonellau eraill o wybodaeth sydd ar gael gan gynnwys prosesau adolygu a gwerthuso'r Cyngor ei hun.

-
21. Nodir elfennau fy ngwaith archwilio perfformiad yn **Arddangosyn 4** ac fe'u cynlluniwyd er mwyn helpu i gyflawni'r amcanion lefel uchel a nodwyd yn ein strategaeth gorfforaethol ar gyfer 2013-2016 (www.wao.gov.uk/publication/wales-audit-office-corporate-strategy-2013-2016).

Arddangosyn 4: Elfennau o'm gwaith archwilio perfformiad

22. Ceir crynodeb o'r gwaith ar berfformiad y bwriadaf ei wneud yn Arddangosyn 5.

Arddangosyn 5: Cynnwys fy rhaglen o waith archwilio perfformiad ar gyfer 2015-16

	Prosiectau penodol
Archwiliad ac asesiad gwella	<p>Archwiliad o'r 'cynllun gwella' Archwiliad o'r gallu i gyflawni'r ddyletswydd i gyhoeddi cynllun gwella.</p> <p>Archwiliad o'r 'asesiad o berfformiad' Archwiliad o'r gallu i gyflawni'r ddyletswydd i gyhoeddi asesiad o berfformiad.</p> <p>Adolygiad o drefniadau rheoli ariannol Rhagor o waith ar drefniadau rheoli ariannol yn dilyn ein hadolygiad o 2014-2015, gan edrych ymlaen at gynigion ar gyfer pennu cyllideb ac arbedion yn 2016-17. Byddwn hefyd yn canolbwyntio ar sefyllfa'r cronfeydd wrth gefn, y polisi a'r defnydd o gronfeydd wrth gefn.</p> <p>Adolygiad llywodraethu Adolygiad o drefniadau craffu gan ganolbwyntio ar waith craffu wrth fonitro effaith toriadau cyllidebol.</p> <p>Adolygiad rheoli perfformiad Astudiaeth ledled gogledd Cymru ar feincnodi costau gwasanaethau cymdeithasol yn erbyn perfformiad. Bydd hyn yn cynnwys AGGCC.</p> <p>Adolygiad(au) a bennir yn lleol</p> <ul style="list-style-type: none"> • adolygu dull y Cyngor o ymdrin â darparwyr gwasanaethau amgen; a • chynnal presenoldeb mewn Adolygiadau Herio Gwasanaethau blynyddol.
Gwaith dilynol	<p>Byddaf yn parhau i ganolbwyntio ar asesu'r cynnydd a wnaed o ran gweithredu argymhellion o'm gwaith blaenorol. Fel rhan o'r gwaith hwn, byddaf yn ceisio sicrwydd bod gan y Cyngor brosesau corfforaethol priodol ar waith i ymateb i'm hadroddiadau, olrhain yr hyn a wneir i roi fy argymhellion ar waith a chyflwyno adroddiadau ar hyn i'r pwyllgor priodol.</p> <p>Bwriadaf wneud gwaith dilynol penodol yn y meysydd canlynol:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Adnoddau Dynol • Tai Fforddiadwy • Economi ac Adfywio
Astudiaethau llywodraeth leol	I'w gadarnhau.
Arfer da	Yn unol â'm hymrwymiad i nodi a rhannu arfer da, byddaf yn parhau i gynnal seminarau dysgu ar y cyd, nodi astudiaethau achos perthnasol a chanolbwyntio ar nodi a hyrwyddo arfer effeithiol.

23. Nodir y prosiectau archwilio perfformiad a gynhwyswyd yng Nghynllun Archwilio y llynedd, sydd naill ai'n dal i fynd rhagddynt neu a ddisodlwyd gan brosiectau amgen drwy gytundeb â chi, yn Atodiad 2.

Y ffi, y tîm archwilio a'r amserlen

Ffi

24. Nodir eich ffi amcangyfrifedig ar gyfer 2015 yn Arddangosyn 6. Ni wnaed unrhyw newid i'ch ffi archwilio eleni am y gwaith archwilio ariannol a'r gwaith archwilio perfformiad. Fodd bynnag, rydym wedi cynnwys ffi ychwanegol am ein gwaith mewn perthynas â'r cydbwyllgor.

Arddangosyn 6: Ffi archwilio

Maes archwilio	Ffi arfaethedig (£)	Y ffi wirioneddol y llynedd (£)
Gwaith archwilio Ariannol¹	£178,264	£178,264
Gwaith archwilio perfformiad:²		
• Gwaith archwilio ac asesu gwelliant a gwaith dilynol	£93,882	£93,882
Cyfanswm y gwaith archwilio perfformiad	£93,882	£93,882
Cyfanswm y ffi	£272,146	£272,146
Gwaith ardystio grantiau³	£75,000 i £80,000	£89,658
Gwaith archwilio ariannol arall⁴	£1,134	Dim

Nodiadau:

¹ Yn daladwy rhwng mis Tachwedd 2014 a mis Hydref 2015.

² Yn daladwy rhwng mis Ebrill 2015 a mis Mawrth 2016.

³ Yn daladwy wrth i'r gwaith gael ei wneud.

⁴ Yn daladwy rhwng mis Tachwedd 2014 a mis Hydref 2015 (gwaith archwilio mewn perthynas â'r Cydbwyllgor Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol).

25. Bydd y broses gynllunio yn barhaus ac efallai y bydd angen newid fy rhaglen o waith archwilio ac, felly, fy ffi os bydd unrhyw risgiau newydd allweddol yn codi. Ni fyddaf yn gwneud unrhyw newidiadau heb eu trafod â'r Cyngor yn gyntaf.
26. Ceir rhagor o wybodaeth am fy ngraddfeydd ffioedd a'r broses o bennu ffioedd ar wefan Swyddfa Archwilio Cymru yn: www.wao.gov.uk/about-us/fee-scales-and-fee-setting.

Tîm archwilio

27. Ceir crynodeb o brif aelodau fy nhîm, ynghyd â'u manylion cyswllt, yn Arddangosyn 7.

Arddangosyn 7: Fy nhîm

Enw	Rôl	Rhif cyswllt	Cyfeiriad e-bost
Derwyn Owen	Arweinydd Ymgysylltu – Archwilio Ariannol	02920 320 500	Derwyn.Owen@wao.gov.uk
Jane Holownia	Arweinydd Ymgysylltu – Archwilio Perfformiad	02920 320500	Jane.Holownia@wao.gov.uk
Anthony Veale	Rheolwr yr Archwiliad Ariannol	02920 320500	Anthony.veale@wao.gov.uk
Gareth Evans	Arweinydd Tîm yr Archwiliad Ariannol	02920 320500	Gareth.Evans@wao.gov.uk
Huw Lloyd Jones	Rheolwr Archwilio Perfformiad	07813 822017	Huw.LloydJones@wao.gov.uk
Gwilym Bury	Arweinydd Archwilio Perfformiad	02920 320500	Gwilym.Bury@wao.gov.uk

28. Gallaf gadarnhau bod holl aelodau fy nhîm yn annibynnol ar y Cyngor a'ch swyddogion. At hynny, nid wyf yn ymwybodol o unrhyw wrthdaro buddiannau posibl y mae angen i mi dynnu eich sylw ato.

Amserlen

29. Byddaf yn cyflwyno adroddiadau, neu allbynnau eraill y cytunwyd arnynt, i'r Cyngor sy'n ymdrin â'r meysydd gwaith a nodir yn y ddogfen hon. Nodir fy ngherrig milltir allweddol yn Arddangosyn 8.

Arddangosyn 8: Amserlen

Gwaith arfaethedig	Cyflawni'r gwaith	Llunio'r adroddiad terfynol
Cynllun Archwilio 2015	Rhwng mis Ionawr 2014 a mis Chwefror 2015	Mis Mawrth 2015

Gwaith arfaethedig	Cyflawni'r gwaith	Llunio'r adroddiad terfynol
Gwaith cyfrifon ariannol: <ul style="list-style-type: none"> Adroddiad ar yr Archwiliad o Ddatganiadau Ariannol Barn ar y Datganiadau Ariannol 	Rhwng mis Chwefror a mis Medi 2015	Mis Medi 2015 Mis Medi 2015
Gwaith perfformiad	Rhwng mis Ebrill a mis Rhagfyr 2015	Rhwng mis Ebrill a mis Rhagfyr 2015
Adroddiad Gwella Blynyddol	Rhwng mis Ebrill a mis Rhagfyr 2015	Mis Mawrth 2016
Cynllun Archwilio 2016	Rhwng mis Hydref a mis Rhagfyr 2015	Mis Chwefror 2016

* *Yn amodol ar gymeradwyaeth amserol o'r canfyddiadau drafft gyda'r Cyngor.*

Atodiad 1

Cyfrifoldebau perthnasol

Archwiliad ariannol

Fel y'i diwygiwyd gan Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2013, mae Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 yn nodi fy mhwerau a'm dyletswyddau i gynnal eich archwiliad ariannol. Fy nghyfrifoldeb i yw cyhoeddi tystysgrif ac adroddiad ar y datganiadau ariannol sy'n cynnwys barn ar y canlynol:

- Eu 'cywirdeb a'u tegwch', gan roi sicrwydd eu bod:
  - yn rhydd o gamddatganiadau perthnasol pa un a gawsant eu hachosi drwy dwyll neu wall;
  - yn cydymffurfio â'r gofynion statudol a gofynion cymwys eraill; ac
  - yn cydymffurfio â'r holl ofynion perthnasol ar gyfer cyflwyno a datgelu cyfrifon.

- Cysondeb y wybodaeth yn yr Adroddiad Blynyddol â'r datganiadau ariannol.

Mae'n rhaid i mi hefyd ddatgan drwy eithriad os nad yw'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol yn cydymffurfio â'r gofynion, os na chadwyd cofnodion cyfrifyddu cywir, os na wnaed y datgeliadau gofynnol ar gyfer cydnabyddiaeth a thrafodion eraill neu os nad wyf wedi derbyn yr holl wybodaeth ac esboniadau sydd eu hangen arnaf.

Mae Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 yn ei gwneud yn ofynnol i mi asesu a yw'r Cyngor wedi gwneud trefniadau priodol i sicrhau darbodusrwydd, effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd o ran ei ddefnydd o adnoddau. Er mwyn cyflawni hyn, ystyriaf y canlynol:

- canlyniadau'r gwaith archwilio a wnaed ar y datganiadau ariannol;
- system rheolaeth fewnol y Cyngor, fel y nodir yn y Datganiad Llywodraethu Blynyddol a'm hadroddiad cysylltiedig;
- canlyniadau gwaith arall a wnaed gan gynnwys gwaith a gynhaliwyd o dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2009 (y Mesur), ardystiadau o hawliadau a ffurflenni, ac ymarferion paru data;
- canlyniadau gwaith cyrff adolygu allanol eraill, lle bo hynny'n berthnasol i'm cyfrifoldebau; ac
- unrhyw waith arall sy'n mynd i'r afael â materion na chaiff eu cynnwys gan yr uchod, ac yr ystyriaf ei fod yn angenrheidiol i gyflawni fy nghyfrifoldebau.

Mae Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 yn nodi hawliau'r cyhoedd ac etholwyr i archwilio datganiadau ariannol y Cyngor a dogfennau cysylltiedig, gofyn cwestiynau i mi, fel yr Archwilydd Penodedig, am y cyfrifon a, lle y bo'n briodol, herio eitemau yn y cyfrifon. Rhaid i mi hefyd ystyried pa un a ddylwn lunio adroddiad, er budd y cyhoedd, ar unrhyw fater a ddaw i'm sylw wrth i mi gynnal yr archwiliad.

Nid yw fy ngwaith archwilio yn rhyddhau rheolwyr, na'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, o'u cyfrifoldebau sy'n cynnwys:

- paratoi'r datganiadau ariannol a'r Adroddiad Blynyddol yn unol â safonau a chanllawiau cyfrifyddu cymwys;

-
- cadw cofnodion cyfrifyddu cywir;
  - sicrhau rheoleidd-dra trafodion ariannol; a
  - sicrhau gwerth am arian o ran y defnydd o adnoddau.

Mae'r rheolwyr yn cytuno i roi'r canlynol i mi:

- mynediad i'r holl wybodaeth y mae'r rheolwyr yn ymwybodol ohoni sy'n berthnasol i'r gwaith o baratoi'r datganiadau ariannol megis cofnodion, dogfennaeth a materion eraill;
- gwybodaeth ychwanegol y gallaf ofyn amdani gan y rheolwyr er mwyn cynnal yr archwiliad; a
- mynediad anghyfyngedig i unigolion yn y Cyngor y byddaf yn penderfynu ei bod yn angenrheidiol cael tystiolaeth archwilio ganddynt.

Bydd angen i'r rheolwyr roi datganiadau ysgrifenedig i mi er mwyn cadarnhau'r canlynol:

- eu bod wedi cyflawni eu cyfrifoldebau ar gyfer paratoi'r datganiadau ariannol;
- bod pob trafodyn wedi'i gofnodi ac wedi'i adlewyrchu yn y datganiadau ariannol;
- bod y wybodaeth a roddwyd i mi er mwyn cynnal yr archwiliad yn gyflawn; ac
- ategu tystiolaeth archwilio arall sy'n berthnasol i'r datganiadau ariannol neu honiadau penodol yn y datganiadau ariannol os ystyriaf fod hynny'n angenrheidiol neu os yw'n ofynnol o dan y Safonau Rhyngwladol ar Archwilio.

Archwiliad perfformiad

Mae'r Mesur yn gosod dyletswydd gyffredinol ar awdurdodau gwella i 'wneud trefniadau i sicrhau gwelliant parhaus wrth gyflawni [eu] swyddogaethau'. Mae hefyd yn gosod gofynion penodol ar awdurdodau i bennu amcanion gwella, ac i gyhoeddi cynlluniau gwella blynyddol ac asesiadau o berfformiad. Diffinnir awdurdodau gwella fel cynghorau sir a chynghorau bwrdeistref sirol, awdurdodau parciau cenedlaethol, ac awdurdodau tân ac achub.

Mae'r Mesur hefyd yn ei gwneud yn ofynnol i mi gynnal asesiad gwella ar gyfer pob awdurdod gwella bob blwyddyn, er mwyn pennu a yw'r awdurdod yn debygol o gydymffurfio â'i ddyletswydd gyffredinol a gofynion y Mesur. Rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol hefyd gynnal archwiliadau i nodi pa un a yw'r awdurdod wedi cyflawni ei ddyletswyddau o ran gwella, cynllunio ac adrodd.

Gall yr Archwilydd Cyffredinol hefyd, o dan rai amgylchiadau, gynnal archwiliadau arbennig (o dan adran 21), gan gyflwyno adroddiad i'r awdurdodau a'r Gweinidogion perthnasol mewn perthynas â'r archwiliadau hynny, ac o bosibl gyhoeddi'r adroddiad hwnnw (o dan adran 22). Bydd yr Archwilydd Cyffredinol yn crynhoi'r adroddiadau archwilio ac asesu yn ei Adroddiad Gwella Blynyddol cyhoeddedig (o dan adran 24). Bydd yr adroddiad hwn hefyd yn crynhoi unrhyw adroddiadau ar arolygiadau arbennig.

Atodiad 2

Gwaith ar berfformiad yn yr amlinelliad o archwiliad y llynedd sy'n dal i fynd rhagddo

Prosiect archwilio perfformiad	Statws
Astudiaeth Llywodraeth Leol: <ul style="list-style-type: none"> Gweithio mewn ffordd gydgysylltiedig i ymdrin â'r galw ym maes Iechyd a Gofal Cymdeithasol - Annibyniaeth Pobl H n.	Gwaith maes wedi'i ddechrau ond heb ei gwblhau eto ar bob safle.
Astudiaeth Llywodraeth Leol: <ul style="list-style-type: none"> Cyflawni â Llai. Gwasanaethau Hamdden	Gwaith maes wedi'i ddechrau ond heb ei gwblhau eto ar bob safle.

Atodiad 3

Astudiaethau gwerth am arian cenedlaethol

Efallai y bydd gan Gyngor Sir Ddinbych hefyd ddiddordeb yn yr archwiliadau gwerth am arian cenedlaethol a gynhelir gennyf, y bydd rhai ohonynt yn arbennig o berthnasol i lywodraeth leol, ac efallai'n cynnwys casglu tystiolaeth ar draws llywodraeth leol. Ariennir yr astudiaethau hyn gan y Cynulliad Cenedlaethol ac fe'u cyflwynir i Bwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus y Cynulliad Cenedlaethol i'w helpu i graffu ar wariant cyhoeddus.

Mae'r tabl isod yn cwmpasu'r holl waith mewn perthynas ag astudiaethau gwerth am arian sydd ar y gweill ar hyn o bryd, er bod rhywfaint o'r gwaith hwn yn dal i fod ar gam datblygu cynnar. Mae'r rhaglen hon yn cynnwys crynodebau Cymru gyfan o'r gwaith archwilio a wnaed yn lleol yn y GIG ac archwiliadau ymatebol o feysydd penodol sy'n peri pryder i'r cyhoedd a godwyd â mi. Maes o law, byddaf yn ystyried ac yn ymgynghori ar feysydd pwnc posibl ar gyfer astudiaethau gwerth am arian yn y dyfodol i'w rhoi ar waith, ac o bosibl mewn rhai achosion yn cyflwyno adroddiadau arnynt, yn 2015-16.

Cyflwynir adroddiadau diweddarau pellach ar fy rhaglen o astudiaethau gwerth am arian i chi o fewn yr adroddiadau cynnydd rheolaidd a baratoir gan fy nhîm.

Pwnc	Amserlen gyhoeddi ddisgwyliedig
Rhagnodi gan feddygon teulu	Rhwng mis Ebrill a mis Mehefin 2015
Buddsoddiad gan Lywodraeth Cymru mewn seilwaith band eang y genhedlaeth nesaf	Rhwng mis Ebrill a mis Mehefin 2015
Consortia addysg rhanbarthol	Rhwng mis Ebrill a mis Mehefin 2015
Camau Llywodraeth Cymru i gaffael Maes Awyr Caerdydd	Rhwng mis Ebrill a mis Mehefin 2015
Gwasanaethau rheilffyrdd	Rhwng mis Ebrill a mis Mehefin 2015
Gwasanaethau orthopedig	Rhwng mis Ebrill a mis Mehefin 2015
Codio clinigol yn y GIG	Haf 2015
Rhestrau aros y GIG a phractisau preifat	Haf 2015
Darlun o wasanaethau cyhoeddus	Hydref 2015
Datblygiad Cyfoeth Naturiol Cymru	Hydref 2015
Cronfa Buddsoddi Cymru mewn Adfywio ¹	I'w gadarnhau

¹ Yn ystod y broses glirio, mae'r amserlen gyhoeddi yn ansicr am resymau sy'n benodol i'r prosiect.

Pwnc	Amserlen gyhoeddi ddisgwyliedig
Cronfa Fuddsoddi Gwyddorau Bywyd Cymru ²	I'w gadarnhau
Rheoli llifogydd a'r risg o erydu (yn debygol o ganolbwyntio ar lifogydd arfordirol)	I'w gadarnhau

---

² Yn ystod y broses glirio, mae'r amserlen gyhoeddi yn ansicr am resymau sy'n benodol i'r prosiect.

Pwnc	Amserlen gyhoeddi a ddisgwyliedig
Ymyrraeth gynnar a newid ymddygiad y cyhoedd ³	I'w gadarnhau
Ymyriadau Llywodraeth Cymru mewn llywodraeth leol ⁴	I'w gadarnhau
Ymatebion Llywodraeth Cymru i argymhellion archwilio	I'w gadarnhau
Caffael cyhoeddus a'r Gwasanaeth Caffael Cenedlaethol	I'w gadarnhau

---

³Yn y byrdymor, bydd y gwaith o lunio adroddiad newydd i roi darlun o wasanaethau cyhoeddus yn cael blaenoriaeth dros y gwaith hwn. Fodd bynnag, mae'r adroddiad i roi darlun o wasanaethau cyhoeddus yn debygol o adlewyrchu'r themâu hyn mewn rhyw ffordd. Bydd staff Swyddfa Archwilio Cymru hefyd yn ystyried cyfleoedd i fwrw ymlaen â gwaith yn y maes hwn fel rhan o'n rhaglen i gyfnewid arfer da.

⁴ Mae'r cynlluniau ar gyfer y gwaith hwn yn cael eu hailystyried yng ngoleuni'r adolygiad a gomisiynwyd gan Lywodraeth Cymru o ymyriadau Sefydliad Polisi Cyhoeddus Cymru mewn perthynas ag Ynys Môn ac er mwyn ystyried unrhyw oblygiadau ehangach sy'n deillio o raglen ddiwygio llywodraeth leol.

Wales Audit Office
24 Cathedral Road
Cardiff CF11 9LJ

Tel: 029 2032 0500

Fax: 029 2032 0600

Textphone: 029 2032 0660

E-mail: info@wao.gov.uk

Website: www.wao.gov.uk

Swyddfa Archwilio Cymru

24 Heol y Gadeirlan
Caerdydd CF11 9LJ

Ffôn: 029 2032 0500

Ffacs: 029 2032 0600

Ffôn Testun: 029 2032 0660

E-bost: info@wao.gov.uk

Gwefan: www.wao.gov.uk

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod / Swyddog Arweiniol:	Barbara Smith - Aelod Arweiniol Moderneiddio a Pherfformiad Ivan Butler - Pennaeth Archwilio Mewnol
Awdur yr Adroddiad:	Ivan Butler - Pennaeth Archwilio Mewnol
Teitl:	Cynllun Gwella Llywodraethu a Datganiad Llywodraethu Blynyddol Drafft 2014/15

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

Mae'r adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am Gynllun Gwella Llywodraethu'r Cyngor sy'n deillio o 'ddatganiad llywodraethu blynyddol' y Cyngor 2013/14 – '*Darparu llywodraethu da a gwelliant parhaus*'. Dyma ymgynghoriad cyntaf gyda'r Pwyllgor ar yr adroddiad hunanasesu ar drefniadau llywodraethu a gwella'r Cyngor ar gyfer 2014/15.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

Mae'r adroddiad yn rhoi gwybodaeth i'r Pwyllgor am y cynnydd sy'n digwydd o ran rhoi'r gwahanol gamau gweithredu sydd wedi'u cynnwys yng Nghynllun Gwella Llywodraethu'r llynedd ar waith, er mwyn sicrhau bod gan y Cyngor drefn llywodraethol gadarn ac effeithiol ar waith.

Mae hefyd yn rhoi'r cyfle i'r Pwyllgor roi sylwadau ar y drafft cyntaf o 'ddatganiad llywodraethu blynyddol' eleni.

3. Beth yw'r Argymhellion?

- Bod y Pwyllgor yn adolygu ac yn rhoi sylwadau ar y cynnydd ar Gynllun Gwella Llywodraethu llynedd (Atodiad 1)
- Bod y Pwyllgor yn adolygu ac yn rhoi sylwadau ar y 'datganiad llywodraethu blynyddol' drafft ar gyfer 2014/15 (Atodiad 2)

4. Manylion yr Adroddiad

Yn 2013/14, cafodd y 'datganiad llywodraethu blynyddol' traddodiadol ei ddisodli gyda '*Darparu llywodraethu da a gwelliant parhaus*'. Roedd y ddogfen hon yn darparu hunanasesiad eglur a chytbwys o drefniadau llywodraethu'r Cyngor, gan dynnu sylw at unrhyw wendidau llywodraethu arwyddocaol a meysydd eraill i'w gwella.

Roedd y meysydd gwella wedi eu cynnwys mewn Cynllun Gwella Llywodraethu, a oedd hefyd yn cynnig camau gweithredu i fynd i'r afael â gwendidau, y swyddogion sy'n gyfrifol am y camau gweithredu, ac amserlenni. Mae'r adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd gyda'r Cynllun Gwella Llywodraethu wedi'i gynnwys fel Atodiad 1.

Mae Atodiad 2 yn darparu'r drafft ymgynghori cyntaf ar adroddiad '*Darparu llywodraethu da a gwelliant parhaus*' 2014/15 a fydd yn cynnwys unrhyw feysydd o Gynllun Gwella Llywodraethu'r llynedd sy'n parhau i fod yn weddill. Dylai'r Pwyllgor nodi fod hwn yn ddrafft cynnar iawn sydd yn dal i fod yn waith ar y gweill, ac mae angen ei drafod ymhellach, yn enwedig gyda'r Uwch Dîm Arweinyddiaeth. Bydd y fersiwn derfynol y cytunwyd arni yn cael ei llofnodi gan y Prif Swyddog Gweithredol a'r Arweinydd erbyn 30 Mehefin 2015, ac yn cael ei chyflwyno i'r Pwyllgor hwn gyda'r Datganiad o Gyfrifon.

Mae'r ddogfen yn Atodiad 3 yn rhoi 'Cipolwg' ar gyfeiriad y daith ar gyfer meysydd sydd wedi newid ers 'datganiad llywodraethu blynyddol' y llynedd.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

Er nad yw'r hunanasesiad 'datganiad llywodraethu blynyddol' yn cyfrannu'n uniongyrchol at Flaenoriaethau Corfforaethol, mae'n darparu asesiad a sicrwydd ar ddarpariaeth y Cynllun Corfforaethol, perfformiad gweithredol ac ariannol y Cyngor, trefniadau llywodraethu, ymgysylltu â'r gymuned ac ati sydd i gyd yn cael eu cyfeirio tuag at gyflawni'r Blaenoriaethau Corfforaethol.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

Nid oes unrhyw gostau ynghlwm wrth yr adroddiad hwn, a'r unig effaith ar wasanaethau yw lle mae'r adroddiad yn nodi meysydd gwella; ond, bydd gwasanaethau eisoes yn ymwybodol o'r rhain a dylent fod yn eu cynnwys yn eu cynlluniau gwasanaeth.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad? Dylai'r templed AEC wedi'i lenwi gael ei atodi fel atodiad i'r adroddiad.

Nid oes angen penderfyniad na chynnig ar gyfer newid mewn perthynas â'r adroddiad hwn, felly nid oes unrhyw effaith ar bobl sy'n rhannu nodweddion sydd wedi eu gwarchod.

8. Pa ymgynghoriadau a gynhaliwyd gyda'r Pwyllgorau Archwilio ac eraill?

Mae hwn yn adroddiad er gwybodaeth yn unig. Yr unig ymgynghoriad a gafwyd hyd yn hyn yw gyda'r swyddogion sydd â chyfrifoldeb am weithredu'r camau gweithredu a nodwyd yn y Cynllun Gwella Llywodraethu a chyfrannu newidiadau at 'ddatganiad llywodraethu blynyddol' 2014/15.

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid.

Nid oes unrhyw oblygiadau ariannol ynghlwm wrth yr adroddiad hwn.

10. Pa risgiau sydd yna ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

Pe na bai'r Cynllun Gwella Llywodraethu yn cael ei weithredu, byddai gwendidau yn aros yn nhrefn lywodraethol y Cyngor, a allai arwain at:

- adroddiadau rheoleiddiol niweidiol;
- defnydd gwael o arian cyhoeddus;
- methiant i wella meysydd corfforaethol a meysydd gwasanaeth allweddol;
- colli hyder budd-ddeiliaid; ac
- effaith andwyol ar enw da'r Cyngor.

11. Pŵer i wneud y Penderfyniad

Nid oes angen gwneud penderfyniad ar gyfer yr adroddiad hwn, ond mae gofyniad o dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 i'r 'pwyllgor archwilio' oruchwylio trefniadau llywodraethu corfforaethol y Cyngor.

Mae tudalen hwn yn fwriadol wag

Governance Improvement Action Plan – Progress Report March 2015

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
Significant Governance Issues				
In future, we accept that some services and functions will stop or be transferred to others who may be able to deliver them at lower or no extra cost. We need to review our governance arrangements to take account of this, ensuring that public money is spent wisely and the public continues to receive good services and value for money.	<p>We will be implementing new monitoring arrangements during 2014 to ensure that any third party or arms-length service providers have robust governance arrangements, and will implement scrutiny arrangements to monitor their financial and operational performance.</p> <p>The Head of Internal Audit produced a 'good practice' report in May 2014 that CET will discuss in July 2014 to agree the way forward.</p>	Initial review by Head of Internal Audit, which will lead to further action plan for implementation of new arrangements	Preliminary report by 31 May 2014, with further action plan for implementation of new arrangements to be agreed	<p>In progress – new target date 30/06/15</p> <p>'Phase 1' report to CET in July 2014 and Corporate Governance Committee in September 2014.</p> <p>CET commissioned Head of Internal Audit to lead 'phase 2', which is development of framework for DCC. Due to changes in Internal Audit, this work will now be carried out by 30 June 2015.</p>
<p>Our Internal Audit service provided a critical report on the procurement of construction services that highlighted several weaknesses, including that our procurement strategy is out of date. Internal Audit's recent follow up of the improvement action plan shows that, although we have developed a new draft strategy and Contract Procedure Rules, progress with improvement is slow and behind schedule.</p> <p>Also in procurement, we are involved in the development of some key projects but the creation of the National Procurement Service has also added to the</p>	<p>There is a separate action plan for dealing with the issues raised in the Internal Audit report.</p>	Head of Finance & Assets (service now under the Head of Communication, Marketing & Leisure)	As per action plan	<p>In progress – new target date May 2015</p> <p>Follow up of IA & WAO Action Plans reported to Corporate Governance Committee on three occasions and is behind schedule. The Committee requested a further update in May 2015.</p>
	<p>The Council is fundamentally changing significant elements of its procurement. In May 2014, Cabinet approved the merger of Flintshire and Denbighshire procurement teams to create a larger more robust team. It also approved the move towards category management in conjunction with Flintshire and Gwynedd.</p>			<p>New team in place July 2014. Move to Category Management to take place up to 2016.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
<p>complexity of procurement arrangements and led to a loss of staff to the new organisation, with potential further staffing losses.</p> <p>We are aware that we are entering a critical period in relation to strategic procurement and the major changes that we are making; therefore, we will need to keep this area under regular review to ensure that the identified improvements are implemented and that the strategic programmes of change are successfully delivered.</p>	<p>A training programme has begun with relevant finance staff attending first.</p>		<p>Training programme is underway.</p>	<p>In progress</p> <p>Training provided for finance staff and school finance managers. Members of staff undertaking procurement activities have been identified and contacted regarding a wide range of procurement training courses being held between February and May 2015.</p>
	<p>The Procurement Strategy is being re-drafted to better link with the Economic Development Strategy. Contract Procedure Rules are overdue but are currently with Legal Services for review.</p>		<p>Strategy due by August 14, as are CPRs</p>	<p>In progress - new target date March 2015</p> <p>A draft strategy has been developed and issued to services for consultation. The agreed draft will be presented to Corporate Governance Committee in March 2015 for consideration. In the meantime, the Council continues to use the current strategy.</p>
	<p>The E-Sourcing project is due for implementation over the summer, along with Centralised Invoice Registration and improvements to Proactis for purchase order numbers.</p>		<p>Centralised Invoice Registration going live from July 2014.</p>	<p>In progress - new target date 31/03/15</p> <p>Due to delays, roll-out will now be by 31 March 2015. Highways has expressed an interest in being a pilot to undergo training on the system as a 'first adopter'. This will be followed by Social Care.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
Partnership Governance				
<p>We are aware that not all partnerships use the partnership toolkit, so, as part of a comprehensive review of the partnership landscape, we need to review the guidance to ensure that it is user-friendly and effective. This review will also provide a greater knowledge and understanding of partnership activity and develop a better corporate understanding of the challenges of operational partnerships.</p>	<p>Practice-based review of governance toolkit</p>	<p>Head of Business Improvement & Modernisation</p>	<p>October 2014</p>	<p>In progress – new target date 30/06/15</p> <p>The review of the toolkit will form part of the Head of Internal Audit’s review of third party and arms-length organisations.</p>
<p>Our partnership governance toolkit provides guidance on defining each partner’s role in the partnership, line management responsibilities for staff supporting the partnership and legal status but does not provide clear guidance on the roles of partnership board members. We have already identified the need to review this guidance, as we are aware that it is not always used by partnerships.</p>	<p>Practice-based review of governance Toolkit</p>	<p>Head of Business Improvement & Modernisation</p>	<p>October 2014</p>	<p>In progress – new target date 30/06/15</p> <p>The review of the toolkit will form part of the Head of Internal Audit’s review of third party and arms-length organisations.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
Constitution				
<p>The Council's main governance guidance is provided in our comprehensive Constitution that clearly sets out respective roles and responsibilities of elected members and officers, particularly relating to governance, although it needs to be updated to take account of changed role titles and elected member portfolios.</p>	<p>A new Model Constitution has been developed for Wales. The Council's current Constitution will be reviewed in light of the new model and updated to reflect changed job titles and portfolios.</p>	<p>Head of Legal, HR & Democratic Services</p>	<p>Constitution working group to meet by September 2014, with further reports to Corporate Governance Committee and Council. New model to be adopted by 31 December 2014</p>	<p>In progress</p> <p>Head of Legal, HR & Democratic Services to provide a progress report to Corporate Governance Committee on 25 March 2015.</p>
<p>Our codes of conduct for elected members and employees form part of induction training, although we need to ensure that we have arrangements in place to ensure that we regularly raise awareness of these codes.</p>	<p>Elected members have been provided with several training sessions on the Code of Conduct and refresher sessions are made available each year. A strategy for maintaining awareness among employees will be developed.</p>	<p>Head of Legal, HR & Democratic Services</p>	<p>Refresher sessions for elected members will be provided before March 2015. An awareness training strategy for employees will be implemented by March 2015</p>	<p>In progress</p> <p>Code of Conduct refresher training was provided to elected members on 3 February 2015. The awareness raising strategy for employees has not yet been progressed.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
Equalities				
<p>We are continuing our work to improve awareness of equalities issues. But Internal Audit's staff survey found that there is still work to do to improve awareness of corporate equalities arrangements.</p>	<p>The Corporate Equalities Group will discuss the Internal Audit report at its July 2014 meeting. At the same meeting, the Group will consider for approval a new e-learning training module on equalities issues. Following approval, this new module will be rolled out.</p>	<p>Head of Business Improvement & Modernisation</p>	<p>Autumn 2014</p>	<p>In progress</p> <p>CEG considered the E-learning module in October 2014. It should be rolled out corporately. In response to the Internal Audit report, CEG anticipates that the e-learning will increase awareness of equalities issues across the Council. SLT will provide details of members of staff who are required to complete the e-learning - particularly those members of staff who are deemed as front facing or likely to directly interact with people from/with protected characteristics</p>
<p>Equality Impact Assessments are now mainstreamed into our decision-making process, but we still need to improve the quality of some of these assessments and will be introducing a quality assurance process during 2014.</p>	<p>The Head of Internal Audit will carry out a quality control review of a sample of Equality Impact Assessments during 2014/15 and feed back to Heads of Service to improve the quality of future Assessments.</p>	<p>Head of Internal Audit</p>	<p>Commencing September 2014</p>	<p>In progress</p> <p>This issue was debated at the Corporate Equalities Group. Alternative quality control ideas are being considered. Performance Scrutiny Committee has been asked to incorporate QA of the equality impact assessments as part of its standing agenda. This is to be confirmed.</p>
Policy Framework				
<p>We have an anti-fraud and corruption policy, although we have not reviewed and updated this since 2006.</p>	<p>This policy has been reviewed and a new draft policy will be presented to Corporate Governance Committee.</p>	<p>Head of Legal & Democratic Services</p>	<p>November 2014</p>	<p>In progress</p> <p>The draft amended policy was considered by Corporate Governance Committee on 5 November 2014 but is still to be finalised.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
<p>Our environmental policy is out of date and we do not have a formal corporate approach to environmental management that would help to demonstrate our values and ethics by committing to ensuring that we help to maintain, enhance and use natural resources sustainably now and in the future.</p>	<p>There are currently no plans to revisit our existing policies; however, sustainability is now a core principle in our community planning and is reflected in Denbighshire's draft Well-being Plan, due for publication in November 2014.</p>	<p>Head of Business Improvement & Modernisation</p>	<p>November 2014</p>	<p>We have no plans to update the current policy. No further action is planned.</p>
<p>Regulations & Standards</p>				
<p>We have an independent and objective internal audit service providing assurance across the whole range of DCC's services, including partnerships. The service has not yet carried out the required self-assessment review to ensure that it complies with the new Public Sector Internal Audit Standards but plans to do this early in 2014/15.</p>	<p>Self-assessment review against Public Sector Internal Audit Standards and report outcome to Corporate Governance Committee.</p>	<p>Head of Internal Audit</p>	<p>Review complete by 30 September 2014 and reported to next available committee meeting</p>	<p>In progress Self-assessment completed and an improvement plan developed. This will be included in the Internal Audit Annual Report 2014/15 and reported to Corporate Governance Committee for monitoring.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
<p>We have made significant improvements in information governance during the year; however, we recognise that we still have a lot of work to do but have identified this in our Information Management Strategy, for example:</p> <ul style="list-style-type: none"> • develop e-learning modules for several areas of training; • improve the policy framework in areas such as email, records management and information security; • digitise catalogues and collections in our archives; • enhance our Publication Scheme and Disclosure Logs; • revise and embed the corporate retention schedule; and • achieve PSN accreditation for 2014. <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Tudalen 217</p>	<p>We will continue to implement the Information Strategy</p> <p>E-learning on data protection is now in place</p> <p>Other actions on-going</p>	<p>Head of Business Improvement & Modernisation</p>	<p>Roll out to be completed September 2014</p>	<p>In progress</p> <p>Corporate Information Manager to provide a separate progress report to Corporate Governance Committee on 25 March 2015.</p>
Elected Members				
<p>Scrutiny Committees produce annual reports on their work to County Council but the Corporate Governance Committee's self-assessment highlighted that it had not formed part of this performance monitoring arrangement in recent years.</p>	<p>Head of Internal Audit to work with Chair of Corporate Governance Committee to produce report on the Corporate Governance Committee's performance and effectiveness for 2013-14.</p>	<p>Head of Internal Audit/Chair Corporate Governance Committee</p>	<p>Draft report by 31 July 2014</p>	<p>Complete</p> <p>Item for discussion at Corporate Governance Committee in September 2014.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
Stakeholder Engagement				
Our latest resident survey highlighted that most people do not feel well-informed about the Council's performance and a range of other issues asked in the survey.	We will continue to publish user-friendly performance information on the Council's website.	Head of Business Improvement & Modernisation	On-going	No further action is planned
	The Council's Corporate Communications Strategy Year 2 Action Plan includes various actions that will improve communication with residents to raise more awareness. This Strategy forms part of the team's service plan for 2014/15.	Various	Various timescales but Strategy to be implemented fully by 31 March 2015	Complete Part of Internal Audit review 2014/15 - no issues raised

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
<p>The value of effective business engagement is only just being recognised, which means that we have a lot more work to do before we see the benefits that result from recent developments. We need to ensure that effective opportunities exist for businesses to provide feedback on the delivery of the Economic and Community Ambition Strategy / Programme and identify what we need to do to make engagement with the Council a valuable activity for businesses. In the longer term, as key stakeholders in the delivery of the overall vision for our economy, we need to increase business participation in making decisions about how we plan and invest Council budgets and resources for greatest economic effect.</p>	<p>Leader and Corporate Director for Economic and Community Ambition to undertake annual visits to Business Groups and to the Top 10 businesses in the county to ensure that we are doing all we can to support local businesses and facilitate easy and accessible contact with senior decision makers within the Council.</p>	<p>Leader & Corporate Director for Community Ambition</p>	<p>Annual</p>	<p>Outstanding</p> <p>Visits to top 10 businesses have not progressed yet. Priority has been given to supporting the Freedoms and Flexibilities process and reviewing the Economic & Business Development (EBD) team.</p> <p>The review of the EBD team includes creating three roles to allow specific focus on business engagement - one generic role to support business networking and advice signposting, and two lead officer roles focusing respectively on high growth and lower growth potential key businesses.</p> <p>The Economic & Community Ambition Board has requested this to be a priority for 2015, with a plan to be presented to the Board in March 2015. The Board has suggested one business visit per month.</p> <p>One visit was carried out in January 2015, which proved to be very useful, allowing facilitation of contact with relevant council services to allow the business to discuss its plans for growth.</p> <p>The Council also received feedback from a study undertaken by a research fellow on its behalf in which he spoke with eight key businesses, which the Council will now be able to follow up.</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Original Timescale	Progress to Date
Tudalen 2014	A project to ensure that we are recognised as business-friendly. This will improve our engagement, both on a one to one business basis and also on a collective basis.	Public Protection Manager	Project timescales within Economic & Community Ambition Strategy	<p>In progress</p> <p>This action now forms a project (Better Business For All) within the Economic & Community Ambition Strategy and is monitored as a project on Verto and by the Economic Ambition Board.</p> <p>It will therefore no longer be reported as part of the action plan to avoid duplication.</p>
	Annual survey of businesses. The results of the first survey are currently being collated and will inform how we work with businesses in future.	Economic & Business Development Manager	Annually in June	<p>Complete</p> <p>Survey complete and results being analysed for reporting to and discussion at the Economic Ambition Programme Board.</p>
Our Strategic HR service is working on a major programme to improve performance since being identified as a significant governance issue in last year's Annual Governance Statement. The service has also reported its progress on implementing improvements arising from an adverse Internal Audit report to the Corporate Governance Committee. There are still concerns over the delivery of the improvement programme.	Internal Audit review to assess progress with improvement. Report to Corporate Governance Committee on outcome of review.	Head of Internal Audit	Review complete by 30 June 2014 and reported to next available committee	<p>Complete</p> <p>Review completed and reported to Corporate Governance Committee in September 2014.</p>

Delivering good governance and continuous improvement

**Assessment of the Council's
governance and improvement
arrangements for 2014-15**

Table of Contents

Introduction.....	1
Summary of our governance arrangements	2
Focusing on our purpose and on the outcomes for citizens and service users..	4
Performing effectively in clearly defined functions & roles.....	7
Promoting values for the whole organisation and demonstrating good governance through our behaviour.....	8
Taking informed and transparent decisions and managing risk.....	10
Developing our capacity and capability to be effective	13
Engaging with local people and other stakeholders to ensure robust public accountability.....	15
Significant governance issues	20
Appendix 1 - Governance Improvement Action Plan.....	22

Introduction

Why do we need an annual assessment of our governance arrangements?

Denbighshire County Council is responsible for ensuring that it has robust governance arrangements in place so that it does the right things, in the right way, for the right people, at the right time, in an inclusive, open, honest and accountable way. Good governance is essential to both the Council and the public. It supports the Council in making the right decisions, reduces the likelihood of things going wrong and protects it when problems do occur. It inspires confidence in the public that we are taking decisions for the right reasons, protecting service quality and spending public money wisely.

This document explains and assesses our governance arrangements for 2014-15 and identifies any improvements needed to make the arrangements more robust.

Self-assessment of our arrangements

Within our annual governance review, we are required to carry out a self-assessment of our arrangements. In the past we have also carried out a corporate self-assessment showing how we achieve continuous improvement, but we now combine these self-assessments in an approach to avoid duplication, as managing and monitoring of performance and improvement is also an important element of good governance. This innovative self-assessment helps us to understand our strengths and weaknesses in relation to the six key principles of good governance that we use in our governance framework:

Focusing on our purpose and on the outcomes for citizens and service users

Performing effectively in clearly defined functions and roles

Promoting values for the whole organisation and demonstrating good governance through our behaviour

Taking informed and transparent decisions and managing risk

Developing our capacity and capability to be effective

Engaging with local people and other stakeholders to ensure robust public accountability

---

Summary of our governance arrangements

Review of effectiveness

We are required to review the effectiveness of our governance arrangements each year, which includes:

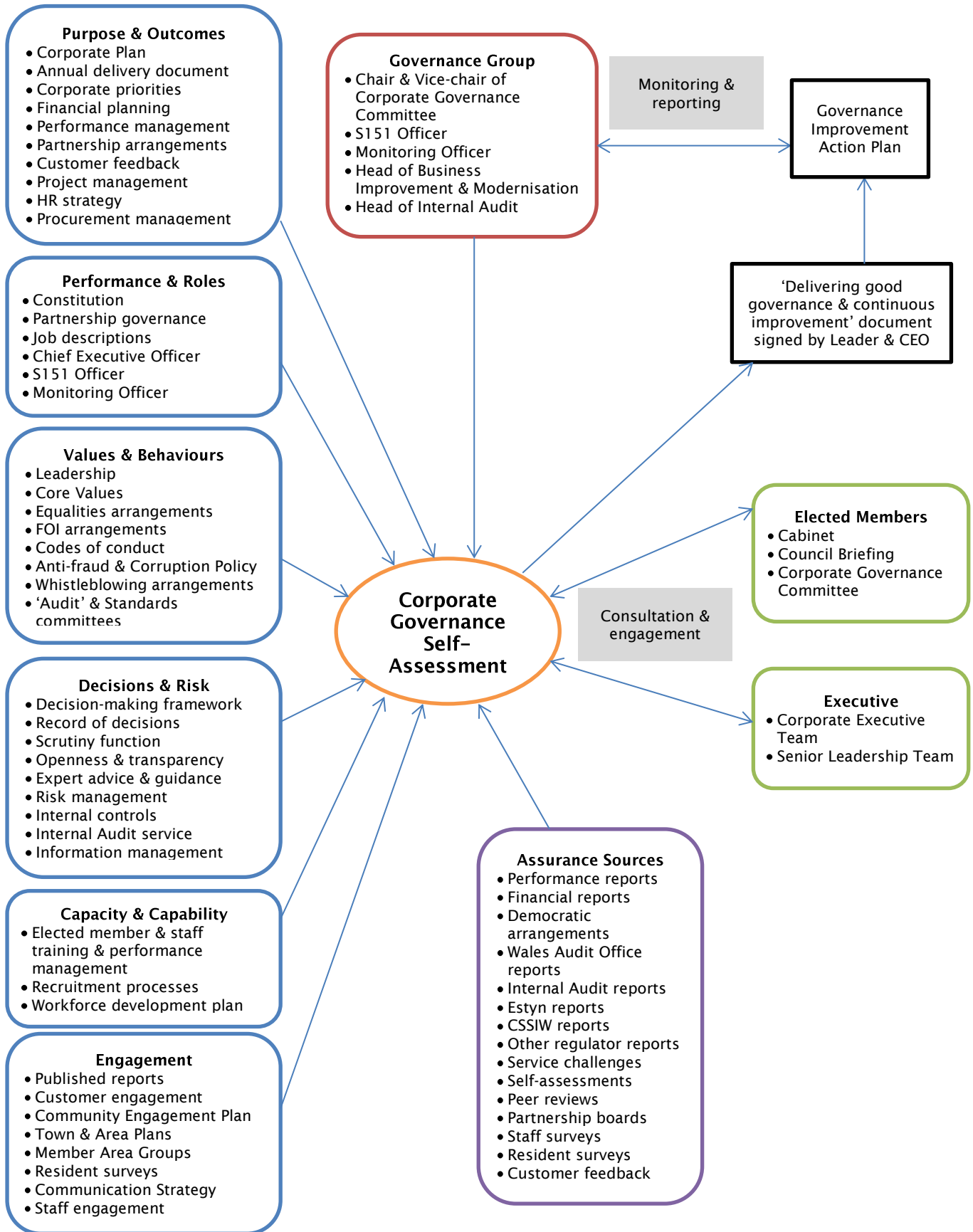
- maintaining an on-going evidence framework showing how we can give assurance on our governance arrangements;
- regularly reviewing the effectiveness of the Council's Constitution;
- reviewing governance arrangements within services delivered on our behalf by partnerships, arms-length organisations etc.;
- having a 'virtual' Governance Group comprising the Chair and Vice-chair of the Corporate Governance Committee, Head of Finance & Assets (S151 Officer), Head of Legal, HR & Democratic Services (Monitoring Officer), Head of Business Improvement & Modernisation, and Head of Internal Audit to monitor governance arrangements, develop our self-assessment and any action plans arising from it;
- consulting widely on our self-assessment with senior management and elected members;
- providing training for elected members to ensure that they fully understand their roles and responsibilities relating to corporate governance; and
- using information from various sources to inform our governance arrangements, for example, service challenges, performance reports, risk management, external regulator reports, the Head of Internal Audit's Annual Report.

In summary, our self-assessment provides evidence and assurance that the Council has robust governance arrangements in place. Where we have identified areas for improvement, we have an action plan to address them (Appendix 1).

We will monitor and report progress on the action plan to the Corporate Governance Committee on a regular basis.

Summary of our governance framework

Focusing on our purpose and on the outcomes for citizens and service users

---

...we are clear about what we are trying to achieve

Our Corporate Plan 2012-17 clearly shows what we are aiming to achieve and sets out our priorities for the five year period. Each year we develop a Corporate Plan Delivery Document to show what we expect to do in the forthcoming year to support the delivery of our priorities and how we will go about it. The Wales Audit Office Annual Improvement Reports conclude that we are making good progress in delivering our improvement programme, that our corporate performance management arrangements support reliable self-evaluation and that our arrangements to support improvement are good. **(Paragraph to be updated once latest WAO report received)**

We have clearly stated how our corporate priorities link to our medium-term financial plan and have identified financial and staffing resources to support the delivery of our objectives. We sought residents' views on the cuts that we are considering, to engage them more on how these cuts will impact on them and their communities and what can be done to lessen the impact. We recognise that the scale of cuts that we need to make will not be evenly spread across our services, mainly because some services, like schools, must be protected, while other areas are high priority and high risk, such as social services. Others are important statutory functions that we must continue to do, like planning, payroll, financial management and regular performance reporting to Welsh Government and regulators.

While the scale of these cuts will inevitably mean that we have to do 'less with less' we will still continue to provide vital universal services. The difficult budget decisions that we are now having to make are not only about balancing the books for the next two years, but they will also shape local services that will be provided in the future. We are a high performing Council and this will not change, even after these cuts are implemented.

As part of reviewing the way we work, we are reviewing our governance arrangements to ensure that public money is spent wisely and that the public continues to receive good services and value for money. We will be implementing new monitoring arrangements during 2015 to ensure that any third party or arms-length service providers have robust governance arrangements, and will implement scrutiny arrangements to monitor their financial and operational performance.

We have also reviewed the way we deliver services through our Town and Area Plans during the year to improve clarity around the overarching policy intentions of the Plans and to improve the consistency in how they are developed and delivered. Improvements will also ensure that Plans are more strategic, provide clearer information on anticipated benefits and how impacts will be measured. Cabinet has

endorsed the preparation of revised lists of priority projects and a new process for allocating funding to these projects.

We have a comprehensive partnership governance toolkit that provides guidance to ensure that, for each partnership, there should be a clear statement of the partnership principles, objectives and proposed outcomes. It also includes guidance on measurement of service quality so that customers receive good service, however we deliver our services. We are aware that not all partnerships use the toolkit, so we need to review the guidance to ensure that it is user-friendly and effective. This is a follow-up piece of work from our Partnership Landscape review, which began under the auspices of the Denbighshire Strategic Partnership Board. This review has informed local and national policy by highlighting the complexity of partnership activity in Denbighshire and beyond.

...we make sure that service users receive a high-quality service and value for money

We monitor our performance regularly, take half-yearly reports to Scrutiny and Cabinet meetings and produce an Annual Performance Report to evaluate progress. We are planning to increase reporting to Scrutiny and Cabinet to quarterly to maintain a focus on performance during a period of service reduction.

Denbighshire has maintained its position as the best performing council in Wales for a fourth year according to the Welsh Government's National Strategic Indicators:

- Of the 30 National Strategic Indicators, 16 were in the top quartile
- Above the median, our position has slipped slightly, now ranking second in Wales
- We have seen improvement in 19 indicators
- We performed among the best in Wales in 6 indicators

The Service Performance Challenge uses a variety of reports and a service self-assessment to review performance against the service plan, benchmarking information and a 'need and demand' report, which highlights possible future pressures and changes in the external environment to which the service may need to respond. This process has been highlighted as good practice through the Care and Social Services Inspectorate Wales (CSSIW) recent annual report.

"Within the council there is keen interest and support from elected members. They play a key role in the exemplary 'service challenge' meetings where they question lead officers about the performance and impact of the council's services."

The Wales Audit Office provided an unqualified audit report on our financial statements for 2013-14, raising no significant issues or material weaknesses in our internal controls. Our Internal Audit service reviews our key financial systems annually and provided positive reports during the year. However, in 2013/14,

Internal Audit produced a critical report on the procurement of construction services that highlighted several weaknesses, including that our procurement strategy was out of date. During 2014/15, Internal Audit has continued to monitor progress on the report's improvement action plan and report it to Corporate Governance Committee. These reviews show that progress with improvement has been slow and several deadlines missed, so procurement remains a significant governance issue later in this document.

The programme and project management methodologies, and the Verto system are working well across the Council, with some real deliverables now being realised. Overall, visibility of our activities is improved through effective and consistent reporting on our projects to Corporate Executive Team (CET) and various committees.

The Verto system has now been developed and extended to incorporate the Council's performance management processes. Forthcoming service business plans are currently being developed using the system. Through the flexibility of the system, we are able to integrate our service business plans with programme and project activities, thus being able to report using key dependencies, such as progress against outcomes or priorities.

Performing effectively in clearly defined functions & roles

...we are clear about the roles and responsibilities in our organisation

The Council's main governance guidance is provided in our comprehensive Constitution that:

- clearly sets out respective roles and responsibilities of elected members and officers, particularly relating to governance, although it needs to be updated to take account of changed role titles and elected member portfolios;
- includes a formal scheme of delegation and reserve powers for decision-making; and
- includes the process for holding County Council and Cabinet to account for their decisions and performance.

Our partnership governance toolkit provides guidance on defining each partner's role in the partnership, line management responsibilities for staff supporting the partnership and legal status but does not provide clear guidance on the roles of partnership board members. We have already identified the need to review this guidance, and we will need to promote its use across all partnerships in Denbighshire.

...we make sure that we carry out these roles and responsibilities

Our Constitution includes a protocol to ensure that elected members and employees understand each other's roles and that they work effectively together. We have also clearly identified the roles and responsibilities of key officers in the Council:

- Our CEO is responsible and accountable to the organisation for all aspects of operational management.
- Our S151 Officer is responsible for ensuring that appropriate advice is given to the organisation on all financial matters, keeping proper financial records and accounts, and maintaining an effective system of internal financial control.
- Our Monitoring Officer is responsible for ensuring that the organisation follows agreed procedures and complies with all applicable statutes and regulations.

Promoting values for the whole organisation and demonstrating good governance through our behaviour

---

...we ensure that our organisational values are put into practice and are effective

We have a set of core values - **Pride, Unity, Respect and Integrity** – that are well-embedded in the organisation and are clearly reflected in our Constitution, Partnership Governance Framework, Financial Regulations, Contract Procedure Rules and employee appraisal process.

Our leadership sets the tone for the organisation by creating a culture of openness, support and respect. We are currently carrying out our latest staff survey, but the previous survey in 2013 reported that 83% of employees felt that the leadership team had a clear vision for the future, compared to only 58% in the 2011 survey. There was also a high level of confidence (84%) in the leadership team. This same level of improved confidence was reflected at service level, with 81% believing that their service had a clear vision for the future and having confidence in their manager.

We continue to develop and enhance our work on equalities and human rights, although the decision to delete the post of Corporate Equality Officer will require services to become more accountable for their work with people with protected characteristics. We continue to work with the North Wales Public Sector Equalities Network, with whom we have a joint Strategic Equality Plan. In addition, we have developed and produced a new e-learning module, which is in the process of being implemented across key customer-facing services.

Internal Audit's staff survey found that there is still work to do to improve awareness of corporate equalities arrangements. (Paragraph to be updated once latest survey completed).

...we provide leadership by behaving in ways that exemplify high standards of conduct and effective governance

We have various ways in which we demonstrate our core values and high standards of conduct and effective governance, for example:

- we have clear and transparent Freedom of Information arrangements to allow access to information;
- our codes of conduct for elected members and employees form part of induction training, although we need to ensure that we have arrangements in place to ensure that we regularly raise awareness of these codes;

- we have a register of financial interests and hospitality for elected members and employees to ensure transparency;
- we have a process for elected members to declare interests generally and in relation to specific issues and/or reports at meetings;
- we have a protocol to ensure that elected members and employees treat each other with respect and behave professionally;
- our customer feedback and complaints framework allows the opportunity for customers to comment on the behaviour of elected members and employees;
- we have an anti-fraud and corruption policy dated 2006, but we are in the process of reviewing and updating it;
- we have revised our whistleblowing procedures that enable issues to be raised freely with a wide range of people or bodies. The new model constitution has included in it a new whistleblowing policy. The draft, which had previously been consulted upon with unions, will be checked against this and redrafted where necessary for further consultation;
- our financial management arrangements conform with the governance requirements of the CIPFA Statement on the Role of the Chief Financial Officer in Local Government (2010);
- our Corporate Governance Committee carried out a self-assessment in 2013/14 that confirmed that its terms of reference conform with the Local Government (Wales) Measure 2011;
- following the above self-assessment, the Head of Internal Audit provided training to elected members on their governance responsibilities;
- the Head of Internal Audit's annual report confirmed that we operate an effective system of internal control, governance and risk management; and
- we operate an effective and impartial Standards Committee to uphold good behaviour by elected members.

Taking informed and transparent decisions and managing risk

...we are rigorous and transparent about how we make decisions

We have a clear decision-making framework to show who can make what decisions and we keep a comprehensive and published record of decisions made. All key decisions include an assessment of financial implications, contribution to corporate priorities, risks and equality impacts, although we are aware that we need to carry out some quality control reviews on equality impact assessments to ensure that they are robust.

We advertise our 'public' meetings in advance so that they are open for public and media attendance, and all of our reports are discussed openly unless they meet strict criteria for confidential discussion.

Our scrutiny function is effective, supported by evidence and data analysis, to challenge decision-makers constructively.

...we use good quality information, advice and support

Elected members are provided with clear, concise but comprehensive reports and advice for decision-making that clearly explain the implications of the decision. Reports should not exceed four pages and we use a corporate report template to ensure that all information is included, together with a checklist that has to be completed in all cases to confirm that all information is included in the report before submission.

We have arrangements in place to provide and record proper professional advice on matters that have legal or financial implications well in advance of decision making and at meetings. External advice is obtained where required, particularly in specialist areas.

The Research and Intelligence Team and the Corporate Programme Office have been combined following a service restructure. This new team, in addition to business as usual activities, will focus on key change activities and will begin to develop a strategic platform for management information and reporting, enhancing decision making processes.

...we have effective risk management, information management and control systems

We review our Corporate Risk Register formally twice a year, with each Corporate Director considering the risks that they currently manage, reviewing mitigating actions and the external environment to assess the risk score and adding new risks as appropriate. This includes identifying changes in legislation affecting Council

services, such as the new Social Services and Well-being (Wales) Act 2014 and the Well-being of Future Generations Bill. The Corporate Governance Committee monitors risk management arrangements and reviews the Corporate Risk Register.

We have an independent and objective internal audit service providing assurance across the whole range of the Council's services, including partnerships. The Head of Internal Audit's annual report confirmed that we operate a robust system of financial and operational internal controls. During the year, the Head of Internal Audit carried out the required self-assessment review to ensure that the service complies with the new Public Sector Internal Audit Standards. The resulting improvement plan will be reported to Corporate Governance Committee as part of the Annual Internal Audit Report 2014/15 and monitored by the Committee.

We discuss any reports of external regulators at the relevant management and elected member levels and monitor action plans arising from their reviews.

Information management has historically been seen as a significant governance weakness in our Annual Governance Statements following adverse internal and external audit reports. A Corporate Information Team was formed during 2013 to address these weaknesses. Since this time, significant improvements have been made, which has recently resulted in the risk being reduced from amber (major) to yellow (moderate).

Some of the main actions addressed include:

- appointing a Corporate Information Manager to provide strategic leadership in this area;
- providing a corporate approach to information management via the launch of an Information Management Strategy;
- developing a corporate approach to managing information risk through the development and launch of an Information Risk Policy;
- improving competency levels in the Council through the development and launch of a suite of e-learning modules, including Data Protection, Freedom of Information and Document Management;
- achieving Public Sector Network (PSN) accreditation;
- developing a consistent way of handling information security breaches via the development of a policy;
- introducing secure email facilities via Egress;
- appointing an Access to Information Officer to handle the increasing volume of information requests; and
- improving the management of our electronic documents through the implementation of EDRMS (electronic document records management system).

, for example:

- improve arrangements for securely destroying our confidential waste;
- refresh the information security policy framework;
- embed EDRMS into paper-heavy teams by March 2016 (end of project);
- widen access to the county's archive materials via the development of an improved online presence;
- develop an Information Asset Register;
- publish more information to our website to meet our statutory obligations and reduce numbers of information requests; and
- raise further awareness and embed information retention rules into services.

The Council's Information Risk Policy includes a requirement to include specific information in the 'annual governance statement' and to share and discuss this with the Corporate Governance Committee. In May 2014, the Council's Senior Information Risk Officer (SIRO) reported the following to the Corporate Governance Committee for 2013/14:

- There has been no major breach of the Data Protection Act by the Council during the year.
- The SIRO reported two information risk incidents to the Information Commissioner during the year.
- These incidents affected two individuals and the Council took immediate action to address the issues and improve processes. **(This paragraph will be updated with information from the latest SIRO report)**

Developing our capacity and capability to be effective

...we make sure that our elected members and employees have the required resources, skills, knowledge and experience they need to perform well

We have elected member and employee induction programmes to ensure that key information is imparted at an early stage, have rolled out induction and refresher training to services and carried out an 'audit' of recently recruited members of staff to ensure that it is being carried out. It is a much improved process and significantly more inductions are being carried out.

There is a current process in place for appraising the performance of Cabinet members, which has been strengthened by aligning their priorities to the Corporate Plan, which is in response to the CEO's paper on 'Sharpening our Act'.

Scrutiny Committees produce annual reports on their work to County Council but the Corporate Governance Committee's self-assessment highlighted that it had not formed part of this performance monitoring arrangement in recent years. During the year, the Committee's chair produced a report that will be presented to Council in line with the Scrutiny annual reports.

Employees receive annual performance appraisals, resulting in training and development plans to help them achieve their objectives and fulfil their roles effectively. **We improved performance in 2013/14, with 89% of eligible employees receiving an annual appraisal. To date for 2014/15, 87% have been completed. (this will be updated before the final version)**

We are trying to modernise the way we work so we can use valuable time and resources better. The Modernisation Board has initiated several projects that create service delivery efficiencies and we have developed a Flexible Working Policy Statement and guidance that sets out how we expect employees to work in the future and also what support we can provide. To improve our efficiency and mobility, we have:

- rolled out new IT equipment;
- upgraded the Local Area Network and Wi-fi to support flexible working;
- continued to review our office accommodation requirements;
- agreed a hot-desk policy;
- continued to roll out EDRMS to more services;
- implemented Central Invoice Registration, which will reduce the number of invoices not paid on time and avoid late payment fines; and
- developed a Customer Service Strategy to show how we will deliver excellent customer service.

...we ensure that we can continue to perform effectively during periods of change

Strategic HR Business Partners undertake a workforce planning exercise with each service annually to identify their priorities for the coming 12 months. This year this has included the Freedom and Flexibilities review. This enables HR to understand and prioritise the level and timing of support that services may require. The discussions with services cover service aims and priorities, workforce profile, upcoming challenges and risks, resource and skills gaps and critical posts. This allows HR to develop a Workforce Priority Plan, agreed with the Senior Leadership Team. In addition, the data collected from performance appraisals enables us to identify corporate people development priorities for the coming 12 months.

To help develop potential senior managers of the future, we use Middle Managers conferences to engage them. 'Yr Hwb' cohort for 2014 has now come to an end, and members of the team were involved in a range of key projects, including the Electronic Mailroom Business Case development, the Financial Inclusion Project E-Learning module, Modernisation Programme stakeholder and communication events and also work on Economic and Community Ambition Programme stakeholder events. Directors and Heads of Service provided mentorship for each of the Hwb members.

More of our projects are being delivered from within services, benefitting as a result of the extensive project management training that has been undertaken over the past two years. This has resulted in a reduction of our Corporate Project Management resource, contributing to our resilience to change and our efficiencies.

Our Volunteering Strategy offers a useful starting point for developing a corporate vision for volunteering. We will continue to develop this Strategy through the delivery of the Wellbeing Plan to take into account developments across the county in areas such as time-banking pilots, partnership working, and developing initiatives to support employees to volunteer their time and expertise to benefit their communities.

Engaging with local people and other stakeholders to ensure robust public accountability

---

...we take an active and planned approach to dialogue with and accountability to our external regulators

We take a proactive approach to external regulation, for example:

- regular meetings to discuss developments, their work and outcomes;
- involving and consulting them on key decisions that may affect our governance arrangements;
- acting on any improvements that they identify in their reports; and
- presenting their reports to the relevant committees to keep elected members informed.

...we engage effectively with the public and other stakeholders

We publish our Annual Statement of Accounts, including this self-assessment of our governance and improvement, on our website and it is open for public inspection and challenge for the designated period. We also publish our Annual Performance Report so that the public can see how well we are performing in the delivery of our Corporate Plan.

Our customer feedback and complaints framework provides the opportunity for customers to comment on our services. We listen to these views when deciding on service planning and improvement.

We have improved our community engagement during the year and are committed to undertaking further initiatives in 2015, for example:

- our Corporate Community Engagement Strategy and Toolkit is on our website and intranet and is a useful resource for all services. The Strategy will become embedded in the engagement philosophy of all services so that minimum standards are adopted. We anticipate that the Strategy and Toolkit will be revised in spring 2015 to ensure that it continues to be 'fit for purpose' and encompasses recent trends in engagement opportunities;
- also being produced in 2015 is Denbighshire's Children and Young People's Participation Strategy, which is a specific guide for all services and partner organisations. The Strategy is a platform to ensure that we involve children and young people in decisions, planning and reviewing the services that might affect them directly (e.g. school policies, youth service provision, public transport, children & family's social services etc.) or indirectly (e.g. highways, housing, waste management etc.);
- undertaking further work to manage our on-line consultation policies and use of on-line survey tools such as 'Survey Monkey';

- ensuring that the 'National Principles of Public Engagement' and the 'Children and Young People's Participation Standards' are embedded in the delivery of services
- continuing our close liaison with the 37 city, town & community councils within the county through 'cluster' meetings and an annual liaison meeting attended by our Chief Executive, Council Leader and Council Chairman. We will be reviewing our Charter with all councils in 2015;
- we are further developing our engagement with residents and businesses through the use of social media;
- our Armed Forces Covenant Partnership brings together all key agencies involved in ensuring that we meet our commitment to the Armed Forces Covenant, and we have organised a welfare / drop-in session for armed forces personnel and veterans;
- following the devastating floods in the east ward of Rhyl in December 2013, we held several flood 'drop-in' sessions with affected residents during 2014 and produced regular welfare and coast protection newsletters;
- we carried out a resident survey in 2013, with over 2000 residents taking part and we reported on this in our last Annual Performance Report. A similar survey will take place in 2015; and
- for many years, volunteers have provided added value and complemented the work of paid staff to enable the Council to deliver better and more effective services. In turn, volunteers also gain positive satisfaction from helping others and gaining new skills and making a contribution to the life of their community.

An extensive engagement and consultation debate took place in 2014 to discuss the Council's budget proposals in light of the significant savings the Council was expecting to make. The 'Cutting our Cloth' budget debate was promoted through press releases and briefings, social media, and promotion in key buildings. This provided the opportunity for residents to submit their contributions in different ways and we received over 822 survey responses

In addition to the budget debate, services carry out individual engagement and consultation, usually on a specific issue, for example on our review of schools provision, and Adult Social Services conducted a Feedback Fortnight on its services. Responses received influence current and future delivery of services.

In delivering Denbighshire's Single Integrated Plan (Supporting Independence & Resilience: Denbighshire's Wellbeing Plan 2014-2018) we extensively engaged with the community to establish our vision and priority areas. The Plan places the community at the heart of its philosophy and focuses on having a positive impact for the people of Denbighshire.

The Council is the lead partner in delivering an Engagement Strategy and Action Plan on behalf of the Local Services Board (LSB). A working group, chaired by the

Council has delivered work packages as part of the Strategy's action plan, including the development of a dedicated LSB website and logo

We have completed and initiated several actions that have either changed or will change our engagement with businesses:

- Businesses endorsed the final Economic and Community Ambition Strategy, which set us the challenge of delivering it, including a Consultation Programme. We received positive feedback from the business community to a county wide 'Open for Business' event at the Royal International Pavilion in Llangollen. Businesses and their representatives continue to provide positive feedback and are now engaged in the design and governance of our 'Better Business for All' project.
- Our Contract Procedure Rules now include community benefit clauses that promote the use of local business/labour/goods and supplies in all contracts. These are mandatory for all projects over £2m. We continue to engage with suppliers through a programme of events organised by Business Wales but our new approach to supplier development is currently on hold while the Strategic Procurement Unit reviews its business plan. However, we are actively engaged with the Third Sector to ensure that they have the opportunity to tender.
- Denbighshire's first Annual Business Survey was run during 2014, with 502 businesses taking part through a mixture of face to face, online and telephone engagement. The survey reached many well established small businesses in particular. The survey provided valuable insight into business confidence and satisfaction with a range of business support services offered by the Council and partners. It also provided details of business structure, use of digital media and demand for superfast broadband, as well as demand for a range of support the Council could offer in future. The survey will be an annual event, with the new survey being launched in March 2015. Similarly our Public Protection Team is actively engaging with local businesses as part of its 'Business Friendly Programme'.

We need to ensure that effective opportunities exist for businesses to provide feedback to the Council. As key stakeholders in the delivery of the overall vision for our economy, we need to increase business participation in making decisions about how we plan and invest Council budgets and resources for greatest economic effect. What is pleasing to see is that the 16 high Priority Projects in the Economic and Community Ambition Programme all offer potential for businesses to become engaged at the appropriate time, and that some of them are already actively doing this.

The Leader and Corporate Director for Economic and Community Ambition had planned to undertake annual visits to Business Groups and to the Top 10 businesses in the county to ensure that we are doing all we can to support local businesses and facilitate easy and accessible contact with senior decision makers within the Council. These visits have not progressed yet as we have given priority

to supporting the Freedoms and Flexibilities budget efficiency process and reviewing the Economic & Business Development (EBD) team. The review of the EBD team includes creating three roles to allow specific focus on business engagement - one generic role to support business networking and advice signposting, and two lead officer roles focusing respectively on high growth and lower growth potential key businesses.

The Economic & Community Ambition Board has requested this to be a priority for 2015, with a plan to be presented to the Board in March 2015. The Board has suggested one business visit per month. One visit was carried out in January 2015, which proved to be very useful, allowing facilitation of contact with relevant Council services to allow the business to discuss its plans for growth. The Council also received feedback from a study undertaken by a research fellow on its behalf in which he spoke with eight key businesses, which the Council will now be able to follow up.

...we take an active and planned approach to responsibility to our staff

We have several tools (policies, procedures, workforce planning; 1:1s.) to help manage our staffing resources effectively, consistently and fairly. Our Strategic HR service has completed a major programme to improve its performance since being identified as a significant governance issue in the Annual Governance Statement for 2012/13. The service has also reported its progress on implementing improvements arising from an adverse Internal Audit report to the Corporate Governance Committee. A further review by internal audit in August 2014, reported that the HR Service has completed a significant amount of work to address the issues raised previously and to achieve the majority of actions detailed in its ambitious improvement plan.

We are confident that the new HR model will become better embedded across the Council and, by building and maintaining better relationships between HR and the services it supports, the anticipated benefits should finally be achieved.

We have a variety of ways to ensure that we involve our employees and their representatives in decision-making. We carry out regular staff surveys and the 2013 survey resulted in an increased response rate from 37% to 44.6% over the 2011 survey. The latest survey highlighted that:

- more employees (83%) are proud to work for the Council;
- more employees (88%) are satisfied with the Council as an employer;
- over 90% of employees stated that they enjoy their work, know what is expected of them and get on well with their colleagues;
- change management has improved, but can perhaps be better, as only 60% feel that we plan and deliver changes well; and
- communication has improved, but can perhaps be better, as only 64% feel well informed about what is going on in their service.

Our whistleblowing procedures ensure that employees can raise issues of concern freely with a wide range of people/bodies.

Significant governance issues

The issues in the table below, together with any less significant issues that we have identified in our self-assessment above, will be added to our Governance Improvement Action Plan managed by the Council’s Governance Group and monitored by the Corporate Governance Committee (Appendix 1). The following two significant governance issues were included last year but have not progressed far enough to be removed as yet.

Significant Governance Issue 1

In future, we accept that some services and functions will stop or be transferred to others who may be able to deliver them at lower or no extra cost. We need to finalise the review of our governance arrangements to take account of this, ensuring that public money is spent wisely and the public continues to receive good services and value for money.

Proposed action to address the issue	We will be developing and implementing a new framework during 2015 to ensure that any third party or arms-length service providers have robust governance arrangements, and will implement scrutiny arrangements to monitor their financial and operational performance.
Responsibility for the action	Head of Internal Audit to develop and launch the new framework.
Timescale for improvement	Framework to be completed by 30 June 2015 and launched following senior management and elected member approval.

Significant Governance Issue 2

In 2013/14, our Internal Audit service provided a critical report on the procurement of construction services that highlighted several weaknesses, including that our procurement strategy is out of date. Internal Audit’s recent follow up of the improvement action plan shows that, although we have developed a new draft strategy and Contract Procedure Rules, progress with improvement is slow and behind schedule. The Corporate Governance Committee has requested a progress report in May 2015, expecting the action plan to have been completed.

Proposed action to address the issue	Complete action plan and provide update report to Corporate Governance Committee.
Responsibility for the action	Acting Head of Strategic Procurement Unit
Timescale for improvement	May 2015

We propose over the coming year to take steps to address the above matters to enhance our governance arrangements. We are satisfied that these steps will address the need for improvements that were identified in our review of effectiveness and will monitor their implementation and operation as part of our next annual review.

Signed: ..... (Leader) 2015

Signed: ..... (Chief Executive) 2015

Governance Improvement Action Plan

Tudalen 244

Improvement Area	Action	Responsibility	Timescale
Significant Governance Issues			
<p>In future, we accept that some services and functions will stop or be transferred to others who may be able to deliver them at lower or no extra cost. We need to finalise the review of our governance arrangements to take account of this, ensuring that public money is spent wisely and the public continues to receive good services and value for money.</p>	<p>We will be developing and implementing a new framework during 2015 to ensure that any third party or arms-length service providers have robust governance arrangements, and will implement scrutiny arrangements to monitor their financial and operational performance.</p>	<p>Head of Internal Audit to develop and launch the new framework.</p>	<p>Framework to be completed by 30 June 2015 and launched following senior management and elected member approval.</p>
<p>In 2013/14, our Internal Audit service provided a critical report on the procurement of construction services that highlighted several weaknesses, including that our procurement strategy is out of date. Internal Audit's recent follow up of the improvement action plan shows that, although we have developed a new draft strategy and Contract Procedure Rules, progress with improvement is slow and behind schedule. The Corporate Governance Committee has requested a progress report in May 2015, expecting the action plan to have been completed.</p>	<p>Complete action plan and provide update report to Corporate Governance Committee.</p>	<p>Acting Head of Strategic Procurement Unit</p>	<p>May 2015</p>

Improvement Area	Action	Responsibility	Timescale
Partnership Governance			
Our partnership governance toolkit does not provide clear guidance on the roles of partnership board members. We are aware that not all partnerships use the partnership toolkit, so, as part of a comprehensive review of the partnership landscape, we need to review the guidance to ensure that it is user-friendly and effective.	This will form part of the review of third party and arms-length service providers above	Head of Internal Audit to develop and launch the new framework.	Framework to be completed by 30 June 2015 and launched following senior management and elected member approval.
Constitution			
The Council's main governance guidance is provided in our comprehensive Constitution that clearly sets out respective roles and responsibilities of elected members and officers, particularly relating to governance, although it needs to be updated to take account of changed role titles and elected member portfolios.	A new Model Constitution has been developed for Wales. Our current Constitution will be reviewed in light of the new model and updated to reflect changed job titles and portfolios.	Head of Legal & Democratic Services	To be agreed
Our codes of conduct for elected members and employees form part of induction training, although we need to ensure that we have arrangements in place to ensure that we regularly raise awareness of these codes.	Elected members have been provided with several training sessions on the Code of Conduct and refresher sessions are made available each year. A strategy for maintaining awareness among employees will be developed.	Head of Legal & Democratic Services	To be agreed

Improvement Area	Action	Responsibility	Timescale
Equalities			
We are continuing our work to improve awareness of equalities issues. But Internal Audit's staff survey found that there is still work to do to improve awareness of corporate equalities arrangements.	The Corporate Equalities Group will discuss the Internal Audit report at its July 2014 meeting. At the same meeting, the Group will consider for approval a new e-learning training module on equalities issues. Following approval, this new module will be rolled out.	Head of Business Improvement & Modernisation	To be agreed following latest IA survey (this area will be deleted if improvement evident)
Policy Framework			
We have an anti-fraud and corruption policy, although we have not reviewed and updated this since 2006.	This policy has been reviewed and a new draft policy will be presented to Corporate Governance Committee.	Head of Legal & Democratic Services	To be agreed
The value of effective business engagement is only just being recognised, which means that we have a lot more work to do before we see the benefits that result from recent developments. We need to ensure that effective opportunities exist for businesses to provide feedback on the delivery of the Economic and Community Ambition Strategy / Programme and identify what we need to do to make engagement with the Council a valuable activity for businesses. In the longer term, as key stakeholders in the delivery of the overall vision for our economy, we need to increase business participation in making decisions about how we plan and invest Council budgets and resources for greatest economic effect.	Leader and Corporate Director for Economic and Community Ambition to undertake annual visits to Business Groups and to the Top 10 businesses in the county to ensure that we are doing all we can to support local businesses and facilitate easy and accessible contact with senior decision makers within the Council.	Leader & Corporate Director for Community Ambition	Annual

Delivering good governance and continuous improvement

Areas of change & development from 2013/14 to 2014/15

Colour coding	Arrangements not in place	Arrangements being implemented	Arrangements in place
Direction of travel	↓ Position deteriorating	↑ Position improving	→ Position unchanged

Principle 1 Focusing on our purpose and on the outcomes for citizens and service users		
Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Communicating our Corporate Plan	We sought residents' views on the cuts that we are considering, to engage them more on how these cuts will impact on them and their communities and what can be done to lessen the impact	↑
Third parties and arms-length organisations	We have started to develop a framework to cover services provided by Council-funded service providers but this has been delayed. The framework will help to ensure that they have robust governance arrangements, and we will implement scrutiny arrangements to monitor their financial and operational performance.	↑
	We have reviewed the way we deliver services through our Town and Area Plans to improve clarity around the overarching policy intentions of the Plans and to improve the consistency in how they are developed and delivered. Improvements will also ensure that Plans are more strategic, provide clearer information on anticipated benefits and how impacts will be measured.	↑
Partnership governance toolkit	Although we have a comprehensive partnership governance toolkit, we are aware that not all partnerships use it. The above piece of work on Council-funded service providers will be extended to include partnership work.	↑
Service challenge process	This process has been highlighted as good practice through the Care and Social Services Inspectorate Wales (CSSIW) recent annual report. <i>"Within the council there is keen interest and support from elected members. They play a key role in the exemplary 'service challenge' meetings where they question lead officers about the performance and impact of the council's services."</i>	↑
Strategic procurement	During 2014/15, Internal Audit has continued to monitor progress on its 2013/14 report on Construction Procurement and report it to Corporate Governance Committee. These reviews show that progress with improvement has been slow and several deadlines missed.	→
Project management framework	The programme and project management methodologies, and the Verto system are working well across the Council, with some real deliverables now being realised.	↑
Performance management framework	The Verto system has been developed and extended to incorporate the Council's performance management processes. We are able to integrate our service business plans with programme and project activities, thus being able to report using key dependencies, such as progress against outcomes or priorities.	↑

Principle 2 Performing effectively in clearly defined functions & roles		
Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Constitution – roles & responsibilities	To be updated following the Head of Legal, HR & Democratic Services' progress report to Corporate Governance Committee on 25 March 2015.	
Partnership 'board' roles	Although we have a comprehensive partnership governance toolkit, it does not provide clear guidance on the roles of partnership board members. The above piece of work on Council-funded service providers will be extended to include partnership work.	↑

Principle 3 Promoting values for the whole organisation and demonstrating good governance through our behaviour		
Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Equalities	We have developed and produced a new e-learning module, which is in the process of being implemented across key customer-facing services.	↑
	Include outcome of IA survey on equalities awareness, whether improved or not	
Codes of Conduct	Code of Conduct refresher training was provided to elected members on 3 February 2015. The awareness raising strategy for employees has not yet been progressed.	↑
Anti-fraud & corruption	The anti-fraud & corruption draft strategy was considered by Corporate Governance Committee on 5 November 2014 but is still to be finalised.	↑
Whistleblowing procedures	Whistleblowing procedures have been revised but the new model constitution includes a new whistleblowing policy. The draft, which had previously been consulted upon with unions, need to be checked against this and redrafted where necessary for further consultation.	↑

Principle 4 Taking informed and transparent decisions and managing risk

Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Research & intelligence	The Research and Intelligence Team and the Corporate Programme Office have been combined following a service restructure. This new team, in addition to business as usual activities, will focus on key change activities and will begin to develop a strategic platform for management information and reporting, enhancing decision making processes.	↑
Internal audit service	During the year, the Head of Internal Audit carried out the required self-assessment review to ensure that the service complies with the new Public Sector Internal Audit Standards. The resulting improvement plan will be reported to Corporate Governance Committee as part of the Annual Internal Audit Report 2014/15 and monitored by the Committee.	↑
Information management	A Corporate Information Team was formed during 2013 to address previously identified weaknesses. Since this time, significant improvements have been made, which has recently resulted in the Internal Audit opinion being reduced from amber (major) to yellow (moderate). However, we recognise that we still have a lot of work to do but have identified this in our Information Management Strategy.	↑

Principle 5 Developing our capacity and capability to be effective

Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Member performance	Scrutiny Committees produce annual reports on their work to County Council but the Corporate Governance Committee's self-assessment previously highlighted that it had not formed part of this performance monitoring arrangement in recent years. During the year, the Committee's chair produced a report that will be presented to Council in line with the Scrutiny annual reports.	↑
Staff performance appraisals	We improved performance in 2013/14, with 89% of eligible employees receiving an annual appraisal. To date for 2014/15, 87% have been completed. (this will be updated before the final version)	↓
Modernisation agenda	The Modernisation Board has initiated several projects that create service delivery efficiencies and we have developed a Flexible Working Policy Statement and guidance that sets out how we expect employees to work in the future and also what support we can provide. Improvements include: <ul style="list-style-type: none"> • rolled out new IT equipment; • upgraded the Local Area Network and Wi-fi to support flexible working; • continued to review our office accommodation requirements; • agreed a hot-desk policy; • continued to roll out EDRMS to more services; • implemented Central Invoice Registration, which will reduce the number of invoices not paid on time and avoid late payment fines; and • developed a Customer Service Strategy to show how we will deliver excellent customer service. 	↑

Principle 5 Developing our capacity and capability to be effective

Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Staff development	<p>'Yr Hwb' cohort for 2014 was involved in a range of key projects, including:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Electronic Mailroom Business Case development; • Financial Inclusion Project E-Learning module; • Modernisation Programme stakeholder and communication events; and • work on Economic and Community Ambition Programme stakeholder events. 	↑
Training benefits	More of our projects are being delivered from within services, benefitting as a result of the extensive project management training that has been undertaken over the past two years. This has resulted in a reduction of our Corporate Project Management resource, contributing to our resilience to change and our efficiencies.	↑

Principle 6 Engaging with local people and other stakeholders to ensure robust public accountability

Governance Area	Changes from last year	Direction of Travel
Community engagement	<p>We have improved our community engagement during the year and are committed to undertaking further initiatives in 2015.</p> <ul style="list-style-type: none"> • An extensive engagement and consultation debate took place in 2014 to discuss the Council's budget proposals in light of the significant savings the Council was expecting to make. • In delivering Denbighshire's Single Integrated Plan (Supporting Independence & Resilience: Denbighshire's Wellbeing Plan 2014-2018) we extensively engaged with the community to establish our vision and priority areas. 	↑
Business engagement	<p>We have completed and initiated several actions that have either changed or will change our engagement with businesses.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Businesses endorsed the final Economic and Community Ambition Strategy. • We received positive feedback from the business community to a county wide 'Open for Business' event at the Royal International Pavilion in Llangollen. • Our Contract Procedure Rules now include community benefit clauses that promote the use of local business/labour/goods and supplies in all contracts. • Denbighshire's first Annual Business Survey was run during 2014, with 502 businesses taking part through a mixture of face to face, online and telephone engagement. 	↑
	The Leader and Corporate Director for Economic and Community Ambition's plan to undertake annual visits to Business Groups and to the Top 10 businesses in the county have not progressed yet as we have given priority to supporting the Freedoms and Flexibilities budget efficiency process and reviewing the Economic & Business Development team.	→

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod Arweiniol:	Julian Thompson-Hill, Aelod Arweiniol Cyllid ac Asedau
Awdur yr Adroddiad:	Ivan Butler, Pennaeth Archwilio Mewnol
Teitl:	Strategaeth Archwilio Mewnol 2015/16

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

Mae'r adroddiad hwn yn darparu Cynllun Archwilio Mewnol 2015-16 i'r Pwyllgor. Mae'r Strategaeth yn darparu manylion y prosiectau Archwilio Mewnol arfaethedig ar gyfer y flwyddyn a fydd yn caniatáu i'r Pennaeth Archwilio Mewnol ddarparu 'barn' ar ba mor ddigonol ac effeithiol yw fframwaith lywodraethu, risg a rheolaeth y Cyngor yn ystod y flwyddyn.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

Mae Safonau Archwilio Mewnol y Sector Cyhoeddus (PSIAS) yn ei gwneud yn ofynnol i'r 'prif weithredwr archwilio' ddatblygu cynllun archwilio mewnol sy'n ystyried y gofyniad i ddarparu barn ac adroddiad archwilio mewnol blynyddol y gall y sefydliad ei ddefnyddio i lywio ei ddatganiad llywodraethu. Mae cylch gorchwyl y Pwyllgor hwn yn ei gwneud yn ofynnol iddo ystyried strategaeth gynllunio archwilio mewnol.

3. Beth yw'r Argymhellion?

Dylai'r Pwyllgor gymeradwyo Strategaeth Archwilio Mewnol 2015/16 (Atodiad 1)

4. Manylion yr Adroddiad

Mae Strategaeth Archwilio Mewnol 2015-16 yn rhoi cefndir y gwasanaeth archwilio mewnol yn ogystal â'i gynllun gwaith arfaethedig ar gyfer y flwyddyn yn seiliedig ar asesiad risg ac ymgynghori gyda gwasanaethau a'r Tîm Gweithredol Corfforaethol.

Bydd y cynllun gwaith arfaethedig yn caniatáu i'r Pennaeth Archwilio Mewnol ddarparu 'barn' gyffredinol ar ei adroddiad blynyddol ar gyfer 2015-16. Bydd y Pwyllgor hwn yn derbyn adroddiadau gwybodaeth rheolaidd ar gynnydd wrth ddarparu'r Strategaeth.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

Nid oes cyfraniad uniongyrchol at y Blaenoriaethau Corfforaethol, ond bydd rhai prosiectau yn y Cynllun yn adolygu meysydd Blaenoriaeth Corfforaethol a gallai helpu gyda'r gwaith o'u cyflawni.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

Nid oes costau yn gysylltiedig â'r adroddiad hwn.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad? Dylai'r templed AEC wedi'i lenwi gael ei atodi fel atodiad i'r adroddiad.

Nid oes angen penderfyniad na chynnig ar gyfer newid mewn perthynas â'r adroddiad hwn, felly nid oes unrhyw effaith ar bobl sy'n rhannu nodweddion sydd wedi eu gwarchod.

8. Pa ymgynghoriadau a gynhaliwyd gyda'r Pwyllgorau Archwilio ac eraill?

Mae'r Pennaeth Archwilio Mewnol wedi cyfarfod â phob aelod o'r Tîm Gweithredol Corfforaethol a phenaethiaid gwasanaeth i drafod y gwaith Archwilio Mewnol arfaethedig.

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid

Nid oes unrhyw oblygiadau ariannol ynghlwm wrth yr adroddiad hwn.

10. Pa risgiau sy'n bodoli ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

Gall methu â chyflwyno lefel ddigonol o archwilio mewnol olygu na all y Pennaeth Archwilio Mewnol roi 'barn' flynyddol ar ba mor ddigonol ac effeithiol yw fframwaith y Cyngor ar gyfer llywodraethu, risg a rheolaeth yn ystod y flwyddyn. Gallai hyn olygu y bydd problem lywodraethu sylweddol yn cael ei chodi yn 'natganiad llywodraethu blynyddol' y Cyngor ar ddiwedd y flwyddyn ariannol.

11. Pŵer i wneud y Penderfyniad

Nid oes angen gwneud penderfyniad ar gyfer yr adroddiad hwn, ond mae gofyniad dan Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 i'r 'pwyllgor archwilio' adolygu ac asesu trefniadau rheoli risg, rheolaeth fewnol a threfniadau llywodraethu corfforaethol y Cyngor a goruchwyllo trefniadau archwilio mewnol y Cyngor.

Internal Audit Strategy 2015/16

**Arrangements for delivering an
effective internal audit service**

March 2015

Contents

Background to the Service	1
Service Structure	3
Internal Audit Annual Plan	4
Service Standards	8

Background to the Service

The Internal Audit Service is an independent and objective internal team that provides assurance and advice to all levels of management and elected members on the quality of operations within the Council. We particularly focus on governance, risk management, performance, efficiency and operational and financial control. We also provide internal audit services to North Wales Police (NWP) but this Strategy refers primarily to the service provided to Denbighshire County Council.

The service works to the Public Sector Internal Audit Standards (PSIAS) that include a Code of Ethics that the team must abide by. The objectives of the PSIAS are to:

- define the nature of internal auditing with the UK public sector;
- set basic principles for carrying out internal auditing in the UK public sector;
- establish a framework for providing internal audit services, which add value to the organisation, leading to improved organisational processes and operations; and
- establish the basis for the evaluation of internal audit performance and to drive improvement planning.

PSIAS definition of internal auditing...

Internal auditing is an independent, objective assurance and consulting activity designed to add value and improve an organisation's operations. It helps an organisation accomplish its objectives by bringing a systematic, disciplined approach to evaluate and improve the effectiveness of risk management, control and governance processes.

Our main objectives are to...

...provide independent assurance and advice to management and elected members on risk management, governance and internal control;

...develop and promote our role to make a significant contribution to the Council's priority to modernise and deliver efficiencies and improve services for our customers; and

...add value in all areas of our work, providing excellent service to our customers.

Our team is very proactive and innovative, constantly aiming to improve and we have recently reorganised as part of the Council's efficiencies programme to focus our work more in key areas. Over recent years, we have developed a very successful customer-focused approach to audit planning, project scoping and service delivery, involving elected members, senior management

and operational staff that has made us a valued service within the Council, contributing to service improvement as well as providing assurance.

Our work provides a risk-based approach that allows the Head of Internal Audit (HIA) to form and evidence his opinion on the control environment to support the Council's annual review of its governance arrangements. Our Internal Audit Strategy therefore links closely to the Council's Governance Assurance Framework, taking account of other assurances that the Council may receive, internal or external, to prevent duplication and co-ordinate regulatory work. It also takes account of discussions with senior management to identify projects that will add value to them.

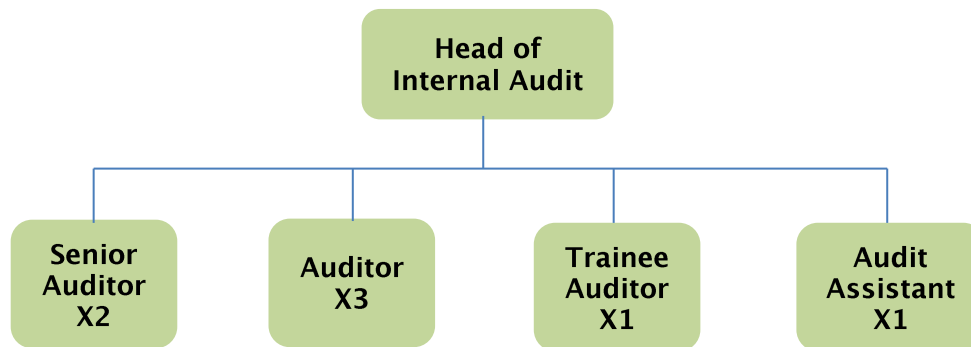
The HIA may also provide assurance to other organisations that work in partnership with DCC if the IA service has carried out work in that area of service, particularly if the other organisation is the lead partner.

Service Structure

The recent service restructure means that we have reduced the tiers within the service from five down to two, as it was considered top-heavy and hierarchical. The new structure will significantly reduce costs and improve efficiency and communication.

Internal Audit Annual Plan 2015/16

Area of Work	Plan Days	Assurance				Comments
		S151	AGS	IA Annual	CET/SLT	
DCC Corporate & Service Assurance						
Financial Systems	68	■	■	■	■	Annual review of accounts payable, payroll, treasury management, VAT, budgetary control etc.
Financial planning and performance	12	■	■	■	■	Review impact of efficiencies on performance
Revenues Services	35	■	■	■	■	Contingency for review of new arrangements (IA role to be agreed)
Housing Rents	20	■	■	■	■	Annual review of selection of areas within the service
WG 6th Form Funding/PLASC	30					Welsh Government requirement to ensure proper use of 6 th form funding
Council-Funded Service Providers / Partnership working	30		■	■	■	Framework for Council-funded service providers
Project Management	40	■	■	■	■	Review management of a sample of key projects
Procurement	40	■	■	■	■	Annual review. Scope to be agreed with new Head of Service
Corporate Governance - review of Constitution roles & responsibilities	15		■	■	■	Review progress with developing new Constitution & whether it meets requirements of governance framework
Corporate Governance - review of Part 2 Criteria	15		■	■	■	Review of criteria for Part 2 reports and the consistent implementation of the criteria.
High Corporate Risk Assurance	25	■	■	■	■	Management of the high inherent corporate risks from the Corporate Risk Register in place at the time of audit.
Corporate Safeguarding	10		■	■	■	Follow up of 2014/15 Internal Audit review

Judalen 258

Area of Work	Plan Days	Assurance				Comments
		S151	AGS	IA Annual	CET/SLT	
Cashiers / Income / Banking Controls	20	■	■	■	■	Review internal controls in a sample of cash handling sites and reconciliation procedures in place corporately.
IT Assurance Work	60		■	■	■	Contingency for projects to be agreed with Business Transformation & ICT Manager.
Sickness Absence Management	30		■	■	■	Review the new arrangements put in place during 2014/15 to manage sickness absence.
Ruthin Craft Centre	15	■		■	■	Review of expenditure, exhibitions, lettings, income collection, management processes etc.
Industrial Estates	25	■		■	■	Review of expenditure, lettings, income collection, management processes etc.
Paris Financials	20	■		■	■	Operational review requested by Director of Social Services - scope to be discussed and agreed.
Protection of Vulnerable Adults	20		■	■	■	Review of arrangements and operations to ensure the protection of vulnerable adults.
Direct Payments / Independent Supported Living	20	■		■	■	Operational review to ensure direct payments effectively managed, not abused, well-promoted etc.
Community Living	20	■		■	■	Top-down review to ensure processes & procedures are efficient & effective in dealing with clients' monies.
Highways Asset Management	20			■	■	Operational review requested by Head of Service - scope to be discussed and agreed.
Public Transport	20	■		■	■	Operational review of procurement, contracting, monitoring arrangements, compliance with government grant conditions.
Building Cleaning	20	■		■	■	Service under review and new management. Review of expenditure, operational efficiency, income charging etc.
Fleet Management	25	■		■	■	Operational review requested by Head of Service - scope to be discussed and agreed.
Parking Services	25	■		■	■	Review of income collection procedures, enforcement, value for money of partnership arrangements for DCC.
Community Enforcement	20	■		■	■	Operational review of arrangements with external enforcement agency for Head of Service assurance.

Area of Work	Plan Days	Assurance				
		S151	AGS	IA Annual	CET/SLT	Comments
Housing Enforcement	20			■	■	Review of HMOs, including new DCC policy implementation.
IT Management in Schools	25			■	■	Contracts, procurement, security, environmental controls etc.
HR Management in Schools	25			■	■	Appointments, leavers, strategic arrangements etc.
Information Management in Schools	25		■	■	■	DPA, FOI, EIR, security etc.
Leadership in Schools	20			■	■	Joint project to look at head teachers' management role, training etc. to be agreed with Head of Service.
Internal Audit Project Follow Ups	80	■	■	■	■	Contingency for following up IA report action plans
Special Investigations & Fraud Prevention	60	■	■	■	■	Contingency for management of and joint working with Corporate Fraud Officer.
Brought forward projects	30	■	■	■	■	Contingency to complete outstanding projects from 2014/15
DCC Assurance Total	985					
Corporate Support work						
Corporate Governance Framework & Annual Governance Statement	15					
Consultancy & Corporate Areas	50					Contingency for committee meetings, working groups etc.
Corporate Support Total	65					

Area of Work	Plan Days	Assurance				Comments
		S151	AGS	IA Annual	CET/SLT	
External Services						
Natural Resources Wales	60					Contingency for final two financial service reviews to complete contract and possible IT audits.
North Wales Police	200					Year two of three-year contract.
School Funds	25					Contingency for requests to audit school funds for fee.
External Services Total	285					
Rechargeable Service Total	1335					
Overheads						
IA Team Meetings, 1:1s, Appraisals etc.	50					
IA Management	60					
IA Training & Development	80					
Overheads Total	190					

Tudalen 261

Service Standards

To measure how well we deliver our essential audit work and a customer-focused service, we use following performance measures:

Customer Service Standard	Target
We will contact you at least 2 weeks in advance to arrange a suitable date for our visit.	100%
We will discuss, agree & send you the Internal Audit Project Scoping Document before we commence work.	100%
At the conclusion of our work, we will hold a closing meeting with all relevant people to discuss the outcome of our work, and then send you a draft report within 10 working days of that meeting.	90%
Once we have agreed the draft report and any actions plan with you, we will send you the final audit report within 5 working days.	90%

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod Arweiniol:	Julian Thompson-Hill, Aelod Arweiniol Cyllid ac Asedau
Awdur yr Adroddiad:	Ivan Butler - Pennaeth Archwilio Mewnol
Teitl: Gofal	Diweddariad ar y Taliadau Ariannol i'r Rhai sy'n Gadael

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

Mae'r adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd gyda'r cynllun gweithredu a gynhwyswyd yn yr adroddiad Archwilio Mewnol ar Daliadau Ariannol i'r Rhai sy'n Gadael Gofal a gyhoeddwyd ym mis Mawrth 2014.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

Gofynnodd y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol am adroddiad cynnydd yn ei gyfarfod ar 5 Tachwedd 2014.

3. Beth yw'r Argymhellion?

- Bod y Pwyllgor yn adolygu a rhoi sylwadau ar yr adroddiad cynnydd.
- Bod y Pwyllgor yn penderfynu a yw'n fodlon â'r cynnydd hyd yma.
- Bod y Pwyllgor yn penderfynu a oes angen unrhyw adroddiadau dilynol, gan bwy ac ar ba ddyddiad.

4. Manylion yr Adroddiad

Roedd adroddiad Archwilio Mewnol ar Daliadau Ariannol i'r Rhai sy'n Gadael Gofal a gyhoeddwyd ym mis Mawrth 2014 yn cynnwys cynllun gweithredu gyda phedwar Mater Cymedrol ac 14 o gamau gweithredu i fynd i'r afael â nhw. Pan gyflwynodd y Pennaeth Archwilio Mewnol yr adroddiad i'r Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol ar 15 Ebrill 2014, mynegodd y Pwyllgor rai pryderon o ran bod y broses dalu bresennol yn anghynladwy ac felly bu i'r Pwyllgor ofyn i Archwilio Mewnol gynnal adolygiad dilynol ac adrodd yn ôl iddynt.

Trafododd y Pwyllgor yr adroddiad dilynol ar 5 Tachwedd 2014, a oedd yn dangos mai dim ond pum cam gweithredu oedd wedi'u cwblhau, gyda thri arall ar y gweill. Nid oedd chwech o'r camau gweithredu wedi cael sylw, gan gynnwys y prif fater a godwyd (Mater 1), a oedd yn gofyn am adolygiad llawn o'r broses ar gyfer gwneud taliadau i bobl sy'n gadael gofal. Felly, gofynnodd y Pwyllgor am adroddiad dilynol pellach.

Mae Atodiad 1 yn darparu'r diweddariad diweddaraf, sydd bellach yn dangos bod wyth o gamau gweithredu wedi'u cwblhau, gyda'r chwech sy'n weddill ar y gweill. Mae'r rhan fwyaf o'r camau gweithredu sy'n weddill yn dibynnu ar gyngor y gofynnwyd amdano gan y Gwasanaeth Caffael Cydweithredol (yr Uned Caffael Strategol yn flaenorol) ond, hyd nes y daw hwn i law, ni ellir rhoi sylw i'r prif faterion sy'n codi o'r adroddiad Archwilio Mewnol, ac maent bron i flwyddyn yn hwyr ar ôl y cynllun gweithredu gwreiddiol.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

Amherthnasol – adroddiad er gwybodaeth yn unig

6. Faint fydd yn ei gostio a sut bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

Amherthnasol – adroddiad er gwybodaeth yn unig

7. Beth yw prif gasgliadau'r Aseiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad? Dylai'r templed AEC wedi'i lenwi gael ei atodi fel atodiad i'r adroddiad.

Nid oes angen penderfyniad na chynnig ar gyfer newid mewn perthynas â'r adroddiad hwn, felly nid oes unrhyw effaith ar bobl sy'n rhannu nodweddion sydd wedi eu gwarchod.

8. Pa ymgynghoriadau a gynhaliwyd gyda'r Pwyllgorau Archwilio ac eraill?

Amherthnasol - adroddiad er gwybodaeth yn unig

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid.

Nid oes unrhyw oblygiadau ariannol ynghlwm wrth yr adroddiad hwn.

10. Pa risgiau sydd yna ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

Os nad yw cynllun gweithredu Archwilio Mewnol yn cael ei weithredu, bydd gwendidau yn parhau yn y gweithdrefnau ar gyfer gwneud taliadau i bobl sy'n gadael gofal fel yr amlinellir yn yr adroddiad Archwilio Mewnol gwreiddiol.

11. Pŵer i wneud y Penderfyniad

Amherthnasol - adroddiad er gwybodaeth yn unig

Action Plan

Audit Follow-up Review of: Care Leavers' Service - Financial Payments
Date: March 2015
Action Plan Owner: Head of Children and Family Services

Corporate Risk/Issue Severity Key	
	Critical – Significant CET and Cabinet intervention
	Major – intervention by SLT and/or CET with Cabinet involvement
	Moderate – Containable at service level. Senior management and SLT may need to be kept informed

Risk/Issue No.	Risk/Issue	Agreed Action Responsibility & Timescale	Current Status	Further Action Needed
1. Tudalen 265	There is a need to undertake a review of the process currently in place for making payments to care leavers.	<p>Set up a meeting with the Head of Revenues & Benefits (and other staff as required) to discuss alternative methods of procuring goods and / or making payments to care leavers Rhiain Morlle / Julie Lavin & Rod Urquhart – May 2014</p> <p>Progress at previous follow up RM to meet with Acting Strategic Procurement Manager and / or Head of Revenues & Benefits to consider other options that may be available in respect of procuring goods / services at discounted prices - Revised timescale – Dec. 2014</p>	<p>In progress This action was altered, as the issue was best dealt with by the Collaborative Procurement Service. A meeting has been held and a Senior Procurement Officer is looking into the following areas:</p> <ul style="list-style-type: none"> • The current arrangement of purchasing white goods for care leavers. • The proposal for the use credit union bank accounts and whether these offer best value. • Extending the use of bus passes across other services, and the saving that this would bring. 	Waiting for the advice and guidance from Collaborative Procurement Service regarding current arrangements. Following this advice, the procedures will be finalised.

Risk/ Issue No.	Risk/Issue	Agreed Action Responsibility & Timescale	Current Status	Further Action Needed
Tudalen 266		<p>Following the above, to undertake a review of the current payment process and implement changes as appropriate / required. - Rhiain Morlle September 2014</p> <p>Progress at previous follow up Various providers of accounts/cards were explored. The Credit Union has cards that will meet the young people's needs with added controls, depending on their age (no overdraft, accepted in shops, used to withdraw cash). Credit Union will also accept one BACs payment and will split the money as we instruct them. JL has met with manager of the Credit Union to progress with this option.</p> <p>JL to meet the Financial Assessment Officer who processes payments for care leavers. Further meeting planned with manager of Credit Union to finalise agreement prior to implementation. Revised timescale - Dec. 2014</p>	In progress - see above	Once the report from the Collaborative Procurement Service is received, the outstanding action points from can be addressed.
	Objectives should be considered to achieve the following:			
	<ul style="list-style-type: none"> Setting up a bank account or alternative for every care leaver as soon as possible following referral to the service to equip them to receive payments in this way and to learn about budget management. 	<p>Note: Bank accounts are set up for care leavers. There is a process to support some of those who are unable to manage budgeting matters. Training, support and advice is in place and bank accounts applied for when the service is confident that this best meets the assessed needs of the individual young person.</p> <p>Set up a process where six-weekly reviews of the bank account situation for each young person is monitored. Julie Lavin and other Social Workers - May 2014</p>	Complete at previous follow up	

Risk/ Issue No.	Risk/Issue	Agreed Action Responsibility & Timescale	Current Status	Further Action Needed
Tudalen 267	<ul style="list-style-type: none"> Maximising value for money through negotiating with third party suppliers, e.g. Arriva for bus passes or with white good suppliers, where greater discounts can be obtained through framework agreements. 	<p>To be factored into the overall review</p> <p>Progress at previous follow up Meeting to be held to discuss procurement matters (see note above)</p>	<p>Awaiting view of Collaborative Procurement Service</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> To explore more modern and secure ways of making payments, such as using pre-paid cards where the level of spend can be easily monitored and controlled. This would replace the need to administer transactions through the petty cash account, which is costly and labour intensive. 	<p>To be factored into the overall review</p> <p>Progress at previous follow up Arrangements to be finalised (see note above)</p>	<p>In progress We have explored this and have a system that we can use; however, we are waiting for the view of the Collaborative Procurement Service as to the cost effectiveness of the identified scheme.</p>	
	<p>Additionally, there is a need to consider cross-service working on this project to take advantage of skill sets outside the social care environment, e.g. price negotiation and marketing.</p>	<p>To be factored into the overall review</p> <p>Progress at previous follow up Meeting to be held to discuss procurement matters (see note above)</p>	<p>Complete Meeting held, areas for exploration agreed.</p>	
	<p>The procedures currently in place for the Care Leavers service are in need of review but we accept that it may be practical to deal with this exercise after the previous issue has been addressed. Linked to this, associated areas of concern include the following:</p>			
	<ul style="list-style-type: none"> The schedule of allowances payable should be reviewed and approved by an appropriate senior manager on an annual basis. 	<p>Service Manager to review schedule Rhian Morlle – April 2014</p>	<p>Completed at previous follow up Review of payment for this financial year done and no changes were made. Payments for next financial year to be agreed following confirmation of budget position. - Completed</p>	

Risk/ Issue No.	Risk/Issue	Agreed Action Responsibility & Timescale	Current Status	Further Action Needed
Tudalen 268	<ul style="list-style-type: none"> The same should be followed for the leaving care first home grants (if they are to continue in the same way after the review). 	Service Manager to review schedule Rhiain Morlle – April 2014	Completed at previous follow up As above	
	<ul style="list-style-type: none"> All social workers dealing with care leavers may require some refresher training to help raise awareness of the need to adhere to the procedures if the service is to ensure a fair and consistent process and that the financial framework is robust. 	Workshop within Practice Group meeting Julie Lavin – April 2014 Progress at previous follow up Put back until new team member in post. To be held in November as part of team day for 14+ team and Barnardo’s Personal Advisor staff. Revised timescale – Nov. 2014	Complete A development day for 14+ Practice Group and the Barnardo’s Personal Advisor Service has been arranged for April 2015.	
		Further revision to procedures to be made to reflect any changes to the payment process (resulting from the work in Issue 1 above) Rhiain Morlle – After the completion of the payment process review. Progress at previous follow up See Issue 1	In progress Awaiting view of Collaborative Procurement Service	

Risk/ Issue No.	Risk/Issue	Agreed Action Responsibility & Timescale	Current Status	Further Action Needed
3.	<p>Until legislation is provided in respect of the Council's duty and responsibility to young people who present themselves as homeless (under the Southwark Judgement agreement) there is a need for interim guidance on the financial support that is to be provided.</p>	<p>Interim policy and guidance to be rewritten / updated and shared with all relevant staff. Rhiain Morlle – April 2014</p> <p>Progress at previous follow up Update of interim policy – Completed with exception of RM adding a policy position statement. To be discussed at Southwark Judgement implementation group and members of Housing Services. Revised timescale – December 2014</p>	Completed	
	<p>All social workers dealing with the individuals will need to be aware of its content and to adhere to it when making payments.</p>	<p>Further revision to procedures to be made to reflect any changes to the payment process (resulting from the work in Issue 1 above) Rhiain Morlle – After the completion of the payment process review.</p> <p>Progress at previous follow up See Issue 1</p>	In progress Awaiting view of Collaborative Procurement	
Tudalen 269	<p>The service should consider setting up an agreement with the care leaver to ensure that they have a responsibility to declare a change of circumstances to their Personal Advisor or Social Worker as and when their circumstances change, e.g. when DWP benefits become payable, to mitigate the risk that the service may continue to make payments indefinitely</p>	<p>Work in progress - DCC, DWP and Barnardo's are currently working on a three-way confidentiality agreement that will allow certain information to be disclosed (i.e. benefit start dates). This will be followed by work on an agreement where the Care Leaver can apply for benefit six weeks prior to their 18th birthday and payment to be made soon after their 18th birthday. This will eradicate the need for a balance or a compromise in our corporate parenting 'moral' duties and ensure that we are more aware of a young person's change of circumstances. Julie Lavin, Debbie Rogers, Andrea Dixon – May 2014</p>	Completed at previous follow up Agreement in place and in use.	
		<p>A form for the care leaver will also be devised where they agree to inform of change of circumstances. Julie Lavin – May 2014</p>	Completed at previous follow up Form in place and in use.	

Mae tudalen hwn yn fwiadol wag

Adroddiad i'r:	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol
Dyddiad y Cyfarfod:	25 Mawrth 2015
Aelod / Swyddog Arweiniol:	Rebecca Maxwell, Cyfarwyddwr Corfforaethol
Awdur yr Adroddiad:	Rebecca Maxwell/Hannah Jones
Teitl:	Clwyd Leisure Cyf - Adolygiad o'r Gwersi a Ddysgwyd

---

1. Am beth mae'r adroddiad yn sôn?

Sefydlwyd Clwyd Leisure Cyf fel cwmni hyd braich gan Gyngor Sir Ddinbych yn 2001 i gymryd cyfrifoldeb am weithrediad cyfleusterau hamdden penodol ar yr arfordir. Rhoddodd y cwmni'r gorau i fasnachu ddechrau 2014. Mae'r adroddiad hwn yn adolygu'r amgylchiadau a arweiniodd at y methiant hwnnw ac yn nodi gwersi a ddysgwyd er mwyn lleihau'r risg y bydd amgylchiadau tebyg yn codi eto yn y dyfodol.

2. Beth yw'r rheswm dros lunio'r adroddiad hwn?

Wedi i Clwyd Leisure Cyf gau, gofynnodd y Cabinet i swyddogion gynnal adolygiad mewnol o'r broses o greu, rheoli a monitro'r cwmni gyda'r bwriad o ddeall yr hyn a ddigwyddodd, gan gadarnhau a oedd mesurau diogelu mewn grym bellach i atal hyn rhag digwydd eto a nodi unrhyw welliannau pellach sydd eu hangen. Cytunwyd y byddai'r adroddiad yn cael ei ystyried gan y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol.

3. Beth yw'r Argymhellion?

Gwahoddir y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol i ystyried y canfyddiadau a'r casgliadau sy'n deillio o'r adolygiad mewnol, a chymeradwyo'r argymhellion a amlinellir yng nghorff yr adroddiad yn Atodiad 1.

4. Manylion yr Adroddiad

- 4.1 Ym mis Mawrth 2014, cytunodd y Cabinet ar drefniadau dros dro ar gyfer yr Heulfan, Canolfan Nova a Chanolfan Fowlio Gogledd Cymru yn dilyn methiant Clwyd Leisure, y cwmni hyd braich a oedd wedi bod yn gweithredu'r cyfleusterau hynny ar ran y Cyngor yn y Rhyl a Phrestatyn. Roedd cyfarfod Cabinet yn gynharach yn Ionawr 2014 wedi mynegi pryder parhaus ynghylch lefelau cyflawniad gwael yn y cyfleusterau ac wedi cytuno i beidio â gwneud taliad yn sgil hynny. Roedd y Cabinet hefyd yn cytuno bod ymarfer diwydrwydd dyladwy wedi datgelu gormod o risgiau i ganiatáu i'r Cyngor gymryd cyfrifoldeb am weithrediad y tri chyfleuster yn uniongyrchol gan y cwmni. Yn fuan wedyn, rhoddodd Clwyd Leisure y gorau i fasnachu a chau pob un o'r tri chyfleuster.
- 4.2 Yn ei gyfarfod ym mis Mawrth 2014, yn ogystal â rhoi trefniadau dros dro ar waith ar gyfer y cyfleusterau, gofynnodd y Cabinet hefyd bod adolygiad

mewnol yn cael ei gynnal i ganfod pa wersi y gellid eu dysgu oddi wrth y sefyllfa bresennol er mwyn lleihau'r risg y byddai amgylchiadau tebyg yn codi eto yn y dyfodol . Er eu bod yn deall yr hanes a'r cefndir, cytunwyd y dylai'r adolygiad ganolbwyntio ar ddysgu gwersi ar gyfer y dyfodol. Yn annibynnol, gofynnwyd i'r Pennaeth Archwilio Mewnol adolygu trefniadau'r Cyngor ar gyfer llywodraethu a monitro perfformiad ei sefydliadau hyd braich. Mae'r adroddiad hwn yn nodi'r canfyddiadau, casgliadau ac argymhellion yr adolygiad pen desg a gomisiynwyd gan y Cabinet, o fewn cyd-destun yr argymhellion a wnaed gan y Pennaeth Archwilio Mewnol i wella trefnau llywodraethu cyffredinol y sefydliadau hyd braich.

- 4.3 Amlineller llinell amser byr o hanes Clwyd Leisure yn yr adroddiad adolygu. Sefydlwyd y cwmni yn 2001, yn dilyn gwerthusiad opsiynau, i gymryd cyfrifoldeb am weithredu cyfleusterau hamdden arfordirol dynodedig yn y Rhyl a Phrestatyn gan y Cyngor i ganiatáu iddynt weithredu ar sail fwy masnachol a lleihau'r gost gyffredinol i'r Cyngor. Y weledigaeth wreiddiol oedd y byddai arian dros ben a gynhyrchwyd gan y cwmni o'i weithgarwch masnachol yn cael ei ail-fuddsoddi yn y cyfleusterau i gynnal eu hapêl masnachol a chynhyrchu referniw pellach. O'r adolygiad, mae'n amlwg na ddigwyddodd hyn, gyda chronfeydd wrth gefn yn cael eu cronni i ddechrau, ond ychydig o dystiolaeth eu bod yn cael eu hail-fuddsoddi ac roedd y cwmni'n dal i fod yn ddibynnol ar gymhorthdal y Cyngor. Y bwriad gwreiddiol oedd tynnu cymhorthdal y Cyngor yn ôl yn raddol, ac er y cytunwyd ar hyn, ni chofnodwyd hynny yn y Cytundeb Cyllido, gan olygu bod trafodaethau diweddarach gyda'r cwmni ynghylch cyllid yn llawn straen ac yn anodd.
- 4.4 Er bod y penderfyniad gwreiddiol i sefydlu Clwyd Leisure yn seiliedig ar arfarniad opsiynau, casgliad yr adolygiad oedd na ddilynwyd hyn ymlaen yn y dogfennau ffurfiol wrth sefydlu'r cwmni neu ei berthynas gyda'r Cyngor. Cyfrannodd y methiant i gyflwyno'r rhain o'r dechrau un at wendidau yn y trefniadau monitro a chraffu gan ei gwneud yn anodd i'r Cyngor reoli ei berthynas â'r cwmni. Ni amlinellwyd y swyddogaethau a'r cyfrifoldebau ac roedd grymoedd ymyrryd yn aneglur. O fewn y Cyngor, roedd trefniadau craffu a monitro yn ddryslyd ac mae llinellau adrodd lluosog yn debygol o fod wedi cyfrannu at ddiffyg dilyniant.
- 4.5 Mae llawer wedi newid yn y Cyngor ers sefydlu Clwyd Leisure yn wreiddiol. Mae dulliau mwy cadarn o ddatblygu achosion busnes a rheoli prosiectau a risg yn golygu ei bod yn annhebygol y byddai amgylchiadau tebyg yn codi rŵan. Mae rheoli risg wedi'i ymgorffori yn fwy cadarn o fewn y Cyngor ac mae canolbwyntio cliriach ar reoli perfformiad yn arferol bellach. Nododd yr adolygiad fod y berthynas gyda Clwyd Leisure wedi'i rheoli'n fwy cadarn yn y camau diweddarach hyn, gyda monitro rheolaidd ar waith a chamau gwella wedi'u nodi a'u dilyn ymlaen. Roedd y penderfyniadau a wnaed gan y Cabinet ym mis Ionawr a Mawrth 2014 wedi'u hysbysu i raddau helaeth o ganlyniad i'r dull mwy cadarn hwn.
- 4.6 Amlinellir argymhellion ar gyfer gwelliannau pellach yn yr adroddiad adolygu. Mae'r rhain yn gysylltiedig ag adolygiad cyffredinol y Pennaeth Archwilio Mewnol o drefniadau cyffredinol ar gyfer sicrhau bod sefydliadau hyd braich yn cael eu llywodraethu a'u perfformiad yn cael ei fonitro'n briodol. Mae'r rhain yn cynnwys llawer o'r pwyntiau y cyfeirir atynt uchod fel gwendidau wrth

sefydlu'r cwmni hyd braich penodol hwn yn y lle cyntaf - achosion busnes cadarn, dadansoddiad risg manwl a chynllunio wrth gefn, dogfennau clir a chanolbwyntio ar amcanion mesuradwy a mesurau perfformiad. Maent hefyd yn cynnwys argymhellion i wella trefniadau goruchwyllo, craffu a monitro'r Cyngor - osgoi dibyniaeth ar gyfarwyddwyr a benodwyd i'r bwrdd gan y Cyngor fel yr unig ddull o lywodraethu ac enwebu pwyllgorau perthnasol yn y Cyngor i ystyried trefniadau llywodraethu a pherfformiad perthnasau hyd braich o'r fath.

- 4.7 Gwahoddir y Pwyllgor i ystyried canfyddiadau'r adolygiad a phenderfynu a yw'r argymhellion ar gyfer gwella yn darparu sicrwydd digonol o ran llywodraethu a rheoli perfformiad perthnasau hyd braich yn y dyfodol.

5. Sut mae'r penderfyniad yn cyfrannu at y Blaenoriaethau Corfforaethol?

Er nad ydynt yn cyfrannu'n uniongyrchol at flaenoriaethau corfforaethol, bydd y gwelliannau a ddaw yn sgil yr adolygiad hwn yn sicrhau llywodraethu da a defnydd da o arian cyhoeddus wrth ddefnyddio darparwyr gwasanaeth a ariennir gan Gyngor.

6. Faint fydd hyn yn ei gostio a sut y bydd yn effeithio ar wasanaethau eraill?

Nid oes unrhyw oblygiadau ariannol o ganlyniad i'r adroddiad hwn. Bydd yr argymhellion a wnaed yn yr adolygiad a gwaith sefydliadau hyd braich cysylltiedig gan y Pennaeth Archwilio Mewnol yn cynorthwyo'r Cyngor wrth stiwardio arian ac adnoddau cyhoeddus.

7. Beth yw prif gasgliadau'r Asesiad o Effaith ar Gydraddoldeb (AEC) a gynhaliwyd ar y penderfyniad? Dylai'r templed AEC wedi'i lenwi gael ei atodi fel atodiad i'r adroddiad.

Nid oes angen AEC ar gyfer yr adroddiad hwn.

8. Pa ymgynghoriadau a gynhaliwyd gyda'r Pwyllgorau Archwilio ac eraill?

Cynhaliwyd adolygiad pen desg. Ymgynghorwyd swyddogion ac Aelodau Arweiniol perthnasol wrth gynnal yr adolygiad. Mae'r Pennaeth Archwilio Mewnol wedi cefnogi'r gwaith o gwblhau'r adolygiad a'i argymhellion.

9. Datganiad y Prif Swyddog Cyllid.

Amh.

10. Pa risgiau sydd yna ac a oes unrhyw beth y gallwn ei wneud i'w lleihau?

Cynlluniwyd yr adolygiad a gwaith cysylltiedig ar fonitro llywodraethu a pherfformiad sefydliadau hyd braich i wella'r modd y mae'r Cyngor yn rheoli risg yn y maes hwn.

11. Pŵer i wneud y Penderfyniad

Amherthnasol - adroddiad er gwybodaeth yn unig

2015

**Clwyd Leisure Limited
Review of Lessons Learned**

March 2015

Hannah Jones,
Graduate Project
Officer

Contents

Purpose & Scope.....	1
How robust were the arrangements for setting up delivery of services through CLL?.....	3
How well did DCC understand the financial commitment and risk to which it was exposed through CLL?	5
How effective were DCC’s arrangements for monitoring the financial and service performance of CLL?.....	8
Summary of Conclusions	13
Recommendations	14
Appendix 1 – Timeline relevant to DCC’s monitoring of CLL	16

Purpose & Scope

Purpose of the review

Clwyd Leisure Ltd (CLL) was originally established as an arms-length company of Denbighshire County Council (DCC) in 2001 to take over responsibility for running DCC's coastal leisure facilities. Over recent years, both standards and visitor numbers at its facilities fell.

During the latter half of 2013, DCC commissioned a 'due diligence' review of CLL as part of exploring whether to take over the operations of the company, in response to its continued poor performance. The review identified significant concerns, which, coupled with the performance issues already being raised in relation to the company's operations, led DCC to terminate its relationship with CLL. CLL was wound up as a company in early 2014.

Given the importance of the facilities themselves and the level of public funding provided to CLL since its establishment, it is important to understand what happened, how performance fell, what lessons can be learned and whether similar situations could be avoided in future.

Scope of the review

At its meeting on 25 March 2014, DCC's Cabinet agreed to undertake an internal review to address the following points:

1. An understanding of the timeline and key events in the history of CLL – from the decision to establish the company in 2001 to its closure in 2014.
2. An assessment of the legal and other paperwork establishing the company and governing its relationship with DCC.
3. Identification of key roles and responsibilities – between DCC and the company, and for key personnel (officers and elected members) within DCC.
4. An assessment of the degree to which agreed governance and oversight arrangements were adhered to by all relevant parties, including the role/involvement of DCC's scrutiny committees.
5. Identification of monitoring and inspection reports considered by DCC and an assessment of any action taken as a result.
6. Identification of funding provided to CLL and an assessment of the degree to which it could be considered to represent value for money.
7. Lessons learned and recommendations for the future.

Out of scope issues

Investigation into the conduct of CLL itself, other than as is relevant to the points noted above, was agreed as outside the scope of the review.

Links to other reviews

DCC's Head of Internal Audit recently completed a review entitled '*An assessment framework for Denbighshire County Council to gain assurance on governance and performance from its 'arms-length' organisations*'. This report has already been considered by DCC's Corporate Executive Team (CET) and Corporate Governance Committee. The main aim of the report is to identify areas of good practice in establishing and monitoring arms-length organisations and this is now being developed into a framework for DCC to implement from 1 July 2015 to address the following key issues:

- Having guidance and consistent arrangements for setting up and recording arms-length organisations means that DCC will be fully aware of all such organisations that it deals with.
- Having regular and robust monitoring arrangements means that DCC will not fund arms-length organisations that do not deliver intended outcomes and will be aware of such organisations that perform poorly, operationally and/or financially.
- Having robust governance arrangements over arms-length organisations reduces the likelihood of failure in DCC's stewardship of public funds.
- Having early warning mechanisms through regular monitoring information reduces the likelihood that DCC will suffer financial loss due to an arms-length organisation ceasing to exist and should not have to step in with contingency arrangements to deliver services.
- Having robust business cases for approval of arms-length organisation arrangements means that DCC can ensure that they share its values and should not bring it into disrepute through their behaviour.
- Having robust legal agreements and service level agreements ensures that both organisations understand their roles and responsibilities and strengthens DCC's position in the event of dispute.
- Providing robust guidance and support to DCC's elected members and officers who sit on outside bodies protects their interests, improves the likelihood of robust scrutiny and clarifies the legal position and conflicts of interest relating to directorships and trustees.
- Overall, the framework means that DCC should not suffer significant damage to its reputation due to failure of an arms-length organisation.

This review report therefore addresses the scope outlined above, taking into account the good practice identified in the Head of Internal Audit's report.

How robust were the arrangements for setting up delivery of services through CLL?

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>Did the decision to set up or engage with CLL follow an appraisal of options for service delivery?</p>	<p>In 2000, a feasibility study by an external consultant outlined three options for DCC's leisure facilities at the Sky Tower, Sun Centre, Nova Centre, and North Wales Bowls Centre:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Continue directly providing the service in whole or in part. • Contract with other organisations to provide the service in whole or in part. • Transfer the service on a partnership basis to an arms-length organisation. <p>The benefits of externalising the facilities were identified, concluding that this was the preferred option, as it would reduce costs to DCC, potentially provide better options for private and third sector funding and allow exemption from certain taxes. It was intended that the savings made by the new organisation would be re-invested into each facility. The opportunities for savings to DCC were estimated at £119k per annum.</p> <p>In March 2001, Cabinet approved the establishment of CLL from 1 April 2001, approving grant levels for the first three years, subject to the right to vary the amount, depending on performance. Cabinet also approved the granting of leases for a term of 21 years for the Sun Centre, Nova Centre and North Wales Bowls Centre, and for 10 years for the Sky Tower. Finally, Cabinet approved the TUPE transfer of 53 members of DCC staff to the new organisation from May 2001.</p>	<p>Cabinet's decision in 2001 was based on an options appraisal carried out by an independent consultant. The decision was based on financial and operational benefits that favoured transfer to an arms-length organisation.</p>
<p>Was an overall statement of purpose of CLL expressed in key documents?</p>	<p>In April 2001, CLL was established with the Certificate of Incorporation, stating the agreement between both parties. The object of CLL was <i>'To provide, assist in the provision of, operate, supply and maintain facilities, attractions, goods and services for recreation or other leisure time activity primarily, but not exclusively for the community and visitors to Denbighshire.'</i></p>	<p>The Certificate of Incorporation was a key document in establishing CLL and included a statement of purpose of the organisation that was clear enough as a 'vision' for the future.</p>

Tudalen 279

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>Did legal documentation setting up CLL and its relationship with DCC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • establish clear limits to DCC's involvement? • include a timetable for achieving CLL's objectives? • state the circumstances under which the agreement could be amended or terminated? • establish clear roles and responsibilities? 	<p>The Funding Agreement of March 2004 included the following:</p> <ul style="list-style-type: none"> • DCC and CLL resolved to work in partnership to achieve common objectives for tourism and leisure services. • DCC was to provide financial assistance in return for the achievement of those common goals. • DCC reserved the right to vary, suspend, reduce or withdraw its funding if CLL breached any terms of the funding agreement, giving three months' notice. • DCC could terminate the agreement if CLL appointed a receiver or went into liquidation. • A section on dispute resolution <p>However, the Funding Agreement did not establish roles and responsibilities and did not include specific limits to DCC's involvement, timetables for achieving objectives, or specific circumstances that could allow either party to amend or terminate the agreement.</p>	<p>Although a Funding Agreement was put in place, it was not specific enough to allow robust monitoring, e.g. SMART objectives, performance indicators, specific circumstances under which DCC could amend or terminate the agreement.</p> <p>By not being specific enough, the agreement left too much open to interpretation in terms of monitoring, who should perform what role, timetables, deadlines, implications of poor performance, breach of the agreement etc.</p>
<p>Did DCC ensure that robust legal and contractual arrangements were in place from the outset of the arrangement, including an exit strategy?</p>	<p>Although CLL was in place from April 2001, the sale of transfer agreement, common seal of DCC, funding agreement and lease agreements were not in place until 2004.</p>	<p>Not having relevant legal agreements in place from day one of CLL, left DCC vulnerable if CLL failed during its early years. Although the Funding Agreement when established was not specific enough to allow robust monitoring, DCC would have faced a difficult legal dispute if CLL had failed with no legal documentation having been put in place.</p> <p>No evidence was found during this review of a specific exit strategy, which is a fundamental part of a legal agreement to protect both parties.</p>

How well did DCC understand the financial commitment and risk to which it was exposed through CLL?

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>Did documentation setting up CLL and its relationship with DCC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • define the nature of the financial relationship? • define DCC's commitment to CLL? • explain that DCC's contributions were not open-ended in duration or amount? • require minimum accounting and auditing standards? • define specific governance, finance and performance indicators that would give early warning of potential problems? 	<p>The Funding Agreement of March 2004 included the following:</p> <ul style="list-style-type: none"> • DCC's funding was subject to the monitoring and review processes included in the Agreement, measured by using agreed performance indicators. However, no performance indicators were specified and the following section of this report shows that monitoring was sporadic. • DCC would agree the funding based on CLL's business plan proposals. The funding was fixed from 1 April 2001 to 31 March 2004, with further funding to be agreed between DCC and CLL on application from CLL by 1 October each year, preliminary indication from DCC by 1 December each year, and final confirmation by 1 March. • CLL agreed to comply with statutory and best practice accounting requirements. • CLL was to provide DCC with a copy of its annual audited accounts within 10 months of the year end. Some copies of the accounts were seen during this review, but it was not established whether CLL complied with the terms of the Agreement in submitting them annually within timescale. <p>In March 2001, Cabinet approved the first three years' grant to CLL of £350,970 for 2001/02, £351,275 in year 2 and £335,415 in year 3, subject to the right to vary the amount depending on performance. Once CLL was self-sufficient, DCC intended to gradually withdraw the subsidy, thus making the savings intended by transferring management to CLL; however, this was not specifically outlined in the Funding Agreement.</p> <p>During this review, no evidence was seen that the specific requirements of the Funding Agreement relating to agreement of DCC's annual funding after the first three years were adhered to by either party.</p>	<p>Although a Funding Agreement was put in place, it was not specific enough to allow robust monitoring, including no specific performance measures, whose role it was to report, monitor, escalate concerns etc.</p> <p>Although the Agreement included some specific requirements, such as deadlines for submitting business plans and funding applications, there is no evidence of these having been adhered to or of DCC insisting on compliance with the terms of the Agreement until late in CLL's existence.</p> <p>The Funding Agreement was weak in not requiring any specific actions from CLL in establishing robust governance arrangements, including completion of an Annual Governance Statement to be submitted to DCC for consideration.</p> <p>Although the Funding Agreement was not specific about reducing DCC's financial contribution, requiring an annual business plan and funding application did suggest that DCC's funding after the initial three years was not open-ended in duration or amount.</p> <p>Overall, the evidence suggests that the Funding Agreement was not as robust as it should have been and, even where it was specific in its requirements, it was not used or referred to when monitoring CLL's performance or compliance with deadlines until near the end of CLL's existence. Not having clear monitoring arrangements in the Agreement subsequently contributed to lack of clarity in monitoring in the ensuing years.</p>

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>Did documentation setting up CLL and its relationship with DCC include a written agreement about the transfer of public assets that safeguarded their title and use</p> <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Tudalen 282</p>	<p>The business plan included an outline of the leasing arrangements for the facilities as follows:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sun Centre – 21 year lease with rent of £5,000 per year • North Wales Bowls Centre – 21 year lease with rent of £11,000 per year • Nova Centre – 21 year lease with rent of £5,000 per year • Sky Tower – 10 year lease with rent of £5,700 per year <p>There were also specific leasing agreements for each facility that included:</p> <ul style="list-style-type: none"> • permitted and restricted use and hours of use • terms of the agreement • initial rent and rent reviews • DCC’s landlord option date • CLL’s requirements for repair and redecoration • DCC’s rights of inspection and entry • CLL’s limits on alterations • CLL’s insurance obligations • break options 	<p>As far as this review can tell, the documentation relating to the assets was robust, safeguarding their title and use but no evidence was found of strict implementation or monitoring of adherence to the agreements, particularly in the early years of the arrangements with CLL.</p>
<p>Was a formal risk assessment carried out and documented before entering into an agreement with CLL?</p> <p>Did this risk assessment extend beyond financial risks to other areas e.g. reputational risk?</p>	<p>The Funding Agreement included CLL’s business plan, which identified some risks relating to the facilities, their maintenance, running costs, visitor numbers and seasonal cash flow, decline in tourism etc. However, there was no other risk assessment carried out by DCC to show the risks to itself relating to the transfer to CLL, the establishment and monitoring of the arrangements, achievement of objectives, financial risks, reputational risks etc.</p>	<p>Although some risks were probably considered at the time of the options appraisal, there was no formal risk assessment, which probably accounts for the lack of robust documentation for setting up and monitoring CLL. If key risks had been identified at the time, action could have been taken to manage or mitigate these before the arrangement was put in place.</p>

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>Were contingency plans put in place to ensure that service delivery could be maintained if the agreement were to end?</p>	<p>No contingency plans were found during this review.</p>	<p>Having contingency plans is established good practice within any organisation to deal with the unexpected, to increase the likelihood of continued service delivery and reduce the impact of disruption. Not having plans left DCC vulnerable to reputational risk if CLL failed, and parts of the county at risk of permanently or temporarily losing part of their leisure facilities and attractions.</p>

How effective were DCC's arrangements for monitoring the financial and service performance of CLL?

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>Considering the above questions on formal arrangements for monitoring CLL's performance, including roles and responsibilities, timescales and deadlines, did CLL comply with the Funding Agreement and did DCC ensure that it was complied with, to ensure that:</p> <ul style="list-style-type: none"> • CLL provided prompt reports on operational and financial performance? • CLL met all required deadlines and timescales for reporting? • CLL provided good-quality performance information? • CLL provided an annual assessment of its governance arrangements? • CLL's performance met required 	<p>(See comments above relating lack of specific requirements of the Funding Agreement relating to performance monitoring)</p> <p>The Funding Agreement of March 2004 included a requirement for CLL to attend quarterly service and funding review meetings with DCC officers.</p> <p>A timeline of DCC's monitoring of CLL is included in Appendix 1. Over the period that CLL managed the four facilities, there was a significant amount of monitoring, including:</p> <ul style="list-style-type: none"> • County Council, Cabinet & scrutiny committee reports • CET reports • presentations by CLL management • Wales Audit Office reports • consultant reports • task & finish group reports • general monitoring by operational management <p>However, officer responsibility for monitoring CLL changed hands during this period due to staffing changes at senior levels, and elected member monitoring was often shared by two scrutiny committees, the latter in particular contributing to a lack of clarity and continuity in monitoring arrangements. There was also no monitoring of the overall governance arrangements in CLL.</p> <p>For example, at officer level, the following had monitoring responsibility over the period of CLL's operation:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2001 - Director of Culture & Leisure • 2006 - Head of Countryside & Leisure • 2008 - Corporate Director: Environment 	<p>(See above conclusions relating to lack of specific monitoring requirements of the Funding Agreement)</p> <p>The Funding Agreement did not establish clear responsibilities for monitoring CLL's performance, either at officer or elected member level and this contributed to a lack of clarity and several monitoring gaps during 2001-2010. There was regular monitoring early in the arrangement but elected member monitoring in DCC committees was sporadic and did not occur at all for long periods.</p> <p>This was not helped by DCC not clearly establishing which scrutiny committee would be responsible for monitoring CLL's performance, contributing to DCC not resolving issues early in the arrangement.</p> <p>Having DCC elected member representation on CLL's Board as Directors meant that their allegiance was to CLL rather than DCC, thus creating an awkward conflict of interest. In hindsight, DCC should not have relied solely on its Board representation to cover its interests.</p> <p>There was also a failure to act on complaints received about CLL's operations and newspaper reports on serious health and safety and equalities issues from as far back as 2006, that could have raised concerns in DCC, both at senior management and elected member levels.</p> <p>There was, however, a change of approach in 2011, as the Head of Leisure, Libraries & Community Development notified CLL of more formal monitoring arrangements that were in line with the initial Funding Agreement. This monitoring was then introduced and continued for the remainder of the arrangement with</p>

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
<p>standards to achieve its objectives?</p> <ul style="list-style-type: none"> • where CLL's performance fell short of the required standards, actions were identified and monitored to improve CLL's performance? • CLL provided DCC with audited accounts each year? 	<p>• 2010 - Head of Leisure, Libraries & Community Development</p> <p>At elected member level, over the years, CLL reports were presented to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lifelong Learning Scrutiny Committee • Environment & Regeneration Scrutiny Committee • Resources Scrutiny Committee • Cabinet <p>DCC also had elected members on the Board of CLL but, as they were directors of CLL, they owed duties in law to CLL and were bound to take decisions without being influenced by the fact that they were DCC Councillors. Their primary duty was to make decisions in the interest of CLL.</p> <p>Within the timeline in Appendix 1, there are some key points worth highlighting:</p> <ul style="list-style-type: none"> • The first evidence of an elected member monitoring report was at Lifelong Learning Scrutiny Committee in March 2002, although CLL commenced operation in April 2001. • Although this review found no evidence of officer monitoring and quarterly meetings early in the relationship, there was a report to Lifelong Learning Scrutiny Committee in April 2002 that referred to quarterly officer monitoring being in place. The Committee raised some concerns over CLL's viability, even at that early stage, but received assurance from DCC's senior management. Members requested quarterly monitoring by the Committee but the next report was not until September 2002. • The minutes of the above Committee show evidence of good scrutiny and, in September 2002, it requested further reports, but this review found no evidence of further reports to this Committee until December 2007. • Cabinet requested the first study into CLL's finances in November 2006 but a report did not appear until over a year later and there is no evidence of elected member or CET monitoring at this stage. This review found no evidence of officer monitoring of CLL during this period but, if it was in place, it did not escalate any significant 	<p>CLL.</p> <p>While there were periods during the arrangement where this review found little or no evidence of monitoring, there were also periods where several formal reviews, internal and external were carried out in quick succession, particularly between 2008-11. At one stage CET formed the view that too many reviews had been carried out. While this is true, the value of these previous reviews must be called into question, as they had not led to a significant improvement in CLL's performance or addressed the concerns raised. It is evident that some of these reviews took a long time to complete and for reports to be produced and, in some cases, reports did not appear on the agenda at formal CET or elected member meetings, bringing into question the effectiveness and value for money achieved in some of these reviews.</p> <p>There is, though, plenty of evidence that CET was kept up to date on reviews and other issues with CLL in later years, either through email or reporting to informal CET meetings.</p> <p>However, in terms of DCC's governance arrangements, there are some evident weaknesses in management of reviews. It seems that there was not a co-ordinated approach to commissioning reviews, deadlines were not always set for reporting and no agreement was set on where the report should be reported to. Also, where deadlines were set for reporting, they were often missed.</p> <p>At times, communication between CLL and DCC was poor, leading to particular problems in 2012 when mixed messages about the deferring of the subsidy reduction led to the relationship becoming strained. Later, CLL claimed that it was not kept updated on reports being produced within DCC that then entered the public domain, although DCC claims that there was nothing new within the reports and CLL was fully</p>

Key Questions

Summary of Events

Conclusions

concerns to senior management or elected members.

- In December 2007, Cabinet decided on closer monitoring of CLL and set up a group for this to work closer with CLL. There was acceptance that the relationship had not been maintained.
- During 2008, there was an escalation in monitoring e. g by working groups, Wales Audit Office (WAO) and DCC management. A WAO discussion paper highlighted that CLL may be in breach of its leases, but no evidence was found of this report being formally considered at senior management or elected member level. There was also work by the Corporate Director: Environment, starting to look at options for CLL, which led to a reorganisation of CLL's senior management.
- In February 2009, a WAO report was produced on leisure services that included a specific recommendation relating to CLL. While progress on the other six recommendations was regularly reported to Corporate Governance Committee, there was some confusion over the monitoring of the CLL recommendation that initially went to Lifelong Learning Scrutiny, which agreed that the recommendation was being monitored by Resources Scrutiny, but then it was eventually reported to Environment & Regeneration Scrutiny.
- In April 2009, an update report to Environment & Regeneration Scrutiny Committee, stated that there was more confidence in CLL's new management team. Members asked for, and received, an update in December 2009, which raised no serious concerns about CLL.
- By March 2010, reports on the coastal attractions and work on regenerating Rhyl were starting to appear.
- In November 2010, a report to CET by the Head of Leisure, Libraries & Community Development suggested bringing the CLL portfolio back under DCC's control as part of the wider review of Rhyl's regeneration.
- In March 2011, CLL was notified that formal monitoring arrangements of CLL's financial and operational performance were being introduced by the Head of Leisure, Libraries & Community Development.
- In May 2011, the Head of Leisure, Libraries & Community Development suggested to CET that there should be a major review of CLL but CET wanted a less comprehensive review, as this was the

aware of the situation. While this review cannot state whether this is the case, DCC did learn lessons from this later, as the Corporate Director: Customers ensured that CLL's Board Chair was kept fully informed in writing when DCC was considering taking over CLL and the due diligence exercise was arranged, right through to the time when CLL went into administration. There was also a significant level of correspondence from DCC relating to improvements required of CLL to its safeguarding and pool testing arrangements, which were also chased up at the monthly monitoring meetings with CLL. This highlighted the importance of using formal communications, rather than just relying on meetings and verbal discussions.

Up until 2010, although concerns were raised by elected members in DCC meetings and reviews were commissioned and carried out, DCC does not seem to have got to grips with monitoring CLL until the Head of Leisure, Libraries & Community Development was given the responsibility, leading to regular, minuted monitoring meetings at officer level and regular reports to CET, although the first report to elected members on the proposals for CLL was not until January 2013. However, from this point onwards, senior management and elected members were kept well-informed of developments that eventually led to CLL surrendering the leases.

Given the level of monitoring at some stages, there were missed opportunities to address CLL's poor performance, even though the Funding Agreement did not provide specific performance measures. For example, in 2008, there were questions over whether CLL was financially viable and it may have been in breach of its lease arrangements, but no action was taken to escalate these issues, although the Corporate Director: Environment appeared confident that new senior management arrangements in CLL would

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
Tudalen 287	<p>fourth review of CLL.</p> <ul style="list-style-type: none"> • The above review was very detailed and took a long time to complete and for a report to be produced. A final draft was seen during this review dated November 2012 but no evidence was seen of it being reported to formal CET or elected members, yet it raised serious concerns with 40 recommendations. There are various references to the report being presented to CET during summer 2012 but it was not evidenced in the CET reports or minutes. However, it is evident that that this report was discussed and actioned, as later correspondence shows that DCC shared the report with CLL and there is a lot of correspondence from DCC chasing up significant actions required by CLL as a result of the report, particularly relating to safeguarding and pool testing arrangements. • In September 2012, the relationship between CLL and DCC became strained, due to CLL believing that DCC was withdrawing its planned subsidy reduction for three years. There is evidence in meeting minutes that substantiated this claim, but the Head of Leisure, Libraries & Community Development had written to CLL stating that it was a one-year deferral of the subsidy reduction and this was CET's understanding of the situation. • In January 2013, Cabinet received a report on proposals for the regeneration of Rhyl. CLL was upset at this report, claiming that it had not been consulted on the report. DCC acknowledged this and clearly improved communication later. • In April 2013, DCC suggested that it would withhold funding unless CLL addressed key issues arising from a review of its operations, particularly relating to safeguarding issues. • In June 2013, CLL first suggested that it wished to surrender the leases and for DCC to take over CLL, so CET commissioned a due diligence review of the organisation. From this point, there is evidence of a lot of correspondence, communications and meetings between CLL and DCC, as well as regular formal updates to CET and elected members. • The due diligence exercise was carried out by an independent consultant in September/October 2013. 	<p>improve the organisation. It seems from the evidence that CLL was given every chance to improve and succeed.</p>

Key Questions	Summary of Events	Conclusions
	<ul style="list-style-type: none"> • DCC’s Head of Internal Audit carried out additional work to support the due diligence exercise in November/December 2013. This work raised further concerns, particularly relating to HR and governance matters. • Cabinet agreed a report on the future of CLL on 14 January 2014, recommending that it was too great a risk to DCC to take over CLL. It also recommended that, due to continued poor performance with no evidence of the ability of CLL to recover/rectify together with the results of the due diligence exercise, DCC ceased to fund CLL from 1 April 2014. The results of the due diligence exercise showed that the DCC funding was not assisting in maintaining or improving tourism or that the leisure services operated by CLL continued to demonstrate best value to DCC. 	
<p>Did DCC ensure that its external and internal auditors had right of access to key records of CLL and to any explanations they may consider necessary from representatives of CLL?</p>	<p>The Funding Agreement of March 2004 included a requirement of CLL to co-operate with any auditing requirements that DCC required; however, DCC did not exercise this option until November 2013 when the Head of Internal Audit was asked to carry out some work following the external due diligence exercise.</p>	<p>The work carried out by the Head of Internal Audit found several areas of bad practice in CLL that could have been highlighted much earlier and action plans put in place to improve the organisation’s operational management and governance arrangements.</p> <p>While this would not necessarily have led to the survival of CLL, the situation and risks DCC later faced when considering the take-over of CLL would have led to a smoother ending to the relationship and potentially less damaging press coverage.</p>

Summary of Conclusions

The CLL arrangement was the first such arrangement that DCC entered into and it did not have any framework in place to follow or previous experience to draw on.

Although the original decision to set up CLL was based on an options appraisal, the impression gained during this review is that the formal arrangements were rushed and failed to put in place robust legal and monitoring documentation, risk assessments, contingency plans, exit strategies, communication arrangements, internal audit arrangements etc. Not putting these in place from day one, contributed to a failure on the part of DCC to robustly scrutinise and monitor CLL's performance and delivery of outcomes and to take remedial action at an early stage. It is also concerning that legal documentation was not signed until 2004, three years after CLL was established.

Although there was regular monitoring early in the arrangement, elected member monitoring within DCC committee meetings was sporadic and did not occur at all for long periods. There were also opportunities for elected members and senior management to take action but what could have been early warnings were not heeded. For example, there were complaints received about CLL's operations and newspaper reports on serious health and safety and equalities issues from as far back as 2006, that could have raised concerns in DCC. There were also various uncoordinated reviews commissioned of CLL that this review had difficulty in tracing through to final reports and action plans that could be enforced and monitored through a scrutiny committee.

The establishment documentation for CLL did not clearly set out the roles and responsibilities for monitoring, the scrutiny carried out was not vigorous enough to challenge CLL's poor performance and concerns were not escalated. In fact, the responsibility for monitoring within DCC over the years passed between various scrutiny committees until 2011, when monitoring responsibility passed to the Head of Leisure, Libraries & Community Development and regular monitoring and communication was put in place in line with the initial Funding Agreement. This monitoring was then introduced and continued for the remainder of the arrangement with CLL.

This review also calls into question the role of elected members on boards, as DCC had two members on CLL's Board as directors for most of CLL's life, but this meant that their duty was to represent and make decisions on behalf of CLL rather than DCC, creating a conflict of interest.

All in all, this review shows that DCC did learn lessons and implement improvements in its monitoring arrangements for CLL. For example, allocating responsibility to the Head of Leisure, Libraries & Community Development led to a robust monitoring regime and improved communication. While improvements, such as developing a partnership framework and project management methodology mean that DCC would not repeat many of the shortcomings shown in this report, there are additional specific recommendations that DCC should implement relating to arms-length or similar arrangements that it enters into in the future.

Recommendations

The following recommendations arise from the above review of CLL and also include some key requirements arising from the Head of Internal Audit's review referred to in the scope of this report.

- Where services are delivered through 'arms-length' organisations, DCC should have a well-developed and soundly-based strategy for the delivery of services in this manner that is clearly linked to its wider strategic objectives and priorities.
- Any future arrangements for using 'arms-length' organisations for service delivery should use DCC's framework (due for implementation in July 2015) that will provide guidance on establishing and monitoring Council-funded service providers. This will include ensuring that there are robust business cases, legal arrangements, leasing agreements, funding arrangements, risk assessments, measurable objectives and performance indicators, transparent monitoring arrangements and responsibilities, escalation procedures for non-compliance or poor performance, an exit strategy and contingency arrangements in case of failure.
- DCC should maintain a central database of funded bodies, including a checklist of documents required/seen e.g. constitution, deeds of trust, last audited accounts, memorandum and articles of association, bank statements, and signed undertakings from members of management committees.
- Where DCC appoints representatives to boards of 'arms-length' organisations in a trustee or directorship position, it needs to ensure that it has alternative arrangements in place for monitoring performance and governance rather than relying on its board representation. Training and support should be provided to DCC representatives so they are clear about their responsibilities to DCC and the 'arms-length' organisation.
- DCC should maintain a corporate register of all financial commitments to 'arms-length' organisations to assess its overall commitment. Financial vetting should be undertaken by a qualified accountant, for example, DCC could designate an accountant to each funded body depending on funding level.
- DCC should designate one committee to scrutinise performance of 'arms-length' organisations – including governance arrangements, performance, risks, financial management, legal obligations, leasing arrangements, partnership working, contractual compliance and equalities compliance. It should also have a nominated lead department for each 'arms-length' organisation to coordinate monitoring functions and grant payments.
- Monitoring arrangements for 'arms-length' organisations should be implemented as laid down in the formal documentation and concerns promptly escalated to the relevant level for remedial action to be taken at an early stage.
- It is important to maintain good communication with 'arms-length' organisations and to ensure that any key decisions are documented in case of dispute.

- Internal audit should undertake a 'health check' of a sample of funding relationships each year.

Appendix 1 – Timeline relevant to DCC’s monitoring of CLL

March 2002	CLL’s Chief Executive and Finance Manager reported at Lifelong Learning Scrutiny Committee that CLL had met its financial goals during its first year of operation and had significantly improved the facilities and the services offered to customers. The Committee raised various questions about operational and financial management, future grant funding, marketing strategy, planned maintenance programmes and community focus.
April 2002	At Lifelong Learning Scrutiny Committee, an elected member raised concerns over whether CLL would continue to be viable after the initial three-year period of DCC funding. The Assistant Director of Culture and Leisure confirmed that, in accordance with the funding agreement and contract, the grant funding had been tapered over the three-year period and a review of the future level of funding would be undertaken in the third year. It was anticipated that there would be an increase in grant funding for CLL from external sources to enable DCC’s financial contribution to be reduced. The Assistant Director also reported that DCC held regular meetings with CLL, that CLL provided quarterly performance reports and that a DCC officer attended CLL Board meetings. Another elected member stressed the need to continue with quarterly monitoring of CLL’s performance, so a further report was requested from CLL at the Committee’s June or July meeting (this report was not provided in June 2002, as CLL’s CEO was not available to attend the meeting).
September 2002	CLL’s Chief Executive reported at Lifelong Learning Scrutiny Committee on CLL’s performance from April-July 2002. The Committee raised various questions on operational and financial management, health and safety issues, future investment in the facilities, the decline in admissions, rebuilding of the customer base, and insurance provision and liability. The Corporate Director of Resources felt that a balance sheet or cash flow information should be provided in addition to the profit and loss information and the Committee requested that the Corporate Director liaise directly with CLL to arrange for that financial information to be incorporated into the next progress report for consideration by the Committee. The Committee requested a further progress report.
April 2003	Cabinet confirmed DCC’s agreement to sign the leases for the transfer of the four properties to CLL. This report also raised concerns over some health and safety arrangements on the sites and that DCC’s Health and Safety Manager had visited to provide guidance. The report also mentioned that CLL was indicating that it would require funding after the initial three-year period at an increased level.
October 2003	Cabinet expressed its concern that the Sale and Transfer Agreement had not yet been signed and that DCC would have to underwrite any debts in the event of CLL ceasing to operate.
January 2005	At Lifelong Learning Scrutiny Committee, the Head of Countryside & Leisure explained the rationale behind the reduction in grants to external organisations and that over 50% of the total grant value was allocated to CLL, so DCC proposed to implement a 7.5% reduction in CLL’s grant funding. The trading accounts for CLL at that time showed £227k surplus and it was felt that it could sustain a higher reduction than the other external organisations. CLL was already subject to a tapering grant and had been forewarned over the last few months that there could be a reduction in its grant of between 5% - 10%.
March 2005	The first concerns were raised over CLL’s financial performance. DCC managed CLL’s creditor payments and payroll service but CLL owed DCC over £700k. The Corporate Director of Resources expressed his concern over the financial projections of CLL. The Sun Centre had experienced a 13% reduction in income, the Nova showed similar trends, while the Sky Tower was just breaking even. However, CLL’s reserves were £193k, so it still had funds to invest in the facilities.

Tudalen 292

November 2006	Cabinet endorsed a joint study to be carried out by an external consultant on behalf of the Council and CLL to review CLL's financial capacity to manage the facilities. CLL had been asked for a two-year cash flow forecast and their financial accounts.
November 2007	The Director of Environment requested an independent review on CLL's financial position as he considered that it was not sustainable beyond 12-18 months.
December 2007	The joint study report from November 2006 was presented to Lifelong Learning Scrutiny Committee, which expressed concern that the full report was not available for scrutiny and that the imminent Cabinet report should be deferred.
	Cabinet considered the same report later in the month and was informed of the likely net financial position of CLL at 31 March 2008. Members resolved to accept the report and to evaluate the proposals in more detail with CLL, taking immediate steps to re-establish relationships with CLL through new Strategic & Operational Liaison Groups. Cabinet also requested a business plan and financial recovery strategy from CLL and agreed to set up a task and finish group consisting of elected members and officers. A further report was to be presented to Cabinet in January 2008.
January 2008	Representatives from CLL attended Lifelong Learning Scrutiny Committee on 8 January to answer questions on the joint study. Members asked various questions and raised concerns over lack of communication between DCC and CLL. The Committee resolved to receive regular progress updates from the newly established Clwyd Leisure Strategic Liaison Group, electing one of its members to sit on the Group.
	Cabinet was informed that the Task and Finish Group had met and had asked the external consultant for further work, with a report to Cabinet due in February 2008.
May 2008	Due to DCC's concerns about CLL's financial performance, Wales Audit Office (WAO) produced a discussion paper as part of its regulatory work to identify possible areas for improvement. The WAO paper highlighted that DCC believed CLL to be in breach of its lease, as it had not adequately maintained the properties and because of its trading position. The paper identified several areas of concern and raised several questions for DCC; however, it is not clear where this report was considered and there is no evidence of it being presented to elected members.
July 2008	The Corporate Director: Environment produced a discussion paper on CLL to set out some options over CLL's future. The paper identified that management relationships between DCC and CLL had occasionally been difficult, leading to disputes and unresolved issues. It suggested that the future of CLL was in doubt due to declining use of the facilities and that its management structure should be changed. It suggested urgent action to discuss with CLL's Chairman and senior Board members that CLL's CEO should be replaced and a more commercially-focused management team put in place.
February 2009	Representatives from CLL provided a presentation to Resources Scrutiny Committee. Elected members asked various questions, particularly in respect of CLL's future and it was agreed that the Corporate Director: Environment should provide the Committee with an update in April 2009 on the development of options for the future of the facilities managed by CLL.
	WAO produced a report on Leisure Services that covered a wider remit than CLL. The report included seven recommendations, one of which related specifically to CLL, suggesting that, as a matter of urgency, DCC should "...agree a way forward for addressing problems associated with CLL's management of leisure facilities..."
March 2009	The above report was presented to Corporate Governance Committee. The Committee resolved that overall responsibility for the recommendations arising from the report be allocated to the Lead Member for Children's Services and Deputy Lead for Lifelong Learning and allocated to the Lifelong Learning Scrutiny Committee for monitoring.

April 2009	The WAO report was presented to Lifelong Learning Scrutiny Committee by the Head of Leisure and a representative of WAO on 22 April 2009. Members were informed that the CLL aspect of the report was being monitored by the Resources Scrutiny Committee. The Committee resolved that it should continue to monitor the implementation of the recommendations in July 2009.
June 2009	The Corporate Director: Environment reported to the Environment and Regeneration Scrutiny Committee on progress in relation to CLL. He referred to the financial position of CLL and age and condition of the facilities. He highlighted that the future of CLL assets would play an important role in the development of DCC's approach to regeneration of the North Wales coast between Prestatyn and Colwyn Bay. He also stated that improvements had been made in CLL since a restructuring but that it needed further support to improve its position, with the longer-term proposals in his report leading to the development of a series of projects to refurbish or redevelop the facilities. The Committee requested a further report in December 2009 to provide an update on CLL's financial position.
July 2009	Resources Scrutiny Committee agreed that CLL reports would be considered by the Environment and Regeneration Scrutiny Committee in future to avoid duplication and role confusion.
December 2009	The Corporate Director: Environment reported to the Environment and Regeneration Scrutiny Committee, providing an overview of CLL's financial position, operational issues and development proposals. Members asked various questions and agreed to visit the facilities on 2 February 2010.
February 2010	Elected members visited CLL facilities.
March 2010	Environment and Regeneration Scrutiny Committee considered the Corporate Director: Environment's report updating members on the appointment of an external consultant to the Rhyl Attractions Redevelopment Project. The consultants presented a vision and options for the coastal area but the Committee requested an additional report on proposals for the Nova Centre in approximately three months' time.
July 2010	External consultants produced a report entitled ' <i>Organisational Development Review</i> ' following a request by DCC and CLL. The report included recommendations for improvement, but there is no evidence of the report being considered by elected members.
October 2010	The Head of Leisure, Libraries & Community Development set up monitoring arrangements of CLL at officer level.
November 2010	CET considered a report on CLL and DCC's major arts facilities that provided a range of options from stopping subsidy altogether through to expanding the role to encompass other DCC assets. The suggested option was to negotiate with CLL to bring the asset portfolio back under DCC's control, as this would benefit DCC in its regeneration plans for the area.
January 2011	The Head of Leisure, Libraries & Community Development provided a verbal report at the request of the Environment and Regeneration Scrutiny Committee relating to the Nova Centre and other coastal facilities. The Committee was informed of the new monitoring arrangements for CLL and the need to generate a business case with a view to generating more income to sustain and improve CLL's trading position. He explained that he was pleased with the development of the CLL Board. The Committee accepted his report and noted the current position.

February 2011	External consultants produced a report entitled <i>'Review and Options for Future Provision of the Leisure Officer for Rhyl and Prestatyn'</i> following a request by DCC and CLL. The report included recommendations for improvement on a wider remit than CLL, but there is no evidence of the report being considered by elected members. In relation to CLL's facilities, the report suggested that it was difficult to make a case for two strategic public swimming pools in Rhyl and Prestatyn, and suggested closure of the Nova. It also suggested a move away from large landmark facilities, such as the Nova and Sun Centre towards a new aquatic centre within the town centre envelope.
March 2011	CET received a report on the Sky Tower from the Council's Property Manager, referring to the condition of the facility and the fact that the lease was due to expire on 31 March 2011. The report concluded that CLL had not adequately maintained the facility under the terms of the lease and that it was now unfit for operation. CET agreed not to renew the lease until the required work was undertaken.
	CLL's financial statements for the year ended 31 March 2011 included an Independent Auditor's Report stating that CLL was reliant on DCC's continued financial support but that this could not be confirmed as sustainable. CLL had negative reserves of approximately £460k due to the position of the pension deficit scheme.
May 2011	The Head of Leisure Libraries & Community Development wrote to the Chair of CLL's Board confirming the new arrangements for financial monitoring of CLL. The letter also confirmed that DCC's subsidy for 2011/12 was to remain the same as the previous year but that DCC would reduce its subsidy in subsequent years, stating an indicative expectation of a £50k per year reduction for three years from 2012. The letter also explained that DCC had appointed a Business & Performance Officer to act in a liaison role between DCC and CLL to provide support and introduce regular financial and operating performance monitoring processes. CLL would be required to provide monthly income and expenditure accounts and cash flow statements, and an annual budget projection in advance of the following year.
	The Head of Leisure, Libraries & Community Development reported to CET on CLL's current financial position and to seek 'spend to save' funding for a project to review the operation. The report mentioned that DCC would like to reduce the annual subsidy by £50k from April 2012. A project brief and 'spend to save' bid were presented to CET, with the scope to include organisational capability, operational capability, business planning and marketing, and the corporate environment. CET was concerned that this was the fourth review of CLL and was not clear whether the results would be any different to previous reviews. Also, CET felt that the parameters of the review needed to be clear in terms of the regeneration of Rhyl, so it suggested that a less comprehensive review be carried out. The Head of Leisure, Libraries & Community Development therefore emailed CLL to arrange a meeting to discuss the scope of the review, to ensure that it focused on areas that had not previously been reviewed to avoid duplication.
July 2011	The first of the monthly monitoring meetings was held with CLL.
October 2011	CET received an update on an incident with the roof at the Sun Centre. CET agreed that the Corporate Director: Regeneration & Business Transformation should set up a group to discuss a detailed analysis and report back to CET.
November 2011	The Head of Leisure, Libraries & Community Development reported to CET on an initial options appraisal for the Sun Centre. CET agreed that he should discuss the option of CLL carrying out the remedial work with CLL. At its next meeting, CET agreed that it needed to gain an understanding of the cost of repairing the Sun Centre roof. The Corporate Director: Regeneration & Business Transformation was tasked with preparing a report to informal CET later in the month covering the costs and risks.
January 2012	CET minutes show that two sets of costs were presented to it on the repairs to the Sun Centre roof but that to be able to open in compliance with health and safety regulations would cost £157k.

March 2012	CLL's financial statements for 2011/12 included an Independent Auditor's Report stating that CLL was reliant on DCC's continued financial support and that there had been a staged reduction in DCC's grant funding, but that the Board had prepared management projections to demonstrate that CLL was deemed as a going concern within that context. CLL had negative reserves of approximately £857k due to the position of the pension deficit scheme.
May 2012	CET minutes record that it requested a report on CLL on 11 June 2012 from the Programme and Project Team Manager but this report was delayed.
June 2012	A copy of the draft report 'Review of Clwyd Leisure Ltd.' by the Programme and Project Team Manager stated that it would be presented to CET and shared with CLL's Board. It covered the condition of the properties, health and safety concerns, business management systems, financial viability, leases and HR issues.
August 2012	The Head of Communication, Marketing & Leisure gave CET a verbal update on CLL. A review paper was due to be presented to CET on 1 October 2012.
	The Head of Communication, Marketing & Leisure wrote to the Chair of CLL's Board to confirm that DCC's monitoring arrangements were still in place for CLL and that the subsidy was expected to reduce by £50k in 2013 and thereon for a further two years.
September 2012	CET minutes for 17 September state that <i>the 'Review of Clwyd Leisure Ltd.'</i> report had been submitted to the Head of Communications, Marketing & Leisure for presentation to CET on 1 October 2012 but it was not presented on that date.
	On 21 September, the CEO received an email sent on behalf of the Chair of CLL expressing concerns about the relationship between DCC and CLL. The email referred to a good relationship built up with the Corporate Director: Regeneration & Business Transformation, including that she apparently informed CLL's Board that the proposed £150k reduction in DCC's funding for 2012/13 to 2014/15 would not be implemented and that she confirmed this in emails dated 29 November 2011, 30 November 2011 and 13 March 2012. The concerns had now arisen due to CLL receiving a letter from the Head of Communication, Leisure & Marketing referring to a one-year deferment of the grant reduction rather than a three-year withdrawal of the reduction. A report on the Sun Centre by the Corporate Director dated 28 November 2011 states that <i>"It is proposed that DCC do not adjust the current level of subsidy provided to Clwyd Leisure for the next three years..."</i> The Corporate Director: Customers replied to the Chair of CLL stating that the understanding of CET was that the subsidy reduction would only be relaxed for one year to allow the Sun Centre roof to be repaired by CLL and that he had contacted the previous Corporate Director who confirmed this view. The response clearly states that the £50k subsidy reduction would be applied in 2012/13 and 2013/14.
October 2012	The Head of Communications, Marketing & Leisure & Head of Housing & Community Development reported to CET on an options appraisal and way forward for the Rhyl Pavilion and Sun Centre following a feasibility study by the DCC's leisure development partner. The report highlighted the poor standard of leisure provision and building condition at the Sun Centre, CLL's failure to maintain the facility, and the concerns over financial viability of CLL. The proposed options formed part of a wider review of leisure and visitor provision in Rhyl but clearly stated that CLL was not a viable management option for the future. CET agreed to support the proposed way forward and delivery options, to look at a business case and discuss again after more work had been done. CET emphasised the need to communicate with CLL and for a report to be presented to Cabinet briefing.
November 2012	A revised draft of the report <i>"Review of Clwyd Leisure Ltd."</i> dated 1 November 2012 includes a lot more detail about the review and its outcomes, including the proposed continuation of grant reduction from DCC in 2013/14 and for the next three financial years. The report includes a risk register with 27 risks identified to deal with the issues highlighted in the report and a recommendations section with 40 recommendations.

	<p>The Head of Communications, Marketing & Leisure and Head of Housing & Community Development presented a report to CET on 26 November on the next steps following the October options appraisal for the Rhyl Pavilion and Sun Centre. In relation to CLL, the update stated that initial discussions had been held with CLL with regard to an exit strategy for the trust in Rhyl, allowing it greater focus on the Nova. The report also included progress on recent work undertaken that included a recommendation to demolish the Sun Centre and improve the Pavilion Theatre. Attached to the report was a full report by DCC's leisure development partner called '<i>Development Proposal for The Regeneration of Rhyl</i>' that provided more details on the proposals and indicative costings. CET agreed that a shadow board be set up for this programme of work.</p>
January 2013	<p>On 15 January, Cabinet received a report on the above proposals that included recommending the acknowledgement of the principle of demolishing the Sun Centre. The Cabinet report stated that further consideration needed to be given to the Nova Centre options as Part 2 of the Project Plan to report back in March 2013. The Cabinet minutes state that the Leader wished to clarify the references to CLL within the report, advising that DCC also had a responsibility for the leisure offer and he reported upon the difficulties in maintaining and investing in the Sun Centre for various reasons. After a positive discussion on the proposals, Cabinet approved the proposed projects in principle.</p>
February 2013	<p>CLL wrote a detailed letter dated 28 February to DCC's CEO regarding the Cabinet report of 15 January 2013, as it had sought legal counsel due to what the letter referred to as ..."<i>serious implications of the report on the future of Clwyd Leisure</i>". The letter sought clarification of the relationship between CLL and DCC, the future of the Sun Centre and CLL, stating that it had not been consulted on the report, which included references to it not being a viable management option for the future. The letter mentions CLL earmarking its cash reserves for redundancy payments and other associated winding up costs and requested an urgent meeting with DCC to discuss a way forward. The letter also included legal advice relating to lease agreements between DCC and CLL.</p>
March 2013	<p>CLL's letter was acknowledged and then responded to on 12 March by DCC's CEO. The letter conceded that DCC should have shared the Cabinet report with CLL, although CLL was aware of the issues covered in the report from previous discussions. DCC's response acknowledged that it could not terminate the Sun Centre lease and stated that there had been regular communication about reducing DCC's subsidy. The response welcomed further discussion with CLL and highlighted the fact that DCC had requested an invitation to CLL's Board since July 2012. An offer was made for CLL to be represented on the shadow project board for the proposed aquatic centre.</p>
April 2013	<p>On 9 April, CLL responded to DCC's letter of 12 March highlighting its continued concerns over the Cabinet report and its impact on CLL's employees. The letter disputes CLL's awareness of the proposed content of the Cabinet report. CLL also gave formal notice that it did not consent to the grant reduction of £50k from 1 April 2013, quoting the terms of the funding agreement and requesting reinstatement of the grant to the 2003/04 level of £335,415. The letter asked for some meeting dates in the next two to three weeks.</p>
	<p>DCC responded to this letter on 25 April agreeing that a meeting was needed, suggesting either 14 May or 21 May. The letter concluded by mentioning that DCC had written to CLL twice asking for its response to the "...<i>Review of Clwyd Leisure completed last year.</i>", which confirms that the report was shared with CLL.</p> <p>A further letter requesting a response to key issues raised in the report on CLL was sent to CLL on 29 April following CET on that same date. The letter cited the funding agreement requiring CLL to provide the information and that DCC would consider withholding funding until assurance was provided by CLL.</p>
May 2013	<p>CLL responded to DCC on 3 May regarding the review of CLL report explaining actions being taken to address safeguarding issues and pool testing.</p>

June 2013	CLL's Board met on 4 June. The agenda for the meeting shows that there was to be discussion with DCC on the funding agreement and a way forward.
	Following the above meeting, it was apparent that enhanced CRB checks were not in place for lifeguards at the Sun Centre. The Corporate Director: Customers emailed CLL's General Manager on 6 June to express DCC's concern relating to CLL's safeguarding arrangements, requesting information on all CLL employees requiring a CRB and whether these were in place, and suggesting that supervision arrangements be reviewed in the interim.
	The Corporate Director: Customers emailed CLL's Board Chair on 17 June in response to an email from the Chair on 6 June. The Corporate Director's email quotes the Chair's email, referring to CLL's suggestion that they surrender the leases and hand back facilities to DCC, including a TUPE transfer of CLL staff to DCC. He outlined DCC's position to say that it would look at the situation favourably, pending a full risk assessment and political approval. He suggested four key work streams – legal, HR, financial and operations.
July 2013	A Cabinet Briefing report dated 1 July informed Cabinet that CLL had indicated that it wished to surrender the leases on the Sun Centre, Nova and Bowling Centre. The report requested approval to undertake a due diligence exercise, which would inform a report to Cabinet in September 2013.
	A letter from CLL's Board Chair on 9 July stated that the only feasible way forward was for CLL to be handed back to DCC, as CLL would become financially unviable without DCC's financial support and CLL would agree to surrender the leases.
	A letter in response from the Corporate Director: Customers stated that DCC would carry out a due diligence exercise and planned to report to Cabinet on 23 September 2013.
September 2013	The due diligence exercise was completed by an external consultant.
	The Corporate Director: Customers wrote to CLL's Chair on 11 September with an update of the latest position relating to the due diligence report due to be finalised by 15 October and planned Cabinet report on 29 October. The letter stated that DCC wished to share the information with CLL's Board before publication, asking them to convene a Board meeting in early October.
	An overview of the due diligence report was presented to CET on 30 September. The report recommended that CET note the results to date and support the creation of a fuller report for Cabinet briefing on 7 October, a further CET report on 14 October and final report to Cabinet on 29 October or thereafter. CET's minutes record that DCC officers were attending a CLL Board meeting on 7 October and required a further report before November.
October 2013	The Corporate Director: Customers emailed CLL's Chair on 16 October informing him of DCC's timescales for the production of the Cabinet report so that CLL was clear about what was happening. The email also mentioned an option of DCC's Head of Internal Audit verifying some information from the due diligence exercise.
	The Corporate Director: Customers emailed CLL's Chair on 18 October, attaching the final report on the due diligence exercise to be discussed with CLL at the meeting on 29 October.
	CET received a further update on the outcome of the due diligence exercise on 28 October. The report recommended that Cabinet agree in principle to the request of the CLL Board that control of CLL be transferred to DCC, that the transfer take place subject to the due diligence exercise providing a satisfactory outcome and it also recommended further work by DCC's Internal Audit service.
	Notes of a meeting of the CLL working group on 29 October show that it discussed the transfer of CLL to DCC. CLL was advised of progress and further reporting arrangements and that the Head of Internal Audit would be carrying out further work to resolve outstanding issues from the due diligence exercise. As there was a Cabinet briefing due on 5 November, it was suggested that a further meeting of the Working Group be convened for 6 November.

November 2013	A report was presented to Cabinet briefing on 5 November, which was the same report presented to CET on 28 October.
	DCC's Head of Internal Audit carried out additional work to support the due diligence exercise, issuing a report to senior management on 12 November raising some concerns, particularly relating to HR and governance matters.
	The Corporate Director: Customers wrote to CLL's Chair on 14 November, advising him that the Cabinet report had been withdrawn due to the concerns raised by the Head of Internal Audit, as outlined in the letter. The Cabinet report had been rescheduled for 17 December.
December 2013	DCC's Head of Internal Audit carried out additional work on 12 December on CLL's HR files to clarify issues raised in his previous review.
	A Daily Post article on 13 December stated that CLL facilities could be forced to close and that its staff had been warned of the threat of redundancy. This came from an official statement by CLL, claiming that DCC was no longer willing to fund it sufficiently, placing it at risk of insolvency. DCC was not aware of this press release.
	The Corporate Director: Customers emailed CLL's Chair on 16 December requesting a clear and unequivocal statement from the CLL Board by 17 December as to its current position regarding going into administration.
	CLL's Board responded to the Corporate Director: Customers by email on 18 December to state that CLL's position remained that it may be necessary to cease trading on 31 March 2014 but that it awaited DCC's decision on whether it intended to take over CLL.
	The Corporate Director: Customers emailed all DCC elected members on 20 December to inform them of CLL's response and that, due to the risks stemming from ineffective governance of CLL and HR risks, DCC officers were not in a position to recommend takeover within the Cabinet report due on 14 January 2014.
January 2014	Cabinet considered the report on the future of CLL on 14 January recommending that it was too great a risk to DCC to take over CLL. It also recommended that, due to the results of the due diligence exercise, DCC ceased to fund CLL from 1 April 2014, and that current funding available (approx. £200k) be used to support the implications of the decision and develop an interim offer while DCC decided upon a longer-term coastal offer. The report referred to the Funding Agreement and the basis of funding by DCC. The results of the due diligence exercise showed that the funding was not assisting in maintaining or improving tourism and that leisure services failed to demonstrate best value to DCC. Cabinet agreed to call on CLL's Board to state its future plans in the short and medium terms by 31 January 2014.
	A letter from CLL's Board Chair to the Corporate Director: Customers on 23 January stated that CLL proposed to relinquish and hand back the leases on the three facilities on 1 February 2014 and to hand over all fixed assets and equipment and a sum of £75k.

Mae tudalen hwn yn fwiadol wag

Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol

20 Mai 2015		Eitemau Sefydlog	
	1	Materion a Gyfeiriwyd gan y Pwyllgorau Archwilio	Cydlynnydd Archwilio, Rhian Evans
	2	Adroddiadau Rheoleiddio Allanol Diweddar a Dderbyniwyd	Pennaeth Busnes, Cynllunio a Pherfformiad, Alan Smith / Keith Amos
	3	Adroddiad Cynnydd Archwilio Mewnol	Pennaeth y Gwasanaethau Archwilio Mewnol, Ivan Butler / Cynghorydd Julian Thompson-Hill
	4	Adborth o'r Cyfarfod Cydraddoldeb Corfforaethol – adroddiad llafar	Cynghorwyr Martyn Holland / Hugh Evans
	5	Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol	
		Adroddiadau	
	6	Proses y Gyllideb 2016/17	Pennaeth Cyllid ac Asedau, Paul McGrady
Tudalen 301	7	Adroddiad Archwilio Mewnol Blynnyddol	Pennaeth y Gwasanaethau Archwilio Mewnol, Ivan Butler / Cynghorydd Julian Thompson-Hill
	8	Adroddiad Caffael Gwasanaethau Adeiladu	
	9	Adroddiad Uwch Swyddogion Risg Gwybodaeth	Alan Smith
	10	Cyfansoddiad Model Newydd	Pennaeth y Gwasanaethau Cyfreithiol, AD a Democrataidd, Gary Williams
	11	Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol – Diweddariad Cylch Gorchwyl	Pennaeth y Gwasanaethau Cyfreithiol, AD a Democrataidd, Gary Williams
27 Gorffennaf 2015		Eitemau Sefydlog	
	1	Materion a Gyfeiriwyd gan y Pwyllgorau Archwilio	Cydlynnydd Archwilio, Rhian Evans
	2	Adroddiadau Rheoleiddio Allanol Diweddar a Dderbyniwyd	Pennaeth Busnes, Cynllunio a Pherfformiad, Alan Smith / Keith Amos
	3	Adroddiad Cynnydd Archwilio Mewnol	Pennaeth y Gwasanaethau Archwilio Mewnol, Ivan Butler / Cynghorydd Julian Thompson-Hill
	4	Adborth o'r Cyfarfod Cydraddoldeb Corfforaethol –	Cynghorydd Martyn Holland / Hugh Evans

Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol

		adroddiad llafar	
	5	Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol	
		Adroddiadau	
	6	Proses y Gyllideb 2016/17	Pennaeth Cyllid ac Asedau, Paul McGrady
28 Medi 2015		Eitemau Sefydlog	
	1	Materion a Gyfeiriwyd gan y Pwyllgorau Archwilio	Cydlynnydd Archwilio, Rhian Evans
Tudalen 302	2	Adroddiadau Rheoleiddio Allanol Diweddar a Dderbyniwyd	Pennaeth Busnes, Cynllunio a Pherfformiad, Alan Smith / Keith Amos
	3	Adroddiad Cynnydd Archwilio Mewnol	Pennaeth y Gwasanaethau Archwilio Mewnol, Ivan Butler / Cynghorydd Julian Thompson-Hill
	4	Adborth o'r Cyfarfod Cydraddoldeb Corfforaethol – adroddiad llafar	Cynghorydd Martyn Holland / Hugh Evans
	5	Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol	
		Adroddiadau	
	6	Proses y Gyllideb 2016/17	Pennaeth Cyllid ac Asedau, Paul McGrady
18 Tachwedd 2015		Eitemau Sefydlog	
	1	Materion a Gyfeiriwyd gan y Pwyllgorau Archwilio	Cydlynnydd Archwilio, Rhian Evans
	2	Adroddiadau Rheoleiddio Allanol Diweddar a Dderbyniwyd	Pennaeth Busnes, Cynllunio a Pherfformiad, Alan Smith / Keith Amos
	3	Adroddiad Cynnydd Archwilio Mewnol	Pennaeth y Gwasanaethau Archwilio Mewnol, Ivan Butler / Cynghorydd Julian Thompson-Hill
	4	Adborth o'r Cyfarfod Cydraddoldeb Corfforaethol – adroddiad llafar	Cynghorydd Martyn Holland / Hugh Evans
	5	Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol	

Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol y Pwyllgor Llywodraethu Corfforaethol

		Adroddiadau	
	6	Proses y Gyllideb 2016/17	Pennaeth Cyllid ac Asedau, Paul McGrady
27 Ionawr 2015		Eitemau Sefydlog	
	1	Materion a Gyfeiriwyd gan y Pwyllgorau Archwilio	Cydlynnydd Archwilio, Rhian Evans
	2	Adroddiadau Rheoleiddio Allanol Diweddar a Dderbyniwyd	Pennaeth Busnes, Cynllunio a Pherfformiad, Alan Smith / Keith Amos
	3	Adroddiad Cynnydd Archwilio Mewnol	Pennaeth y Gwasanaethau Archwilio Mewnol, Ivan Butler / Cynghorydd Julian Thompson-Hill
	4	Adborth o'r Cyfarfod Cydraddoldeb Corfforaethol – adroddiad llafar	Cynghorydd Martyn Holland / Hugh Evans
Tudalen 303	5	Rhaglen Gwaith i'r Dyfodol	
		Adroddiadau	
	6	Proses y Gyllideb 2016/17	Pennaeth Cyllid ac Asedau, Paul McGrady

DS Nid yw union ddyddiad cyhoeddi adroddiadau achlysurol gan er enghraifft Swyddfa Archwilio Cymru neu Adroddiadau Blynyddol gan yr Ombwdsmon yn hysbys ar hyn o bryd. Bydd dyddiad cyfarfod yn cael ei neilltuo ar eu cyfer gynted ag y bo'n ymarferol.

Diwygiwyd 12/03/2015 CIW

Mae tudalen hwn yn fwiadol wag